JO. GOTTLIEB

HEINECCII

ELEMENTA

PHILOSOPHIÆ

RATIONALIS, ET MORALIS

EX PRINCIPIIS ADMODUM EVIDENTIBUS JUSTO ORDINE ADORNATA,

PRÆMISSA EST

HISTORIA PHILOSOPHICA.

Editio cæteris Italicis longe auctior & castigatior.

VENETIIS
EX TYPOGRAPHIA BALLEONIANA.
1819.

REVERENDISS. ILLUSTRISS. ATQUE EXCELLENTISS.

FRIDERICO ERNESTO

S. R. I. BARONI IN CNIPHAUSSEN

POTENT. PRUSSOR. REGIS ADMINISTRO
CONSILII SANCTIORIS,
RERUM ECCLESIASTICARUM DIRECTORI,
CONSISTORII PRÆSIDI,
REGIARUM ACADEMIARUM CURATORI,
SACR. ORD. EQUESTR. JOANNIS EQUITI,
ET LIZENANÆ DYNASTIÆ COMMENDATORI,

MÆCENATI INCOMPARABILI. *

Primum hoc est opusculum, quod in lucem prodit; ex quo Rex potentissimus, te potissimum auctore, me ex Belgio in hanc Viadrinam longe clementissime evocavit. Quod dum oculos tuos subit, caussam simul intelliges procul dubio, cur in ejus fronte splendidissimum illud nomen tuum præfulgeat. Quemadmodum enim auspiciis tuis factum, excellentissime vir, ut tam præclara regiæ munificentiæ exempla in me exstent: ita dies noctesque mihi in id elaborandum esse animadverto, primum, ne ulli Parti muneris mei defuisse videar; deinde, ut hujus officii ac laborum meorum omnium rationem tibi ita probem, ne te spei de me, meisque studiis conceptæ, unquam jure pœniteat. Et eo quidem consilio jam has lucubrationes tibi consecrare sustinui, vir excellentissime.

---

* (*Præmiss, edit. prim, Elem. philos. ration. & moral.*)

Neque enim tam rerum ignarus sum, ut vel eas persona tua dignas existimem: vel me tanta facundia ac scribendi facultate præditum arbitrer, qui tuam virtutem, ac spectatam inter cultissimas Europæ gentes prudentiam, merita denique in rem publicam innumera, quibus novus quotidie cumulus accedit, non dicam ornare laudibus, sed vel enarrare tantum possim. Et te, excellentissime vir, scio reliquis virtutibus tuis & illam in primis adjungere, ut facere laudanda, quam laudes tuas legere, & conscientiam actionum tuarum testem, quam quemquam mei ordinis laudum tuarum præconem, habere malis. Quare amplissimo hoc campo eminentioribus relicto ingeniis, te, vir excellentissime, ut hunc libellum, primum Viadrinarum lucubrationum specimen, explicata, uti soles, fronte recipias, neque gratia ac præsidio tuo imposterum quoque non indignum judices, vehementer etiam atque etiam rogo. Erit sane, nisi me fallit augurium, quum incredibilem, qua te prosequor, venerationem, diligentiamque, qua Spartam meam ornare contendo, indefessa luculentioribus argumentis testatam posteris faciam. Quam votorum meorum summam ubi fuero consequutus; tum demum fructum vigiliarum mearum, ac totius ante actæ vitæ cepisse mihi videbor multo uberrimum. Te vero, vir excellentissime, rerum omnium arbiter, Deus, regi, rei publicæ, familiæ splendidissimæ, academiæ nostræ, ac mihi denique, quam diutissime servet. Scribebam e *Viadrina a. d. V. iduum April.* CIↃIↃCCXXVIII.

LECTORI CANDIDO

S. D. P.

JO. GOTTL. HEINECCIUS,

JC.

Quamvis & ab adolescentia disciplinis illis, quæ partem hominis præstantissimam perficiunt, veramque rerum divinarum ac humanarum notitiam ex ipsa recta ratione derivant, magnopere me delectari meminerim, & postea ita Deo visum fuerit, ut publicum earum tradendarum munus in illustri Fridericiana mihi longe clementissime demandaretur: non tamen præsagivit unquam animus, fore, ut post tot eximios philosophos aliquid hujus generis in lucem emitterem, aut compendiorum, quorum ipsa fere copia inopes reddimur, numerum a me amplificandum existimarem. Cum aliæ enim rationes, tum vel maxime ea de re cogitare me vetuit partim juri docendi dicundique perpetuus labor, qui extremis annis, dum Halæ vixi, me sibi totum vindicavit; partim munus Antecessoris, in illustri Franequerana ab illustrissimis Frisiæ Ordinibus mihi præter omnem spem atque exspectationem conditionibus latis splendidis liberaliter decretum, in quo de priscis illis amoribus meis, id est de philosophia, paullo minus, quam antehac, sollicitus, tempus fere omne, quod a publicis privatisque lectionibus vacuum habui, illustrandæ Juris prudentiæ, variisque libellis juridicis scribendis consecravi. Quin ut fatear, quod res est, nunquam fortassis me ad pristina illa philosophiæ studia ita totum retulissem, ut aliis viam, qua ad sapientiam itur, docendo scribendoque monstrare constituerem, si meo res actæ essent arbitrio. Noveram sane, quam periculosum hoc sæculo sit, vacare philosophiæ, & quid

rectæ rationi conveniat, repugnetve, libero a præjudicatis opinionibus animo investigare. Non ignorabam, quantis plerumque odiis, quot conviciis, quin & structis insidiis nonnumquam, res geratur, ubi quis ab alterius opinione suam sejungit sententiam. Denique ipsa me docuerat experientia, si in ullo disciplinarum genere, in philosophiæ sane studio, ubi minime oportebat, quam maxime regnare auctoritatis humanæ præjudicium, & studiosam juventutem magis plerumque, qua itur, quam, qua eundum est, ire. Habent fere sæcula singula certam philosophandi methodum, quæ aliquamdiu sola publici saporis esse solet, adolescentibusque tantisper ad palatum est, dum alius quidam philosophus non sine strepitu in scenam prodeat. Fuit quando homines furfure scolastico pascebantur, sibique videbantur in cœlo versari, si de hæcceditatibus, quidditatibus, futuritionibus, individuationibus, & mille nugis metaphysicis, multa, nec sibi, nec aliis intellecta, proferre, syllogismos in qualibet figura & modo tornare, easdem ad primam seducere, regulas ex locorum dialecticorum armario depromptas, tamquam tela vibrare, sophismatibus puerilibus etiam in re seria ludere, ludentesque his crepundiis formaliter in ruborem dare didicissent. Fuit, quando evilescere hæc sacra, & sapientiæ studiosi rebus aliis; puta, illis primi, secundi, tertii elementi particulis, illis cœli vorticibus, impressa illa mentibus mortalium entis perfectissimi idea, solibus denique in planetas degenerantibus, & mechanicis rerum omnium caussis unice delectari; & hæc, similiaque adeo pro Sybillæ foliis habere cœperunt, ut non philosophus, sed rerum omnium ignarus, videretur, qui mentem in glandula pineali delitescere, Cartesiumque solum sapere, negare ausus esset. Mirabatur tum orbis litterarius, se ex Aristotelico tam cito factum esse Cartesianum: sed multo magis paullo post mirabatur, quam alii philosophiam corpuscularem & atomasticam,

alibi novum genus philosophandi ex Kabbalæ, scholæ Pythagoricæ & Platonismi principiis conflatum, invalescere animadverteret. Quo obscurior magisque a sensu communi remota erat hæc philosophia quo plura, eaque horribilia mysteria promittere videbatur: eo magis aliquamdiu placebat ingentis novaturientibus; donec alii occuparent cathedras, qui vel in nullius verba magistratus jurantes genus philosophandi ἐκλεκτικὸν commendarent; vel juvenes a pulvere & radio excitatos ad profundiorem metaphysicam & philosophiam mathematicam revocarent, & non nisi sublimiores istas speculationes, quas LEIBNITIO, NEWTONO, aliisque magis ingeniis debemus, philosophematum nomine dignas arbitrarentur. Ita semper evenit philosophiæ, scientiarum pulcherrimæ, quod solet formæ vestimentorum, quæ singulis non dicam sæculis, sed lustris immutatur: Quemadmodum enim jam longiores tunicæ placent, jam breviores; modo angustiores manicæ, mox prolixiores oculis blandiuntur, nihil ut nobis magis ridiculum videatur effingere, hominem pro superioris sæculi genio quam splendidissime vestitum oculis nostris subjiciente: ita & philosophia alio tempore alia ad palatum est, ut viro, philosophorum recentissimorum imbuto principiis, non minus ridiculeæ videantur veterum meditationes, quam nobis majorum nostrorum habitus videtur. Et erit tamen, nisi fallimur, tempus, quando & horum luminibus officient alii, non multo post μετὰ πολλῆς φαντασίας in hoc theatrum proditurí. Rerum enim omnium, heus! quædam vicissitudo est, nec ita profecto se habent studia mortalium, ut una eademque res diu admodum placere possit. Quod adolescens ex præceptore me audiri memini, veteranis philosophis idem plerumque fatum incumbere, quod sartoribus, novissimæ vestimentorum formæ ignaris: id verum esse plerique cum tædio ac dolore experti sunt. Hæc itaque omnia quo sæpius mecum, adhibita

in consilium ratione, agitavi, Lector candide, eo beatiores semper illos credidi, qui, alio honesto vitæ genere delecto, Deo reique publicæ serviunt, & naufragia ista ex littore spectantes, sibi, non aliis, philosophantur. Ac proinde ex eo tempore, quo docere juris prudentiam, & negotiorum istud de jure respondendi munus pro virili studui ornare, eam mihi ipse legem dixeram, ut mihi philosopharet, nec tam aliorum, quam meis usibus, meditationes meas destinarem; tantoque magis hoc instituto meo delectatum fateor, quanto jucundius erat, extra horrida ista, nullosque triumphos habitura, philosophorum bella, ac veluti extra teli jacturam positum, solida tamen, quæ ex sapientiæ studio percipitur, voluptate quotidie perfrui.

Enimvero philosophantem ita, & secum habitantem in cathedram philosophicam me iterum retraxerit rerum omnium arbiter, Deus, voluitque, ut, quemadmodum olim Halæ, ita jam in hac illustri Viadrina, hasce disciplinas una cum juris prudentia traderem, & eas quidem potissimum, quæ intellectum ad investigandam dijucandamque veritatem, voluntatem ad virtutem atque honestatem instituunt, & quas omnium primas ac præcipuas olim judicabat Socrates, dum & disserendo homines ad comprehendendam veritatem perducere conabatur, & philosophiam ipsam, a monstris & ociosis speculationibus perpurgatam, devocabat e cœlo, collocabat in urbibus, & in domos etiam introducebat, jubebatque de bonis, & malis, justis, injustisque, quærere. Quamvis autem huc evocatus nescio qua futuri præsensione ominarer, non æque omnibus gratam fore hanc muneris utriusque conjunctionem, idque augurium me non per omnia fefellisse videatur: divinæ tamen Voluntati parere nihilo minus decrevi, nec animum, invidiam veritus, despondi, sed novam mihi hanc palæstram fore statui, in qua, quantum in philosophia profecerim, quantum invidia & bile flave-

scentium hominum voculas contemnere, ferocissimum quemque humanitate, modestia, officiis, emollire, amicos veros fide atque obsequio retinere, moresque pro virili omnibus probare bona fide didicerim, periculum fieri oporteat. Hinc divino fretus auxilio, quod mihi a tot annis numquam defuit, prælectiones meas, non juridicas tantum, sed & philosophicas, non sine quadam fiducia auspicatus, luculenter intellexi, me spe mea non esse deceptum. Vidi enim, quod præfiscini dixerim, erectioris indolis juvenes, qui antea philosophiam tamquam infructuosum & inamœnum studium adspernabantur, catervatim ad has acroasfes confluere, & jam præsentiscere paullatim, quam præclarum sit rectam rationem perficere, & in investiganda dijudicandaque veritate exercere ingenium. Nec autem studiosæ juventutis utilitati ulla in re deesse viderer, essentque, quæ in prælectionibus meis ob oculos haberet, ELEMENTA hæc PHILOSOPHIÆ RATIONALIS, & MORALIS typis exscribi passus sum, in quibus quid præstiterim, paucis, si operam dederit, monebo.

In PHILOSOPHIA RATIONALI, seu logice, id egi, uti præcepta omnia ad finem, quem in invenienda, dijudicanda, communicandaque cum aliis veritate consistere, omnes omnino fatentur, unice referrem. Itaque non solam artem syllogisticam, non solam disserendi disputandique facultatem, ad quam plerique libelli logicorum comparati sunt, mihi tradendam credidi; sed præcipue, quo ordine, quaque methodo progrediendum sit omnibus, qui veritatem reperire, eamque a falso discernere cupiunt, perspicue monstravi. Hinc, explicatis intellectus operationibus, perutilem de ideis doctrinam accurate exposui, ostendique, quomodo quilibet, comparatis sibi claris, distinctis atque adæquatis ideis, definitiones ad divisiones rite formare, ex earum comparatione varias propositiones, axiomata, postulata, theoremata, problemata,

corollaria elicere, ratiocinationes sine erroris periculo nectere; experiendo denique, meditando legendo, disputando, docendoque veritatem tum reperire, tum cum aliis communicare quam facillime possit. Non displicebunt, uti opinor, quæ de his omnibus, nec non de veritatis certæ ac probabili discrimine, de variis verissimilitudinis gradibus, de ordine in meditatione, lectione librorum, & disputationibus observando, de interpretatione porro, aliisque capitibus scitu necessariis, non minus, quam jucundis, passim disserui. Quos aliquando duces sequutus sim (neque enim me puduit, ab aliis bene animadversa in systema meum recipere), ingenue fassus sum in scholiis, quæ paragraphis plerisque subjunxi. In iisdem præcepta ipsa non paucis, iisque perspicuis, & petitis ex universa philosophia exemplis illustravi. Quod enim absurdius, aut tædiosius est, quam perpetuo ingeminare illa vulgaria: *Petrus currit*, *homo est animal*, & similia, sine quibus hæc sacra sibi non constare, existimarunt veteres?

In PHILOSOPHIA MORALI mentis humanæ naturam, hominum mores, ac vitia, horumque signa & characteres, naturam item boni, tum generatim, tum in specie summi illius ac præstantissimi, cujus in possessione vera posita est felicitas; itemque ejus effecta, in quibus virtus & tranquillitas animi eminent, denique cognitionem sui ipsius, & reliqua, quæ recta ratio commonstrat media ad veram beatitudinem adspirandi, ita explicavimus, ut, quod quidem hanc disciplinam pulcherrimam imbibituro necessarium sit, nihil omnino prætermisisse nobis videamur. Fatemur, nobis doctrinas plures communes esse cum aliis, in primis etiam cum theologo venerabili. JO. FRANC. BUDDEO, cujus olim philosophica præcepta Halæ vice plus simplici interpretati sumus. Neque tamen ullius scrinia expilavimus, & pleraque ejus generis præcepta vel ex principiis nostris sua spon-

te fluunt, vel plane aliis superstruuntur fundamentis. *Hujusmodi voces non est, quod hujus vel illius esse judices, publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo, quum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, jubeo illum dividere sententiam, & sequor,* inquit SENECA *Epist.* XXI. Ex quibus principiis singulas conclusiones hauserim, statim iis incurret in oculos, quos citatas in parenthesibus paragraphos evolvere haud piguerit. Operam enim in utraque disciplina dedimus, ut doctrinas, quoad ejus fieri posset, accurate inter se connecteremus. In scholiis sæpe demonstrationem propositionum uberiorem; aliquando explicationem earum perspicuam; non raro etiam veterum ac recentiorum testimonia reperies. Nolim vero existimes, ideo me hæc ex adversariis huc transtulisse, quasi illa aliquid probare credam (observabis enim, nisi me animus fallit, me alia plane demonstrandi ratione usum), sed adjeci hæc, ut doctrinas nostras ne veteribus quidem, rectam rationem sequutis, ignotas fuisse, intelligeres. Veritas tantum una est, eaque hominem, qui rectam rationem in consilium adhibet, non magis potest fugere, quam solis splendor oculum bene adfectum. Quemadmodum itaque animalia quædam oculis conniventibus, alia apertis, incomparabili illud orbis lumen intuentur, & omnia tamen, modo cæcitate non laborent, aut intra terræ viscera delitescant, solem vident: ita qui illam mentis aciem, quam rationem adpellamus, umquam intenderunt, ii sane veritatem perspexisse videntur quamvis alii eam veluti per nebulam, alii multo accuratius viderint. Quam jucundum vero est videre illum consensum in doctrinis plerisque, & iis quidem quam maxime sublimibus? Quam ad excitandum virtutis studium utile: audire philosophos, quamtumlibet veræ Dei cognitioni ignaros, tam multa pie ac sapienter de virtute,

aliisque rebus moralibus disserentes? ? Quam præclarum denique horum dictorum elegantiam atque acumen expendere? Accedit, quod hac mundi senescentis ac pene desipientis ætate plerique eo philosophandi genere delectantur, quod aliquid profani, vel saltim παράδοξόν τι sapit, & quale vel Spinozam & Tolandum, vel Hobbesium, Bælium, ac illos præcipue, quos novorum vocabulorum architecti *esprits forts* salutant, excoluisse constat. Si quis ergo hodie sese ab his sejungit, si philosophiam sobriam, & cum Dei, entis pefectissimi, cognitione conjunctam sectatur: non desunt omnino, qui vel nimis uti ajunt, theologica, vel vulgaria, vel plus justo ad pietatem, quæ tam pravis ingeniis pro superstitione est, composita illius præcepta clament. At opinione sua illos falli, non melius constabit, quam si talia ab ipsis paganis, duce recta ratione, agnita esse ostenderimus. Id igitur voluimus præstare, ubicumque ejusmodi doctrinas proponi animadvertimus, quæ profanis ingeniis theologica magis, quam philosophica, solent videri. Quemadmodum vero jucundum pariter ac utile putavimus, harmoniam doctrinarum nostrarum cum aliorum philosophorum placitis ostendisse: ita non minus nos delectatos fatemur, quoties ex principiis nostris ejusmodi doctrinas fluere vidimus, & quæ concordiam rationis & revelationis quam EUSEBIUS in *Præparatione evangelica*, CLEMENS ALEXANDRINUS in *Stromatibus*, DANIEL HUETIUS in *Quæstionibus Alnetanis*, aliique viri docti justis voluminibus ostendere annisi sunt, evidenter demonstrarent. Quid enim religioni nostræ honorificentius, quid ad agnoscendam Scripturarum divinitatem magis idoneum est, quam quod in tanta mysteriorum & doctrinarum sublimitate nullam doctrinam moralem, rectæ rationi adversam, inculcet, nihilque præcipiat, quod non ipsa ratio sanctum, honestum, Deoque agnoscat dignissimum? Et hinc

est, quod in iisdem scholiis & Scripturæ sacræ testimonia, quæ doctrinis meis suffragantur, addidi, eum tamen adhibitus modum, ut non temere notarem, quæ jam tum satis nota, seque sua sponte omnibus quam facillime oblatura videbantur.

Tametsi autem id præcipue consilium cepissem, ut *philosophiæ rationalis*, ac *moralis* prima elementa adornarem: præmittendam tamen putavi epitomen HISTORIÆ PHILOSOPHICÆ brevissimam, quia illius plane ignaros esse non debere censeo, qui philosophiæ se dare constituerint. Et qui fieri quæso posset, ut quis, methodo philosophandi eclectica recte utatur, qui quid a philosophis inventum præceptumque sit, prorsus ignorat? Et quo pacto is doctrinas philosophorum cum rectæ rationis principiis contendet, qui, quid illi statuerint, & cur eas sententias adoptarint, sit juxta eum ignarissimus? Ut jam non dicam, quam admirabilis utilitas ex hujus historiæ intelligentia cum ad alias disciplinas, tum ad juris prudentiam, quæ ex Stoicorum principiis pene tota conflata est, redundet? Quantumvis autem in adornanda hac historia brevitati studuerim; non tamen aliqui quidquam putavi faciendum, ut, quæ in ea tradidi, omnia ex genuinis fontibus probarem; ipsosque auctorum libros, eorumque capita diligenter adscriberem. Ceterum INDEX, quem opusculo subjunctum vides, doctrinas, quas tradidimus, omnes earumque sedem facile tibi indicabit. Ejus conficiendi curam in se suscepit amicus quidam consultissimus, quem omnem adhibuisse diligentiam, eo minus dubito, quo magis mihi comperta est illius industria

Unum addo, me, quamvis doctrinas in hoc opusculo explicatas, non nisi matura prævia cogitatione animo conceperim; non tamen iis elaborandis tantum vel temporis, vel diligentiæ impendere potuisse, quantum vel optabam ego,

vel res ipsa a me flagitabat. Quum enim hæc elementa prælectionibus meis servire vellem, contigit sæpenumero, ut vix quædam in schedulas conjecerim, quum ea sibi statim submittenda esse urgerent operæ, ceu fieri solet in vita hac negotiosa, quam in academiis vivimus. Elegantiora itaque, atque uberiora omnia haberes, si limam adhibere, & singula semel iterumque expolire licuisset. Sed id quidem mihi jam non licuit per temporis angustiam, molemque occupationum, quæ hæc scribenti quotidie incubuit. Si quid igitur accuratius dicendum fuisse judicaveris, facile me tibi adsentientem habebis; at ages tamen, quod æquitate tua erit dignissimum, si in opusculo pene extemporario non omnia ad vivum resecaris. Non hæc scripsi, ut ulli mortalium inferrem injuriam. Neminem, quod quidem sciam, momordi, nemini bellum indixi, cum nullo omnino viro docto contendi immodestius: etiam ubi me dissentire ipsa veritas coegit. Quare nullam virtutis atque æquitatis rationem habuisse videretur, quisquis mecum in arenam decendere, & de doctrinis meis mecum digladiari vellet. Si cui tantum otii fuerit, ut calamum stringat; at mihi non erit, ut respondeam iis, qui in mustaceo laureolam quærunt, aliorumque famam arrodendo sibi famam comparare student. Non horum hominum judicio stat caditque existimatio boni viri, nec multum gloriæ sibi parere solent, qui maledicendo docent, se nec sentire bene, nec dicere didicisse. Tu vale, lector candide, & si tibi hoc studium meum non plane displicuerit, alteram quoque horum philosophematum partem, quæ JUS NATURALE, & PRUDENTIAM CIVILEM complectetur, a me exspecta. *Francofurti juxta Viadrum, ipsis Idid. Mart.* CIƆIƆCC. XXVIII.

JO. GOTTL. HEINECCII, J. C.

HISTORIA PHILOSOPHICA.

CAPUT PRIMUM

De Philosophia Generatim.

§. 1. *Quid philosophia?* §. 2. *Quid recta ratio?* §. 3. *Philosophia est dogmatica, non sceptica?* §. 4. *Nec traditionaria, scripturaria, sectaria.* §. 5. *Falsæ philosophiæ divisiones.* §. 6. *Finis philosophiæ.* §. 7. *Divisio in instrumentalem, theoreticam, & practicam.* §. 8. *Theoreticæ partes.* §. 9. *Nec non practicæ.* §. 10. *Cur historia philosophica præmittenda?*

§. 1. PHILOSOPHIA, cujus præcipuas partes veluti in nucleo exhibere constituimus, est *cognitio* (*a*) *veri & boni, ex recta ratione derivata, & ad verum hominis felicitatem comparata.*

§. 2. Recta ratio nobis est *facultas ratiocinandi*; id est, *veritates alias ex aliis per necessariam concludendi rationem* (*b*) *eliciendi.*

§. 3. Ex quo facile patet, philosophiam SCEPTICAM, quia nihil cognosci posse profitetur,

(*a*) Quum vero *scire*, vel *cognoscere*, quod recte animadvertit ARISTOT. *Post. analyt. l. 2. 1. si caussam, propter quam res est, eamdem esse rei caussam, nec posse eam aliter se habere, cognoscere*; facile patet, non hic intelligi scientiam *vulgarem* sed *ἀκροαματικῶν* & *solidam*.

(*b*) Quamvis autem semper bene ratiocinetur recta ratio, nisi præjudicatæ opiniones ipsi veluti tenebras offundant: non tamen semper ratiocinatur ex principiis certis atque

philosophiæ nomen haud mereri (§. 1.); sed DOGMATICAM.

§. 4. NEC obscurum est, id vocabulum attribuendum non esse scientiæ veri & boni, quam vel a majoribus per manus traditam accepimus; vel ex Scriptura sacra hausimus; vel ex docti cujusdam præceptis repetimus. Unde exsulat philosophia TRADITIONARIA, SCRIPTURARIA, SECTARIA, quum nulla harum ex recta ratione derivetur (§. 2.) (*c*).

§. 5. Hinc divisiones philosophiæ, quas vulgo adferunt, pleræque absonæ sunt ac minus accuratæ. Quamvis enim aliam dicant VERAM, aliam FALSAM, aliam SCEPTICAM, aliam DOGMATICAM, aliam denique ECLECTICAM, aliam SECTARIAM: falsam tamen, nec non scepticam & sectariam non magis accurate dixeris philosophiam, quam statuam hominem (§. 3. 4.).

§. 6. Quum porro ad veram hominis felicitatem comparata sit philosophia (§. 1.), talisque sit finis, qualia sunt media: consequens est (1), ut ultra peram philosophentur, qui de sempiterna felicitate consequenda præcepta, ex recta ratione deprompta, pollicentur (2) ut subtiliores speculationes tanto minus ad sapientiæ studium pertineant, quanto minus conjunctæ sunt cum vera hominis felicitate (*d*).

---

evidentibus; sed sæpius hypothesin adsumere cogitur. Quia itaque *principium* certæ atque apodicticæ *hypothesi* probabilis cognitionis fundamentum est, utriusque cognitionis species in philosophia occurrere omnino oportet.

(*c*) Omnium enim harum principium cognoscendi est *auctoritas*; vel *majorum*, qua præcipue barbari nitebantur; vel *Scriptura sacra*, ex qua Jo. AMOSCOMENIUS aliique recentioris ævi scriptores philosophari cœperunt; vel *unius hominis*, quæ sectarii pro oraculo est.

(*d*) Hinc merito cordatioribus vapulant scholastici doctores ob speculationes de rebus, quæ vel humana ratione indagari nequeunt; vel saltim nihil faciunt ad generis

§. 7. Quia denique philosophia in veri & boni cognitione consistit (§. 1.): ea philosophiæ pars, quæ mentem *ad veri agnitionem præparat*, INSTRUMENTALIS; quæ eadem *cognitione illa imbuit*, THEORETICA; quæ denique illam *ad verum bonum perducit*, PRACTICA solet adpellari (*e*).

§. 8. THEORETICA, quum mentem cognitione veri imbuat (§. 6.), aut in veritates *de Deo spiritibus*, & *ente* inquirit, aut, quid circa *rerum naturalium caussas* verum sit indagat. Priore casu METAPHYSICES, posteriore PHYSICES nomine venit.

§. 9. Denique quum PRACTICA viam ad bonum ostendat: ea, vel quid generatim *bonum*, vel in specie, quid *justum*, *decorum*, vel *utile* sit, docet. De *bono* in genere ETHICA; *de justo*, *honesto*, & *decoro* JUS NATURALE; de *utili* POLITICA, & ŒCONOMICA agunt.

§. 10. Quemadmodum igitur tam præclara est illa cognitio, ut homines eam fere ab ipsis orbis terrarum incunabilis incredibili studio excoluerint: ita operæ pretium fuerit, reliquis philosophiæ partibus præmittere HISTORIAM PHILOSOPHICAM; sed veluti in nucleum, quoad ejus fieri potest, compactam.

---

humani felicitatem. Vid. AD TRIBBECHOV. *de Doctor. scholast. Cap. 4. p. 65. seq.*

(*e*) Prima veteres λογικὴν, alteram φυσικὴν tertiam ἠθικὴν vel πολιτικὴν adpellabant, vocibus his in latiore significatione acceptis.

CAPUT II.

De Philosophia Traditionaria.

§. 11. *Philosophia barbarica antiquissima.* §. 12. *Ejus indoles.* §. 13. *An barbari eruditi.* §. 14. *Sapientia Hebræorum.* §. 15. *An ab iis profecerint Pythagoras & Plato?* §. 16. *Sectæ Pharisæorum, Sadducæorum & Essenorum.* §. 17. *Unde Cabbala.* §. 18. *Hodierna Judaicæ philosophiæ facies.* §. 19. *Sapientia Ægyptiorum.* §. 20. *Quas illi disciplinas excoluerint?* §. 21. *Sapientia Chaldæorum.* §. 22. *Eorum sententia de rerum origine.* §. 23. *Artes divinatrices.* §. 24. *Persicæ philosophiæ auctor.* §. 25. *Magi qui?* §. 26. *Eorum sententia de Deo.* §. 27. *Magorum reliquiæ.* §. 28. *Arabum magi.* §. 29. *Eorum philosophiæ indoles.* §. 30. *Et detestanda superstitio.* §. 31. *Indorum philosophi.* §. 32. *Eorum philosophia.* §. 33. *Et ἀσκήσεις.* §. 34. *Sinesium philosophia.* §. 35. *Nec non aliorum barbarorum.*

§. 11. Philosophia antiqua vulgo in BARBARICAM & GRÆCANICAM dispescitur. Nam antequam Græci alicujus nominis esse cœperant, barbaros sibi jam pridem laudem sapientiæ incredibilem peperisse legimus (*f*).

(*f*) Negat hoc DIOGENES LAERT. 1. 1., sed argumentis subléstis, & pœne puerilibus, ut facile adpareat, eum patriæ amore nimio insanivisse.

§. 12. Vocabant veteres *barbaros*, quicumque Græce non erant originis; adeoque & Hebræi eo nomine notabantur. Nobis autem tota philosophia barbarica TRADITIONARIA dici posse videtur, quum barbari omnes, reliquias sapientiæ, a majoribus acceptas, sancte custodierint, easque rursus commendarint posteris.

§. 13. Quod quum naturæ philosophiæ manifesto adversetur, facile patet, simplicem tantum & vulgarem fuisse barbarorum sapientiam; nec parum decipi, qui sibi inter illos viros subtilitatum studiosos & veluti polyhistores fingunt.

§. 14. Sapientiæ studiosissima fuit gens HEBRÆA, inque ea Adamus, Noachus, Moses, Davides, Salomon, alii. Sed eorum tamen sapientia magis in vera Dei notitia & scientia morum, quam in speculationibus physicis constitisse videtur (g).

§. 15. Quumque Judæi ab aliis gentibus alto fere supercilio despicerentur: parum sane verosimilis est eorum sententia, qui Pythagoram & Platonem Judæorum scrinia expilasse; quin cum TERTULLIANO *Apol. c.* 27. nullum fuisse philosophum existimant, quin de prophetarum fonte potarit (h).

§. 16. Mansit ea gentis simplicitas, quoad

(g) Id quod observandum contra KIRCHERUM, JOANNEM DE PINEDA, & alios, qui Patriarchis eximiam in omni genere eruditionem tribuunt. Multoque magis cavendi, qui suas sententias Mosi aliisque Hebræis adfingunt, quod fecere EDM. DICKINSONIUS in *Physica vetere & vera*, *Lond.* 1702. 4. *Auctor. Mosis Copernizantis*, & alii.

(h) Conferendi hic JO. ALB. FABRIC. *Bibl. Græca L.* 2. *c.* 12. §. 2. *p.* 450. *L.* 3. *c.* 1. *p.* 49. NIC. HIER. GUNDLING. *Hist. philos. mor. cap.* 1. §. 7. *p.* 74. *seq.* qui ad oculum ostenderunt, hæc omnia nullo idoneo fundamento niti.

templum prius stetit. Reversi autem ab exsilio Babylonico græcissare cœperunt Hebræi, & philosophiæ Græcanicæ principia cum antiqua patrum sapientia miscere. Inde natæ PHARISÆORUM, SADDUCÆORUM, & ESSENORUM sectæ (*i*), quas ipse JOSEPH *Bell. Jud. Lib.* 2. *cap.* 8. ad philosophiam referre videtur.

§. 17. Quæ mixtura philosophiæ Pythagoricæ cum Hebraica adhuc in CABBALA superest, de qua quamvis magnifice permulta prædicent Hebræi, ipsum tamen systema Cabbalistarum plane non Hebraicum, sed vere Pithagorico-Platonicum esse, omnes intelligunt, quos non ad Hebræum nomen & rerum obscurissimarum admiratio in transversum rapit.

§. 18. Hodierni Judæi aut solis vacant studiis Talmudicis; aut, si philosophantur, vel Aristotelis (*k*), vel Cabbalistarum placita sequuntur.

§. 19. Hebræis subjungimus ÆGYPTIOS, quos tamquam illorum magistros perperam nobis sistunt JO. MARSHAMUS & JO. SPENCERUS. Eos quidem sapientiæ ante Mosis tempora operam dedisse, ex *Act.* 8. 22. patet: sed ab

(*i*) Et Pharisæorum quidem sectam παραπλήσιον τῇ παρ᾽ Ἕλλησι Στωϊκῇ λεγομένῃ *simillimam* esse *secta Stoicorum Græcanicæ*, observat JOSEPH. *de vita sua*, *Tom.* 2. *Opp. p.* 2. Sadducæos Epicuri, Essenos Pythagoræ principia adoptasse, res ipsa evinci. Et sane, quum Esseni demum post exsilium Babylonicum innotuerint: omnino mirandum est, GOODVVINUM *de Rit. Hebr. Lib.* 1. *c.* 12. & GROTIUM *Part.* 1. *Ep.* 252. non observasse, facilius Essenos a Pythagoræis, quam Pythagoram ab Essenis proficere potuisse.

(*k*) Neque enim ulla est temere pars Aristotelicæ philosophiæ, quam non Arabum exemplo Hebræa veste induerint Judæorum magistri. Specimen ejus rei pereruditum dedit JUL. STRUV. in *Diatr. de logica Hebræorum*.

hac Ægyptiorum sapientia quam diversa fuerit illa Hebræorum, facile animadvertet, quicumque Mosis & Prophetarum fontes cum HERMETIS (*l*), HERAPOLLINIS, & JAMBLICHI lacunis contenderit.

§. 20. Id constat, eos operam didisse *geometria* aliisque matheseos, tum puræ, tum adplicatæ, partibus, id quod vel tot obelisei, pyramides, aliæque moles stupendæ, satis evincunt, *theologiam* eorum ac *philosophiam moralem* Pythagoricæ fuisse simillimam, ex JAMBLICHO discimus. Habuere & multa *de rebus naturalibus* traditiones, quas maximo studio occultabant, quarumque reliquias quasdam servat HERAPOLLO in *Hieroglyphicis* a DAVIDE HOESCHELIO editi *Aug. Vind.* 1595. 4.

§. 21. CHALDÆOS per omnem vitam philosophari, ait DIOD. SIC. *Lib.* 3. *Cap.* 29. Originem sapientiæ suæ referebant ad ZOROASTREM, de quo incerta omnia. Oracula ejus, quæ exstant a GEMISTIO PLETHONE, MICH. PSELLO & FRANC. PATRICIO collecta, non quidem genuina esse, at plura tamen philosophiæ Chaldaicæ λείψανα complecti, non abs re censet JO. ALB. FABRIC. *Bibl. Græc. lib.* 1. *c.* 26. §. 10.

§. 22. Ex iis oraculis patet, Chaldæos diversas rerum emanationes, Deorumque & intelligentiarum ordines statuisse, inter quos & ἀγγέλους

(*l*) Sunt hæc præcipua Ægyptiacæ doctrinæ monimenta. Quamvis enim HERMES TRISMEGISTUS procul dubio nullus unquam exstiterit, & Hermetica, quæ tanto numero exstant, manifesto multa sublesta, quin & Christiana quædam complectantur, in iis tamen & ἑρμαικὰς δόξας, seu Ægyptiacæ philosophiæ reliquias superesse, recte observant viri docti, BORRICH. *de Herm. Ægypt. sap.* p. 83.

occurrunt. A Deo æterno ex eorum sententia emanavit ignis, seu lumen supramundanum infinitum, inde alii ordines rerum, ac substantiarum triades variæ, quales & Platonici postea somniarunt (*m*).

§. 23. Parum quoque sapientiæ minantur somnia eorum astrologica, artes divinatrices, magicæ, theurgicæ, de quibus fuse STANLEJUS *in Hist. Philos. Orient. Sect. 2. cap. 27. seq.* & initiatus his mysteriis MARCUS, monachus Mesopotamenus, cujus *de dæmonibus enarrationes* a MICH. PSELLO editas novimus.

§. 24. PERSARUM *Zoroaster* Chaldaico illo ætate inferior, & Dario Hystaspis σύγχρονος, gentem, non ignaram veritatum præstantiorum, multis præstigiis ad amplectendam novam & a se inventam philosophiam pellexit, si vera sunt, quæ scripsit THOM. HYDE *de Rel. vet. Persar.*

§. 25. Philosophiæ studio æque ac sacris apud eos præerant MAGI, de quorum compositis moribus, scientia astrologica, potentia aulica, multa exstant veterum testimonia, quæ collegit BARN. BRISS. *de Regno Pers. lib. 2. §. 52. seqq.*

(*m*) Quare nihil admirandum aut Christianum continet oraculum ZOROASTRIS v. 5.

Παντὶ γὰρ ἐν κόσμῳ λάμπει τριὰς, ἧς μονὰς ἄρχει.

In toto mundo lucet trinitas, cujus unitas initium est.

Nec non rerum emanationibus adversatur, quod scribit DIOD. SIC. *L.* 2. Chaldæos mundi naturam æternam, ac initii expertem statuisse; itemque illud PHILONIS in libro, *Quis rerum cælestium hæres, p.* 386. Chaldæos docuisse, mundum non Dei opus, sed Deum esse.

§. 26. De Deo male sentiebant Persæ, duo statuente principia contraria, *Horomazen* & *Arimanem*, & inter hos veluti medium & neutrarum partium, *Michran*. Quæ principia etiam in pluribus aliis systematibus pellucent (*n*), & sæculo Christiano tertio *Manichæismum* pepererunt (*o*).

§. 27. Qui hodienum in Persia supersunt, veterem illam magorum philosophiam sequuntur, & a Mahumedanis *Gevvrorum* nomine traducuntur.

§. 28. Fuere & ARABIBUS, & primis SABBÆIS, sui *Magi*, quorum meminit PLIN. *Hist. nat. lib.* 30. *cap.* 1. Quumque Arabia ab Hebræis subinde vocetur *Oriens*: *Gen.* 10. 30. 25. 6. 18. *Job.* 1. 3. *Judic.* 6. 3. verosimile admodum est, Arabes fuisse τοὺς μάγους ἀπ᾽ ἀνατολῶν *Matth.* 2. 1.

§. 29. Quamvis ergo vix videatur dubitandum, quin veteres Arabes veræ sapientiæ non fuerint expertes, idque eum exemplum JOBI (*p*) tum locus 1. *Reg.* 10. 1. satis ostendat: postea tamen in meram superstitionem abiit illa Sabbæorum philosophia.

§. 30. Præterquam quod de quæstione: *cur bonis mala eveniant, quum sit providentia?* male philosophentur Jobi amici, *Job.* 4. 11. 15. 23. 15. *seqq.* quos viri docti Sabbæorum sectæ addictos non abs re suspicantur, non fuit gens corporum cælestium cultui, & si Arabes & MAIMONIDEM audimus, ritibus divinæ le-

(*n*) Solide hoc demonstravit V. S. R. JO. CHRISTOPH. VVOLFIUS, *in Manichaismo ante Manichaeos*. BÆLIUS in *Dict. Hist. Crit.* voce *Manichèens*.

(*o*) Vide THEODORET. *Hæret. fab. L.* 1. *cap.* 19. EPIPHAN. *Hær.* 66.

(*p*) Addatur FRIDER. SPANH. *Historia Jobi*, edita *Lugd. Bat.* 1672.

gi magis adversis dedita, quam illa Sabbæorum (q).

§. 31. Vicinis Persis ex altera parte erant INDI, apud quos *Brachmanes* & *Germanos* philosophos celebrat STRABO *lib. 16. p. 351.* Et Brachmanes sub vocabulo *Braminem* etiamnum in India occurrunt, de quibus præter PALLADIUM, AMBROSIUM, & ANONYMUM (r) legendi JO. ALB. FABRICIUS in *Dissert. de Brachmanibus, Hamb.* 1703., BÆLIUS *Dict. hist. & crit.* voce *Brachmanes*, & M V LA CROZE *in der Abbildung det Indianischen Christenstaats, pag. 576.*

§. 32. Ex Deo hi omnia emanasse, mundumque nihil aliud, quam Deum extensum esse censent, quo in Deum retracto, extremum diem adfuturum existimant. Nihil ergo vere & actu exsistere, sapientemque ab omnibus adfectibus vacuum nihil cogitare, nihil sentire debere, profitentur (s).

§. 33. Ex quo simul facile colligas, cur tot dolores intolerabiles virtutis caussa ferant sine gemito, etiam olim mortem nihil fecisse dicantur CLEMENTI ALEXANDRINO *Strom. l. 3.* Nec ignotum exemplum Calani, Indi, se ipsum ritu solemni comburentis apud ARRIAN. *Expedit. Alex lib. 7. p. 276. sequ. edit. Gronov.*

(q) Sed quum hæc sola Arabum & Rabbinorum auctoritate nitantur, ut recte observavit JO. CLERIC. *in indice phil. ad* STANLEII *Hist. phil. Orient.* voce *Sabbai*: facile patet, quam audax sit hypothesis SPENCERI *L. 2. de Leg. ritual.* & STANLEII. *Hist. phil. Or. Lib. 3. c. 5.* rationes legum ritualium divinarum a ritibus Sabbæorum repetentium.

(r) Conjunctim hos scriptores de Brachmanibus edidit EDUARD. BISSÆUS 1665. 4.

(s) Egregie hoc systema exposuerunt CAROLUS LEGOBIEN *dans la preface de l'histoire de l'Empereur de la Chine*, & FRANC. BERNIER *dans la suite de ses Memoires sur l'Empire du Grand Mogol*; p. 202.

§. 34. Simile fere jam ab antiquissimis temporibus fuit SINENSIUM *systema*. Quamvis enim ea gens se solam sapere, reliquas volitare velut umbras existimet: neque negandum sit, illam componendis moribus, multum operæ impendere; (vid. LEIBN. *Noviss. Sin. in præf.*) vere tamen Spinozismum redolet arcanior Sinensium philosophia; nec ab illa ἀπαθεία Indorum alieni sunt stolidi Confucii sectatores (t).

§. 35. Celebrantur etiam PHŒNICUM Sanchuniathon & Moschius (*u*): laudantur GALLORUM, GERMANORUMQUE Druides & Bardi, THRACUM Orpheus. Sed ut illorum obscura est philosophandi ratio: ita hujus præterea, quæ ad telestica sacra pertinent, tantum physica quædam doctrinæ, sed paucissimæ, supersunt, de systemate plurium mundorum habitabilium, de generatione rerum omnium ex ovo, & similes, de quibus PLUTARCH. *Plac. Philos. l.* 2. *c.* 13. & ESCHENBAH. *in Epigene p.* 95. *seq.* & *p.* 111. *sequ.*

(*t*) Notum est COUPLETIUM *Confusium Sinarum philosophum*, sive *scientiam Sinensem* Latine edidisse *Paris.* 1687. *fol.* In eo an tam horribilia sapientiæ mysteria latitent, nuper adhuc inter viros doctos disputatum.

(*u*) SANCHUNIATHON sive Berytus, sive Tyrius scripsit Φοινικικὰ in quibus multa ad κοσμογονίαν pertinentia, ceu patet ex fragmento apud EUSEB. *Lib.* 1. *Præp. Evang. p.* 31. Ea se accepisse ait Sanchuniathon a *Hierombal sacerdote Dei Jevo*, quem Gedeonem esse, præter HURTIUM credit BOCHARTUS *in Chanaam lib.* 2. *cap.* 17. qui & totum apud EUSEBIUM fragmentum erudite, uti solet, explicat. At quæ de Sanchuniathone circumferuntur, omnia pro imposturis venditant JOAN. HENR. URSIN. *de Zoroastre, Hermete & Canchuniathone*, & HENRIC. DODVVELLUS *in Meth. stud. theol.* Vide *Act. erud. Lips. Suppl. Tom.* 2. *p.* 512. De Moscho quoque omnia incertissima, ut nihil agant, qui cum Huetio Moseu cum Moschio confundunt.

CAPUT III.

De Philosophia Græcanica.

Ex Cynica secta nata est Stoica. §. 79. *Ejus incrementa.* §. 80. *Stoicorum logica.* §. 81. *Eorumdem physica.* §. 82. *Et theologia.* §. 83. *Nec non philosophia moralis.* §. 84. *Scholæ Eleaticæ origo.* §. 85. *Ejus reformatio per Epicurum.* §. 86. *Epicuri successores.* §. 87. *Ejus logica.* §. 88. *Physica.* §. 89. *Ejus principia de rerum ortu & attributis.* §. 90. *Ejus philosophia moralis.* §. 91. *Philosophi electici.* §. 92. *Electici antiquissimi.* §. 93. *Potamon quis?* §. 94. *Qui ejus methodum sequuti.* §. 95. *Ex paganis.* §. 96. *Ex Christianis.* §. 97. *An hi omnes veri electici?* §. 98. *Philosophiæ scepticæ origo.* §. 99. *Ejus sectatores.*

§. 36. Majorem philosophiæ studio strepitum dederunt Græci, qui, quamvis quædam a barbaris acceperint; hanc tamen laudem sibi habent propriam, quod accuratiore philosophandi ratione usi, solam rectam rationem ducem vel sequuti sint, vel sequi saltim voluerint.

§. 37. Cæterum Græcorum philosophorum quædam veluti familiæ sunt. Alia enim est philosophia POETICA, alia ITALICA, alia JONICA, alia ELEATICA. Sed ab his *dogmaticis* merito segregandi SCEPTICI vel APORETICI, quemadmodum a *sectariis* ECLECTICI, de quibus GOTHOFR. OLEAR. *Diss. sing. de philosoph. eclect.* subjuncta STANLEII. *Hist. Philos. p.* 1205. *seqq.*

§. 38. POETAS, antiquissimum sapientum genus, primos omnium philosophatos esse, constans opinio est, CIC. *Tuscul. quæst. lib.* 1. *cap.* 1. Enim vero, quemadmodum plerique traditiones de rerum ortu ἐκ πονίας suis præcepta moralia fabulis includebant: ita obscura hodie est hujus philosophiæ interpretatio, de qua nec

inter ipsos quidem veteres satis constitisse arbitror (x). Vid. PLUTARCH. *de aud. poet. tom.* 2. *Opp. p.* 14. *sequ.*

§. 39. ITALICI philosophi originem debent Pythagoræ Samio, quem inter Olymp. 43. 4. & 52. 4. natum, erudite docuerunt GUIL. LOYDIUS, RICH. BENTILEJUS, & HENR. DODWELUS. Hic magnus naturæ verique auctor, collecta sibi in variis mundi partibus magna doctrinæ copia demum circa Olymp. 67. 1. in Italiam secessit, & Crotone scholam vel κοινόβιον aperuit, ex quo maxima discipulorum cohors prodiit, quorum elenchum alphabeticum FABRIC. *ib. lib.* 2. *cap.* 3. pertexuit (y).

§. 40. Vita Pythagoræ ex *PORPHYRIO*, *JAMBLICO* & *Anonymo* apud PHOTIUM, quos LUDOLPHUS KUSTERUS eleganter recusos dedit (z); historia philosophiæ ex *Jo.*

(x) Hinc variæ fabulas interpretandi methodi. Alii mera hic deprehendunt mysteria physica, chemica, metaphysica; alii meras historias sive sacras, sive Phœnicias: alii historias nullius momenti, mirabilibus circumstantiis vestitas, alii mere moralia sibi videre videntur. Primi generis interpretationes dabant Platonici; secundi specimen non unum exhibuere BOCHARTUS, HUETIUS, & JO. CLERICUS; tertium præcipue placuit PALÆPHATO, aliisque scriptoribus περὶ ἀπίστων, de quibus FABRIC. *Biblioth. Græc. Lib.* 1. *cap.* 21. *seq.*

(y) Inter hos tamen non omnes Πυθαγορικοί, id est, Pythagoræ discipuli, sed plures etiam Πυθαγόρειοι, seu Pythagoræ sectatores. De qua distinctione quid sentiendum disquirit DODVVELL. *de æt. Pythag. p.* 193. Præcipui ex Pythagoræis sunt *Archytas Tarentinus*, *Ocellus Lucanus*, *Epicharmus*, *Hipparchus*, *Philolaus*, *Timæus Locrus*, alii.

(z) Sed permulta in his viris facta videntur, ut sint viri doctissimi, qui vitas philosophorum a Porphyrio, Jamblico, Eunapio, Philostrato, non alio fine scriptas existiment, quem ut heroas suos Servatori nostro opponerent, FABRIC. *Biblioth. Græc. lib.* 4. *cap.* 24. *p.* 45.

SHCEFERI libello egregio de *Philosophia Italica;* ipse dogmata Pythagorica ex *Fragmentis Pythagoræorum*, a *THOMA GALE* editis, nec non ex symbolis Pythagoricis, & *Aureis PYTHAGORÆ carminibus* (a), eorumque interprete, *HIEROCLE*, petenda est.

§. 41. Quamvis autem Pythagoras, imitatus Ægyptios, in occulto haberet sapientiam suam, JAMBL. *segm.* 245. & ne ipsos quidem discipulos ad acroases promiscue admitteret (b): satis tamen constat, eum primum geometriam, arithmeticam, musicam, præcipuo studio excoluisse, easque scientias non uno invento locupletasse, inter quæ præter monochordum est nobile illud & dignum hecatombe theorema de potestate hypothenusæ in angulo orthogonio, LAERT. 8. 12. VITRUV. *Archit.* 9. 2.

§. 42. Philosophiam, cujus ipse primum nomen invenerat, JAMBL. *Vit. Pythag. cap.* 29. definiebat, quod sit *scientia*, *entium quatenus exsistunt*, quam definitionem eruditissime explicat JAC. THOMAS. *Orig. philosoph.* Dividebant illam in THEORETICAM & PRACTICAM, ejusque finem esse dicebat, nihil admirari, PLUTARCH. *de audiendo*, *T.* 2. *p.* 44. hujus mentem ex vinculis corporis eruere, atque in libertatem vindicare, PORPHYR. *Vit. Pyth. p.* 201. Illius partes erant INTELLIGIBILIA, de Deo & Diis, & NATURALIA, de

(a) Nec tamen a PYTHAGORA scripta esse hæc carmina, inter omnes constat; sed ut STANLEJO *in Pythag. cap.* 21. *p.* 699. visum, ab EPICHARMN; vel, uti laudatus FABRICIUS erudite suspicatus est, ab EMPEDOCLE. Vid. *Bibliothec. Græc. lib.* 2. *cap.* 12. §. 6.

(b) Alii erant *esoterici*, alii *exoterici*: alii *mathematici*, alii *acusmatici*, de quibus JAMBL. *Vit. Pyth. segm.* 81. & PORPHYR. *p.* 196.

rebus corporeis. Animum per universas mundi partes, omnemque naturam diffusum vocabat Deum, eumque unicum, insensibilem, & intelligibilem, luci & veritati simillimum, quin solum sapientem, statuebat, LACTANT. 1. 5. PORPHYR. *Vit. Pyth. p.* 198. Ei subjiciebat Deos, dæmones & heroas, *Aur. Carm. v.* 1. *sequ.* de quorum natura, operationibus, cultu subtiliter philosophabatur. Vid. HIEROCL. *in Comment. ad Aur. Carm. v.* 1. *seq.* Quæ supra lunam sunt, providentia; res sublunares partim fato, partim fortuna, partim providentia, partim consilio regi statuebat. Quod exemplo illustrat *Anonym.* apud. PHOT. *Codic.* 259.

§. 43. Mundum, quem non tempore, sed cogitatione ortum, nec interiturum, dicebat, STOB. *Ecl. Phys. Lib.* 1. *cap.* 25. PLUT. *de plac. philos.* 2. 4. & 14. ipse Primis ἀσχήτῳ vocabat, STOB. *ib.* Ejus systema Copernicano plerique simile fuisse existimant, (c) STANL. *de doctr. Pythag. cap.* 1. *p.* 745. *seq.* Quæ autem de harmonia orbium cælestium, & suavi istorum concentu somniavit, legi possunt apud CIC. *in Scip.* & CENSORIN. *de Die nat. cap.* 13.

(c) Terram sane immotam non esse, statuit PLUT. *in Numa p.* 67. *Jon.* 1. ARIST. *de cœlo lib.* 2. *cap.* 13. medium autem in mundo locum igni tribuit, quem & Vestam vocabat. Sed rem tamen argumentis haud pœnitendis in dubium vocat EZ. SPANHEMIUS *de Vesta & Pritanib. Grac. apud* GRÆV. *Thesaur. Antiquit. Rom. Tom.* 5. *p.* 688. Sane mundum mediam terram continere adseverabant Pythagoræi. Vid. LAERT. *lib.* 13. *segm.* 27. eorumque systema Ptolomaico haud absimile tradit *Anon.* apud PHOT. *Cod.* 259. Quin quum primus omnium Philolaus motum telluris inculcasse dicatur DIOG. LAERTIO *lib.* 8. *segm.* 85. non video, quomodo id tribui possit Pythagoræ. De antichthone Pythagorica quid sentiendum sit, jam a JAC. THOMASIO ostensum est.

§. 44. Immaterialia sola vere entia statuebat, adeoque & hominis essentiam in sola mente existimabat positam, quæ quum divinæ essentiæ particula videretur Pythagoræ, veram felicitatem in eo ponebat, ut mens ex impedimentis vinculisque suis eximatur, & in libertatem vindicetur (*d*), PORPHYR. *Vit. Pythag. p.* 201. quo ad illam αὔσμον ὁμόιωσιν, in qua vera consistat felicitas, adspiret. Unde gradus illi purgationis, adscensus mentis, quin deificationis, quibus prope similes mysticos postea reperisse, novimus. Quum autem hæc omnia sine corporis oppressione fieri non posse crederet: varios commendavit βασάνους, varios modos in corpus animadvertendi; de quibus peraccurate JO. FR. RUDD. in *Diss. de* τῷ θεῷ *philos.* §. 7. 10. 18.

§. 45. Enimvero multa sunt in vita Pythagoræ, ex quibus, eum a fanaticismo haud alienum fuisse, patet. Eo enim merito referas femur aureum, LAERT. 8. 2. PORPHYR. p. 193. JAMBL. *Vit. Pyth. cap.* 28 reminiscentiam animæ Pythagoricæ, JAMBLICH. *ib. cap.* 14. confabulationes cum brutis, JAMBLICH *ib. cap.* 13. quin cum fluviis, PORPHYR. *p.* 192. divinationes denique, quas jactavit, superstitiosissimas, per thus, auguria, somnia, numeros, astra, aquam, de quibus fuse STANL. *Part.* 3. *Sect.* 3. *Cap.* 4. p. 764.

§. 46. In eamdem fere ætatem incidit philosophiæ JONICÆ origo. THALES enim MILESIUS, a quo eam repetere solent, eumdem Pherecydem Syrium audivisse dicitur, a quo profe-

(*d*) Corpus enim, in quod mentem illabi putabat per vices, non pro parte hominis essentiali, sed pro carcere mentis habebat. Unde illa μετεμψύχωσις Pythagorica, de qua LAERT. *lib.* 8. *segm.* 14.

cerat Pythagoras (*e*). Hic quoque Thales, postquam sapientiæ caussa magnam vitæ partem peregrinando exegerat, Mileti in patria privatus & cælebs consenuit, LAERT. 1. 25. & tum civium tum Biantis, Pittaci, Solonis, Cleobuli, Mysonis Chilonis suffragiis primum veluti locum inter Græciæ sapientes obtinuit, LAERT. 1. 28. VAL. MAX. 4. 1.

§. 47. Successisse Thaleti in schola Jonica dicitur ANAXIMANDER Milesius, horoscopiorum, sphæræ, gnomonis, sciotheris, tabulæ geographicæ, obliquitatis Zodiaci, & æquinoctiorum inventor observatorque. DIOG. LAERT. 2. 1. STRABO *Georg. Lib.* 1. *p.* 7. PLIN. *Hist. nat.* 2. 6. huic ANAXIMENES, de quo LAERT. 2. 3. huic porro ANAXAGORAS Clazomenius, qui, ubi sapientiæ studio *Mens* vocari meruerat, Athenis exsulare jussus, Lampsaci decessit, LAERT. 2. 14. Anaxagoram denique ARCHELAUS, solo Socrate discipulo, nobilis excepit, LAERT. 2. 16. a quo SOCRATE nova ordienda est scholæ Jonicæ periodus.

§. 48. Nimirum præter apophthegmata quædam & sententias acutiores, quas septem Græciæ sapientibus tribuunt (*f*), nihil exstat admodum, ex quo hos philosophos philosophiæ practicæ adpulisse animum, colligere possis.

§. 49. Contra physicæ tanto se studio tradebant, ut hinc κατ' ἐξοχὴν nomen *physicorum* apud veteres tulerint. Circa principium rerum

(*e*) Alium Pherecydem a Pythagora, alium a Thalete auditum, veteres quidam tradiderunt, LAERT. *l.* 119. Sed temporum ratio, unum eumdemque ab utroque auditum, satis evincit.

(*f*) Commendandæ de his dictis JO. FRANC. BUDDEI plenæ bonæ frugis *Commentationes*, quæ junctim *Halæ* prodiere.

omnium (g) hæc schola quam maxime variabant, Thalete omnia derivante ex aqua, PLUT. *philos.* 1. 3. Anaximandro ab infinitate naturæ, CIC. *Acad. quæst.* 4. 37. Anaximene & Archelao ex aere, PLUTARCH. *ibid.* STOB. *Ecl. phys. cap.* 1. *p.* 2. Anaxagora autem principium rerum omnium statuente homæomerian, id est unum & multiplex, partes infinitas, similares, contrarias, tactu continuas, se mutuo sustinentes, neque alio contentas, LUCRET. *Libr. v. v.* 830. *seqq.*

§. 50. In primis notari meretur, quod hi philosophi dæmonibus omnia repleverint, STOB. *Eccl. phys.* 1. *p.* 2. quod mentis immortalitatem agnoverint, LAERT. 1. 24. CIC. *Tusc. quæst.* 1. 16. quod theoremata ac problemata quædam geometrica repererint, accurate recensita a STANLEJO *Hist. phil. Part.* 1. *cap.* 7. *p.* 15. quod de phænomenis astrorum, meteoris, aliisque, quæ in rerum natura contingunt, quædam solerti ingenio investigarint, quædam parum callide conjecerint (h). Unde & *astrologi* nomen Thaleti tribuit POMPONIUS MELA *Lib.* 1. *Cap.* 17.

§. 51. Sed maximum hæc philosophia incre-

(g) Neque tamen ideo pro Atheis habendis. Materiæ enim huic eos νȣ̃ν, mundi effectorem, junxisse, id est Deum, ex CIC. *de Nat. Deor.* 1. 11. & 20. LACTANT. *Inst. div.* 1. 5. discimus. Ergo Deus & his erat anima mundi, LAERT. 1. 27.

(h) Ejus generis sunt hæ doctrinæ Thaletis: Nili exundationem oriri a ventis etesiis, LAERT 1. 37. Anaximandri: stellas fixas inferiores esse luna, STOB. *libr.* 1. *cap.* 25. *p.* 53: deficere solem & lunam ea parte solis & lunæ, qua ignis effulget, obturata. PLUTARCH: *de plac. phil.* 2. 24. & similes ipsius Anaxagoræ, qui quum reliquis doctior fuisse dicatur, multa statuit, quæ hodie tiro philosophorum rediret. Vid. LAERT. 2. 9.

mentum debet SOCRATI, qui natus Athenis Olymp. 57. 4. patre Sophronisco lapidario, matre Phænareta, obstetrice, primum patris artificium addiscere, postea philosophari instituit, auditoque Archelao, non quidem scholam aperuit, sed cum amicis domi forisque colloquutus, eos variis interrogationibus convincere, melioresque reddere conatus est, nihil se scire aut simulans, aut existimans serio. Vid. STANLEII *Histor. philos. in Socrate cap.* 4. *p.* 113. *seq.* Demum ab Anyto & Melitone accusatus atheismi & corruptæ juventutis, cicutam bibit, non sine magno Atheniensium dedecore. Vid. LAERT. 2. 40. PLATONIS & LIBANII *Apologiam Socrat.* XENOPHONT. *Memorab. Socrat.* CARPENTARII *Vit. Socrat.* & libellos similes.

§. 52. Philosophiam professus, primum sophistis, magna promittentibus, & corvos deludentibus hiantes bellum indixit: LIBAN. *Apol. Tom.* 1. *p.* 642. Deinde philosophiam a larvis, fabulis & superstitiosis Deorum cultibus, quibus eam contaminarant Pythagoras & Empedocles, purgare studuit (*i*), PLUTARCH. *de gen. Socr. p.* 580. Denique, quum physicæ illæ speculationes, quibus Jonici unice vocaverant, & incertæ, & parum utiles illi viderentur, stoli-

(*i*) Alienus ergo Socrates a fanaticismo Pythagoræ (§. 45.): quamvis, quæ de genio suo jactare solebat, imposturam sapere videantur, quidquid in contrarium disputarit GOTTFRID. GLEAR. in *Diss. de Genio Socr. Lips.* 1702. 4. nescio, an ubique sui similis fuerit Socrates. Sane quoties de hoc genio paullo accuratius cogito, non mirari admodum soleo illa Timonis apud LAERT, 2. 19.

Fluxit ab his legumque loquax, lapidumque politor,
Græcorum vates, imposturaque magister,
Derisor, rhetorque subbaricus, & simulator,

dosque eos crederet, qui illa remota adfectantes, humana negligant XENOPH. *Memorab. Socr. Lib. v. Cap.* 1. primus philosophiam a rebus occultis avocavit, & ad vitam communem traduxit. CIC. *Acad. quæst.* 1. 5.

§. 53. Præclare Socrates philosophabatur de Deo, rerum omnium auctore, XENOPH. *Lib. Memorab. Socrat. p.* 725. de providentia divina *id. p.* 711. & *Lib.* 4. *p.* 800. & de mentis immortalitate, PLAT. *in Phæd. p.* 245. At dum apud eumdem PLATONEM *in Phædone p.* 72. *seq.* mentem præexistere, & in corpus, tamquam carcerem, illabi credidit, eum in Pythagoræ castra secessisse, facile patet.

§. 54. In primis philosophiam moralem excolebat Socrates, de virtutibus & vitiis disputabat præclare, quamvis has doceri posse, negaret. ÆSCHIN. *Dialog.* 2. Quin & œconomicam ac civilem prudentiam eum insuper non habuisse, ex XENOPHONTIS *OEconomico*, & ejusdem *Memorabilis Socratis* satis adparet.

§. 55. Nihil scripsisse Socrates constans est veterum opinio (*k*). Quidquid ergo de ejus philosophia novimus, illud omne Xenophonti & Eschini, genuinis ejus discipulis, acceptum ferimus. Plato enim Socrati in dialogis suis quam plurima tribuit, quæ illi fortassis in mentem numquam venerant. Id ipse Socrates de Platone conqueritur apud LAERT. 3. 35.

§. 56. Præcipui tamen ex ejus discipulis, qui ipsi novas veluti familias condiderant, sunt *Aristippus*, sectæ CYRENAICÆ: *Phædo*, ELIACÆ; *Euclides*, MEGARICÆ: *Plato*, ACA-

(*k*) Conferendum hic præceptoris optime de me meriti, GOTTFRIDI OLEARII *Schediasma de scriptis Socr. contr. Leon. Allat.* quod habetur in STANLEII *Hist. philos. Part.* 3. *cap.* 19. *p.* 198.

DEMICÆ; *Antisthenes* denique CYNICÆ auctores atque antesignani.

§. 57. CYRENAICAM sectam condidit ARISTIPPUS Cyrenæus, Socratis discipulus, sed magistro minus probatus, LAERT. 2. 65. 80. XENOPH. *Memorab. Socr. Lib.* 2. *init.* Ad voluptatem enim omnia referens, hoc principium & doctrina & vita expressit. Mansit tamen schola *Cyrenaica*, vel *Hedonica*, in qua ei successit ARETE filia, huic ARISTIPPUS Aretes filius, qui & μητροδίδακτος dictus, LAERT. 2. 85. & ANTIPATER. Illum THEODORUS atheus, hunc EPITEMIDES sequutus. Quemadmodum vero ille multa innovans, originem dedit sectæ THEODORIÆ, in qua ei BION successit, LAERT. 2. 46. *sequ.* ita & EPITEMIDES quidem Aristippi dogmata ad PARÆBATAM transmisit: hujus autem discipuli, HEGESIAS, πεισιθάνατος dictus, & ANNICERIS, stidem sectas HEGESIACAM, & ANNICERIAM condiderunt, LAERT. 2. 86.

§. 58. Ceterum nihil hac philosophia detestabilius. Sensus statuebant fallaces, & quidquam certo percipi, negabant, nisi sensu interiore, puta voluptate & dolore, LAERT. 92. 95. CIC. *Quæst. acad.* 4. 7. eoque sensu rejiciebant indolentiam Epicuri, LAERT. *l.* 2. *segm.* 89. Hinc philosophiam naturalem plane rejiciebant, LAERT. 2. 92. In morali summam hominis felicitatem in voluptate corporis, & præsenti ea quidem, non præterita aut futura, positam esse, docebant, LAERT. 2. 87. ATHEN. *lib.* 12. *p.* 544. corporis facultates facultatibus animi præferebant, LAERT. 2. 90. virtutemque non alio nomine, quam quod voluptatem adferat, laudandam; in se autem & sua natura nec justum honestumve quidquam esse, nec injustum & turpe, credebant, CIC. *de Offic.* 3, 33. LAERT. 2. 93. 99.

§. 59. Huic morosophiæ novas lacinias adfuerunt successores. THEODORIANI enim athei-

smum liberrime professi sunt, LAERT. 2. 101. 102. 104. HEGESIAS scripto libro ἀποκαρτερῶν voluntariam mortem tanta eloquentia commendavit, ut multi se sponte in mare præcipites dederint, CIC. *Tusc. quæst.* 1. 34. VALER. MAX. 8. 9.

§. 60. ELIACÆ sectæ nomen dedit PHÆDO Eliensis, qui nobilis ortus familia, quum in piratarum manus incidisset, & ab his lenoni venditus esset ab Alcibiade & Platone, suasu Socratis, redemtus est, LAERT. 2. 105. Socrati ergo ac Platoni unice carus, illo mortuo, novam sectam instituit, in qua Plistanum, Menedemum (*l*), Asclepiadem successores habuit.

§. 61. Quamvis vero nullum ingenii monimentum exstet, quod ab his philosophis profectum sit: videntur tamen Socratem pressius imitari. Sane ejus exemplo ubivis disserebant de rebus philosophicis, LAERT. 2. 130. & unum esse bonum putabant, virtutem, eamque unicam, LAERT. 2. 129.

§. 62. Ut a patria Phædonis Eliaca, ita a Megara MEGARICA schola nomen tulit. Inde enim oriundus erat EUCLIDES, cui hæc secta natales debet. Socratem audivit tam cupide, ut edicto prohibitus stolam muliebrem sumeret, quo personato Athenas sibi commeare liceret, GELL. *Noct. Attic.* 6. 10. Magistro privatus, scholam ipse instituit, in eaque successores habuit *Eubulidem*, *Alexium*, *Euphantum*, *Apollonium Cronum*, *Diodorum Cronum*, *Stilponem*, & alios, de quibus LAERT. 2. 108. *sequ.*

§. 63. Operam præcipue dabant logicæ, & hic philosophorum omnium pugnacissimi videbantur, qui & nova argumentorum genera repe-

---

(*l*) Ab hoc schola ERETRIACA dici cœpit, LAERT. 2. 125.

rerant, LAERT. 2. 208. inter quæ & *Sorites*, & ψευδόμενος, quorum mentio fit in *l.* 177. *D. de verb. sign.* & *l.* 88. *pr. D. ad L. Falcid.* Quamobrem & DIALECTICI, ERISTICI, ALEXINI dicti. Quid? quod Diogenes scholam Megaricam non σχολὴν *scholam*, sed χολὴν, *merum fel* esse, dicebat. LAERT. 2. 24. In reliquis disciplinis quid statuerint, fere ignoramus (*m*).

§. 64. At reliquorum luminibus facile offecit PLATO, sectæ PLATONICÆ vel ACADEMICÆ auctor, qui Athenis genere nobili ortus, & facundia insignis, philosophiæ demum animum adplicuit, auditoque Socrate, & itinere ad Ægyptios suscepto, quin & Heracliti ac Pythagoræ degustatis dogmatibus, in *Academiæ* primum gymnasio (cujus liminibus inscripserat: *nemo geometriæ ignarus ingreditur*) scholam novam aperuit, ac deinde in hortum *Coloneum* migravit, LAERT. 3. 5. Relictis operibus quam plurimis, quorum editionem optimam *Paris.* 1578. *Tomis* 3. excusam, JO. SERRANO debemus, senex decessit, Olymp. 108. 1.

§. 65. Genus philosophandi eclecticum (*n*),

(*m*) Id tamen patet, a scepticismo & atheismo non fuisse immunes. Hinc curiositatis Diis exosæ esse dicebant, quærere, an Deus exsistat? ANTON. & MAXIM. *Serm.* 37. malum aliquod in rerum natura exsistere, negabant, LAERT. 2. 106. quin & motum omnem tollebant, adeoque & ortum rerum & earum interitum, SEXT. EMPIR. *Pirr. Hyp.* 3. 8. Fuere etiam inter eos, qui adfectus exstirpandos penitus existimabant; in eaque ἀπάθεια summum bonum positum esse, existimabant, si credimus SENECÆ *Epist.* 9.

(*n*) Hinc LAERT. 3. 8. Platonem in his, quæ ad intelligentiam pertinent, Pythagoram: in iis, quæ sensibus obnoxia, Heraclitum, in moralibus Socratem sequutum ait.

sequutus, philosophiam solutionem animæ a corpore & conversionem quamdam ad ea, quæ revera sunt, & intellectu videntur, definivit (o). In ea primarium esse contemplationem; actionem autem ex ea consequi, artem denique disserendi utrique necessariam credidit. Discere item putavit ac reminisci, idque pro criterio veritatis habuit, si memoria cum recente sensu congruat, quod quum raro certum sit, a Socratica σκέψει non admodum fuit alienus, CIC. *lib. 1. Accad. quæst. cap.* 8.

§. *66.* Præexistere statuit materiam primam; cujus proprium sit rerum omnium ortus suscipere, & forma omni carere. Huic materiæ præfecit Deum, primam rerum caussam, quippe qui secundum ideas, id est, eorum, quæ secundum naturam fiunt, æterna exemplaria omnia condiderint. Eum dicit ens æternum, bonum, verum, ineffabile, incorporeum, quod materia ab æterno confusam in ordinem redegerit, numerisque decentibus, figuris & mensura ita exornarit, ut ignis supremum, terra infimum, aer & aqua intermedium locum occuparent. Mundo addidit animam, a Deo non factam, sed æternam, quæ omnia moderetur, secundum Dei providentiam.

§. 67. Præter Deum, illum mundi opificem, & dæmones & Deos juniores ex eo emanantes finxit, quibus commissa sit hominis formatio. Corpus humanum animæ, id est, partis cœlestis, receptaculum credidit, hancque ab æterno præstitisse, & immortalem esse eatenus, ut per varia corpora circumacta, & ita veluti purgata, ad Deum redeat (p).

(o) Hæc & sequentia ex ALCINOI libello *de doctrina Platonica* excerpsimus.

(p) Habes hic purgatorium Platonicum, ex quo Patres,

§. 68. Beatitudo summa ipsi itidem erat ὁμοίωσις τῷ θεῷ (§. 64.) ad quam fugiendum quam citissime putabat. Quod ut fieret, virtutes commendabat, *prudentiam*, *justitiam*, *fortitudinem*, *temperantiam*, quas Platonici, in *physicas*, *ethicas*, *politicas*, *purgatorias*, *purgati animi*, *theoreticas*, *theurgicas*, *divinas* dividebant (q). De quibus præclare JO. ALB. FABRIC. *in Proleg. ad Marini vitam Procli*, editam *Haml.* 1700. 4.

§. 69. Sucessio Platonicorum tripartita est (r). PRIMAM academia a *Platone* ad *Craterem*; ALTERA ab *Arcesilao* ad *Egesinum*; TERTIA a *Carneade* ad *Clitomachum* porrigitur. In vetere floruere *Speusippus*, Platonis ex sorore nepos, *Zenocrates*, *Polemo*, *Crates*, & *Crantor*. In media *Arcesilaus*, *Lacydes* Cyrenæus, *Evander*, *Egesinas*. In nova *Carneades* & *Clitomachus*, seu *Hasdrubal*, Carthaginensis.

---

qui plerumque Platoni adhærebant, in primis Augustinum, purgatorium suum hausisse, a Pontificiis demum variis fabellis auctum, jam pridem a CHEMNITIO *in Examine Concilii Tridentini* observatum est.

(q) Ad virtutes *physicas* & *prudentiam* quidem, referebant bonum habitum sensuum, ad *fortitudinem* corporis robur, ad *temperantiam* pulcritudinem, ad *justitiam* sanitatem. Simulacra virtutis, quæ etiam ab animo nondum emendato proficisci solent, virtutes *ethicas*, & si ad reip. bonum comparatæ essent, *politicas* adpellabant. Porro si has virtutes mens corporis affectiones effugiens exerceat, eas *purgatorias*, & jam scopum suum adsequuta sit, *purgati animi* dicebant. Supremi gradus erant *theoretica*, *theurgica* & *divina virtutes*, quarum hæ ad deificationem, illæ ad θαυματουργίαν, seu portentorum editionem, istæ ad enthusiasmum pertinebant. Vid. SIMPLIC. *ad* EPICTET. *Enchirid.* p. 4.

(r) SEXT. EMP. *Pirrh. Hyp.* 1. 33. etiam *quintam* addit academias, quarum illam *Philo*. Larissæus, hanc *Antiochus* Ascalonita auspicatus sit. Sed id nec ipsi hi philosophi agnovere, teste CICER. *Acad. qu.* 1. 4.

§. 70. Divortium inter has academias maximum constituit doctrina de cognitionis humanæ certitudine. *Plato*, quum rerum alias sensu, alias intellectu percipi sciret, hunc scientiam gignere statuit; illos, quippe hebetes & tardos, solius opinionis caussam esse, CIC. *Acad. qu.* 1. 8. 4. 32. *Arcesilaus* plane nihil scire posse, docuit, quia ipsa rerum natura scientiam non admittat, *Id. ibid.* 1. 1. Denique *Carneades* in rebus ipsis veritatem agnovit; at eam ab homine cognosci posse, negavit, *Idem ibid.* 4. EUSEB. *Præp. Ev.* 14. 8.

§. 71. Academiarum istarum digladationes a Christo nato veluti conticuerant. Multi tamen ex eo tempore sequuti sunt Platonem; ex Judæis *Philo*, ex Christianis Patres complures (*s*), in primis *Justinus Martyr*, *Clemens Alex.* *Ammonius Saccas*, *Origenes*; ex gentilibus Græcis *Plotinus*, *Amelius*, *Porphyrius*, *Siryanus*, *Proclus*, *Marinus*, *Isidorus* (quamvis hos potius eclecticos fuisse, arbitremur) & ex Latinis *Apulejus* & *Chalcidius*.

§. 72. Inter Platonis discipulos & ARISTOTELES Stagyrita fuit, vir subtilissimus & Alexandri M. magister, qui quum jam vivo cum Platone simultates habuisset, ac Lyceum occupasset, ÆL. *Var. hist.* 3. 19. LAERT. V. 2. eo mortuo, ibi scholam aperuit, quæ, quod ibi deambulando doceret, PERIPATETICA dici cœpit, in qua ei THEOPHRASTUS Eresius, STRATO Lampsacenus, LYCON Troadensis,

(*s*) Patres a Platonismi suspicione absolvere conatur B. BALTUS *dans la Défense des SS. Pères accusés de Platonisme, Paris.* 1711. 4. & *dans le Jugement des SS. Pères sur la Morale de la Philosophie payenne, Arg.* 1719. 4. Sed Æthiopem illum lavasse res ipsa docet. Nec aliunde, quam ex hac mixtura, est theologia mystica.

ARISTO Ceus, CRITOLAUS, DIODORUS successere. Quin ubique multis sæculis in Christianorum academiis regnasse Aristotelem, in vulgus notum est. Vid. JO. LAUNOII *librum de varia Arist. fortuna, Paris 1653.* 8. & ELSWICHII similis argumenti *diatribas de varia Arist. fortuna in scholis Protestantium.*

§. 73. Aristotelis doctrinas & systema hic tradere nihil opus est, quum non modo ejus opera in omnium fere manibus sint, sed & tot Aristotelicæ philosophiæ compendia ubique occurrant. Id moneo, morifice vapulare hodie Aristotelem, at ab iis quam maxime, qui illum non intelligunt. Ridicula est ejus physica, mediocris ethica, quidquid aliis videatur, accurata, politica autem & libellus de arte poetica, rhetorica item, & fragmenta de historia philosophorum & de rebus publicis numquam sua laude defraudanda sunt.

§. 74. Multum Aristoteli nocuit studium, quod medio ævo ei impenderunt Arabes, & Scholastici, a renatis litteris *Andreas Cæsalpinus, Piccolomineus, Berigardus, Cæsar Cremoninus, Pomponatius*, alii. Sicuti enim illi multis subtilitatibus inquinarunt doctrinam Aristotelis: ita hi ad atheismum, aliasque doctrinas profanas fuere procliviores.

§. 75. Sequuntur CYNICI, quorum sectam instituit ANTISTHENES Atheniensis, qui quamvis & ipse Socrati operam dedisset, ob adsectationem vitæ durioris non semel esset objurgatus, ÆLIAN. *Var. hist. 9. 36.* factam tamen instituit, occupatoque *Cynosarge* gymnasio, perpetuum suis Cynicorum cognomen reliquit, eo facilius admissum, quo proprius ad caninam impudentiam quidam ejus sectatorum accederent (t) LAER. *6.* 13. SUID. *in voce* κυνοσαργης.

(t) Unde facile concillaveris diversas veterum sententias

§. 76. Quamvis vero publici saporis non esset hæc Cynicorum philosophia, neque elegantibus ingeniis placere possent pallium duplicatum, nuditas, pera, lupini, baculus, & reliqua Cynicorum supellex (*u*), sectatores tamen reperit celeberrimos, DIOGENEM Sinopensem furentem illum Socratem, MONIMUM, ONESICRITUM, CRATETEM, ejusque uxorem HIPPARCHIAM, METROCLEM, MENIPPUM, MENEDEMUM & alios, quorum elenchum copiosum dedit JO. ALB. FABRIC. *Biblioth. Græc.* 2. 13. *p.* 360.

§. 77. Ceterum Cynici, rejecta philosophia rationali, & theoretica, solam excolebant moralem. Finem sibi statuebant independentiam. vel, ut ipsi loquebantur, *libertatem*, LAERT. 6. 71. Quum vero libertati illi intrinsecus obstare viderentur vitia, extrinsecus leges civiles, statuum discrimen, & jussa tyrannorum; vitia capitalia debellanda putabant cœnis Cynicis, nuditate, paupertate voluntaria, & patientia injuriarum; leges civiles statu extrasociali (*x*); statuum discrimen sublato decoro; jussa tyrannorum pertinacia, & si res ad restim rediret, morte voluntaria eludenda putabant.

§. 78. At quamvis hæc proculdubio sublimia quibusdam viderentur, & Cynici se Herculis sectatores, & Jovis speculatores esse crederent:

---

de origine nominis *Cynicorum*. Antisthenes sane *ἁπλοκύων* dictus ob mores parum decoros, LAERT. 6. 13.

(*u*) Ab Antonini Philosophi temporibus non magni amplius fiebant Cynici: nec tamen ideos defecit secta, sed diutissime in Africa mansit, AUGUSTIN. *contra Academ.* 3. 18. & *de Civit. Dei libr.* 14. *cap.* 20.

(*x*) Hinc illa argumentatio DIOGENIS. *Sine legibus haud ordinatur respublica. Sine rep. non ullus est usus rei civilis. Res civilis est civitas. Sine civitate usus nullus est legis. Lex igitur est res civitatis*, LAERT. 6. 73.

displicuit tamen Cynicorum illa impudentia ZENONI Cittiæo, Cratetis primum Cynici, posteaque Stilponis Megarici, hinc Xenocratis & Diodori Croni, postremo Polemonis auditori, qui emendata philosophiam Cynica in *porticu varia* (ποικίλη στοᾶ) philosophiam docuit, originemque dedit sectæ STOICORUM, LAERT. 7. 2. 3. 4. 6. 35.

§. 79. Ei sectæ dici non potest quantum pretii statuerint veteres, non Græci tantum, sed & Romanorum præstantissimi, ac in primis jurisconsulti quorum plerosque Stoicos sectari solitos demonstrarunt EM. MERILL. *Observ. Lib.* 1. *Cap.* 8. *seqq.* & EVERARD. OTTO *in Orat. de philosophia Stoica veterum JCtorum*. In schola ZENONI successit CLEANTES, huic CHRYSIPPUS, huic ZENO Tarsensis, nec ignoti DIOGENES, ANTIPATER, PANÆTIUS, POSIDONIUS, aliique, quorum elenchum copiosum contexuit JO. ALB. FABRIC. *in Bibl. Græc.* 3. 15. *p.* 386.

§. 80. Philosophiam Stoicam illustrare cœperunt JUST. LIPSIUS & CASP. SCIOPPIUS (y). Eam in *rationalem*, *naturalem & moralem* dividebant, LAERT. 7. 39. PLUTARCH. *de placit. phil.* 1. 1. Et *logicam* quidem ad superstitionem usque colebant, ejusque præcepta Zenoniana, si cui illa cognoscere volupe est, reperiuntur apud STANLEJUM *part.* 7. *in Zenone p.* 556. *seqq.*

§. 81. In *physica* primum de *corporibus*, dein-

(y) LIPSII *Manuductio ad Phil. Stoicam*, & *Physiologia Stoica* inter ejus *Opera* habentur. SCIOPPI *Elementa Philosophiæ Stoicæ*, *Mog.* 1608. 9. prodierunt, & sæpe fallunt doctos, ignaros, esse, hanc particulam majoris operis ubivis obvii. Vid. MORHOFII *Polyhist. part.* 2. *libr.* 1. *cap.* 4. §. 2.

de de *principiis*, hinc de *elementis*, tum *de Diis*, ac demum de *loco* & *vacuo* agebant, LAERT. 7. 132. Omnia, quæ exsistunt, iis corpora videbantur, adeo ut animam, diem, noctem, vocem, virtutes haberent pro corporibus, PLUT. *contra Stoic.* p. 1884. LAERT. 7. 55. Corpus autem definiebant, *quod vel facit aliquid*, *vel patitur*. Corporibus originem dederunt principale, agens alterum, *Deum*; alterum patiens, *materiam*, LAERT. 7. 134. Hæc principia vero uno vocabulo vocant *naturam*, quæ ipsis est *Deus* mundo permixtus (z), LACTANT. *Div. Inst.* 7. 3. extra quem *vacuum infinitum*, quale in mundo non detur, concipiebant, LAERT. 7. 140. JO. STOB. *Ecl. phys.* 38. *Elementa* quatuor ipsis erant, *ignis*, e quo sidera quoque profecta, CIC. *Acad. qu.* 2. 15. *aer*, de cujus regionibus, affectionibus, meteoris parum accurate philosophabantur, LAERT. 7. 151. *seqq. terra & aqua*, ex quarum mixtura mundum genitum dicebant.

§. 82. *Deum* primum esse docebant, CIC. *de Nat.* 2. 6. 16. 17. deinde eum esse animal immortale, ratione præditum, perfectum, credebant, LAERT. *VII.* 147. & quidem naturæ igneæ, & omnes seminales formas in se continentis, PLUT. *de plac. phil.* 1. 7. Et hinc de Dei providentia pulchre disserebant. At dum mundum & Deum aperte confundunt, CIC. *de Nat. Deor.* 2. 814. & utrumque subjiciunt fato fatuo, quis non videt eos σπινοζίζειν?

§. 83. Finem philosophiæ *moralis* putabant naturæ convenienter vivere, LAERT. 7. 80. id

(z) Hinc alii Stoicis Spinozismum, alii Manichæismum tribuunt. Vid. BUDDEI *Diss. de Spinozismo ante Spinozam*, & JO. CHRISTOPH. VVOLFII *Manichæismo ante Manichæos*.

est vivere secundum adpetitiones naturales, CLEM. ALEX. *Strom. lib.* 2. *p.* 416. Appetitum naturalem ferri ajebant primum in sui conservationem, LAERT. 7. 85. deinde in bonum. *Bonum* vero esse solam virtutem, *malum* solum vitium, ceteras res *indifferentes*, quamvis *eligibiles* aliæ, aliæ *rejectandæ*, aliæ *perfecte indifferentes* videantur, LAERT. 7. 102. Hinc quum virtus sola expetenda, & materia tamen mali origo videretur; perturbationes omnes supprimendas, corpus parce & duriter habendum, quin aliquando, carcere animæ perfringendum, censebant. Ceterum virtutem consequutos solos liberos sapientes, reges principes esse, id est omnia ex officio facere (*a*) arbitrantur. LAERT. 7. 117. *seqq.* CIC. *paradox. Stoic.* LIPS. *Manud.* 3. 13.

§. 84. Hactenus de philosophia *Jonica*: sequitur ELEATICA, quæ ab *Elea* vel *Velia*, magnæ Græciæ vel Italiæ urbe nomen repetit. Inde enim prodiere ZENO Eleates, præceptorum logicorum inventor, PARMENIDES, LEUCIPPUS, quamvis hi omnes a XENOPHANE Colophonio profecerint. At celeberrimi in hac schola DEMOCRITUS & HERACLITUS (*b*), ille Abderita, hic Ephesius qui, quamvis ingenio diversissimo fuisse dicantur, omnes tamen corpuscularem sequuti sunt philosophiam, quam postremo ad ἀκμὴν perduxit EPICURUS. De Democriti vita & Philosophia consulendi præter BÆLIUM, NIC. HILL. *in Philosophia Epicurea*, *Democritea & Theophrastica*. & JOAN.

(*a*) Hinc Stoicorum doctrina de officiis, quam ex eorum mente optime exposuit CICERO *in libro de Officiis*.

(*b*) Heracliticam sectam diversam a Jonica, Pythagorica, Eleatica quidam statuunt. Sed corpusculari philosophiæ eum dedisse operam, erudite ostendit GOTTFRID. OLEAR. *Diss.* 2. §. 1. *seqq. de principio rer. natural. ex mente Heracliti*.

CHRYSOST. MAGNENUS *in Democrito reviviscente*.

§. 85. Et EPICURUS quidem, domo Atheniensis, e pago Gargetio, qui magis ex Democriti libris, quam a præceptoribus videtur profecisse, scholam in horto peramœno, quem coemerat, instituit, ibique cum amicis communem vitam egit, suaviter vivens, at frugaliter tamen, suosque voce non minus, quam scriptis liberis, quorum quamplurimos reliquerat, instituit, decessitque senex, ac tam carus sectatoribus, ut natalem ejus festum quotannis haberent, LAERT. 10. 19. PLIN. *Hist. nat.* 35. 2. Vitam ejus præter PETR. GASSENDUM accurate contexuere BÆLIUS *in Dictionar. historic. & crit. T.* 2. & JACOB BONDELLUS *de vita & moribus Epicuri*, *Anstel.* 1694. 12.

§. 86. Scholam Epicuri in eodem hortulo, quem discipulis in hunc usum cum bibliotheca legaverat, rexere post illum HERMACHUS, POLYSTRATUS, DIONYSIUS, BASILIDES. Reliquorum Epicureorum elenchum copiosum satis habes apud FABRIC. *Bibl. Gr.* 3. 33. p. 808.

§. 87. Quamvis autem plerisque vapulet Epicurus, mores tamen probavit suo tempore omnibus. Philosophiam ejus GASSENDUS restituere conatus est (c) Et in *rationali* quidem, quam Epicurus *Canonicam* vocabat, tria statuebat veritatis criteria, *sensionem*, *anticipationem*, & *passionem*. De *sensione* docebat, eam numquam fallere, omnesque phantasiæ perceptio-

(c) Ex veteribus DIOG. LAERTIUS in describenda Epicur. philosophia tam est copiosus, ut ipse huic sectæ deditus fuisse videatur. Cum eo conjungendi T. LUCRETII CARI *libri de rerum natura*, quos luculento commentario illustravit CRECHIUS, fato suo Lucretio similis.

nes esse veras, opinionem autem, quæ inde nascitur, vel veram, vel falsam esse, prout illi vel suffragetur, vel refragetur sensus evidentia. *Anticipatio* ipsa est rei notio seu definitio, ex eaque, si evidens est, inevidentis rei demonstrationem sumendam putabat. Denique *de passione* proponebat canones: *voluptatem, quæ nullam habeat annexam molestiam, amplectendam; molestiam, quæ sine voluptate sit, fugiendam; minorem tamen voluptatem propter majorem negligendam; minorem molestiam ad evertendam majorem amplectendam esse*, LAERT. 10. 32. *seqq.*

§. 88. *Universum* ipsi erat systema ex corpore & vacuo compositum. *Corpus* definiebat, quod tangi possit & tangere; *vacuum*, quod natura tangi nequeat, LAERT. 10. 39. *seqq.* cujus existentiam inde probabat, quod si vacuum non daretur, corpora neque haberent ubi essent, neque ubi moverentur, LUCRET. *Lib.* 1. *v.* 336. 427. *seqq. Universum* sibi concipiebat, tamquam infinitum, & immobile, quia extra illud nullus locus sit, in quo moveatur, ac immutabile, quippe quod ab æterno tale fuerit, LAERT. 10. 14. *seqq.* Deos exsistere, ex anticipatione (§. 87.) demonstrabat, CIC. *de Nat. Deor.* 1. 17. & eos quidem beatos, immortales, sempiternos, ac otiosos, specie humana præditos corporeos esse sibi persuadebat; tertii generis naturæque rem, præter *corpus & inane* mente concipi posse negans, LAERT. 10. 39. *seqq.* LUCRET. *lib.* 1. *v.* 420. CIC. *ibid.* 1. 18. *seqq.*

§. 89. Quum vero in rerum natura multa quotidie generentur, & ex nihilo nihil fiat: omnem materiam primam sibi concipiebat, tamquam atomos, LAERT. 10. 38. 56. *sequ.* quas *magnitudine figura & pondere*, non *colore*, *calore*, *frigore*, aliisque proprietatibus differre, PLUT. *de plac. phil.* 1. 4. LUCRET. 2. *v.* 729. *seq.* & duplici motu, nempe *gravitatis* & *reflexionis* ferri, & ex

quarum concretione omnia generari, ex earumdem dissolutione omnia corrumpi, denique ex earum proprietatibus omnia rerum naturalium phœnomena derivari, tradidit, LUCRET. v. *v.* 1010. *seq.*

§. 90. In philosophia morali *finem* omnis vitæ tacito hominum consensu esse docebat *felicitatem*, SEN. *de Vit. beat. cap.* 1. non *summam* illam quidem, & cui nihil desit, sed *subalternam*, LAERT. 10. 128. *seqq.* Eam consistere in *voluptate*, LAERT. 10. 128. *sequ.* hanc in *indolentia & tranquillitate animi*, LAERT. 10. 136. ac temperantia, aliisque virtutibus parari tradebat, CIC. *de Fin.* 1. 14. Enimvero dum mentis immortalitatem, Dei providentiam, ipsumque numinis metum e philosophia sua proscripsit, eum maxima ad virtutem incitamenta simul sustulisse, facile patet (*d*).

§. 91. Hi sunt, qui certæ cuidam *sectæ* nomen dederant, philosophi. Fuere etiam, qui nullius verba magistri jurare ausi, ECLECTICUM Philosophandi genus præferendum existimarent, quamvis hi sectarii philosophorum nomine vix digni judicarentur (*e*). Vid. IS. CASAUBONI *Diatrib.* 1. *in Dion. Chrysost.*

§. 92. Quamvis vero omnes fere sectarum auctores, veluti *Pythagoras*, *Socrates*, *Zeno*, *De-*

(*d*) Et hinc non mirum, quod Epicurei non omnes sobrietatem, & temperantiam magistri expresserint, sed plerique vitam satis dissolutam vixerint.

(*e*) VOSS. *de Sect. Philos. cap. ult.* & MENAG. *ad Diog. Laert. Proœm. segm.* 1. existimant, eclecticos philosophos a sectariis *Miscellionum* vocabulo traductos esse. Enimvero locus FESTI *in voce Miscelliones*, cui hæc conjectura superstruitur: de philosophis plane non agit, ceu observavit GOTTER. OLEARIUS *de Eclect. philos. cap.* 2.

mocritus, *Epicurus*, *Plato*, quin & ipse *Aristoteles* eclectici fuerint (*f*), & ideo plerique tot itinera susceperint, ut quod verum ac scitu dignum occurreret, undique conquirerent: præcipuus tamen eclecticæ philosophiæ auctor fuisse traditur POTAMON. Vid. FABRIC. *Bibl. Gr. lib.* 3. *cap.* 33. §. 8. *p.* 824.

§. 93. Fuit iste POTAMON, gente Egyptius, domo Alexandrinus, & paullo ante Diogenis Laertii ætatem, LAERT. *in prœm. segn.* 21. immo ante Augustum, & post eumdem, si SUIDÆ *in voce* Ποταμων credimus (*g*), floruit, & præter στοιχείωσιν, seu *prima philosophiæ elementa*, etiam *Commentarium in Platonis opus de Republica* reliquisse fertur. Vid. LAERT. *ib.*

§. 94. Potamonis illius sectatores quærere absonum foret (ita enim non essent *eclectici*) at id certum, quum ille eclecticorum antesignanus Alexandrinus fuerit, ejus methodum se præcipue Alexandrinis Philosophis, eorumque discipulis, Christianis æque ac paganis, probasse, OLEAR *ib. c.* 1. *p.* 1205.

§. 95. Hinc præcipui, qui eam philosophiam coluere, sunt Ammonius Saccas Christianus, ejusque discipuli pagani Plotinus, Herennius, Origenes, Porphyrius (*rabidus ille adversus Christum canis*, HIERONYM. *in prœm. Catal. script. eccles.*) Jamblicus, Sopater Syrus, Ædesius, Chrysanthius, & reliqui, qui vulgo *recentiarum Platonicorum* nomine veniunt, velu-

(*f*) Non ergo ipsi sectas instituerunt (si paucos exceperis) sed discipuli, qui nefas credebant doctorum suorum opiniones deserere. ARISTOTELIS ipsius ea de re sententiam habemus *Libr.* 1. *Ethnic. cap.* 4.

(*g*) Diogenis tamen Laertii sententiam alteri Suidæ præferendam esse, jam observavit GOTTOFR. OLEAR. *de philos. eclect. cap.* 1.

ti Syrianus, Olympiodorus, Proclus, Marinus, Hegias, Isidorus, Damascius, aliique plures, de quibus OLEAR. *ib. cap.* 3. *p.* 1209. *seq.*

§. 96. Inter eos, qui Christo nomen dederunt, eclecticæ illi philosophiæ studuerunt post Ammonium Saccam (§. 95.) Clemens Alexandrinus, Origenes Adamantius, Gregorius Thaumaturgus, quos ideo singulare quid præ aliis patribus Ecclesiæ habere, jam pridem observarunt theologi. Vid. THOM. ITTIG. *Bibl. patr. apost. Ecm.* 2. *in prolegom.*

§. 97. Enimvero, si dicendum quod res est, prudens quidem his omnibus placuit ἐκλογὴ, at ita tamen placuit, ut inter reliquos omnes philosophos Platonem potissimum admirarentur (*h*). Unde & plerique, quos hactenus eclecticis adnumeravimus, inter Platonicos, quoque locum sibi vindicant (§. 71.).

§. 97. Ne fabula morionibus careat, *dogmaticis* hisce philosophis subjungimus SCEPTICOS, qui & APORETICI a perpetua dubitatione, &, quia nihil omnino concipi posse existimabant, ACATALEPTICI vocabantur (*i*). Natales hujus philosophiæ a PYRRHONE Eleæo repetunt, Aristoteli æquali, qui quum, lectis Democriti libris, & variis auditis philosophis, in primis Anaxarcho, nihil certi sibi reperire videretur, etiam nihil quidquam comprehendi posse, statuit, aut saltim id se statuere, præ se tulit.

§. 98. Quamvis ergo nihil sit hac philosophia absurdius, quippe cujus non alia erat

---

(*h*) Hoc de ipso *Potamone* verum est, quem ideo Platonis *libros de Republica* commentario illustrasse (§. 93.) arbitror. Vid. OLEAR. *ibid. cap.* 2. *pag.* 1207.

(*i*) Immo & *Pyrrhonici* a Pyrrhone, *ephectici* ἀπὸ τῦ ἐπέχειν, & quia semper suspendebant judicium, & *Zetetici* ἀπὸ τῦ ζητεῖν, quia veritatem semper quærebant, nunquam inveniebant, LAERT. 9. 70.

doctrina, quam quod nihil sciri possit: quamvis etiam *Sceptici* toto vitæ genere turpiter se darent, risumque vulgi provocarent, LAERT. IX. 62. *seqq.* eam tamen sequuti sunt non pauci, veluti *Timon*, *Hecatæus*, Abderites, *Eurylochus*, *Nausiphanes*, & Scepticorum acerrimus doctissimusque *Sextus Empiricus*, cujus scripta ipsa, quibus nihil sciri posse contendit, ostendunt, eum permultum scivisse. Vid. FABRIC. *Bibl. Græc. lib.* 3. *cap.* 33. §. 5. *p.* 817. *seqq.*

CAPUT IV.

De Philosophia Medii Ævi, & Nova.

§. 99. *Philosophiæ scholasticæ origo.* §. 100. *Præcipui scholastici.* §. 101. *Eorum doctrinæ.* §. 102. *Aristotelis doctrina etiam in scholis protestantium radices egit.* §. 103. *Philosophi novi, qui Aristotelem impugnarunt.* §. 104. *Qui aliquam ex sectis veteribus revocarunt.* §. 105. *Qui nova systemata, sed minus celebria, excogitarunt.* §. 106. *Qui experimentis operam dederunt.* §. 107. *Laus Franc. Baconis de Verulamio.* §. 108. *Cartesii historia.* §. 109. *Ejus sectatores.* §. 110. *Ejus principia logica.* §. 111. *Metaphysica.* §. 112. *Physica.* §. 113. *Moralia.* §. 114. *Laus Cartesii.* §. 115. *An Spinozismus ex philosophia Cartesiana ortus sit?* §. 116. *Philosophi mysticochemici.* §. 117. *Eorum principia.* §. 118. *Emendatores juris naturæ.* §. 119. *Nec non politices.* §. 120. *Præcipui machiavellistæ & monarchomachi.* §. 121. *Utriusque sectæ principia.* §. 122. *Conclusio historiæ philosophicæ.*

§. 99. Ita philosophia in sectas quam plurimas distracta es in *Græcia*. MEDIO ÆVO cathedras academicas omnes occupaverat philo-

sophia Aristotelica. Sed quum primum *Arabes* eam in scholas suas recepissent, & Aristotelis opera in suam linguam translata, & commentariis AVEROIS & AVICENNÆ illustrata pridem prælegissent in scholis Ægyptiacis, Africanis, Hispanicis: sequuti hos Christiani ex illo systemate *Aristotelico* & *Arabico* formarunt novum chaos philosophiæ SCHOLASTICÆ (*k*).

§. 100. Hujus sectæ antesignani, PETR. ABÆLARDUS, PETR. LOMBARDUS, ALEXANDER AB HALES, ALBERTUS MAGNUS, THOMAS AQUINAS, JO. DUNS. Scotus, DURANDUS a S. PORCIANO, GUIL. OCCAM & GABR. BIEL. non modo fastu scholastico (*l*), & malesana curiositate (§. 6.), sed & absona dicendi docendique ratione cordatioribus hodie risum excitant merito.

§. 101. Et tamen hi doctores *angelici*, *cherubici*, *seraphici*, non modo universam philosophiam ac theologiam erroribus quamplurimis inquinarunt: verum etiam in philosophiam moralem invexere sacerrima ista principia *probabilismi*, *methodi dirigendi intentionem*, *reservationis mentalis*, *peccati philosophici* (*m*), quibus Jesuitæ etiamnum mirifice delectantur.

(*k*) Ex Arabicis illis lacunis derivandas esse illas scholasticorum sordes, jampridem observarunt Jos. SCALIG. *Epist.* 362. SELDEN. *in Not. ad.* EUTYCH. *Orig. p.* 155.

(*l*) Hinc cognomina ridicula, dum HALESIUS magister *irrefragabilis*, RICHARDUS DE MEDIA VILLA *auctoratus*, SCHOTUS *subtilis*, BONAVENTURA *seraphicus*, THOMAS AQUINAS *cherubicus*, alii aliter vocati. Vid. TRIBBECH. *de doctr. scolast. cap.* 6. *p.* 152.

(*m*) Conferri hic oportet LUD. MONTALTII *Ep. ad quemdam ex provincia* cum iis, quæ inter se disputarunt VVENDROCHIUS & STUBROCKIUS, ANT. ARNALDI *Denuntiationes hæreseos de peccato philosophico*. THIRSY GONZALES *tractatum theologicum de recto usu opinionum probabilium*, *Antu.* 1694. 4. & JO. FRANC. BUDD. *Hist. jur. nat.* §. 13. *seqq.*

§. 102. Et quamvis LUTHERUS, ut illis scholasticorum sordibus Ecclesia purgaretur, nihil fecerit reliqui: SECKEND. *Hist. Luth. l.* 1. *Sect.* 8. *n.* 10. & *Addit.* 7. *Sect.* 13. *n.* 2. 4. *Sect.* 26. *n.* 2. *sect.* 70. *n.* 3. *Sect.* 72. *n.* 3. tantum tamen abest, ut ex voto ei res successerit, ut nihilominus etiam in academiis Protestantium radices egerit Aristotelica philosophia, alibi mere scholastica, alibi vel a MELANCTHONE, vel ab aliis perpurgata (*n*), ibique diutissime floruerit.

§. 103. Non defuere quidem varii conatus, Aristotelem e throno deturbandi. Hinc eum in ipsa Italia impugnarunt *Laur. Valla*, *Marius Nizolius*, *Hadrianus Cardinalis*, *Franc. Patricius*, in Gallia *Petr. Ramus*, & majore impetu PETRUS GASSENDUS, in Germania *Dan. Hoffmanus* (*o*): sed ad rei summam parum profecerunt.

(*n*) Et MELANCTHONI quidem præcipue debetur conservatio philosophiæ Aristotelicæ in Academiis Protestantium, BÆLIUS *dans le Dictionaire historique & critique*, *sub voce* Melanchthon. *lit. H. p.* 1965. *T.* 3. Scripsit is compendia plerarumque disciplinarum philosophiæ Aristotelicæ, quæ in academiis diu regnarunt. Helmstadii tamen & Altorfii ipsum Aristotelem interpretabantur, & interpretes ejus Græcos preferebant Latinis.

(*o*) LAUR. VALLA fere ubique ex instituto exagitat Aristotelem. BAELLIUS *Dictionaire hist. & Crit. voce* Valla *litt. H. p.* 2792. *Dom.* 4. MAR. NIZZOLIUS potissimum in *Antibarbare*, quem cum docta præfatione recursum dedit illustr. LEIBNITIUS, HADRIANI CARDINALIS *de vera philosophia* liber editus est *Colon.* 1548. FRANCISCI vero PATRICII *Discussiones peripatetica. Venet.* 1571. 4. De PETRI RAMI *Tesibus inauguralibus*, quibus, *nihil omnino, quod Aristoteles scripserit, verum esse*, contendit, legendus FREIG. *in Vita Rami*, *p.* 9. *sequ.* de ejusdem *Animadversion. Aristotelicis*. BÆLIUS *in Diction. Hist. Crit. voce* Ramus *lit. D. p.* 2425. *Tom.* 3. PETRI GASSENDI *Exercitationes paradoxa adversus Aristo-*

§. 104. Nec magis philosophiæ consuluerunt, qui aliquam ex sectis veteribus suscitare voluerunt. Nam quamvis FRANC. GEORGIUS, & ante eum JO. PICUS MIRANDULA *Pythagoream*; BESSARION Cardinalis & MARSILIUS FICINUS *Platonicam*; JUSTUS LIPSIUS & CASP. SCIOPPIUS *Stoicam*; PETR. GASSENDUS *Epicuream*; BERNARDINUS TELESIUS *Parmenidis* Eleatæ philosophiam instaurare conati sint (p): tamen & horum labor pene irritus fuit, omnesque plausum non adeo magnum retulerunt.

§. 105. Majorem strepitum dederunt nova philosophorum systemata, quæ non modo me-

---

telicos, *Tom.* 3. ejus operum occurrunt. Denique de controversia DANHOFFMANI cum philosophis Helmstadiensibus consulendi sunt BÆLIUS in *Dictionario voce* Dan. Hoffmann. *T.* 2. *p.* 1486. & ARNOLD. in *Hist. Eccl. & hæres.*

(p) Pertinent huc JO. PICI MIRANDULANI *Theses*, seu *conclusiones* 9c. Romæ non sine invidia propositæ, in quibus tamen philosophiam Pythagoricam cum Cabbalistica conjunxit, quod & fecerunt REUCHLINUS & HENR. MORUS, Vid. BUDD. *Hist. philos. Hebr. p.* 116. De FRANCISCI GEORGII VENETI *philosophia* fuse actum in *Observ. Halensibus*. BESSARION gente Græcus, & MARS L. FICINUS adeo pro Platone contendebant, ut pene Christianismum didiscerent: Hujus *Opera* prodierunt *Basil.* 1561. *fol. Tomis* 2. Et forte in scholas pro Aristotelica recepta fuisset *philosophia Platonica*, nisi Clementem Papam VIII. monuisset Rob. Bellarminus, tanto magis cavendam esse philosophiam Platonicam, quanto propius ad Theologiæ Christianæ placita accedere videretur, LAUNOI. *de Var. Arist. fort. cap.* 17. DE JUSTI LIPSII, SCIOPPI, GASSENDI conatibus omnia nota: De BERN. TELESII philosophia, quam *Libris* 9. *de Rerum natura Neap. fol.* exposuit, & ex PLUTARCHI libello *περὶ τῶν πρώτως ψυχρῶ Tomo* 2. *p.* 945. maximam partem desumsit, videndus FRANC. BACO DE VERULAM. *de philosophia Parmenidis, Telesii & Democriti*.

dio ævo, sed & a restitutarum litterarum sæculo excogitarunt RAIM. LULLUS, FRANC. PATRICIUS (q), PETRUS RAMUS (r), HIERON. CARDANUS (*) THOMAS CAMPANELLA, (s), quamvis hi & omnes pauciores sectatores repererint.

§. 106. Plurimum contra philosophia debet viris doctissimis, qui experimentis institutis, eam novis subinde inventis atque observationibus locupletarunt. Sic *circulationem sanguinis* GUIL. HARVÆUS (t), *venas lacteas* CASP.

(q) FR. PATRICII *Nova de universis philosophia* prodiit *Ven.* 1593. *fol.* Sed quamvis eam dedicasset Gregorio Papæ XIV. Inquisitorum tamen censuram incurrit auctor, EHUAN. *Lib.* 96. *p.* 817. adeoque & philosophia ejus parum se probavit.

(r) PETRUS RAMUS fere *dialecticam* tantum excoluit. De ejus vita legendus FREIGIUS. De ejusdem satis & controversiis LAUNOI. *de var. Arist. fort. cap.* 13. BÆLIUS *in Dict. hist. & Crit. voce* Ramus *p.* 2424. *sequ.* Logica *Ramaistica* in Anglia, Scotia, Germania diu floruit, & JCtis præcipue placuit, KECKERM. *in Præcogn. log. Tract.* 2. *Cap.* 4. & etiamnum aliquo in pretio est Helvetiis, BÆLIUS *ibid. p.* 2430.

(*) Vitam suam ipse describit CARDANUS. Ejus *Opera*, in quibus fanaticismum pleraque redolent, quæ de dæmonibus, somniis, divinationibus disserit, prodierunt *Lugd.* 1663. *fol. T.* 10.

(s) THOMÆ CAMPANELLÆ vitam dedit JANNIC. ERYTHRÆUS. Ejus philosophiam ex Cardani & Telesii principiis conflatam descripsit ERM. SAL. CYPRIANUS *in programmate de philosophia Tho. Campanellæ.*

(t) Sed his omnibus fere alii palmam dubiam reddunt. *Circulationem* enim *sanguinis* perspectam habuisse dicuntur PAULUS SARPIUS, & AND. CÆSALPINUS, *microscopia*, LUDOVICUS SEPTALIUS, *circumjoviales* SIMON MARIUS, *maculas solares* LEO ALLATIUS, *barometra* VALERIUS MAGNUS Capucinus, *thermometra* ROB. FLUDD, *chemiam* veteres Ægyptii & ex Græcis DEMOCRITUS, ZOSIMUS, & alii, *specula caustica* ARCHIMEDES & PRO-

ASELLIUS, *microscopium* suum CORN. DREBBELIUS; ANT. LEEWENHOEKIUS, ROB. HOOKIUS, PETR. BORELLUS; *tubos opticos & circumjovales* GALIL. A GALILÆIS, *Satellites Saturni*, CASSINUS & HUYGENIUS, *maculas solares* CHRISTOPHORUS SCHEINERUS, *specula caustica* TSCHIRNHAUSIUS, *barometra* TORRICELLUS, *thermometra* CORN. DREBBELIUS, *antliam pneumaticam* OTTO DE GUERICKE Consul Magdeburgensis, ROB. BOYLE, & alii, *chemiam* THEOPHRASTUS PARACELSUS, DANIEL SENNERTUS, ROB. BOYLE, *anatomiam plantarum*, JO. RAJUS & MARCELLUS MALPIGHIUS, alia hujus generis alii invenerunt, aut inventa ab aliis perfecerunt.

§. 107. Nec parum ad incrementa philosophiæ contulisse FRANC. BACONEM *de* VERULAMIO fatendum est, cujus exemplum cum alii, tum socii celeberrimarum Societatem scientiarum, *Anglicanæ*, *Parisiensis*, *Naturæ curiosorum*, & *Berolinensis* sunt sequuti.

§. 108. At celeberrima recentioribus sunt systemata CARTESIANUM, MYSTICO-CHYMICUM, & quod LEIBNITIUS, NEWTONUS & alii excolere cœperunt, METAPHYSICO-MATEMATICUM. Et CARTESIANI quidem auctor RENATUS CARTESIUS (*des Cartes*) domo Haga-Tunensis, gente Gallus, qui audita apud Jesuitas philosophia, vitaque vaga aliquandiu acta demum ad philosophiam animum

---

CLUS, *cubos opticos*. JO. BAPT. PORTA, JO. LIPPERSHEIMIUS, JO. METIUS, ZACH. JOHNSON scivisse dicuntur. Et fieri sane potest, ut plûres eandem rem inveniant, quamvis sibi invicem parum noti.

adplicuit, & in variis Belgiis urbibus & suburbiis latitans, demum scripta sua non sine magno eruditorum plausu edidit, obiitque Holmiæ Suecorum anno 1650. Id. Febr. Vid. HADR. BAILLET *Vit. Cartesii*.

§. 109. Sectatores habuit quamplurimos, quorum præcipui *Henricus de Roy*, *Dan. Lipstorpius Had. Heerebord*, *Jo. Claubergius*, *Ant. le Grand*, *Lud. de la Forge*, quorum studio eo res rediit, ut quamvis huic sectæ initio acriter se opponerent Theologi & Philosophi Belgæ, in academiis tamen eorum hodie vix alia, quam Cartesiana principia inculcentur (*u*). Enimvero totum hoc sectæ studium ipsius magistri principiis repugnare, jam ab aliis observatum est. Vid. FABRIC. *Bibl. Gr. lib.* 3. *cap.* 6. *p.* 183.

§. 110. Ceterum Cartesius, quod ad *logicam* attinet, de omnibus existimabat dubitandum. Ne autem in scepticismum degeneraret illa dubitatio, unum admittebat principium: *ego cogito, ergo sum*. Quumque de eo ideo dubitare non liceat, quia id clare & evidenter percipiamus, claram illam & evidentem perceptionem pro unico veritatis criterio habuit. Qua vero via ad claram illam ac evidentem perceptionem pervenire liceat, discipuli ejus, & in primis ANT. LE GRAND & CLAUBERGIUS scriptis libellis logicis ostendere conati sunt.

(*u*) Incrementum ibi hæc philosophia præcipue debet magni Cocceii discipulis, maxime CRISTOPH. WITTICHIO, Vid. BÆLIUS *Tom.* 4. *p.* 1879. quibus prudentia quædam suasit, ut se Cartesianis adsociarent. Sed quum quidem Cartesianismum paullatim ad sua principia detorserint, nata est inter ipsos Cartesianos quæstio de *genuinis & pseudocartesianis*, unoquoque eorum prius illud nomen affectante.

§. 111. *Existentiam Dei* Cartesiani probant ex idea entis perfectissimi, quæ concipi non possit sine existentia æterna. Quod argumentum tanti nonnulli faciunt, ut eam demonstrationem a priore vocare non dubitent, RUAND. ANDALA *Theol. nat. Part. I. cap.* 2. Spiritus illis est substantia cogitans, quemadmodum corpus subsantia extensa. At, dum ipsam spirituum essentiam quidam in cogitatione consistere serio autumarunt, non potuit non occasio subnasci systematis occasionalis, ipsius Bekkerianismi (x).

§. 112. In *physicis* trium generum elementa ponit, quæ in infinitum extensas diversos vortices constituant, & ex parte in soles & planetas innumeros coaluerint, qui omnes vorticibus suis innatent. Systema mundi ipsi placet Copernicanum: ceterarum rerum naturalium adfectiones, motus, caussas ex rationibus mechanicis explicat, idque aliquando tanta sollertia, ut omnino laudem mereatur. Nec tamen omnibus probavit sententiam, quod animalia omnia præter hominem sensu careant, meræque sint machinæ, directore interno destitutæ.

§. 113. *Moralem philosophiam* vix attigit Cartesius, quamvis in libello *de passionibus animæ* quædam suppeditavit principia, quibus deinde discipulis (y) etiam systema morale su-

(x) Dicendum hic de systemate occasionali & MALEBRANCHIO, nec non de BALTP.EKKERI *Mundo fascinato*, ejusque libris satis. Argumentum Cartesii pro exsistentia Dei jam ab ANSELMO Archiepiscopo Cantuariensi, qui anno 1109 decessit, inventum esse, observarunt HUET. *in Censura philos. Cartes. p.* 204. BAILLED *in Vit. Cartes. Tom.* 2. *p.* 535. *seq.*

(y) Maxime a quibusdam laudantur ARNOLDI GEULINX & PHILARETI *Ethica*. Sed priorem non adeo procul abesse a Spinozismo, jam observavit THOMAS. in *Cautel. circa praecogn. jure Cap.* 14. §. 33. *litt. y p.* 225. *sequ.*

perstruxerunt. Sed dum adfectus intellectum adficere existimant, dum summam felicitatem in recto tantum facultatum mentis usu ponunt, dum virtutem parum commode describunt, procul abesse videntur ab illa cognitione sui ipsius, a quo omnem sapientiam proficisci oportet.

§. 114. Itaque laude præcipua dignus est Cartesius, qui quamvis non ubique rem acu tetigerit, jugum tamen servitutis philosophiæ excussit, multasque egregias observationes reliquit posteris. Sed quemadmodum ipse a sectæ studio alienissimus fuit: ita, quod discipuli in ejus verba jurant, ei non magis imputandum est (§. 109.), quam quod quidam his principiis abusi in varia opinionum portenta, vel saltim in speculationes oppido inanes inciderunt.

§. 115. Nec calumnia caret, quod BENEDICTUM SPINOZAM, ex Cartesii schola prodiisse existimant. Quamvis enim ille Cartesii principia methodo mathematica demonstrata dederit: pantheismum tamen ille non ex Cartesio didicit, sed domi habuit, quos sequeretur (z).

§. 116. MYSTICO-CHEMICI philosophi in plures quidem familias abeunt. Nam THEOPHRASTUS PARACELSUS, *Fratres roseæ crucis*, *Rob. Pludd*, *Helmontius*, *Poiretus*, *Jac. Boehmius*, *Quir Kuhlmannus* & alii, qui inter *philosophos* nomina profitentur, quod ad conclusiones attinet, inter se parum consentiunt. Vid. GODFR. ARNOLDI *Hist. theol. myst.*

§. 117. Quandoquidem vero id commune ha-

(z) Ostendit hoc VVAECHT. libello: *Spinozismus in Judaismo*, quamvis postea a se ipso quodammodo dissenserit in *Elucid. Cab. cap. ult.*

bent plerique, quod ex Deo omnia emanasse, & in Deum reditura credunt, quod mentem divinæ essentiæ particulam credant, quod denique ad adflatus extraordinarios sunt procliviores, & insinuata mysteria, quin & ipsa χρυσοποιΐαν & medicinam universalem jactant: non esse hanc philosophiam publici saporis, nemo facile mirabitur (*a*).

§. 118. Fuere etiam ex philosophis novis, qui de scientiis *practicis* perpoliendis cogitarunt. Et JURI quidem NATURÆ permultum operæ impendisse triumviros, HUGONEM GROTIUM, THOM. HOBBESIUM & SAM. PUFFENDORFIUM, (*b*) nemo ignorat. Eos & alii, at non eodem omnes successu, imitati sunt, veluti *Jo. Seldenus*, *Lamb. Velthuysius*, *Christ. Thomasius*, aliique plurimi.

§. 119. Sic & POLITICAM alii excoluere, præcipue HERM. CONRINGIUS, JO. HENR. BOECLERIUS, & reliqui, in primis Itali, ad excolendam hanc scientiam veluti a natura facti. Sed quum alii monarchiæ nimium deferrent, alii eamdem odio plus quam Vatiniano prosequerentur, nata inde sunt monstra pestilentissima, MACHIAVELLISMUS & MONARCHOMACHISMUS.

§. 120. Et illi quidem præter NIC. MACHIAVELLUM Florentinum favent THOM. HOB-

(*a*) Accedit, quod plerique, huic philosophandi methodo adsueti, demum principia quædam societati humanæ parum utilia adoptare solent, & universalem statuum omnium emendationem non sine bile adfectant.

(*b*) GROTIUS, HOBBESIUS & PUFFENDORFIUS jus naturale derivant ex principio socialitatis. In eo autem discrepant, quod quisque horum suo utitur medio termino. Primus enim socialiter vivendum putat, quia id congruat sanctitati divinæ; HOBBESIUS, ne oriatur bellum omnium in omnes; PUFFENDORFIUS, quia id exigat voluntas divina.

BESIUS & ex Anglis quidam, qui ibi *High-stiers* vocantur, & obedientiam passivam, quam vocant, urgent; huic FRANC. HOTOMANUS, STEPH JUN. BRUTUS, JO. MILTON., JO. ALTHUSIUS, RATEODUS, SCHELIUS; & ex Anglis tantum non omnes, qui ibi *Republicains* adpellantur.

§. 121. Quemadmodum autem *Machiavelistæ* Principi omnia indulgent, eique vix ullam obligationem erga cives imponunt: ita *monarchomachi* realem majestatem vindicant populo; Principem autem, tanquam populi administrum, civium judicio, quin & pœnis & suppliciis temerario ausu subjiciunt.

§. 122. Tam numerosa est philosophorum familia, tamque varia inter eos sunt sententiarum divortia! Quumque multi homines, pene stolidi & veritatis parum amantes, quin & variis cooperti flagitiis, sapientiam professi sint, seque ipsos circumtulerint inutilis disciplinæ exempla, non mirum profecto est, jam olim dixisse nonneminem: *vix ægrotum somniare quidquam tam infandum, quod non aliquis dixerit philosophus.*

ELEMENTA PHILOSOPHIÆ RATIONALIS,

SEU

LOGICÆ.

CAPUT PRIMUM

De Logicæ Natura, & Constitutione.

§. 1. *Quid logica?* §. 2. *Est vel naturalis, vel artificialis.* §. 3. *Ejus finis inventio veritatis demonstrativæ & probabilis.* §. 4. *Logicæ utilitas.* § 5. *Ejus inventores.* §. 6. *Consilium nostrum.*

§. 1. Quum philosophia sit cognitio veri (H. §. 1.): & ad illam cognitionem intellectum præparet LOGICA (H. §. 7.): definiri ea potest quam optime; quod sit *scientia de invenienda proponendaque veritate (a).*

§. 2. Quamvis enim omnes homines, nisi morbo impediantur, *recta ratione*, id est, facultate ratiocinandi, vel veritates alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi, polleant (H. §. 2.) (*b*), & hinc negari

(*a*) Veritatem autem reperimus vel *meditando*, vel aliorum scripta *legendo*. Ita inventam veritatem eo modo *proponere* docendo scribendoque, ut auditor, lectorque de ea convincatur, non adeo proclive est. Verum id quoque docet logica.

(*b*) Nam & facultate *numerandi* natura gaudet homo, & potentis *saltandi*, *canendi*, *loquendi*, *persuadendi*: nec quis-

non possit, dari logicam NATURALEM: inde tamen non sequitur, ut ARTIFICIALIS sit negligenda, quia ars naturam perficit, & intellectus non solum *facultate*, sed & *promptitudine* ratiocinandi, quin & *methodo* veras falsasque ratiocinationes *discernendi* instructus esse debet.

§. 3. Quum itaque verum invenire ac proponere doceat logica (§. 1.) veritas autem vel *certa* sit, vel probabilis (H. §. 2.); de utraque sollicitum esse oportet logicum (c).

§. 4. Utilitas ergo hujus disciplinæ in omni genere eruditionis plane admiranda est. Quem enim alium studiorum omnium finem nobis proponimus, quam ut veritatem inveniamus, ac inventam communicemus cum aliis (d)?

§. 5. Hinc illam magna cura olim excoluerunt *Zeno Eleates*, ad quam originem hujus scientiæ vulgo referunt (H. §. 84.), (e) DIOG.

---

quam tamen dubitat, quin *arithmetica*, *ars* commode *saltandi*, *musica*, *grammatica*, *rhetorica*, sint necessariæ.

(c) Nec tamen ideo opus est, ut cum Aristotelicis duas distinctas disciplinas, puta *dialecticam* & *analyticam*, fingamus. Vid. SCHERBII *Diss. de different. analyt. & dialect.*

(d) Reprehendendi itaque, & procul dubio a posteritate infamia notandi, qui, ut juventutem olim logicæ Aristotelicæ tricis justo diutius inhærentem ad utiliora revocarent, logicam prorsus inutilem esse clamarunt, eique hoc instrumentum necessarium plane excusserunt e manibus. Sic

Stulti, dum fugiunt vitia, in contraria currunt.

Eam stoliditatem ex instituto refellit JAC. MARINI *in dem Vernunfft spiegel.*

(e) Hinc logicæ novæ, quas tamen parum commendant principia *de dubitatione* (H. §. 110.), de fallacibus sensibus & similia. Add. THOMAS. *Cautel. circa præcogn. jur. cap.* 10. §. 7. *sequ.* Dicendum quoque *de Ar-*

LAERT. *in præm*, *Segm*. 18. & 19. 25. *Megarici* (H. §. 63.), *Aristoteles* (H. §. 73.), *Stoici* (H. §. 80.), *Epicurei* (H. §. 87.). Sed dum plerique horum non tam inveniendæ veritatis, quam disserendi disputandique methodum ostenderunt: post tantam messem magnum recentioribus spicilegium superfuit.

§. 6. Nos operam dabimus, ut optima quævis præcepta, quæ vel experiendo didicimus, vel ab aliis tradita accepimus ex ordine proponamus, qui naturæ hujus disciplinæ nobis videtur quam convenientissimus (*f*).

CAPUT II.

De Natura Intellectus Humani.

SECTIO I.

DE INTELLECTUS OPERATIONIBUS.

§. 7. *Cur hic de intellectu agendum sit?* §. 8. *An dentur ideæ innatæ?* §. 9. *Idearum comparatio*. §. 10. *Tres intellectus operationes*. §. 11. *Earum definitio*. §. 12. *Quid imaginatio?* §. 13. *Quid judicium, ingenium, memoria?* §. 14. *An omnia, quæ concipimus, exsistant?* §. 15. *Quæ sint non entia?* §. 16. *Quæ optima indoles sit philosophi?* §. 17. *Cur intellectus non semper veritatem adsequatur?* §. 18. *Præjudicia causæ er-*

---

te cogitandi, *Medicina mentis*, *Logica* CLERICI, & libellis similibus.

(*f*) Quam commodissimum autem videtur, primo considerare *naturam* INTELLECTUS humani, deinde *naturam* VERITATIS, ac demum, *quomodo* ea INVENIENDA PROPONENDAQUE sit, disquirere.

rorum. §. 19. *Quid sint?* §. 20. *Quomodo animis evellenda?*

§. 7. Circa veritatem INTELLECTUS, circa bonum *voluntas* magis occupata est. Quum ergo logica tradat rationem inveniendi proponendique veritatem (§. 1.): facile patet, eam doceri non posse, nisi vires intellectus humani ejusque operationes probe perspectas habeamus.

§. 8. Experientia docet, nos cognitionis omnis expertes in hoc mundi theatrum prodire (g), & postea nobis adquirere sensim rerum variarum materialium *ideas*, a quibus deinde & conceptus rerum immaterialium *abstrahimus*.

§. 9. Eadem experientia nos convincit, infantes ubi paullatim adolescunt, binas harum idearum, sibi sensione vel abstractione adquisitarum, inter se comparare, ac paullatim eo pervenire, ut & inter tres ideas instituta comparatione novas veritates reperiant (h).

(g) Quid enim de Platonicorum, Cartesianorum, aliorumque *ideis innatis* sentiendum sit, *infra* in philosophia morali (§. 24.) exponemus. Qui eas ideas innatas in se tam clare & evidenter sentiunt, exponant mihi velim, cur earum sibi conscii non sint, qui inter feras educati, vel surdi ac muti natura, postea cum hominibus loqui, suasque pristinas cogitationes, si quas habuerint, cum aliis communicare didicerunt. Exempla hujusmodi ex BERN. CONNOR. *Evangelio medici & Historia academiæ scientiarum anni* 1703. deprompta habes in *Act. Erudit. Lips.* 1707. p. 507.

(h) Sic intellectus se habet, tamquam *aritmeticus*. Quemadmodum enim hac disciplina imbuendus primum numeros simplices, comprehendere & eloqui discit per *numerationem*, deinde quo modo bini numeri inter se comparandi sint, per *additionem*, *subtractionem* ac *divisionem*, docetur, ac demum eo pervenit, ut per *regulam de tribus*

§. 10. Quando *ideas simplices* adquirit intellectus, PERCIPERE; quoties *binas* inter se comparat, JUDICARE; denique dum *tres* inter se confert, συλλογίζεσθαι seu RATIOCINARI dicitur. Unde *tres*, nec plures, sunt *intellectus operationes (i)*, a quibus recte definitur; quod sit *facultas mentis, quæ percipit, judicat, ratiocinatur*.

§. 11. PERCEPTIO itaque est adquisitio idearum simplicium; JUDICIUM idearum binarum; RATIOCINATIO trium comparatio.

§. 12. Neque tamen omnes ideæ ad intellectum referuntur; sed quoties mens ideam objecti materialis absentis contemplatur, id per IMAGINATIONEM fieri dicitur.

§. 13. Ex imaginatione ideas varias componimus, discernimus, revocamus, retinemus. Unde modo INGENII, modo JUDICII, modo REMINISCENTIÆ vel MEMORIÆ nomine venit (*k*).

§. 14. Et ea quidem, quæ componit *ingenium*, non semper re ipsa exsistunt. Possem enim facile in mente conjungere ideas *auri* &

---

tres numeros inter se comparare, & ex quantitate nota aliam ignotam elicere sciat: ita intellectus primum ideas simplices percipit, e. g. ideam *lunæ*, ideam *lucis*, ideam *solis*, ideam *corporum visibilium*, &c. deinde binas inter se comparat, e. g. *lux corpora reddit visibilia*, *sol lucet*, &c. denique & tribus inter se comparatis ideis discit, *lucem corpora reddere visibilia*, adeoque *solem*, *vel lunam*, quæ idem faciant, *lucem esse*. Id vid. THOM. HOBB. *in libell. de corpore. Part. 1. ab init.*

(*i*) Nec otiosa hæc est quæstio, sed utilissima, immo totius logices fundamentum.

(*k*) Quæ facultates quatenus diverso gradu in homine mixtæ sunt, non unam dant hominum INDOLEM: quæ prædominante judicio, *erudita*; ingenio, *aulica & militaris*: memoria, *vulgaris* non incommode a nonnullis vocari solet.

montis & mihi formare imaginem *montis auri*, qui tamen extra cogitationem non exsistit. Ejusmodi ideæ vocantur CHIMERICÆ, vel ENTIA RATIONIS.

§. 15. Ex quo tamen patet, hæc *entia rationis* non confundenda esse cum NON ENTIBUS, quæ plane non sunt objecta mentis, de quibus quippe nihil cogitari potest. Sic *circulus quadratus* est non ens, quia de eo ne cogitari quidem quidquam potest.

§. 16. Quum itaque, quæ componit ingenium, non semper vere exsistant (§. 14.): *judicio* opus est, quod rem ab umbra, chimæram ab ipsa re, & attributum ab attributo accurate secernat. Hinc quo rectius est hominis judicium, eo magis ad veritatem inveniendam æque ac proponendam idoneus erit (*l*).

§. 17. Quamvis itaque intellectus permultis, iisque egregiis polleat facultatibus ac operationibus, idest, ratione (H. §. 2.): negari tamen nequit, eum non semper reperire veritatem, cujus rei caussa sane non in intellectu, sed in voluntate quærenda est.

§. 18. Quum enim vero raro velit homo res, de quibus cogitat, accuratius contemplari; sed vel aliorum auctoritate totus nitatur, vel vaga & superficiaria meditatione contentus sit: aciem intellectus præstringunt *præjudicia* AUCTORITATIS & PRÆCIPITANTIÆ, quæ rectæ rationi veluti tenebras offundunt (H. §. 2.).

§. 19. Præjudicium AUCTORITATIS est falsa opinio qua unius sententiam, quamvis numquam expensam, ob personæ qualitates recipi-

(*l*) Hinc patet, cur *indoles erudita* dicatur, sicubi prædominatur judicium (§. 13. *). Et cur non temere fallant axiomata: *magna ingenia habent aliquid admixtum stultitiæ*. Item: *memoria nimis capax raro est cum judicio accu-*

mus; alterius rejicimus (*m*). Præjudicium PRÆCIPITANTIÆ est falsa opinio, qua sententiam nec accurate, nec ordine a nobis expensam, tamquam veram adsumimus, reijcimusve (*n*).

§. 20. Hæc autem præjudicia non temere quisquam evellet animo, nisi ordine instituat meditationem, idque agat præcipue, ut claras, distinctas, adæquatas rerum ideas sibi formet. Quod quo pacto fiat, paullo accuratius erit considerandum.

SECTIO II.

DE PERCEPTIONE, VEL IDEIS.

§. 21. *Ideæ quid?* §. 22. *Quotuplices?* §. 23. *Quid experientia?* §. 24. *An sensus sint fallaces?* §. 25. *Quotuplices ideæ? Quænam claræ, & obscuræ?* §. 26. *Quæ distinctæ, quæ confusæ?* §. 27. *Quæ adæquatæ, quæ inadæquatæ?* §. 28. *Quæ simplices? Quæ compositæ?* §. 29. *Earum natura.* §. 30. *Quid ideæ substantiarum, modorum, relationum?* §. 31. *Earum subdivisiones.* §. 32. *Et natura.* §. 33. *Quid ideæ singulares, particulares, universales?* §. 34. *Quæ universalia, seu prædicabilia?*

§. 21. Idea est objecti cujusvis genuina imago, quam mens immediate contemplatur, vel est quælibet de re quavis cogitatio.

---

rate conjuncta. Sunt tamen, qui omnibus facultatibus pollent in gradu eminentiore, quibus veteres *ingenia heroica* tribuebant.

(*m*) Præcipue huc pertinet præjudicium *religionis*, *antiquitatis*, *novitatis*, *honoris*, *famæ*, *probitatis*, quibus plerumque a puero imbuimur.

(*n*) Huc referas etiam præjudicium *receptæ hypotheseos*,

§. 22. Quum autem res sint vel *materiales*, vel *immateriales*: illarum ideas SENSIONE, has ABSTRACTIONE, & CONSCIENTIA adquirimus (o).

§. 23. Incipit ergo cognitio omnis a sensione, qua rerum modos, attributaque addiscimus, ac dicernimus accurate. Ea ubi sæpe & sub diversis circumstantiis est repetita EXPERIENTIA vocatur, quæ nihil aliud est, quam *sensionum semper sibi similium memoria (p)*.

§. 24. Ne ergo fallat experientia, ea adhibenda est cautio, ut sensoria organa sana sint; ut quod medium est inter organum & objectum, recte se habeat; ut attenta sit mens, & rem in justa distantia vel adhibitis idoneis instrumentis exploret. Quibus observatis, tenenda regula: *sensus, positis omnibus ad sentiendum requisitis, non fallunt (q)*.

---

veritatis quasi possessa, quo maxime Pontificii turgent, *spiritus contradictionis* &c.

(o) Sic e. g. si quis viso tactoque adamante, qui in Magni Hetruriæ Ducis tiara fulget, imaginem istius adamantis mente circumfert, ideam istam adquisivit *sensione*, si deinde ex illo cogitationem format de adamantum figura, magnitudine, splendore, duritie, vel de adamante generatim, jam ideam hanc formasse sibi dicetur per *abstractionem*. Contra ubi quis aliquando sensit tristitiam, ex eaque sensione interna sibi ideam istius adfectus format, hanc *conscientia* adquisivisse dicetur.

(p) Itaque experientia non demonstratur, sed sensione constat; at si quis ex hac experientia aliquid concludit, probare tenebitur, se recte esse ratiocinatum. Ita e. g. *solem aliquando maculis obduci*, probare non teneor, sed casum tantum narrare, quo hoc observatum sit. At si quis inde colligeret, *solem esse metallum aliquod liquidum, cujus circa aliquando emergentes has maculas in superficie efficiant*, demonstratio illi incumberet, se recte esse ratiocinatum.

(q) Sua itaque opinione falluntur, qui ita inferunt:

§. 25. Ex hac itaque experientia formamus nobis ideas, quæ vel CLARÆ, vel OBSCURÆ sunt. *Claræ*, quando ita rem concepi, ut quoties ea mihi iterum occurrit, eam statim agnoscam, & ab aliis discernam facillime. *Obscuræ*, quoties ideæ meæ non ita comparatæ sunt, ut iterum occurrentes statim agnoscere & distinguere ab aliis possim (*r*).

§. 26. *Claræ* ideæ iterum vel DISTINCTÆ, sunt, vel CONFUSÆ. *Distinctæ*, quoties res ita concepi, ut certa indicia vel certas notas, quibus illas occurrentes distinguere ab aliis possim, in numerato habeam. *Confusæ*, si res occurrentes distinguere, at indicia, vel notas, quibus distinguam, ostendere ac enumerare non possum (*s*).

§. 27. Denique *distinctæ* ideæ ADÆQUATE dicuntur, quoties non modo rem ejusque notas in numerato habeo; sed & harum ipsarum, notarum, quæ illam distinctam notionem ingrediuntur, ideam distinctam habeo. Quod ubi secus se habet, idea *distincta* quidem, sed INADÆQUATA est (*t*).

Sensus aliquando fallunt; ergo semper fallunt. Prona enim ad scepticismum via est persuasio, quod sensibus decipiamur.

(*r*) Ita lunæ *claram ideam* unusquisque etiam ex plebe habet; non item *Jovis*, *Veneris*, *Martis*, *Saturni*, quas stellas plebejus facile cum stellis fixis confundet. Ergo hanc ideam obscuram admodum esse facile patet.

(*s*) E. g. quum sciam, triangulum ab aliis figuris numero lineatum, quibus inclusum est, distingui posse: ejus non modo *claram*, sed & *distinctam* habere ideam dicor. At colorem flavum a nigro satis quidem possum distinguere; non autem ostendere indicium, per quod distinguam. Itaque, hæc idea *clara*, quidem, sed *confusa* est.

(*t*) Sic e. g. notæ, quibus ignem ab aliis materiis di-

§. 28. Deinde ideæ vel SIMPLICES sunt, in quibus nihil mente dividere possumus, quales sunt omnes perceptiones colorum, sonorum, odorum, &c. vel COMPOSITÆ, in quibus varia separare, & dividere licet per abstractionem mentis (§. 22.), e. g. in idea adamantis separatim considerare possunt figuram, duritiem, magnitudinem, splendorem, quantitatem, &c.

§. 29. Quum itaque in ideis simplicibus mente dividere nihil possimus (§. 28.): consequens est, 1. ut nec notas, quibus agnosci, & ab aliis rebus distingui possint, enumerare liceat, adeoque 2. illæ ideæ claræ quidem, sed non distinctæ sint (§. 26.). 3. Ut hæc omnia secus se habeant in ideis compositis.

§. 30. Præterea ideæ vel sunt SUBSTANTIARUM, vel MODORUM, vel RELATIONUM. *Substantiæ* sunt, quæ per se & seorsum subsistunt (*u*): *modi*, adfectiones & attributa, quæ in substantia occurrunt, & ex iis mente abstrahuntur. *Relationes*, ideæ, quarum una ad alteram se refert, ut altera sine altera intelligi nequeat; vel ut unius consideratio considerationem alterius involvat.

§. 31. *Substantiæ cogitantes* dicuntur SPIRITUS: *non cogitantes* CORPORA. Deinde *modi*, si in ipsa substantia occurrunt, INTERNI; si in hominis mente sunt, & substantiæ ta-

---

scerno, sunt lux, calor, potentia incendendi, solvendi, &c. Harum rerum omnium si quis habet ideam distinctam, notionem ignis *adæquatam* habebit: sin minus, *inadæquatam*. Debemus hanc doctrinam LEIBNITIO, qui eam proposuit in *Actis erud. Lips. an.* 1684. *p* 537. *seqq.* eamque deinde sequutus est illustr. VVOLFIUS *Logic. c.* 1. §. 9. *seqq.*

(*u*) Pessime ergo BENEDICT. SPINOZA substantiam definit a *se subsistentem*. Unde totum panteismi systema, qui huic falsæ definitioni inædificatum, sua mole ruit.

men tribuuntur, EXTERNI vocantur (x) *Relationum* denique tot sunt species, ut vel earum numerum inire sit difficillimum (y).

§. 32. Ex his inferimus, 1. nos substantias ipsas non cognoscere. 2. Quo plures in substantia modos novimus, magis nos rei naturam intelligere. 3. Haud parum errare, qui de idea relativa aliquid absolute adfirmant, vel negant, nec fundamentum relationis rite expendunt (§. 31.) (z).

§. 33. Porro ideæ aliæ nobis rem ipsam significant, in *individuo*, e. g. *Alexandrum*; aliæ, quod res cum aliis *quibusdam commune*

(x) Sic quando linea vocatur recta, rectitudo inest lineæ, tamquam modus *internus*. At ubi virtus magni æstimata dicitur, ea æstimatio non inest virtuti, sed menti ejus, qui tantum virtuti pretium statuit.

(y) Ex instituto ea de re agit JO. CLERIC. *in Logica Part. 1. cap. 4. §. 2. seqq. & in Att. crit. Part. 2. Sect. 2. cap. 4.* Præcipue relationes elucent in quantitatibus. Unde vanæ plerumque disputationes de *magnitudine*, *multitudine*, *diuturnitate*, *gravitate*, *pulchritudine*, &c. nisi de fundamento relationis, id est, de mensura, ad quam istæ ideæ exiguntur, satis constet.

(z) Quæ observatio quantæ utilitatis sit ad evitandas λογομαχίας quin & adfectus tristiores sedandos, dici non potest. Sic multi se pauperes esse dolent, quum nulla re necessaria indigeant. Et cur vero, nisi quod fundamentum relationis ponunt homines admodum divites, quibuscum comparati sibi pauperrimi videntur. Eleganter SENECA *in Troad. v. 1016.*

Ferre, quam sortem patiuntur omnes,
Nemo recusat,
Nemo se credit miserum, licet sit.
Tolle felices, removeto multo
Divites auro, removeto centum
Rura qui scindunt opulenta bubus.
Pauperi surgent animi jacentes.
Est miser nemo, nisi COMPARATUS.

habet, e. g. *regiam ejus dignitatem*: aliæ, quod res cum *omnibus* ejusdem naturæ *commune* habet, e. g. *humanitatem*. Primi generis ideæ SINGULARES; secundi PARTICULARES; tertii UNIVERSALES adpellantur.

§. 34. Universalis idea, quæ varias sub se particulares complectitur, vocatur GENUS: particulares, quæ sub universali comprehenduntur, & innumera sub se habent individua, SPECIES, idea universalis, quæ primario ad essentiam rei pertinet, & qua res a se distinguitur, DIFFERENTIA (a); quæ secundario, PROPRIUM, quæ rei quidem inest, sed ita ut ad ejus essentiam nihil faciat, eaque salva vel adesse, vel abesse possit, ACCIDENS dici solet.

(a) Quæ differentia genus a genere discernit, GENERICA; quæ speciem a specie, SPECIFICA; quæ individuum ab individuo, NUMERICA audit.

SECTIO III.

DE DEFINITIONIBUS, ET DIVISIONIBUS.

§. 35. Quid definitio? §. 36. Quid descriptio? §. 37. Definitionis partes. §. 38. Quid definitio nominalis? §. 39. Quid realis? §. 40. Definitionis bonæ virtutes. §. 41. Quomodo definitiones reperiantur? §. 42. An semper, quod definimus, exstet? §. 43. Quando definitiones sint fundamentum demonstrationis? §. 44. Quid divisio? §. 45. Quomodo dividendum sit? §. 46. Membra divisa iterum definienda. §. 47. Regulæ bonæ divisionis. §. 58. Quid de subdivisionibus sentiendum?

§. 35. Qui sibi ideas rerum distinctas, & adæquatas adquisivit, ei jam facile erit, res non modo *describere*, sed & *definire*, & *dividere*. Quibus sane instrumentis carere non potest qui veritatis investigandæ studio tenetur (*b*). Et DEFINITIO quidem est *propositio rem ita determinans, ut ab aliis omnibus semper distingui possit*.

§. 36. DESCRIPTIO a definitione ita differt quod licet utraque vera sit; illa tamen rei non nisi *certis sub circumstantiis*; hæc *semper* competat (*c*).

(*b*) Si enim *distinctam* habemus ideam, rem DEFINIRE possumus (§. 26.). Si *adæquatam*, nihil facilius erit, quam eam DIVIDERE (§. 27.).

(*c*) E. g. si dico *horologium* esse machinam argenteam, quæ jam ex catenula in pariete musei mei sub speculo pendeat: illud tantum *describo*. Si dico, esse machinam ad horas vel sono, vel stilo indicandas comparatam, il-

§. 37. Quum ergo DEFINITIO semper competere debeat rei (§. 36.): consequens est, ut primo id, quod cum aliis ejus naturæ rebus convenit, ac deinde ideam, quæ ad essentiam rei primario pertinet, & qua a reliquis omnibus distinguitur, comprehendere debeat, adeoque constare ex GENERE, & DIFFERENTIA SPECIFICA (§. 34.) e. g. *triangulum est figura tribus lineis circumscripta.*

§. 38. Quod si itaque differentiam illam specificam desumo a nota aliqua, qua rem mihi obviam ab aliis omnibus semper discernere possim, definitio illa dicitur NOMINALIS, e. g. *circulus est figura, cujus peripheria a centro ubique æqualiter distat.*

§. 39. Si differentiam in eo pono, ut ostendam modum, quomodo illa res oriatur, vel quomodo possibilis sit, definitio REALIS emerget, e. g. *circulus est figura, quæ radio punctum circumacto describitur.*

§. 40. Ex quibus facile patet, 1. definitionem non debere essere negativam, quia ita res a re non distinguitur per ideam, quæ ad essentiam pertinet (§. 37.). 2. Eamdem nec latiorem, nec angustiorem esse oportere, suo definito, sed cum illo reciprocari debere (*d*), quia alias rem eum determinaret (§. 35.). 3. Eamdem constare debere verbis propriis, perspicuis, aut certe jam antea definitis.

§. 41. Ceterum definitiones aut *experiundo*

---

lud *definio*. Quod enim ex catenula pendet horologium in pariete, *aliquando*; quod ad horas indicandas comparatum est, *semper* ei competit, quamdiu manet horologium.

(*d*) Hinc si quis circulum definiret *figuram linea curva inclusam*, procul dubio vitio insigni laboraret hæc definitio, quia reciprocando dici nequit figuram lineæ dictæ inclusam esse circulum, siquidem & ovalem figuram aliisque complectitur.

reperimus, si in re quavis justa attentione consideremus, quid cum aliis commune, quidve proprium habeat; vel per *abstractionem*, circumstantias quasdam *omittendo*, vel easdem *mutando* vel novas quasdam *addendo* (e).

§. 42. Quando definitio *experiundo* reperitur, vel ab ejusmodi definitione hoc modo reperta *abstrahitur*, rem definitam exsistere, negari nequit: at quotiescumque definitio *mutando addendove* circumstantias inventa est, demonstrandum est rem existere, quia & entia rationis hoc modo possunt definiri (f).

§. 43. Ex quo inferimus 1. definitiones prioris generis vere esse fundamentum demonstrationis veritatisque reperiendæ: 2. definitiones posterioris generis tale fundamentum non præ-

---

(e) E. g. dum video, duos homines emtionem venditionem inire, satis experior, hunc contractum id commune habere cum aliis, quod contrahentes convenire vel consentire debeant; id vero proprium, quod consentiant in rem, quæ in commercio est, pro certo pretio in pecunia numerata consistente transferendam. EXPERIUNDO ergo inveni definitionem: emtionem venditionem *esse conventionem de re, quæ in commercio est, pro certa pecunia transferenda*. Jam si OMITTAM circumstantiam pecuniæ, habebo definitionem *contractus* in genere, quod sit *conventio de re, quæ est in commercio, transferendæ*. Si MUTO circumstantiam pecuniæ, & fingo rem gratis transferri, habeo definitionem *donationis*, &c. Si denique circumstantias aliquas ADDO, veluti quod res transferatur ea lege, ut elapso certo tempore refusoque pretio restituatur, emerget definitio *retrovenditionis*.

(f) Hinc e. g. quia experiundo didici, *montem esse partem terræ exstantiorem particulis heterogeneis compositam*: certissimus esse possum de montium existentia. At si *mutem* circumstantiam, & mihi concipiam *partem terræ exstantiorem ex meris particulis aureis compositam*, habeo quidem definitionem montis aurei, qui tamen fortassis non exstat in rerum natura.

bere nisi prius definiti existentia demonstrata sit (*g*).

§. 44. Quum vero ad investigandam veritatem præcipue utile sit, ideas habere *adæquatas* (§. 20.), eas autem adquirere nequeam, nisi & notarum omnium, quæ illas ingrediuntur, distinctas ideas habeam (§. 27.): ad eas viam expeditissimam munit DIVISIO, quæ est *ideæ universalis in plures particulares solutio*.

§. 45. 1. TOTUM ergo dividitur in *partes*; 2. GENUS in *species* subordinatas; 3. SUBJECTUM in sua *accidentia* seu *modos*; 4. ACCIDENS per sua *subjecta*; 5. EFFECTUS per suas *caussas*; 6. CAUSSA, per suos *effectus*; 7. QUALITAS per sua *objecta* (*h*).

§. 46. Non solum autem res dividendæ, sed & membrorum discrimen per *novas definitiones*, easque oppositas ostendendum est (*i*). Unde hoc etiam negativæ definitiones ferendæ, quæ alias in vitio ponuntur (§. 40. 1.).

(*g*) Recte hoc vidit illust. VVOLFIUS in *Commentationes de method. mathem.* §. 21. *seqq.* Et ex eo patet, quid sentiendum sit de demonstratione existentiæ Dei ex idea entis perfectissimi.

(*h*) PRIMÆ exemplum esto: templum Hierosolymitanum dividitur in *atrium*, *sanctum*, & *sanctum sanctorum*. SECUNDÆ: animal est vel *homo*, vel *brutum*. TERTIÆ: homines vel *docti*, vel *indocti*. QUARTÆ; bonum est vel *animi*, vel *corporis*. QUINTÆ: scriptura sacra vel *prophetica* est, vel *apostolica*. SEXTÆ: verbum Dei aliud peccata arguit, ut lex; aliud peccatores erigit, ut *evangelium*. Denique SEPTIMÆ: amor est vel *Dei*, vel *sui ipsius*, vel *proximi*.

(*i*) E. g. JCti res dividunt in *corporales* & *incorporales*. Recte illas definiunt, *quæ tangi possunt*; has, *quæ tangi non possunt*. Id quoque recte. Nam sic oppositæ definitiones differentiam statim ostendunt. At si res *corporales* describerem, *quæ tangi possunt*; *incorporales* autem, *quæ in jure consistunt*, vera quidem esset definitio, sed non opposita definitioni rerum corporalium, adeoque nec perspicuam redderet divisionem.

§. 47. Ex qua divisionis natura ac indole sequitur, 1. Ut membra divisionis debeant exhaurire totum divisum: 2. Ut membra esse oporteat disjuncta, nec unum in altero contineri: 3. Ut in tot membra dirimenda sit idea, quot ipsa natura suppeditat (*k*): 4. Ut ante divisionem idea dividenda ab ambiguitate liberanda sit: 5. Ut non *divisio*, sed *distinctio* dicenda sit, quæ non rem in suas partes dividit, sed tantum vocabuli diversas significationes discernit.

§. 48. Quæ de divisione monuimus, eadem & de *subdivisionibus* intelligenda, quamvis danda sit opera, ne subdivisiones præter necessitatem multiplicemus. Quo magis enim magnum saxum in pulverem secatur, eo minus ejus magnitudinem animo comprehendimus (*l*).

(*k*) Hinc facile patet, quam vana sit Ramistarum regula de *Dichotomiis*. Quasi enim anatomici male dividant corpus humanum in tres ventres, *summum*, *medium* & *infimum*, & rectius duos fingant, quum ipsa natura tres constituerint.

(*l*) Recte SENECA *Epist.* 98. *Dividi illam, non concidi, utile est. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in majus crevit, facilius agnoscitur, si discessit in partes: quas, ut dixi, innumerabiles esse & parvas non oportet. Idem enim vitiis habet nimia, quod nulla divisio. Simile confuso est quidquid usque in pulverem sectum est.*

SECTIO IV.

DE JUDICIIS, ET PROPOSITIONIBUS.

§. 49. *Quid judicium? Quid propositio?* §. 50. *Propositionis partes seu termini.* §. 51. *Quid subjectum? prædicatum? copula?* §. 52. *Propositio vel affirmativa, vel negativa.* §. 53. *Item vel universalis, vel particularis, vel singularis.* §. 54. *Propositiones modales.* §. 55. *Item exponibiles.* §. 56. *Cur ita vocentur?* §. 57. *Quæ propositiones universaliter veræ sint?* §. 58. *Quid axiomata & postulata?* §. 59. *An axiomata & postulata probatione indigeant?* §. 60. *Quid theoremata & problemata?* §. 61. *Ea semper demonstranda.* §. 62. *Quid corollarium?* §. 63. *Quid scholion?* §. 64. *Usus hujus divisionis propositionum.* §. 65. *Quotuplici modo propositio una ex altera fluat?* §. 66. *Quid conversio?* §. 67. *Regulæ de illa.* §. 68. *An non & universaliter affirmantes aliquando converti possint simpliciter?* §. 69. *Quid oppositio?* §. 70. *Quotuplex.* §. 71. *De singulis regulæ.* §. 72. *Earum usus.*

§. 49. Quando mens binas ideas, accurate perceptas, inter se comparat, easque vel componit, vel divellit: nascitur inde JUDICIUM (§. 6.). Judicium autem verbis expressum PROPOSITIO vel ENUNCIATIO appellatur.

§. 50. Quum itaque judicium binas ideas inter se comparet (§. 49.): consequens est, ut omnis propositio constet SUBJECTO, & PRÆDICATO, quos terminos inter se jungit COPULA, *est*, quamvis hæc æque, ac subjectum, sępe in prędicato latitet: adeoque tota propositio uno vel binis vocabulis constet, e. g. *terra movetur, perit, ningit, pluit.*

§. 51. SUBJECTUM est, de quo aliquid enunciatur; PRÆDICATUM, quod de illo enunciatur, COPULA, quę relationem inter subjectum & prędicatum, seu, quomodo se invicem habeant, indicat.

§. 52. Qui ideas duas inter se comparat, eas aut *conjungi* posse judicat, aut easdem *separandas* existimat (§. 19.): priore casu propositio dicitur ADFIRMATIVA; posteriore sensu NEGATIVA; cujus signum est negatio NON, ad copulam referendam (*m*).

§. 53. Quemadmodum porro judicantes facile animadverterunt, prędicatum aut semper huic subjecto convenire, vel disconvenire, aut aliquando tantum & sub certis circumstantiis: ita priore casu propositiones UNIVERSALES; posteriore PARTICULARES emergunt. SINGULARES enim, quę aliquid de individuo enuntiant, loco universalium sunt, quoties de forma quęritur (*n*).

§. 54. Aliquando non modo judicamus prędicatum subjecto convenire, vel non convenire; sed & modum, quo vel conveniant, vel non conveniant, definimus. Et tunc propositiones dicuntur MODALES, quales modi sunt quatuor: *necesse est*, *contingit*, *possibile est*, *impossibile est* (*o*).

(*m*) Si enim negatio NON ad subjectum vel prædicatum referenda, propositio non est *negativa*, sed *infinita*, quæ vere adfirmativa est, e. g. *non attente res considerans decipitur. Judai sunt Loammi, i. e. non populus meus.*

(*n*) Aliquando enim ratione materiæ imitari, solent propositiones *particulares*, quoties nimirum prædicatum non toti individuo, sed ejus parti convenit. Sic universali similis est propositio: *Socrates vixit*; particulari *Socrates fuit sapiens, Socrates cicutam bibit.*

(*o*) E. g. *necesse est, oculum, positis ad videndum requisitis, videre. Contingit, ut oculus bene adfectus non videat. Possibile est, circulum quadrari. Impossibile est, ut duo sint.*

§. 55. Addunt etiam propositiones EXPONIBILES, quarum alias EXCLUSIVAS vocant, veluti: *sola fides justificat*: alias EXCEPTIVAS, e. g. *omnis possessio, præter virtutem, est incerta*: alias RESTRICTIVAS, e. g. *Episcopus, qua princeps, gaudet jure gladii*: alias denique COMPARATIVAS, e. g. *mens est corpore præstantior*.

§. 56. *Exponibiles* vocantur ideo, 1. quod sensus earum non intelligatur, nisi in duas resolvantur propositiones: 2. quod sæpe sint virtualiter negativę, quamvis adfirmativę videantur.

§. 57. *Universalem*, an *particularem* esse oporteat propositionem, facile intelligitur, si attendas ad *hypothesim* & *thesim*, quę vere omni propositioni insunt. THESIS est ipsa enunciatio, HYPOTHESIS conditio, sub qua hęc enunciatio vera est. Jam observa regulam: *quoties hypothesis seu conditio, sub qua propositio vera est, latet in ipsa subjecti natura, toties propositio universalis est. Si ea extra subjecti naturam quærenda, non potest non particularis esse* (p).

§. 58. Mathematici, & qui hos imitantur,

---

entia infinita. De his tenendæ regulæ. 1. Propositiones necessariæ fundamentum sunt demonstrationis firmissimæ & directæ. 2. Impossibiles dant demonstrationem indirectam, quam & mathematici aliquando non negligunt. 3. Reliquæ propositiones, si ne demonstratione ὅπ quæritur, raro aliam, quam probabilem veritatem suppeditant, quia non statim, quod contingit, aut possibile est, etiam actu est.

(p) Hinc recte dico: *omnis aer gravis est*. Conditio enim hic non alia supponenda, quam aeris ipsius natura, ex qua gravitas manifesto fluit. At dicere non possum: *omnis aer est rarefactus*. Si enim rarefieri debet, conditio ponenda est alia extra aeris naturam, e. g. calor. Ergo dicendum: *quidam aer est rarefactus*.

philosophi, singulis propositionibus singula vocabula tribuunt. Quę enim immediate ex definitione fluunt, propositiones; si theoreticę sunt, AXIOMATA; si practicę, POSTULATA vocantur (*q*).

§. 59. Et hinc facile patet, quo sensu axiomata & postulata probatione non indigeant. Si enim ipsa definitio vera est, non potest non & propositio, quę immediate inde fluit; vera esse. Quando autem certa sit definitio, quando ipsa demonstratione indigeat, supra dictum (§. 42.).

§. 60. Propositiones, quę ex plurium definitionum comparatione nascuntur, si theoreticę sunt, THEOREMATA: sin practicę, PROBLEMATA vocantur (*r*).

§. 61. Theorematum & Problematum veritas non ita incurrit in oculos, ac axiomatum & postulatorum (*s*). Hinc utraque sunt demonstranda.

§. 62. Si quid novi ex *axiomate*, *postulato*, *theoremate* vel *problemate* colligimus, ea pro-

---

(*q*) E. g. esto definitio: *circulus est figura, cujus peripheria a centro ubique distat æqualiter*. Si inde colligam: *omnes radii a centro circuli ad peripheriam sunt æquales*, habeo axioma. Si inferam: *potest describi circulus, si filum vel linea circa punctum moveatur*, habeo postulatum.

(*r*) E. g. ex definitionibus polorum, æquatoris & horizontis inter se comparatis manifesto fluit propositio: *sub polis arctico & antarctico dies æque ac nox sunt sex mensium*. En *theorema*. Sic & comparatis inter se definitionibus lineæ meridionalis & plagarum mundi problema reperio: *linea meridionali per lineam perpendicularem divisa, experiri possunt quatuor plagæ mundi cardinales*.

(*s*) Nascuntur enim ex comparatione diversarum definitionum. Quas autem ego habeam definitiones, quas inter se compararim, quomodo ratiocinatus sim, non unusquisque intelligit. Ergo id ostendere, i. e. demonstrationem subnectere teneor.

positio vocatur COROLLARIUM vel CONSECTARIUM, e. g. ex theoremate illo (§. 60. *) recte infero: *sub polis diem & noctem semper esse æquales*; ex problemate: *angulis singulis æqualiter divisis, reperiri posse quatuor plagas secundarias*. En CONSECTARIA.

§. 63. Quoties propositio aliqua illustratur, e. g. per exemplum, vel ex historia, vel aliud quid notatu dignum adjicitur, toties id vocatur SCHOLION.

§. 64. Quamvis autem rarius philosophi vocabula hęc addant singulis propositionibus (quod accurate plerumque faciunt mathematici): utile tamen est scire, quales sint propositiones singulę. Ita enim & statim intelligimus, an & quali demonstratione indigeant.

§. 65. Quum ergo, ceu hactenus ostensum (§. 58. *sequ.*), ex qua propositione alię fluant, sciendum, id fieri vel per CONVERSIONEM, vel per OPPOSITIONEM, vel per SYLLOGISMUM (*t*).

§. 66. CONVERSIO est transpositio subjecti in locum prædicati, & hujus in locum subjecti, ita instituta, ut utraque propositio vera maneat (*u*).

§. 67. Quum itaque sic convertenda sit propositio, ut utraque vera sit (§. 66.), nec semper tamen vera sit, quæ transpositis termi-

(*t*) E. e. si scio: *omnem filiumfamilias esse alieno juri subjectum*: per regulas de conversione scio etiam, *quosdam, at non omnes, alieno juri subjectos, esse filiosfamilias*; & per regulas de oppositione, falsam esse propositionem: *quemdam filiumfamilias alieno juri subjectum non esse*. De syllogismo infra suo loco dicemus.

(*u*) E. g. si propositionem hanc, *omnis filiusfamilias est alieno juri subjectus*, ita invertam: *omnis alieno juri subjectus est filiusfamilias*, transpositi quidem sunt termini: sed altera tamen propositio est falsa. Non rite ergo facta est conversio (§. 66.).

nis emergit (§. 66. *): consequens est: certæ observandæ sint regulæ, quæ ita se habent: I. Propositiones *universalis negans*, & *particularis adfirmans* recte convertuntur simpliciter. II. *Universaliter adfirmans* ita convertenda, ut altera propositio fiat particularis. III. *Particulariter negans* simpliciter convertitur, quamvis negativa non amplius ad copulam, sed ad subjectum pertineat, & sic fiat adfirmativa (x) (§. 52.).

§. 68. Itaque universaliter adfirmantes propositiones omnes converti possunt, si altera fiat particularis (§. 67. 2.). At non omnes converti possunt simpliciter, sed illæ tantum, ubi vel 1. prædicatum continet subjecti definitionem (§. 40. 2.), vel 2. alter terminus alterius caussam proximam comprehendit, vel 3. differentiam, vel 4. proprium tale, quod omni soli & semper competere censetur (y).

§. 69. Deinde & novas propositiones ex aliis elicimus, earumque falsitatem cognoscimus per regulas de OPPOSITIONE, quæ est duarum

(x) Primam conversionem vocant *simplicem*, alteram *per accidens*, tertiam *per contrapositionem*; & doctrinam utilem obscurissimis involvunt vocabulis, regulis, versiculis. Nobis non vacat in re seria nugas agere. En exempla: si verum est, *nullum corpus esse infinitum*, vel *quoddam corpus esse penetrabile*; verissimum quoque erit, *nullum infinitum esse corpus*, & *quoddam penetrabile esse corpus* (per *reg.* 1. §. 67.). Si verum est, *omnes probos esse mortales*, verum etiam est, *quosdam mortales esse probos* (per *reg.* 2. §. 67.). Denique si verum est, *quosdam homines non morituros*; verum erit profecto, *quosdam non morituros esse homines* (per *reg.* 3. §. 67.).

(y) Sic recte simpliciter converto propositiones: *omnis spiritus est substantia cogitans* (ob *rat.* 1. §. 68.). *Omnes, qui credunt, salvantur* (ob *rat.* 2. *ibid.*). *Omnis linea recta procedit via brevissima* (ob *rat.* 3. *ibid.*). *Omne grave tendit deorsum* (ob *rat.* 4. *ibid.*).

inter se vel vere, vel in speciem pugnantium propositionum comparatio.

§. 70. Quando ergo comparantur inter se propositiones *universaliter affirmantes & particulariter negantes*, vel *universaliter negantes & particulariter adfirmantes*, oppositio hæc vocatur CONTRADICTORIA; si *universaliter affirmans* comparatur cum *universaliter negante*, CONTRARIA: si denique *particularis* opponitur *particulari*, SUBCONTRARIA (z).

§. 71. De CONTRADICTORIIS tenenda regula: *contradictoriarum propositionum altera semper vera, altera falsa est*. De CONTRARIIS: *contrariarum utraque falsa esse potest, at numquam utraque vera*. De SUBCONTRARIIS denique: *subcontrariæ propositiones ambæ veræ, at non ambæ falsæ, esse possunt*.

§. 72. Quæ regulæ in investiganda veritate, in instituendis disputationibus, in dijudicandis controversiis, ac detegendis λογομαχίας incredibilem adferunt utilitatem (a).

(z) Contradictoriæ exemplum esto: *omne bonum est jucundum. Quoddam bonum non est jucundum*. Contrariæ: *omne bonum est sempiternum, nullum bonum sempiternum est*. Subcontrariæ denique: *Quoddam bonum ad mentem pertinet: quoddam bonum ad mentem non pertinet*.

(a) Quum enim ad investigationem veritatis pertineat etiam scire, quid falsum sit: cognita veritate, vi oppositionis contradictoriæ certissime cognosco, quid falsum sit. Deinde quia in controversiis & disputationibus propositiones contradictoriæ defendi debent: sane, si id non fit, tota controversia vel disputatio aut in λογομαχίαν desinat, aut neuter disputantium rem acu tetigerit, oportet.

SECTIO V.

DE RATIOCINATIONE, VEL SYLLOGISMO.

§. 73. *Connexio.* §. 74. *Quomodo mens in ratiocinando procedat?* §. 75. *Quid ratiocinatio vel syllogismus?* §. 76. *Ejus non possunt esse quatuor termini.* §. 77. *Quis terminus major, minor, medius?* §. 78. *Quot syllogismi propositiones?* §. 79. *Quæ ratiocinandi fundamenta?* §. 80. *Quot inde figuræ nascantur?* §. 81. *Earum differentia.* §. 82. *Regulæ de his figuris.* §. 83. *Regulæ de syllogismis generales.* §. 84. *Quid de syllogismorum modis, expositione, reductione sentiendum?* §. 85. *Enthymema.* §. 86. *Sorites.* §. 87. *Syllogismus compositus.* §. 88. *Conditionalis.* §. 89. *Disjunctivus.* §. 90. *Copula.* §. 91. *Dilemma.* §. 92. *Modales & exponibiles.*

§. 73. VIdimus, quomodo duas inter se ideas comparet intellectus. Si tres inter se confert, συλλογίζεσθαι seu *ratiocinari* dicitur (§. 10.); adeoque jam proximum est, ut de RATIOCINATIONE vel SYLLOGISMO dicamus.

§. 74. Quum vero in adornandis syllogismis intellectus se habeat, tamquam arithmeticus, qui *regula de tribus* utitur (§. 9. *), idque ipsum etiam vocabulum innuat, consequens est, ut quemadmodum arithmeticus ex datis duabus quantitatibus cognitis tertiam incognitam elicit; ita intellectus, quoties ratiocinatur, ex comparatione duarum idearum cum tertia colligat, utrum componendæ illæ sint, an sejungendæ (*b*).

(*b*) Ita ex comparatione *mentis* cum *corpore* & *cogitatione*, satis intelligo, mentem & corpus jungi non posse.

§. 75. Itaque RATIOCINATIO vel SYLLOGISMUS est operatio intellectus, qua ille instituta duarum idearum comparatione cum tertia, jungendæne istæ sint, an separandæ, cognoscit.

§. 76. Quum itaque tres sint ideæ hic inter se comparandæ (§. 75.): consequens est, ut simul ac quatuor ideas in unum syllogismum compingimus, vitiosa emergat ratiocinatio (*c*).

§. 77. Tres istæ ideæ, si verbis exprimuntur, TERMINI vocantur. Et is quidem, de quo aliquid quæritur, MINOR; quod de eo quæritur, MAJOR; & is, quocum hi duo termini comparantur, MEDIUS adpellari solet (*d*).

§. 78. Quumque tres ideæ vel tres termini aliter comparari non possint, quam ut singulæ cum singulis contendantur: omnem quoque syllogismum perfectum constare oportet tribus PROPOSITIONIBUS, quarum illa, quæ ex majori & medio termino componitur, MAJOR; quæ ex minore & medio, MINOR; quæ

Ex comparatione *mentis* cum *spiritu* & *cogitatione*, statim disco, mentem, & spiritum jungi posse; adeoque mentem esse non corpoream, sed spiritualem substantiam.

(*c*) Quod plerumque fit, ubi vocabulum aliquod æquivocatione laborat. Hinc male quis ratiocinaretur *spiritus est substantia cogitans. Ergo & spiritus vini est talis substantia:* Vocabulum enim *spiritus* diversimode hic accipitur; adeoque quatuor ideæ in unum syllogismum compinguntur.

(*d*) Si e. gr. scire velim, an *aer* sit *gravis*, & hinc has ideas comparem cum *pressione corporum: aer* erit terminus MINOR, quia de eo aliquid quæritur; *gravis* terminus MAJOR, quia hoc ipsum est, quod de aere quæritur; *pressio corporum* erit terminus MEDIUS quia cum hac ideæ duæ reliquæ comparantur.

ex minore & majore, CONCLUSIO adpellatur (*e*).

§. 79. Ceterum, quum actus ratiocinandi similis sit arithmeticæ operationi (74.): eamdem quoque fundamenta oportet esse syllogismi, quæ arithmetices. Ea autem sunt axiomata sequentia: 1. *Quæ conveniunt in uno tertio, ea conveniunt inter se.* 2. *Quæ discrepant in uno tertio, ea inter se discrepant* (*f*). 3. *Quæ adfirmantur vel negantur de subjecto universaliter, eadem adfirmantur vel negantur de singulis, quæ sub illo continentur.*

§. 80. Si ergo termini ita disponuntur, ut

(*e*) Sic si syllogismum construam ex terminis paulo ante propositis (§. 72. *).

Quod premit corpora inferiora, est grave,
Aer premit corpora inferiora; Est ergo aer gravis.

Prima propositio erit *major*, altera *minor*; postrema *conclusio*.

(*f*) Sic recte ratiocinor:

B *non est* $=$ C 4 † 3 *non est* $\frac{12}{2}$
A *est* $=$ C *6 est* $= \frac{12}{2}$
A *non est* $=$ B *6 non est* $=$ 4 † 3

Jam vocabula substitue, & construe syllogismum.

Materia non cogitat,
Mens cogitat;
Ergo mens non est materia.

Perinde erit, ac si diceres: *mens* & *materia* discrepant in illo tertio, quod *illa cogitet*, hæc *non cogitet*; ergo discrepant inter se, id est, *mens non est materia*.

medius sit subjectum *majoris*, & prædicatum *minoris* propositionis, syllogismus PRIMÆ; si medius terminus bis loco Prædicati est, SECUNDÆ; si bis loco subjecti, TERTIÆ FIGURÆ esse dicitur (g).

§. 81. Prima semper ab eo, quod universaliter rei competit, ad id quod sub ista re continetur (h) (§. 80. 3.); *secunda* e contra-

---

(g) Sic syllogismus *primæ* figuræ est.

Quod cogitat, est spiritus,
Mens cogitat;
Mens ergo est spiritus.

Secunda contra:

Corpus non cogitat,
Mens cogitat;
Mens ergo non est corpus.

Tertia denique:

Quidquid cogitat, est spiritus,
Aliquid, quod cogitat, in homine est;
Spiritus ergo aliquis in homine est.

(h) Vocant id logici *dictum de omni* & *nullo*, quod in hac regula consistit, *quidquid affirmatur vel negatur de subjecto universaliter, id & adfirmari negative potest de singulis, quæ sub illa subjecto continentur.*

Hinc recte colligo:

Figura omnis inclusa est suis lineis.
Quadratum est figura;
Quadratum ergo inclusum est suis lineis.

Quod enim in universum de omni figura adfirmatur, non potest non & de quadrato adfirmari, quia hoc sub genere figuræ continetur.

rio (*i*) (§. 60. 2.); *tertia* a convenientia rei cum altera in uno tertio concludit (*k*) (§. 80. 1.).

§. 82. Ex quo facile patet, 1. in prima figura majorem propositionem semper universalem, minorem adfirmativam esse debere. 2. In secunda quoque majorem universalem, & alterutram ex præmissis æque, ac conclusionem, negativam esse debere. 3. In tertia figura minorem adfirmativam, conclusionem autem particularem esse debere (*l*).

§. 83. Nec minus jam patet ratio, 1. cur in syllogismo non esse possint, nisi tres termini (§. 70.). 2. Cur nec ex puris particularibus, nec 3. ex meris negativis propositionibus quidquam sequatur (*m*); & cur denique 4. conclusio imitetur partem debiliorem.

§. 84. Quæ de syllogismorum modis, redu-

(*i*) Ita quia *mens cogitat*, *materia* autem *non cogitat*, colligo secundum figuram secundam, *mentem non esse materiam: Contrariarum* enim *contraria prædicata sunt* (§. 79. 2.).

(*k*) Sic quia, *quod cogitat*, *spiritus est*, & *aliquid cogitans in homine est*, adeoque id, quod in homine est, cum spiritu eatenus convenit, quod cogitet; recte colligo, *spiritum aliquem esse in homine* (§. 79. 1.).

(*l*) Et hæ sunt regulæ speciales, quas licet hodie vilipendere soleant qui a solidiore doctrina abhorrent, utilissimas tamen quotidie experiuntur quicumque veritatis investigandæ studio tenentur. Quomodo enim veritatem quis investigabit, nisi ratiocinando? Et quis se recte ratiocinatum persuasus esse potest, nisi regulas bonæ ratiocinationis perspectas habeat? Solida ergo hæc sunt, uti pleraque, quæ hodie vulgo displicent.

(*m*) In syllogismo ex mere particularibus propositionibus composito ita colligo: *quæ discrepant in uno tertio, ea conveniunt inter se*. In syllogismo ex meris negativis conflato ratiocinor: *quæ discrepant a tertio ad rem non pertinente, illa discrepant inter se*. Utraque regula absurda est.

ctione, expositione tradunt logici, non absurda quidem sunt, ceu vulgus sibi persuadet, nec tamen si quæ hactenus diximus, recte intelligas, admodum necessaria.

§. 85. Id potius hic observandum sæpe contingere, ut alterutra præmissarum, quippe mentis satis obvia, omittatur. Quo casu ex syllogismo fit ENTHYMEMA (*n*).

§. 86. Si plurium syllogismorum propositiones una serie ita connectuntur, ut prioris prædicatum semper sit posterioris subjectum (*o*),

---

(§.79.): ergo syllogismi ex mere particularibus & negativis conflati absurdi sunt; e. g.

Quidam homines sunt pulcri,
Quidam homines sunt deformes;
Deformes ergo quidam sunt pulcri.
Nulla materia cogitat,
Nullus spiritus materia est;
Nullus ergo spiritus cogitat.

(*n*) E. g. si dicam: *mens cogitat; ergo mens est spiritus*; vel *quidquid cogitat, est spiritus; ergo mens est spiritus*: enthymemata habebis, quorum propositiones omissas mens sua sponte facile supplebit.

(*o*) Vere ergo hic syllogismus est coacervatior plurium syllogismorum; & hinc, si in enthymemata resolvatur, multo clarior esse solet. E. g. Sorites esto sequens:

Mens est substantia cogitans,
Substantia cogitans est spiritus,

Spiritus non est extensum,
Quod non extensum est, non habet partes extra partes,

Quod non habet partes extra partes, est indissolubile,
Quod est indissolubile, est immortale.

Mens ergo est immortalis.

nascitur SORITES. Qui ratiocinandi modus sicuti est ad demonstrandum quam maxime idoneus; ita facile in sophisma aut paralogismum degenerabit, si vel una immisceatur propositio, quæ non necessario vera est (p), vel si meræ negativæ sint propositiones, in soritem compactæ.

§. 87. Aliquando propositio major in syllogismo est composita, & quidem vel CONDITIONALIS, e. g. *si aer corpora subjecta premit, gravis est;* vel DISJUNCTIVA, e. g. *aut bene loquutus sum, aut male;* vel COPULATIVA, e. g. *nemo potest simul & Deo servire, & Mammoni.* Et tunc syllogismi hi COMPOSITI vocantur.

§. 88. Et CONDITIONALES quidem recte se habent, 1. si consequentia majoris vera est: 2. si a positione antecedentis ad positionem consequentis, vel 3. a remotione consequentis ad remotionem antecedentis concluditur (q).

Sane clarior ille erit, si ita resolvatur in sua enthymemata: *Mens est substantia cogitans, substantia cogitans est spiritus; ergo mens est spiritus. Spiritus non est extensum quid; ergo mens non est extensa. Quod non est extensum, non habet partes extra partes; ergo mens non habet partes extra partes. Quod non habet partes extra partes, non potest dissolvi, ergo mens non potest dissolvi. Quod dissolvi non potest, est immortale: mens ergo est immortalis.*

(p) Hinc facile patet, ubi latitet vitium soritis sequentis: *mens est in corpore; ergo est in loco. Quod est in loco, est extensum loco, ergo mens est coextensa. Quod coextensum est, est extensum; mens ergo est extensa. Quod est extensum, est corporeum, mens ergo corporea est.* Nec enim vera est propositio; *quidquid est in loco, id coextensum loco est.*

(q) Hinc rectæ sunt ratiocinationes. 1. *Si aer corpora subjecta premit, gravis est. At prius verum est: ergo & posterius.* Item 2. *Si mens non est spiritus, eam extensam esse oportet. At posterius non est verum; ergo nec prius.*

§. 89. DISJUNCTIVUS quoque syllogismus concludit recte, 1. si membra majoris propositionis vere disjuncta sint: 2. si ea propositio omnia membra opposita comprehendit, & 3. a remotione reliquorum procedatur ad positionem unius, vel contra (*r*).

§. 90. Denique & COPULATIVUS syllogismus rite constructus firmiter concludere videtur, 1. si major sit negativa, & 2. a positione unius ad remotionem alterius membri procedamus; vel contra (*s*).

§. 91. Si ex singulis membris propositionis disjunctivæ, vel ex conditionali & disjunctiva mixtæ, nova eliciantur consectaria, syllogismus nascetur elegans, qui DILEMMA adpellatur. Quod quemadmodum maxime idoneum est ad ostendendam theseos absurditatem; ita facile in sophisma degenerabit, si vel 1. membra non sint opposita, vel 2. quædam omissa,

---

Contra male procedunt argumentationes: 1. *Si Petrus Romæ fuit, fuit ibi episcopus. Prius verum est: ergo & posterius.* 2. *Si Judæi Mahumedani essent, essent infideles. At prius non est, ergo nec posterius.* 3. *Si Judæi Mahumedani sunt, sunt infideles. At posterius verum est, ergo & prius.* Primus enim syllogismus contram primam, secundus contra secundam, tertius contra ultimam regulam, peccat.

(*r*) Hinc recte se habet ratiocinatio: *aut mens est corporea, aut spiritualis. At corporea non est; ergo est spiritualis*, vel: *at est spiritualis; non ergo corporea.* Male contra procedunt syllogismi: 1. *Mahumedani aut blasphemiis proscindunt Christum, aut in eum credunt. At prius faciunt; ergo in Christum credunt.* 2. *Si inter tutorem & pupillum infantem quasi contractus intercedit, consensit aut tacite pupillus, aut expresse. At expresse non consensit; ergo tacite.* 3. *Aut mens est spiritus, aut corpus. At corpus non est; ergo nec spiritus.* Primus enim syllogismus primæ: alter secundæ: tertius postremæ regulæ adversatur.

(*s*) Bene ergo concludit Salvator: *nemo potest & Deo servire, & Mammoni; Avari Mammoni serviunt; Non ergo*

aut 3. consectaria ex singulis membris non fluant necessario (*t*), aut 4. non sint ejusdem ponderis.

§. 92. De syllogismis MODALIBUS & EXPONIBILIBUS non est, quod multa dicamus. quum qui naturam *propositionum modalium* atque *exponibilium* supra explicatam (§. *63. seqq.*) recte intelligit, non possit non & naturam horum syllogismorum perspectam habere.

---

go servire possunt Deo. At male se habet syllogismus: *potest homo Christum profiteri, & improbe vivere. At Judaei quidam improbe vivunt; ergo Christum profitentur.* Eum enim in utramque regulam impingere, facile unusquisque intelligit.

(*t*) Bene ergo ratiocinatur Salvator: *aut bene sum loquutus, aut male. Si male, cur non probas? si bene, quid me verberas?* At regulas dilemmatis pene omnes violatas esse deprehendes in illo Biontis dilemmate: *si duxeris uxorem, aut formosam duces, aut deformem. Si formosam, habebis κοινὴν; sin deformem, habebis ποινὴν. Ergo, si sapis, plane non duces uxorem.* Nec non in altero: *si justitiam administras, aut bene, aut male administras. Si bene, offendes homines; sin male, offendes Deum. Ergo plane non administrabis.*

CAPUT III.

De Veritate, eique Opposito Falso.

SECTIO I.

DE VERITATE GENERATIM.

§. 93. *Ratio connexionis*. §. 94. *Veritas quotuplex?* §. 95. *Quid logicis veritas & falsum?* §. 96. *Veritas ideæ, judicii, ratiocinationis?* §. 97. *Quando verum dicatur judicium?* §. 98. *Falsum quotupliciter dicatur judicium?* §. 99. *Quando vera ratiocinatio?* §. 100. *Quid paralogismus?* §. 101. *Quid sophisma?* §. 102. *Quotuplicia sophismata?* §. 103. *Fallaciæ dictionis*. §. 104. *Fallaciæ in rebus. Earum prima classis*. §. 105. *Et altera*. §. 106. *Itemque tertia*. §. 107. *Veritas certa & probabilis*. §. 108. *An probabilis alicujus pretii sit?* §. 109. *Falsum quotuplex?* §. 110. *Ejus varii gradus*. §. 111. *An idem omnibus certum, probabile, verum, falsum:* §. 112. *Transitio ad alteram sectionem*.

§. 93. Si quis hisce intellectus operationibus recte utitur, bene sane utitur ratione. Quumque recta ratio sit facultas, veritates alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi (H. §. 2.): consequens est, ut hoc modo procedens inveniat VERITATEM, de qua jam agendum paullo accuratius.

§. 94. VERITAS est vel METAPHYSICA, vel MORALIS, vel LOGICA. *Metaphysicis* verum dicitur, quidquid habet essentiam sibi convenientem. Hoc sensu v. g. Christus dicitur *verus Deus*, & *verus homo*. *Ethicis* veritas est convenientia verborum signorumque externorum

cum cogitationibus mentis. Hinc qui, quod sentit, eloquitur, *verum*: qui aliud sentit, aliud loquitur, *falsum* dicere perhibetur. At nos jam hic de veritate *logicæ* loquimur.

§. 95. *Ea* est *convenientia idearum nostrarum cum objectis* (*u*). Hinc si mihi e. g. concipio turrim, vel aliquid rotundum, & ea vere talia sunt, veritatem dicor adsequutus. Conveniunt enim ideæ cum objecto. Contra FALSUM est *disconvenientia idearum cum objecto*.

§. 96. Itaque veritas æque ac falsitas aut est in IDEA simplici, si ita rem concipio, uti est, vel non (*x*): aut est in JUDICIO, quando jungenda jungo, disjungenda disjungo, vel contra; aut denique in RATIOCINATIONE, quoties in forma & materia recte ratiocinor, vel contra.

§. 97. Veritas JUDICII requirit (1). Ut ideæ jungendæ jungantur, disjungendæ disjungantur. e. g. *ignis est calidus*, *ignis non est frigidus* (2). Ut ita jungantur vel disjungantur ideæ, ne quæ universalia sunt, particulariter; quæ particularia, universaliter offerantur, e. g. *omnes figuræ inclusæ sunt lineis. Quædam figuræ sunt regulares.*

§. 98. Ex quo per se patet falsum vel in propositionum QUALITATE, id est, in affirmatione & negatione; vel in earumdem QUAN-

(*u*) Veritas ergo est in *re*, tamquam in fundamento, in *intellectu*, tamquam in subjecto, & *in verbis*, quibus sensa animi eloquimur, tanquam in signo, JO. ANDR. SCHMIEDT. *Metaph.* P. 3. §. 4. *p.* 50.

(*x*) Quamvis enim sint, qui veritatem in una idea consistere posse negent: quia tamen falsa idea dicitur, quæ ab objecto discrepat, quidni *veram* dicamus, quæ cum eo convenit? Quidni ergo & ideæ verum falsumve inesse fateamur?

TITATE, id est; in universalitate vel particularitate propositionum latitare (y).

§. 99. Quumque ad veritatem ratiocinationum pertineat, ut syllogismus in FORMA æque ac MATERIA recte se habeat (§. 96.): falsa erit ratiocinatio, quoties vel in forma non observantur regulæ syllogisticæ (§. 83. *seq.*); vel, quod ad *materiam* attinet, alterutra præmissarum non est vera (z).

§. 100. Et hujusmodi quidem falsæ ratiocinationes sunt PARALOGISMI & SOPHISMATA, quorum illi sunt syllogismi, qui vel ex vero, vel falso principio falsam conclusionem eliciunt; adeoque fallunt sub specie demonstrationis (a).

§. 101. SOPHISMATA contra sunt ratiocina-

(y) Sic si dicam: *ignis frigidus est, ignis non est calidus*, falsum latet in qualitate propositionum, quia adfirmo, quod negandum: nego, quod adfirmandum erat. Contra, dum dico, *omnes figuræ sunt regulares. Quædam figuræ inclusæ sunt lineis*, falsum in quantitate, latitat, dum omnibus figuris tribuitur, quod quibusdam; quibusdam, quod omnibus competit.

(z) Ex veris enim præmissis potest fluere falsa conclusio, si forma vel consequentia male se habet, e. g. *nullus martyr Christianorum fuit Judæus. Nullus Judæus est Christianus. Nullus ergo martyr, Christianorum fuit Christianus.* Ex falsis quoque præmissis potest vera conclusio fluere per accidens, e. g. *qui credit creationem mundi, est Christianus, Augustinus credidit creationem mundi: Augustinus ergo fuit Christianus.* At si forma & materia recte se habent, tunc verissimum est, ex veris præmissis non posse, nisi veram conclusionem nasci.

(a) Talis fuit ille supra propositus: *anima est in corpore; ergo in loco. Quod est in loco, coextensum est. Quod coextensum est, est extensum; anima ergo est extensa.* Hic sub specie demonstrationis ex principio falsissimo, *quod quæ in loco sunt, loco extensa sint*, elicitur falsa conclusio, quod anima sit extensa. Contra, si quis ratiocinaretur: *omne grave premit corpora. Quod premit*

tiones, quibus decipiuntur homines sub specie probabilitatis. Unde & FALLACIÆ solent adpellari (*b*).

§. 102. Latitat fallacia vel in DICTIONE, vel in REBUS ipsis. *Illa* sophismata puerilia sunt, & non nisi stupidissimum quemque decipiunt. *Hæc* paullo speciosa.

§. 103. In DICTIONE latitat fallacia, quoties vel 1. in simplici voce est AMBIGUITAS, vel 2. in phrasi AMPHIBOLOGIA, vel 3. FIGURA dictionis diversa, vel 4. sensus COMPOSITUS, & DIVISUS permiscentur (*c*). Et

---

corpora, eadem, si infirmiora sint, comprimit vel frangit. At aer corpora humana, quamvis infirmiora sint, nec comprimit, nec frangit; ergo non est gravis: itidem committeret paralogismum, quia ex principio vero, *quod gravia premant corpora*, elicit conclusionem falsam, *aerem non esse gravem.*

(*b*) Quis enim crederet, demonstrationis speciem præ se ferre hominem, ita ratiocinantem: *quod quis non amisit, habet. Cornua tu non amisisti. Cornua ergo habes?* Sponte is & data opera decipit, ut acutior aliis videatur. Et hinc ejusmodi syllogismi dicuntur *sophismata*. Quum enim initio κατ' dicerentur omnes, qui sapientiam profitebantur, postea a tempore Socratis ob insignem sophistarum tunc viventium stultitiam evilescere hoc nomen cœpit, & tantum pseudophilosophis dari. Eorum characteres expressetunt PLATO *in Sophistà*. THEMISTIUS *Orat.* 4. quibuscum jungenda *Exerc. nostr. 3. de vera falsaque sapientiæ characteribus, in Syllog. opus.* Sæculo Christiano secundo & sequentibus honorifica iterum esse cœpit *sophistarum* denominatio, quum ita dicerentur, qui cum philosophia studium eloquentiæ conjunxerant. Argumento esse possunt PHILOSTRATI & EUNAPII *Vita Sophystarum*.

(*c*) Ita sophisma Romanorum, quo adversus Antiochum Regem usi, *ambiguitate* laborat: *qui dimidium navium se daturum promisit, ejus naves dissecandæ. Promisit hoc Antiochus: ergo ejus naves sunt dissecandæ.* Per *amphibologiam* decipiunt Romanenses, dum argumentantur: *cui dictum: pasce oves meas, is est caput visibile ecclesiæ. Id dictum*

his quidem casibus omnibus vitium quatuor terminorum (§. 83.) in oculos incurrit.

§. 104. In REBUS ipsius fallacia latitat, quoties vel 5. plures *interrogationes* in unam compinguntur, vel 6. status quæstionis mutatur. Quarum priorem πολυζήτησιν, seu fallaciam PLURIUM INTERROGATIONUM; posteriorem ἑτεροζήτησιν, seu IGNORATIONEM ELENCHI adpellitant (*d*).

§. 105. In rebus quoque fallacia est, ubi 7. vel demonstratur aliquid ex eo, quod adhuc in quæstione est, vel 8. conclusio ex præmissis, præmissæ ex conclusione probantur, vel 9. consequentia non procedit, vel 10. ab eo, quod certo respectu verum est, argumentum dicitur ad id, quod absolute verum fit. *Septimum* il-

---

Petro. Petrus ergo fuit caput visibile ecclesiæ. Denique *figura dictionis* diversa est in illo argumento stolido: *populus ex terra crescit. Multitudo hominum est populus. Multitudo ergo hominum ex terra crescit.* Ad has species & pleraque *oracula* ambigua facile retuleris. Denique *compositione* & divisione ludebat filius, qui patri rustico non tria ova in patina esse, sed quinque, hoc argumento persuadebat: *ubi sunt tria ova ibi & duo sunt. Tria & duo sunt quinque. Ergo hæc tria ova sunt quinque.*

(*d*) Πολυζήτησιν seu *plurium interrogationum* sophisma involvit argumentum: *qui furari non desiit, furatur. Cato furari non desiit. Cato ergo furatur.* Quæstio enim alia est, an Cato unquam furatus sit, & sic desierit furari: Alia an ideo furari non desierit, quia numquam furtum facere cœperit? Quod genus sophismatis præcipue ad veterum modum disputandi Socraticum, qui per interrogationes instituebatur, pertinebat. Contra ad ἑτεροζήτησιν vel *ignorationem elenchi* pertinet *sophisma: quod Christus dicit, verum est. Dicit vere: tu es Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Itaque hoc verum est.* Quasi enim dubitet quisquam, an id, quod Christus dicit, verum sit; ac non potius quæstio sit quomodo illa Salvatoris verba sint intelligenda,

lud genus PETITIO PRINCIPII; *octavum* CIRCULUS; *nonum* fallacia CONSEQUENTIS; *decimum* fallacia A DICTO SECUNDUM QUID AD DICTUM SIMPLICITER adpellatur (*e*).

§. 106. Nec minus fallunt, qui 11. ab eo, quod sit per ACCIDENS, absolute aliquid colligunt, vel 12. id, quod CAUSSA NON EST, pro causa venditant (*f*).

§. 107. Alia deinde veritas est CERTA, alia PROBABILIS. *Certa* est, quæ vel indubia sensione, vel certo ac evidenti principio nititur. *Probabilis*, quæ hypotesi, tamquam fundamento, superstruitur (*g*).

(*e*) PETITIO PRINCIPII est illa Romanensium: *extra ecclesiam non est spes salutis. Protestantes extra ecclesiam sunt. Nulla ergo Protestantibus spes salutis.* CIRCULUM iidem committunt, dum ecclesiæ suæ veritatem probant testimonio Scripturæ, divinitatem testimonio ecclesiæ. CONSEQUENTIS sophisma est: *quod oritur, etiam moritur. Mens oritur, ergo & moritur.* A DICTO SECUNDUM QUID AD DICTUM SIMPLICITER inferunt, qui ita ratiocinatur, *homo moritur. Ad hominem & anima pertinet. Anima ergo moritur.*

(*f*) Stolida itaque argumentatio est: *unde quis furit, id malum est: qui bibit, inde furit. Bibere ergo malum est.* Nec magis ferenda illa ratiocinatio paganorum adversus Christianos: Dum *Christianismus in mundo fuit, mille calamitates orbem Romanum oppresserunt. Christianismus ergo omnium calamitatum caussa fuit.* Quod sophisma eleganter solvit TERTULLIAN. *in Apologet. c. 40. & 47. & ad Nat. Libr. Cap. 9.* Quin eo consilio AUGUSTINUM *lib. de Civ. Dei;* OROSIUM *Ormestam*, quam vocat, scripsisse, nemo ignorat.

(*g*) An veritas quædam nitatur certo ac evidenti principio, tum demum adparet, quando mihi nexus ejus cum tali principio clare ob oculos ponitur. Id vero fit per DEMONSTRATIONEM. Contra an veritas sensione indubia nitatur, non potest clarum fieri, nisi per OSTENSIONEM & EXPERIENTIAM. Præterea quoties aliquid ideo verum puto, quod illud HYPOTHESI conveniat, hypothesin autem ideo tanquam veram adsumo, quia phænomena inde

§. 108. PROBABILIS veritas minus convincit intellectum, quam *certa*. Non minus tamen, quam hæc, in vita civili utilis esse potest (*h*). Quin aliquando probabilitas, quia suos gradus habet, ita comparata est, ut a veritate certa non multum differat.

§. 109. Sic & FALSUM vel est CERTUM, vel PROBABILE. *Certum*, quando vel sensioni vel principio evidenti manifesto repugnat, adeoque involvit contradictionem. *Probabile*, quando repugnat hypothesi probabili (*i*)

§. 110. Hinc & falsi certi gradus sunt. *Alias* enim propositiones falsas esse, demonstrari non potest, quamvis intellectus nostri adsensum vix impetrent. *Aliarum* falsitas demonstratur, vel facilius, vel operosius. In *aliis* falsitas ita incurrit in oculos, ut demonstratione plane non opus sit (*k*).

---

commode possunt explicari, *probabilis* nascitur veritas. Sic per *ostensionem & experientiam* probo, dari colorem rubrum, ignem esse calidum, &c. Per *demonstrationem*, duos angulos rectos æquales esse semicirculo. Ex *hypotesi*, vitrum ideo esse pellucidum, quia meros habeat poros rectilineares.

(*h*) Itaque in errores perniciosissimos incidunt, qui rejectis veritatibus probabilibus, meras, certas ac demonstrativas exigunt. In vita enim civili pleraque negotia ad probabiles tantum veritates pertinere, nemo ignorat.

(*i*) Ita CERTO FALSUM est, *ignem esse frigidum*, *dari figuram duabus lineis inclusam*; at PROBABILITER FALSUM videtur, *in planetis non esse animalia viva*, *mentem nostram ante corpus exstitisse*, *omnes morbos oriri ex vermiculis*.

(*k*) Ita quamvis demonstrari non possit, *dæmonem sagis non adparere*; tamen sapiens vix a se impetrabit, ut id credat. *Duos angulos trianguli æquales esse semicirculo*, falsissimum est, neque tamen id statim agnoscit intellectus, nisi demonstratione convincatur. Denique *lapidem esse corpus fluidum*, tam falsum est, ut qui eam propositionem sibi demonstrari petit, non homo, sed lapis videatur.

§. 111. Ex quibus patet, 1. Nobis quasdam res esse posse certo veras, quæ aliis sint tantum probabiles, & contra. Sic *me tristem esse*, certo scio, alter id probabiliter judicabit ex gestibus meis. 2. Nobis aliquid certo falsum esse posse, quod aliis vel verum vel probabiliter falsum sit, e. g. *non dari antipodes*, nobis certo falsum est: at patres tamen ecclesiæ plerique eam propositionem vel pro certa, vel saltim probabiliter vera habuerunt. 3. Probabiliter verum vel falsum aliquando certo tale fieri posse, e. g. majoribus probabiliter verum visum, *sanguinis circulationem quamdam esse:* probabiliter falsum, *ultra mare Atlanticum non occurrere terram continentem*: at nobis de utroque certissime constat.

§. 112. Quare de eo, quod *certo* verum falsumve est, & quod *probabiliter* tale esse diximus, paullo distinctius erit agendum.

SECTIO II.

DE EO QUOD CERTO VERUM, FALSUMVE EST.

§. 113. *Quid certa veritas?* §. 114. *Ejus duplex criterium: alterum* sensuum certitudo: §. 115. *Quid circa organa sensoria observandum?* §. 116. *Qualem esse oporteat mentem, si sensus fallere non debeant?* §. 117. *Qualis situs distantiaque objecti esse debeat?* §. 118. *Res sensu exploranda sub diversis circumstantiis.* §. 119. *Alterum criterium veritatis certæ* ratio, *unde demonstratio.* §. 120. *Quid demonstratio?* §. 121. *Quotuplex?* §. 122. *Demonstrationis a priore requisitum primum.* §. 123. *Secundum.* §. 124. *Tertium.* §. 125. *Quartum.* §. 126. *Qualis demonstratio a posteriore?* §. 127. *Nec non demonstratio interdicta?* §. 128. *Quid in ea observandum?* §. 129. *An alicui consequentiæ omnes, quæ ex doctrina fluunt, tribuendæ?*

§. 113. CERTA VERITAS nobis est quæ vel indubia *sensione*, vel certo ac indubio *principio* nititur (§. 107.) CERTO FALSUM, quod indubiæ *sensioni*, vel certo *principio* repugnat (§. 110.).

§. 114. Itaque certitudinis duo sunt *criteria* certissima: SENSIO, & RATIO. Quum enim res omnes, sive quod ad modos, sive quod ad effectus, sensibus percipiamus, eorumque ope claras, distinctas atque adæquatas ideas adquiramus (§. 23. *seqq.*): consequens est, ut aut nulla sit veritas, quod absonum; aut sensus, positis omnibus ad sentiendum requisitis, numquam fallant.

§. 115. Sensio ponit organa sensoria. Quumque hæc apud alios bene, apud alios male se habeant, & hoc quidem casu illa officio suo fungi non possint: oportet sane, 1. organa sensoria ita comparata esse, ut nullo vitio vel morbo laborent. 2. Is vero, cui sensus paullo hebetiores obtigerunt, ei defectui aliis modis mederi debent (*l*).

§. 116. Quumque sensus ad cerebrum propagetur, & ibi mens veluti contempletur istas perceptiones, atque inde ideas formet (M. §. 15.) (*m*): consequens est, 3. ut, qui sensibus recte uti vult, sana mente præditus esse, ac 4. rem justa attentione contemplari, & 5. pluribus in consilium adhibitis sensibus rei proprietates investigare debeat (*n*).

§. 117. Quum porro vires & potentiæ organorum sensoriorum non sint infinitæ: sequitur, 6. ut justam distantiam esse oporteat organorum & objectorum. 7. Ut, si vel objecta nimis remota sint, vel ob insignem subtilitatem sensus fugiant, instrumenta, quæ industria humana eam in rem invenit, adhibenda sint. 8. Ut

---

(*l*) Nimirum SENSIO, & IDEÆ ita differunt, ut illa intellectus *passive*; in his *active* se habeat. Illa percipimus res *singulares*; hæ sunt *universales*. Illa *præcedit*, hæ *sequuntur*. Vid. THOMASII *Logic. Cap.* 5. §. 22. *seqq.*

(*m*) Ita myopes & presbytæ satis norunt, quam probe ab oculo distare debeat objectum, quod attentius contemplari velint. Vid. JO. CHRIS. STURMII *Diss. de myopibus & presbytis*.

(*n*) Ita *oculis* non tam facile distingues saccharum & alumen; at facile illa distinguas *gustu*. Aurum & argentum inauratum difficilius discernent *oculi*, nec ullum aurium, ac reliquorum organorum sensoriorum hac de re erit judicium competens; at *tactu*, & quod illo exploratur *pondere*, statim res se prodet.

medium inter objectum & organa recte se habere debeat (o).

§. 118. Denique quum res fere omnes sint compositæ: earum natura sensione non aliter perspiciemus, quam si 9. rem consideremus sub diversis circumstantiis, & 10. ejus partes singulas seorsum contemplemur (p).

§. 119. Ita *sensione* ad veritatem mihi viam munio. Altera via est RATIO (§. 114.), quæ quum sit facultas ratiocinandi, id est, veritates alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi (H. §. 2.): sequitur, ut, an propositio quædam ex principio aliquo certo fluat, ad liquidum perduci aliter non possit, quam per DEMONSTRATIONEM.

§. 120. DEMONSTRATIO est modus ratiocinandi, quo conclusionem cum indubio quodam principio ita connecto, ut de ejus veritate dubitare non possis (q).

(o) *Distantia* qualis esse debeat inter oculos auresve & objecta, ipsi oculi & aures judicant, in reliquis sensibus objecta organum contingant, sive proxima sint, oportet. *Instrumenta*, quibus res remotiores contemplamur, sunt *tubi optici & telescopia*, quibus res minutiores, *microscopia*. *Medium* in visione debet esse lucidum, non duplex. Nec ignotum, quam multa visionis ludibrica detegat Optica.

(p) Sic *an aer elasticus sit*, non melius experiri possum, quam si aerem vessicæ suillæ inclosum primum frigori exponam, deinde admoveam igni. Naturam *pulveris pyrii* non rectius perspiciam, quam si primum naturam & effectus sulphuris, deinde nitri, ac denique carbonum demnutorum inquiram; deinde binas harum rerum misceam, & sic quoque earum affectus explorem.

(q) Et hinc mathematici, quia meris demonstrationibus utuntur, disciplinas suas ad eum certitudinis gradum provexerunt, ut ab EUCLIDIS temporibus de *Elementorum* ejus veritate dubitare nemo potuerit, qui ea intelligit.

§. 121. Ceterum aut effectum ex sua caussa demonstramus, aut caussam ex suo effectu. Quarum prior demonstratio A PRIORE & ἐξοχὴν σοφισταὶ demonstratio, posterior demonstratio A POSTERIORE dicitur. (*r*).

§. 122. Quum itaque demonstratio A PRIORE a caussa ad effectum procedat: consequens est, 1. ut omnes præmissæ debeant non modo notiores, sed & priores conclusiones, & veræ ejus causæ esse. (*s*).

§. 123. Quumque ex falso principio verum fluere non possit (§. 99.): merito inferimus, 2. omnes præmissas in demonstratione necessario veras esse debere. (*t*).

(*r*) Sic e. g. si rotunditatem telluris demonstro ex umbra ejus in eclipsibus lunaribus, demonstro caussam ex effectu; adeoque ea demonstratio erit a *posteriore*. Contra ubi mentis immortalitatem ex ejus immaterialitate, hanc ex cogitatione demonstro, demonstratio erit *a priore*.

(*s*) E. g. *qui quindecim gradibus magis ad orientem habitant, quam nos, ii meridiem una hora citius habent, quam nos. Ergo, qui ad orientem navigant, quoties quindecim graduum iter absolverunt, meridiem habebunt una hora citius. Jam circa terram gradus quindecim sunt vicies & quater. Ergo qui totam terram orientem versus circumnavigant, 24. horis citius habent meridiem; adeoque domum reversi diem unum different a civibus suis*. Hinc omnes propositiones præmissæ sunt conclusionibus, priores, notiores, ac veræ earum caussæ; adeoque recte se habet demonstratio.

(*t*) *Necessario* autem *verum* dicitur, quod non potest non ita se habere. Hinc si fieri non potest, quin ex caussa aliqua hic effectus sequatur, propositio erit necessario vera. Sin caussa plures effectus producit, vel unius effectus plures caussæ esse possunt, ejusmodi propositio non erit ad demonstrationem idonea. E. g. necessario vera est propositio: *quia luna est corpus opacum, non potest non lumen solis intercipere, ubi inter solem & oculum nostrum interposita est*. Opacum enim corpus necessario hunc effe-

§. 124. Quum porro demonstratio nexum cum suo principio ostendere debeat (§. 110.): consequens est, ut singulas propositiones immediate connexas esse oporteat (*u*).

§. 125. Nec minus inde colligas, 4. in demonstratione eo usque progrediendum esse, donec pervenerimus ad principium aliquod vel in se notum, vel antea demonstratum (*x*). Nam nisi id fieret, denuo opus esset demonstratione demonstrationis.

§. 126. Porro A POSTERIORE aliquid demonstratur, quoties caussa ex suo effectu ostenditur. Ubi tamen ea adhibenda cautio, ne alios-

---

ctum producit. At minus necessario veræ sunt propositiones: *qui lætus est, ridet. Qui ridet, lætus est.* Nam nec lætitia semper risum excitat, & risus illius plures esse possunt caussæ.

(*u*) Si enim immediate non cohærerent, nova demonstratione esset opus, quod cohæreant; adeoque an conclusio mea ex principio illo fluat, ignorarem, & ita non data esset demonstratio, e. g. si dicerem: *si quis sub polo est, vivit in sphæra parallela; ergo stellas nec orientes, nec occidentes videt;* nondum effectus hic ex sua caussa demonstratus esset. Nam nondum video, immediate cohærere sphæram parallelam & effectum illum. At si ita ratiociner: si *quis sub polo est, æquator & horizon ibi sunt paralleli. Ubi hi sunt paralleli, ibi & stellæ moventur in situ parallelo cum horizonte. Ergo semper in eadem distantia ab horizonte sunt; adeoque nec oriuntur, nec occidunt.* Jam omnia immediate cohærent, & hinc recte se habet demonstratio.

(*x*) Sic e. gr. demonstratio quam modo dedimus, omnino sufficeret ei, qui ex geographia didicit, quid sit *sphæra parallela*. Non autem ea sufficeret, si mihi res esset cum homine, ejus disciplinæ ignaro. Huic enim primum per definitionem ostendendum esset, *quid sit sphæra parallela, horizon, æquator, situs parallelus;* deinde probandum, *sub polis sphæram talem esse;* ac denique, *in tali sphæra horizontem, ac æquatorem parallelos esse.*

effectus in ratiocinationem admittamus, quam qui necessario, & ex illa sola caussa proficiscuntur (*y*).

§. 127. Praeterea alia DIRECTA, alia INDIRECTA est demonstratio. *Illa* est, quam hactenus descripsimus; *hæc*, propositionem veram esse, inde ostendit, quia ex opposita vel absurdum, vel impossibile, vel quod teste experientia falsum est, sequitur. Quæ sane firmior est, quam vulgo videtur. Nam quum duo contradictoria simul vera esse nequeant (§. 72.), & ex vera propositione, si in forma aut consequentia non pecces, falsa conclusio elici non possit (§. 99.): vera sane erit propositio, cujus ex opposita absurdum vel impossibile quid necessario fluit (*z*).

§. 128. In ea demonstratione id tantum providendum, 1. ut absurdum, impossibile, falsum necessario ex propositione opposita fluat: 2. Ut propositio, ex qua tale quid elicimus, vere sit conclusioni nostræ opposita. Nisi enim id observetur, in calumniam abibit indirecta illa demonstratio (*a*).

(y) Ubi ergo unius rei plures caussæ esse possunt, non procedit demonstratio. Hinc male ex ruina ædium colligo, ventum vehementem fuisse. At recte infero: *eclipsis lunaris oritur ex umbra terræ inter solem & lunam interposita. Umbra illa est rotunda; ergo & corpus telluris, unde projicitur, est rotundum.*

(z) Sic *lunam esse corpus opacum*, recte inde demonstro; quia *si tale non esset, lumen solare transmitteret, & sic nulla unquam exsisteret eclipsis lunaris. Quod quum falsum sit, falsum etiam esse oportet, lunam esse corpus pellucidum. Est ergo corpus opacum.* Q. E. D.

(*a*) Hinc, si quis ita demonstrationem suam institueret: *Si sola fides justificaret, impios etiam ac impœnitentes justificari oporteret, Atqui hoc absurdum est. Absurdum*

§. 129. Contra si quis thesin defendit, ex qua absurdæ conclusiones manifesto & necessario fluunt, ineptus est, dum conclusiones negat, & protestatur, se has non agnoscere; quum thesin tamen, ex qua illæ necessario fluunt, agnoscat (*b*).

SECTIO III.

DE VERITATE PROBABILI.

§. 130. *Fundamentum veritatis probabilis hypothesis?* §. 131. *Quid hypothesis?* §. 132. *Quotuplex probabilitas?* §. 133. *Fundamentum probabilitatis hermeneuticæ.* §. 134. *Itemque historicæ.* §. 135. *Testium non eadem auctoritas.* §. 136. *Axiomata de gradibus fidei humanæ.* §. 137. *Regulæ de numero & qualitate testium, si rem mirabilem narrent.* §. 138. *De narratione rei minus mirabilis.* §. 139. *De narratione rerum antiquarum.* §. 140. *De modo narrandi.* §. 141. *De testimonio divino.* §. 142. *Funda-*

---

ergo etiam est, solam fidem justificare. In manifestam calumniam abiret hæc demonstratio, quia ex hac doctrina hæc consequentia non fluit. Nec magis ferenda esset ratiocinatio: *si sola fides justificaret, consequeretur, ut opera bona Deo displiceant. Id vero absurdum. Ergo & absurdum, fidem solam justificare.* Nam propositio: *sola fides justificat*, alteri illi, *bona opera sunt facienda*, non est opposita. Nec sequitur, ut, quod non justificat, Deo ideo prorsus displiceat.

(*b*) Quam absurde enim quis defenderet, se quidem statuere, *bis quatuor esse septem*; at ideo non cognoscere, *bis quatuor & unum esse octo*.

mentum probabilitatis moralis & politicæ. §. 143. *Ac denique physicæ.* §. 144. *Ejus gradus infimus.* §. 145. *Gradus secundus.* §. 146. *Supremus.* §. 147. *An physica phænomena ex hypothesibus metaphysicis explicanda?* §. 148. *Differentia hypotheseos, possibilitatis, fictionis.* §. 149. *Quid fictio? quid possibilitas?* §. 150. *Quid de locis dialecticis sentiendum?* §. 151. *Quid opinio, præsumptio, conjectura?* §. 152. *Quid dubitatio?* §. 153. *Quid circa illam observandum?* §. 154. *Quid scrupulus?* §. 155. *An is assensum omnem suspendat?* §. 156. *Argumentum ad hominem.* §. 157. *Ejus effectus.* §. 158. *Probabilitas sæpe demonstrationis instar est.*

§. 130. Sufficiant hæc de veritate *certa* ac *demonstrativa*: proximum est, ut de PROBABILI agamus. Ut vero illius fundamentum diximus esse *principium*; ita hæc sola HYPOTHESI nititur (§. 107.).

§. 131. Est autem PHYPOTHESIS propositio, quam ideo pro vera adsumimus, quia proprietates & effectus rei inde commodo explicantur (*c*).

§. 132. Aut vero pro hypotesi adsumo *verborum* significationem, positum, connexionem, eum fine auctoris conspicantem, aut *testis* cujus-

(*c*) E. g. si adsumam, terræ motus ex materia subterranea, inflammabili, maxime nitrosa & sulphurea, id quidem ita se habere, aliter demonstrare non possum, quam quia omnia phænomena, quæ in terræ motu observantur, inde satis commode possunt explicari. Est ergo *hypothesis*, quam jure pro falsa habere non possum, quamdiu verior & certior non profertur.

dam auctoritatem, aut *eventum* actionum, vel inclinationum signa, aut *phænomenorum* ex caussa aliqua explicationem cum eodem. Si primum, fit probabilitas illa HERMENEUTICA: si secundum, HISTORICA, quæ speciatim FIDES dicitur; si tertium, MORALIS & POLITICA: si postremum denique, PHYSICA adpellabitur.

§. 133. Fundamentum itaque probabilitatis HERMENEUTICÆ est: 1. *Quod cum verborum significatione, positu, connexione, itemque cum auctoris fine & affectu convenit, id probabiliter pro sensu auctoris habendum (d).*

§. 134. Probabilitatis HISTORICÆ, seu FIDEI, fundamentum est regula: *Quod verum esse testatur homo fide dignus, id probabiliter verum est (e).*

§. 135. Quod traditur nobis ab hominibus, id, 1. aut a *præsentibus* vel *coævis* traditur, aut ab *absentibus* & *recentioribus*: 2. Testes vel *plures* sunt, vel *unus*; itemque, 3. vel *oculis* rem perceperunt, vel ab aliis *narrari* audiverunt, quin &, 4. vel *scientiæ suæ rationes* reddunt, vel non, & vel rem in se *possibilem* referunt, vel *mirabilem*, vel plane *impossibilem*. Denique, 5. vel *noti*, vel *ignoti* sunt, 6. vel *neutrarum partium*, vel *uni parti* magis obnoxii, 7. vel *prudentes*, vel *vecordes*, 8. vel *probi*, vel *improbi* & *mendaces*.

§. 136. Ex quibus divisionibus facile intelli-

(d) Dicemus ea de re infra (*Cap.* 4. *Sect.* 2.) ubi *de interpretatione* erit agendum. Est enim hoc genuinum veræ interpretationis fundamentum.

(e) Ita credimus POLYBIO, quæ de bellis Punicis; JOSEPHO, quæ de excidio gentis Judaicæ refert. Nemo autem sanus credet, quæ COCHLÆUS de Lutheri rebus gestis nequissimo calamo effudit.

guntur axiomata, ex quibus de gradibus fidei humanæ potest judicari: 1. *Quo magis certus sum, auctorem nec voluisse, nec potuisse me decipere, eo majorem ei fidem habere teneor* (f). 2. *An quis me voluerit, vel potuerit decipere, sæpe ex ipsis narrationis circumstantiis judicandum est* (g).

§. 137. Certissimum ita est, 1. uni testi, rem mirabilem narranti, parum fidei haberi, etiamsi alias non adeo suspectus sit, maxime ubi res ita comparata est, ut testes facile decipi imaginatione potuerit. 2. At majorem esse probabilitatis gradum, si rem, ut mirabilem, non impossibilem tamen, plures testes, licet non per omnia eodem modo, iisdemque circumstantiis, referant. 3. Multo probabilius esse, quod plures fide digni iisdem circumstantiis referunt: eamque probabilitatem, 4. haud parum augeri, si testes sint oculati, si personæ publicæ, si jurati.

§. 138. Si res, quæ refertur, possibilis & minus mirabilis est: 1. fama sine certo auctore minus facit probabilitatis; aliquando plus, 2. si unus vir prudens & probus se rei interfuisse dicat: multo plus, 3. si rem plures eodem modo, iisdemque circumstantiis, maxime, 4. si jurati referant.

(f) Quum enim fides pro hypothesi habeat *auctoritatem* (§. 132.), auctoritas nitatur testimonio fide digno (§. 234.), fide dignus autem sit, qui nec vult, nec potest me decipere: quo magis de hoc certus sum, eo probabilius ejus testimonium esse oportere, facile patet.

(g) Quum enim res ad testimonia redeat, testimonium autem verum sibi ipsi contradicere, aut sui dissimile esse non possit: ubi circumstantiæ ejus contradictoriæ vel dissimiles sunt, ibi testem vel voluisse, vel potuisse decipere, suspectumque esse ejus testimonium facile apparet.

§. 139. In *factis* antiquis 1. recentiori scriptori, alterutri parti obnoxio, nullumque narrationis fundamentum alleganti parum creditur; maxime si alii alteri parti addicti contradicant. 2. Aliquanto plus, si neutrarum partium, & vir prudens & probus sit: ejusdem narrationi 3. multo majus pondus accedit, si rem certis indubiisque documentis confirmet. 4. Probabilius multo est unius coævi, viri probi, prudentis, & qui rei interfuit, testimonium, quam plurium recentiorum. 5. Idque plane summum gradum obtinet probabilitatis, si plures ejusmodi testes, non ex compacto, factum eodem modo, iisdemque circumstantiis narrant.

§. 140. Ita porro res ipsa & circumstantiæ docent, 1. minimum probabilitatis gradum obtinere, quæ *poetice*; 2. paullo majorem, quæ *oratorie*; multo maximum, quæ *historice* narrantur, circumstantiis non exaggeratis, sed simpliciter recensitis.

§. 141. Denique testimonium divinum, si de eo certo constet, summum gradum fidei attingere, ipsique demonstrationi, seu argumento *ἀπόδ᾽ κατ᾽ αῦ* æquipollere, veracitas ac bonitas Dei, falli ac fallere nescii, unumquemque convincit (*h*).

§. 142. Proxima est probabilitas MORALIS & POLITICA, quæ quum eventu actionum & inclinationum signis nitatur (§. 132.), & ab una sæpe caussa vel actionis circumstantia, per Dei providentiam mutata, totus consilii even-

(*h*) Unde hic non quæritur, sitne res ita comparata, ut mirabilis unicuique videri debeat? sed an adsit *evidentia testimonii*? id est, 1. an divinum hoc sit testimonium? & 2. si divinum est, an hoc modo necessario intelligendum sit? Quæ posterior quæstio ex fundamentis probabilitatis hermeneuticæ dijudicanda est (§. 133.).

tus pendeat, ac præterea homines sæpe simulent dissimulentque: consequens est, ut sive a consiliis ad eventus futuros (*i*), sive ab eventibus ad caussas & consilia, sive denique a signis morum & propensionum ad ipsas propensiones argumentum ducamus, ista illatio semper futura sit probabilis tantum, & quidem gradu non summo semper, sed aliquando mediocri.

§. 143. Denique PHYSICÆ probabilitatis fundamentum est hypothesis, ex qua phænomena omnia facile explicantur (§. 132.).

§. 144. Ex quo facile patet, 1. si vel unum phænomenon ex hypothesi explicari non possit, eam probabilem non videri, vel saltim vix minimum probabilitatis gradum obtinere.

§. 145. Nec minus inde sequitur, 2. ut quo minus subtilis & coacta est ratiocinatio, per quam phænomena ex aliqua hypothesi explicantur, eo probabilior futura sit hypothesis.

§. 146. Denique 4. si hypotesis ita comparata est, ut positis iisdem caussis idem effectus sequatur, vel eadem phænomena per artem exhiberi possint, ea summum probabilitatis gradum procul dubio attingit (*k*).

(*i*) Est hæc illa *divinatio politica*, qua freti viri rerum civilium peritiores futura cecinerunt, tamquam vates. Ciceroni hanc facultatem tribuit CORN. NEP. *in vit. Att. Cap.* 16. Quin & ipse de se id narrat in *Philipp.* 6. *Cap.* 3. & *Libr.* 6. *ad Fam. Epist.* 6. Plura ejus generis exempla collegit JUST. LIPS. *Libr.* 2. *Monit. polit. Cap.* 9. *monito* 3. Quin & Josephi Judæi vaticinium de Vespasiani imperio, de quo præter ipsum Josephum Suetonius & Dio Cassius narrante εὐστοχίᾳ cuidam seu divinationi politicæ tribuit GOTFER. OLEAR. in *Dissert. de vaticinio Josephi* edita *Lips.* 1699.

(*k*) Sic hypothesis Cartesiana de iride pene est ἀποδεικτικὴ, quia ejus imitatione iris potest repræsentari.

§. 147. At cavendum, ne phænomena physica explicemus ex hypothesibus *metaphysicis*, nisi quid realitatis illis insit.

§. 148. Multoque magis providendum, ne HYPOTHESIS confundatur cum POSSIBILITATE & FICTIONE. Sane Epicuri hypothesis de motu atomorum mera est fictio; hypothesis Honorati Fabri de materia planetarum mera possibilitas.

§. 149. Si nimirum existentia rei, per hypothesin assumtæ, nullo modo probari potest, ea est FICTIO: sin existentia rei, quam supponimus, probari potest; at phænomena æque ex hac, ex alia caussa, explicari possunt, POSSIBILITAS tantum inde oritur.

§. 150. Hæc sunt vera ac genuina veritas probabilis fundamenta. Quibus recte intellectis, facile carebimus LOCIS illis DIALECTICIS, quos & *topicos* barbare adpellitant. Regulæ enim illæ seu canones, quos inde petunt, ita comparati sunt, ut ex quibusdam æque demonstratio ac probabilitas, ex aliis ne probabilitas quidem peti possit.

§. 151. Ceterum veritatis probabilis cognitio OPINIO: & hæc, si ex signis communibus procedit, PRÆSUMPTIO; sin ex propriis, CONJECTURA (*l*) adpellatur.

§. 152. Ubi probabilitas cum probabilitate colliditur, nascitur DUBITATIO, quæ nihil

---

Ventum oriri, si aer crassior & compressus in regionem aeris tenuioris incidat, pene certum est, quia ventus hoc modo produci potest per Æolipilam, &c.

(*l*) *Præsumptio* æque ac *conjectura* pro diversis circumstantiis alias aliasque denominationes sortitur. Illa enim ubi in deteriorem partem inclinat, SUSPICIO; hæc si ad res futuras pertinet, DIVINATIO adpellatur, cujus pleraque signa, præter physica, medica & politica (§. 143.) vix probabilia sunt.

aliud est, quam suspensio judicii, vel adsensus in alterutram partem cohibitio.

§. 153. Ex quo facile patet, 1. uni rem dubiam videri posse, de qua alter sit certissimus. 2. Dubitationem non confundendam esse cum negatione, quia qui dubitat, nec adfirmat, nec negat; adeoque 3. eum, qui de mysterio aliquando dubitat, non ideo statim *atheum* aut *profanum*, sed *infirmum fide* esse. 4. Maxime differre dubitationum a σκέψει, quæ est dubitatio sine ratione justa ac idonea, id est, sine collisione probabilitatum.

§. 154. Aliquando contingit, ut res vel demonstrativa vel probabilis sit, & tamen nobis oboriatur difficultas, quam ipsi superare non possumus. Tunc magis SCRUPULUS, quam *dubitatio*, oritur.

§. 155. Unde colligimus, 1. Scrupulum non suspendere adsensum circa totam rem *(m)*. 2. Non esse hoc acuti ingenii signum, si quia scrupulos plures sibi aliisque movere, quam eximere, possit. 3. Male actum iri cum veritate, si ei non prius accomodetur adsensus, quam scrupulis omnibus exemtis.

§. 156. Denique aliquando rem, quæ nobis ipsis probabilis non est, aliis possumus probabilem reddere: sic ratiocinatio dicitur ARGUMENTUM κατ' ἄνθρωπον, seu AD HOMINEM (*n*).

(m) Ita sexcenti sunt homines pii, qui toti Scripturæ fidem habent indubiam, quamvis innumeros scrupulos, qui in quæstionibus geographicis, chronologicis, genealogicis, quin & philologicis, oriuntur, animo evellere non possint.

(n) E. g. quemquam hominum posse nova biblia condere, nemini nostrum probabile erit. At, qui credunt, esse hominem, qui possit novos fidei articulos condere, iis non poterit non probabilis videri ratiocinatio: *qui novos articulos fidei condere potest, potest etiam eos exponere in libro, qui in posterum pro norma fidei sit habendus. Liber,*

§. 157. Ea argumentatione κατ' ἄνθρωπον utimur vel ad *convincendos alios* de veritate thesium nostrarum, vel ad *hypothesin* adversariorum destruendam. Si prius, nascetur inde *opinio* de *veritate* theseos nostræ (o): sin posterius, *opinio de falsitate* antitheseos; adeoque hæc argumentatio posteriore casu in probabilitate idem præstabit, quod in demonstratione deductio ad impossibile vel absurdum.

§. 158. Sic variæ ratiocinationes gignunt veritatem probabilem. Harum ratiocinationum si plures concurrant, tam firma sæpe hæc est probabilitas, ut a veritate demonstrativa parum discrepet.

CAPUT IV.

De Mediis Veritatem Inveniendi, Communicandique cum aliis.

SECTIO I.

DE MODO VERITATEM MEDITATIONE INVENIENDI.

§. 159. *Connexio*. §. 160. *Quotuplici modo veritas investigetur & proponatur?* §. 161. *Quid meditatio?* §. 162. *Methodus synthetica, vel geometrica.* §. 163. *Quomodo præparatus quis ad me-*

---

qui in posterum pro norma fidei habendus est, erit nova biblia. Qui ergo novos fidei articulos condere, & eos in libro exponere potest, potest & condere nova biblia. En argumentum ad hominem.

(o) Non convictio. Simul ac enim alter de veritate hypotheseos suæ ipse dubitare incipit, argumentatio hæc vim suam ac robur amittet. E. g. Romanensium hypothesis est, *infantes hæreticorum baptizatos morientes non damnari*: Si idem colligam: *ergo & extra ecclesiam Romanam salutem esse*, argumentatus sum κατ' ἄνθρωπον. At simul ac illi rejecerint priorem hypothesim, etiam hæc conclusio amittet vires suas.

distandum accedere debeat? §. 164. *Attentio quomodo excitanda?* §. 165. *Quomodo praejudicia debellanda per dubitationem?* §. 166. *In primis praejudicium auctoritatis.* §. 167. *Et praejudicium praecipitantiae.* §. 168. *Ordo in meditatione observandus.* §. 169. *Primum experiendum.* §. 170. *Deinde definiendum.* §. 171. *An abscisse requirantur definitiones reales?* §. 172. *Hinc porro dividendum.* §. 173. *Postea reperienda axiomata.* §. 174. *Unde fluent corollaria?* §. 175. *Quomodo inveniri possint theoremata & problemata?* §. 176. *An hae inventae propositiones egeant demonstratione?* §. 177. *Quomodo continuanda meditatio?* §. 178. *Quomodo reperiendae veritates probabiles?* §. 179. *Sive historicae, sive aliae?* §. 180. *Cur alii in veritatibus certis, alii in probabilibus inveniendis feliciores sint?*

§. 159. Quum hactenus de operationibus intellectus humani, ipsaque natura veritatis satis pro instituti ratione actum sit; proximum est, ut, quomodo his intellectus operationibus ad *investigandam proponendamque* veritatem utendum sit, dicamus paullo accuratius (§. 6. *).

§. 160. Veritas INVESTIGATUR vel per MEDITATIONEM, vel per LECTIONEM scriptorum alienorum, vel per DISPUTATIONEM, seu comparationem binarum thesium sibi oppositarum. Ita inventa autem PROPONITUR vel SCRIBENDO, vel viva voce DOCENDO. In quibus omnibus, quid observandum sit, in sequentibus erit dispiciendum.

§. 161. Primum MEDITATIONE investigatur veritas (§. 160.) per quam nihil aliud intelligo, quam *cogitationes ita ad leges & justo ordine institutas, ut novae semper veritates ex veritatibus semel cognitis emergant.*

§. 162. Ordo iste, quem intellectus in cogi-

tando observat, quoties in veritatem certam inquirit, vocatur METHODUS SYNTHETICA (*p*). Et quia illa a geometris potissimum, quin omnibus mathematicis, stricte observatur, GEOMETRICA etiam dici solet.

§. 163. Hanc adhibiturus primo omnium det operam, ut ATTENTIONEM justam adferat; deinde, ut mentem a PRÆJUDICATIS OPINIONIBUS vacuam ad meditationem adplicet.

§. 164. Attentionem excitabimus, 1. si qua præclara res sit veritas, sæpius cogitemus (*q*), 2. si ab aliis cogitationibus atque occupationibus vacui, & animo tranquillo, ad meditationem accedamus, 3. si festinemus lente (*r*), 4. si ea, quæ meditamur, in cartam conjiciamus. Multum quoque attentionem provehunt 5. solitudo, 6. silentium, 7. tempus matutinum, & in primis 8. diuturnum studium earum disciplinarum, in quibus facultas bene ratiocinandi perpetuo exercetur, quales præcipue sunt mathematicæ.

§. 165. Quumque præjudicia AUCTORITATIS & PRÆCIPITANTIÆ veluti tenebras intellectui offundant (§. 18.) & hinc sequatur, ut, qui se meditationi accingunt, ab illis vacuos esse oporteat (§. 163): per se patet, uti-

---

(*p*) Vulgo equidem *methodum* inquirendi veritatem dividunt in *syntheticam & analyticam*, quarum *illa* a principiis ad conclusiones; *hæc* a conclusione ad principia procedit. Sed ubi conclusiones notæ sunt, veritas magis *adplicatur & dijudicatur*, quam *quæritur*. Igitur methodus analytica magis ad capita sequentia pertinebit.

(*q*) Sincerum veritatis investigandæ studium vel solum attentionem nostram excitabit. Quis enim non attente contemplatur, quod amat? Cur somnus non facile obrepit iis, qui spectant comœdias?

(*r*) Aliud est rem *obiter* contemplari, aliud *attente*. *Illud* fit a festinantibus: *hoc* ab iis, qui omnem aciem ad rem ita convertunt, ut eam secundum omnes qualitates, modos, relationes, effecta, contemplentur. An id fieri posset a festinantibus?

lissimam fore dubitationem, dummodo 1. ea non sit sceptica (§. 153. 4.), & 2. dubitetur non de criteriis veritatis, sed de nexu propositionum cum principio, nec 3. perfracte negetur id, de quo dubitatur (§. 153. 2.)

§. 166. Dubitatio hæc, tam accurate suis circumscripta limitibus, contra opiniones quamplurimas, etiam vulgo receptas, scrupulos injiciet; teque facile docebat, 1. *& parentes, & præceptores* tuos, *& viros magnos, & celebres, & probos, & canitie venerabiles* aliquando & errasse, & errare posse: contra, 2. nonnumquam & *olitorem esse quædam opportuna loquutum*, adeoque 3. te nullius auctoritatis, tamquam clavum pilæ, inhærere debere.

§. 167. Nec minus inde perspices, 4. mentem minus attentam facile opinionem receptam, quamvis absonam, pro veritate, id est, nubem pro Junone, amplecti. 5. Veritatem non ita omnibus obviam, ac prope in medio positam esse, ut veluti se sponte offerat, etiam minus diligentibus; adeoque, 6. ceu pestem fugiendum esse præjudicium præcipitantiæ, 7. ea etiam, quæ nobis penitus perspecta habere videmur, quasi ignota accuratius investiganda esse.

§. 168. Ita præparatus ac veluti præmunitus facile animadvertes, quid tibi, meditationi te accingenti, primo omnium faciendum sit. Quum enim cognitio nostra a sensione incipiat, sensio autem, sub diversis circumstantiis sæpe repetita EXPERIENTIAM gignat (§. 23.), ex hac denique nobis ideas *claras, distinctas, adæquatas* formemus (§. 25.): primum EXPERIUNDUM erit tamdiu, donec nobis, quoad licet, *claram, distinctam*, atque *adæquatam* ideam rei acquisiverimus (s).

(s) Id non modo in rebus naturalibus faciendum, sed & moralibus & civilibus. Quemadmodum enim frustra

§. 169. Ne autem fallat experientia, res ipsa te docebit, 1. regulas, quas de sensione & experientia non uno loco dedimus (§. 23. *seq.* §. 115. *seqq.*), diligenter esse observandas. 2. In consilium etiam adhibendas esse aliorum observationes, easque, 3. si fieri possit (*t*), repetendas, ut, an recte se habeant, tanto certius scias.

§. 170. Quo plures in promptu sunt observationes hujusmodi certæ, & accurate collectæ; eo proniorem nobis viam munivimus ad veritatem. Jam enim nihil erit facilius, quam ex illa observationum silva construere DEFINITIONES tot (*u*), quot opus est ad claram, distin-

---

meditari conaberis de pareliis, nisi in promptu sint tuæ aliorumve physicorum atque astronomorum observationes atque experientiæ; ita non magis cum successu aliquo meditaberis de virtute, vitiis, adfectibus, quin & de republica, juribus, similibusque, nisi, quæ harum rerum omnium adfectiones, relationes, fines, effecta sint, experiundo accurate didiceris.

(*t*) Alia enim experimenta instituere facile est; alia vel difficilius, vel plane non possunt institui. Sic e. g. quæ alii de natura aeris, de ebullitione certorum oleorum, inter se mixtorum, similibusque phænomenis observarunt, facile repetendo explorare possumus; at difficilius aliorum observationes de pareliis, cometis, transitu Mercurii per Solem, & similes, hoc modo examinabimus, quia partim nec quotidiana, nec ubi vis conspicua sunt hæc phænomena; partim, si quando contingunt, non sine magno instrumentorum adparatu observantur.

(*u*) E. g. qui aerem definit duce experientia, quod sit *corpus fluidum, tellurem intra certam altitudinem ambiens, & spatia in & supra eam, ab aliis corporibus relicta, occupans, nisi ab alio quodam impediatur*, ei etiam definiendum, *quid* sit corpus, quid *fluidum*, quid *atmosphæra*, quid *altitudo aeris*, quid *spatium*, quid *vacuum*, quid *occupare spatium?* Et quamvis deinde in veritate cum aliis communicanda omnibus his definitionibus forte non opus futurum sit; eæ tamen non sunt supervacuæ in veritate invenienda.

ctam, atque adæquatam objecti ideam adquirendam.

§. 171. Definitiones *reales* non semper initio statim inveniri possunt, & tunc sufficiunt *nominales*, modo illæ adamussim factæ sint (*x*) (§. 38. *seqq.*).

§. 172. Nec minus utile erit, res definitas, si fieri possit, secundum regulas supra expositas DIVIDERE, & singulorum membrorum novas condere definitiones (§. 44. *seqq.*). Quo plures enim nanciscimur definitiones, eo plures nobis sunt fontes inveniendæ veritatis; modo observemus, quæ supra de exploranda definitionum veritate dicta sunt (§. 63.)

§. 173. Singulæ definitionum partes singulas dabunt præmissas (*y*), ex quibus addita nova idea, per regulas ratiocinandi facile elicies AXIOMATA, quæ bases sunt reliquarum conclusionum inde derivandarum (*z*).

§. 174. Ubi ejus generis plura axiomata in promptu fuerint, per regulas conversionis (§. 61. *seqq.*), oppositionis (§. 70. *seqq.*), collatisque novis ideis, facile reperies COROLLARIA (*a*) quamplurima, ex quibus tamen ea po-

(*x*) Egregie enim falluntur, qui definitiones nominales ad inveniendam veritatem inutiles existimant. Continent sane certas notas, quibus res semper ab omnibus aliis distinguitur (§. 38.). Eæ notæ sunt proprietates essentiales: & hinc non possunt non novas suppeditare veritates.

(*y*) E. g. esto definitio: *totum est, quod ex omnibus sui partibus constat*. Habes præmissam: *totum ex omnibus sui partibus constat*. Eam compara cum ideis *majus vel minus esse*, habebis alteram etiam præmissam.

(*z*) Ratiocinaberis ergo: *quod ex omnibus sui partibus constat, est majus unaquaque sui parte. Totum ex omnibus sui partibus constat. Est ergo totum majus unaquaque sui parte.* Quæ conclusio axioma est:

(*a*) Esto definitio: *Commodatum est contractus re initus, quo rem alteri gratis ad certum usum ita concedimus, ut*

tissimum, quæ vel maximi, vel alicujus momenti erunt, selige.

§. 175. Si plures definitiones inter se contenderis, facile reperies THEOREMATA & PROBLEMATA (*b*). Id modo observandum, comparandas esse definitiones, quæ aliquid inter se commune habent; alias enim comparabis disparata, nec in illis quidquam invenies, præter propositiones negativas, quas & pueri jam sciunt.

§. 176. Et *axiomata* quidem, & *corollaria*, raro aliam demonstrationem requirunt, quam ipsam definitionem. At *theoremata* & *problemata* ex corollariis, axiomatibus, definitionibus, demonstranda sunt, si vere convicti esse velimus.

---

eadem in specie restituatur. Habebis inter alias hoc axioma: *commodata res non est abutenda*, alias enim non in specie restitui posset. Ex eo fluent corollaria per *conversionem*: *quotiescunque nobis res datur ita ut abutamur*, (veluti in mutuo) *toties non est commodatum*. *In re ergo fungibili non est commodatum*. Per oppositionem: *falsum ergo est, commodatam rem absumi posse*: adeoque *& falsum, mutuum & commodatum non differre*, quamvis Germanis *geliben* dicatur & mutuum, & commodatum. Per ratiocinationem denique: *si res commodata non abutenda est; commodatarii erit, eam diligentissime custodire*: adeoque, *si ea illius culpa vel periit, vel deterior reddita est, damnum resarcire, nec commodans obstrictus erit, si res extat, pro ea accipere æstimationem*, *&c.* Sic unum axioma plura dabit corollaria, si meditationem continuaveris.

(*b*) Sic, comparatis *mutui & commodati* definitionibus, habebis theorema: *in mutuo, non in commodato, transfertur dominium*. Si contenderis definitiones *commodati & rerum fungibilium*, solves problema: *an in pecunia commodatum consistere possit?* Posse enim, facile intelliges, si pecunia non sit usualis, sed ex numismatibus rarioribus, quæ & sine abusu utilitatem præstant, constet.

§. 177. Denique nullum est corollarium, nullum theorema, nullum problema denique, ex quo comparato cum aliis ideis novæ veritates non fluant, si aciem meditationis intenderis.

§. 178. Ita veritates *certæ* per meditationem inveniuntur. *Probabiles* non aliter reperies, quam si, 1. omnia rei phænomena, quoad fieri potest experiundo investiges, iisque inter se comparatis, 2. de invenienda hypothesi labores, ex qua illa explicari possit. Id enim quoties fieri potest, hypothesis illa erit probabilis, & pro vera tamdiu habebitur, donec meliorem alius ostenderit.

§. 179. Idemque observandum erit, sive de *probabilitate historica*, sive de *physica*, sive de *politica* vel *morali* sis sollicitus. In *historica* enim conferendæ erunt regulæ de auctoritate, ejusque gradibus (§. 136. *seqq.*): in *morali* vel *politica* consilia & rei circumstantiæ comparandæ, & pro hypothesi ponendum, positis hujusmodi consiliis & circumstantiis; talem sequi solere eventum (§. 142.).

§. 180. Vel maxime tamen in invenienda veritate probabili, *ingenio*; quemadmodum in reperienda certa, *judicio* opus est. Et hinc non mirum est, alios in veritatibus probabilibus, in certis inveniendis esse feliciores.

SECTIO II.

DE MODO VERITATEM PER INTERPRETATIONEM INVESTIGANDI.

§. 181. *An legendi sint libri?* §. 182. *Qui libri legendi?* §. 183. *Quomodo?* §. 184. *An excercendum?* §. 185. *Quomodo?* §. 186. *Quædam circa adversaria observanda.* §. 187. *Libros legentibus opus est regulis hermeneuticis.* §. 188. *Quid interpretatio?* §. 189. *Ejus finis.* §. 190. *Regula I. de adfectu & fine scribentis.* §. 191. *Regula II. de propositionibus.* §. 192. *Et de ἀπαξ λεγομένοις.* §. 193. *Regula III. de antecedentibus & consequentibus.* §. 194. *Regula IV. de locis parallelis.* §. 195. *Reg. V. & VI. de diversis unius auctoris sententiis.* §. 196. *Et de contradictione auctoris.* §. 197. *Reg. VII. & VIII. de effectu.* §. 198. *Reg. IX. & X. de absurdo vitando & systemate auctoris.* §. 199. *Reg. XI. de significatione verborum, & XII. de conjecturis.* §. 200. *Unde conjecturæ petendæ?* §. 201. *Reg. XIII. de investiganda ratione legis, vel pacti.* §. 202. *Reg. XIV. De interpretatione restrictiva, declarativa, extensiva.* §. 203. *Quomodo hæc differant?* §. 204. *Reg. XV. De æquitate.* §. 205. *Reg. XVI. de sensu benigniori præferendo.* §. 206. *Regulæ de interpretatione mystica.* §. 207. *De interpretatione grammatica.*

§. 181. NON modo autem meditando reperitur veritas; verum eadem etiam ex aliorum libris eruitur (§. 160.). Equidem si ita ageretur cum humano genere, ut rerum omnium caussas & naturam ipsi investigare possemus: magna librorum mole æquo animo careremus. Jam quum nec occasio sit omnia experiundi, & vi-

tæ brevitas vetet nos spes inchoare longas: in subsidium omnino adhibenda, quæ ab aliis de rebus ad varias scientias pertinentibus scripta sunt (*c*).

§. 128 Quum itaque legendi sint libri de rebus ad varias scientias pertinentibus scripti (§. 181.): consequens est, ut abstinendum sit a libris, qui, 1. vel ad vitia irritanda comparati (M. 280.) vel, 2. ad augendam scientiam nostram minus idonei sunt. 3. Ut ne libros quidem, mentem honesta voluptate demulcentes, alio fine evolvere debeamus, quam ut verum inde fructum capiamus (*d*).

§. 183. Quum deinde scientiæ caussa legendi sint libri (§. 183.), 2. consequens est, 3. ut & media, librum cum fructu legendi, adhibenda sint, qualia omnino sunt, 4. notitia vitæ, doctrinæ, sectæ auctoris, 5. ejusdem institutum, quod vel ex præfatione, vel ex historia litteraria discimus, 6. accurata libri partitio, 7. doctrinarum principalium ab illustrandis discrimen, 8. subsidiorum, quæ ad explicanda difficiliora loca faciunt, usus, & 9. quod præcipuum est, meditatio de qualitate & veritate doctrinarum accuratior (*e*).

(*c*) Hinc facile patet, quid sentiendum de iis, qui vel omnem librorum lectionem adspernati commendarunt bibliothecam τριβιβλον libros puta *naturæ*, *scripturæ*, & *conscientiæ*, vel paucissima tantum legenda esse, monuerunt.

(*d*) Hoc consilio legendi sunt *libri historici*, *comœdiæ*, *satirici poetæ*, *libelli cristici*, *ephemerides eruditorum*, & *similes*. Non cortici hic inhærendum, sed nucleus quærendus, alioquin in vanam curiositatem, id est, in voluptatem, evadet hoc legentis studium. Præclara quædam hanc in rem monita dedit PLUTARC. *in. libello de audiendis poetis. Tom.* 2. *Opp.*

(*e*) Nisi enim hæc lectioni adjungatur, multæ quidem lectionis homo fortassis dici poterit, at non parum occu-

§. 184. Quumque memoria sit labilis, vel saltim cum ætate decrescat (*f*), omnino 10. consultum est, ea, quæ meditando bona deprehendisti, in adversaria referre, & futuris usibus seponere.

§. 185. Quæris tu, qua potissimum excerpendi methodo utendum sit? Ego vero te ea de re nolim sollicitum esse. Nemo sane sollicitus est de certa methodo, opes & thesauros commode reponendi. Ratio ipsa tibi dictitabit, optimam esse excerpendi methodum, quæ nec nimis operosa est, & res excerptas, quærenti illas, facile exhibet. Perinde ergo erit, sive res notatu digniores sub certos titulos referas, eorumque conficias indicem, sive eas margini alicujus systematis adscribas (*g*).

§. 186. Ceterum ipsa suadebit prudentia, loca auctorum, unde singula delibasti, diligenter notanda esse. Si libros ipse possides, & loca sint prolixiora, recte facies, si eorum tantum sententiam breviter expresseris. Sin breviora sunt, & ea vel ex codice aliquo MSCto, vel ex libro rariore, & non ubivis obvio depromsisti, integra omnino describenda erunt, si facere volueris operæ pretium.

---

pabitur præjudicatis opinionibus. Quia adsuefiet homo centonibus consuendis, nec facile ad bonam frugem perveniet. Confusionem enim parit lectio promiscua, cui meditatio non accedit. Vid. SENECA *Epist.* 2.

(*f*) Equidem *memoria* sensibus tribuitur; sed rerum, quæ antea contigerunt (M. §. 64.). Quod ad cetera attinet, obliviosi sunt, & eorum maxime, quæ legerunt, audierunt, dixerunt, parum memores.

(*g*) Ea excerpendi methodus vel ideo commodissima est, quia sic & res, ad diversas disciplinas pertinentes, separantur, & non opus est novo indice, quum vel index ipsi systemati subjunctus, locum, ad quem adscripsisti observationes singulas, facile ostensurus sit.

§. 187. Quum denique libros cum fructu lecturus præcipue adhibere debeat subsidia, quibus ad intelligenda loco difficiliora opus est (§. 183. 8.): eo in primis pertinent regulæ de probabilitate HERMENEUTICA, quarum genuinum fundamentum jam supra attigimus (§. 133.).

§. 188. Etenim interpretatio eorum, quæ ab auctore vel brevius, vel obscurius, vel negligentius dicta sunt, probabilis & verosimilis explicatio.

§. 189. Itaque finis interpretationis est sensum auctoris divinando adsequi, quem ipse verbis non satis expressit. Quum enim signa cogitationum sint verba, sive ore prolata, sive scripta: contingere potest, ut signa hæc non sufficiant rei designandæ, sive obscuritas sit, 1. in scripturæ forma deformi, sive 2. in abbreviationibus vulgo minus notis, sive 3. in sphalmatibus scribarum vel typographorum, sive 4. in defectu vel vitio interpunctionum, sive 5. in verbis absolutis novis, peregrinis, æquivocis, abruptis, superfluis, perplexis, sive 6. in sententiis contradictoriis, & quæ paullo difficilius in concordiam revocantur (*h*).

§. 190. Quum itaque hic in signis explicandis versemur (§. 189.), signa autem ad auctorum adfectum & fidem comparata esse oporteat (§. 133.) consequens est, 1. ut verba interpretanda sint secundum statum, adfectum, hypotheses auctoris, qui scripsit. Ut enim duo, quum faciunt idem, non est idem: ita duo, quan-

(*h*.) Singulas has obscuritatis caussas accurate, ut solet, recensuit, atque exemplis illustravit THOMAS. *In praxi Log.* c. 3. §. 36. 4, quem & in sequentibus passim non sine ratione sequemur.

do idem loquuntur, non idem semper sentiunt (*i*).

§. 191. Quumque qui loquitur, animi sui sententiam explicare conetur, idque fieri non possit sine propositionibus, sequitur sane, 2. ut ipsum sæpe prædicatum significationem subjecti, subjectum notionem prædicati indicet (*k*).

§. 192. Id quod etiam in vocabulis obsoletis, rarioribus, ἅπαξ λεγομένοις interpretandis usum egregium præstat (*l*).

§. 193. Quum vero subjectum sæpe in antecedentibus latitet, prædicatum in subsequentibus accuratius explicetur: consequens est, 3. ut interpres antecedentia & consequentia semper in consilium adhibere, nec unquam textum, si fieri potest, extra contextum considerare debeat (*m*).

(*i*) Ita nemo dubitat, immortalitatem animæ aliud significare *Pythagoreis*, & *Platonicis*, aliud *Stoicis*, aliud *Christianis*. Nec negandum, quamvis BENED. SPINOZA quædam de attributis Dei non male dixisse videatur; ea tamen aliter omnino accipienda esse, ac si a Christianis scriptoribus prolata essent.

(*k*) *Talia* enim *sunt subjecta, qualia permittuntur esse in suis prædicatis; talia prædicata, qualia esse permittuntur a suis subjectis*. Hinc si *cancro* qui mortuus dicitur, plane aliud erit cancer ille, quam quem Titius summa cum voluptate comedisse dicitur.

(*l*) Ita BOCHARTUS, JOB. LUDOLPHUS & alii ex prædicatis, quæ *Leviathani* & *Behemotho* tribuuntur a Jobo, collegerunt, per illum *crocodilum*, per hunc *hippopotamum* intelligi.

(*m*) Hinc vel maxime commendare JCti solent comparationem textuum unius ejusdemque veteris jurisconsulti, ex eodem libro depromptorum, ex quorum nexu sæpe perspicuus sit locus, in se obscurissimus. Vide HENRICI BRENKMANNI, & BERN. HENR. REINOLDI *Diss. & Orat. de legum Inscriptionibus*; nec non JAC. LABITTI. *Usum indicis Pandect.* ubi rem exemplis illustravit. Id

§. 194. Aliquando auctor doctrinam in aliis quoque locis exposuit, & tunc sæpe, quod uno loco obscurius dixit, altero multo dilucidius expressit. Ex quo patet, 4. loca auctorum parallela, quæ vocant, diligenter esse conferenda, ex iisque genuinam eorum sententiam eruendam, modo ista loca sibi non manifesto contradicant (*n*).

§. 195. Si constet, data opera sententiam mutasse scriptorem, tunc 5. posterior sententia anteferenda est priori, id quod tamen 6. in pactis vel ideo non semper obtinet, quia homini non semper libera consilii mutandi facultas est (*o*).

§. 196. Sin inconsulto & ex inadvertentia auctor in contradictionem incidisse videatur, quod tamen, si ulla conciliandi ratio supersit, credere nos non patitur spes de hominum diligentia concepta, cessat interpretis officium, ac potius, utra sententia rectæ rationis principiis magis

---

quod & JAC. CUJACIUS, JAC. GOTHOFREDUS, & hic quidem cum in aliis opusculis suis, tum in luculento *Commentario in regulas juris, & Commentariis in Codicem Theodosianum* præclare præstiterunt. In exagosi sacra usum hujus regulæ erudite ostendit VVOLEG. FRANZIUS *de Interpretatione*.

(*n*) Id quod vel studio & data opera facit auctor, ubi sententiam suam curis secundis emendat, cujus rei exemplum præbent AUGUSTINI *libri Retractationum*; vel ex imprudentia, & inadvertentia animi. Quales sane contradictiones frequentius occurrunt passim quam credas.

(*o*) Aut ergo pactum posterius *inter easdem personas* initum est, aut *cum diversis*. Si *inter easdem*: posterios omnino tollit prius; quia potuere paciscentes sententiam mutare. Sin *cum diversis*: prius pactum excludis posterius, quia priori paciscenti jus quæsitum per novum pactum adimi non potuit. Exemplo esse possunt *sponsalia bina* cum diversis feminis inita; item *litteræ investituræ* veteres & novæ inter se discrepantes.

consentanea sit, secundum regulas logices dispiciendum est (*p*).

§. 197. Nonnunquam tamen conciliandi aliqua ratio superest. Et tunc insignem utilitatem præstabunt regulæ, 7. in dubio is sensus eligendus, qui vel nihil absurditatis habet, vel & efficit, ut res aliquem effectum sortiatur (*q*).

§. 198. Quando itaque eum sensum eligendum esse dicimus, ex quo nihil absurdi sequatur (§. 197. 7.): 8. illud non modo intelligendum est de absurditate *absolute*, sed & *ex hypotesi* tali (*r*). Ex quo sequitur, 9. ut verba ita interpretanda sint, ne qui sanæ mentis fuit, aliquid contra sensum communem dixisse videatur, ut interpretationem consentaneam esse oporteat systemati auctoris (*s*).

(*p*) Unde facile patet, quid sentiendum sit de quæstionibus: *An in jure dentur antimoniæ? quomodo illæ conciliandæ? An injuria fiat juris collectoribus, si illis humani quid accidisse dicas?* & similibus. Longa enim hæc fabula est.

(*q*) Non enim probabile est, quidquam dicturum scripturumve hominem ideo, ut sermo vel scriptura effectum non habeat, nisi perspicue adpareat, loquentem aut scribentem vel data opera jocatum; vel emotæ mentis fuisse. Hinc quum a militibus præsidiariis, Eubœæ deditio ea lege fieret, ut capita ipsis salva essent, perabsurda erat Turcarum cavillatio, dum dedititios medios dissecabant, sic capita salva fore, in re seria nugantes.

(*r*) Sæpe tamen, ubi temeritas & dolus accessus, verba absurda in pœnam, vel tamquam absurda accipiuntur, donec contrarium probatum sit, vel pro non scriptis habentur. Prioris exempla passim occurrunt in delictis injuriarum & blasphemiæ. Vid. BEYRI *Deliq. jur. crimin. ad Art.* 106. §. 24. p. 172. *edit. nov.* Posterius præcipue fit in conditionibus impossibilibus, turpibus, perplexis, quæ ultimis voluntatibus adjectæ deprehenduntur. *L.* 1. *L.* 24. *L.* 20. *pr. L.* 27. *D. de cond. inst. L.* 45. *D. de hered. inst.*

(*s*) Itaque pleraque SPINOZÆ dicto aliud quid sonare,

§. 199. Ita 10. procedendum omnino, si contradictio quædam legentes torqueat (§. 125. *seqq.*). Sin ejusmodi contradictio non observetur, & verba tamen paullo obscura appareant: primum firmiter tenendum: 11. verba tandiu in genuina & propria notione accipienda esse, quamdiu inde discedendi nulla necessitas est (t). Si autem sic obscuritas tolli nequeat, 12. ad *conjecturas* confugiendum esse, in quibus inveniendis permultum facit εὐστοχία seu ingenii felicitas.

§. 200. Conjecturæ petuntur aut ex SUBSTRATA MATERIA, & tunc observanda ea, quæ supra (§. 191.) diximus, aut ex CONJUNCTIS, veluti antecedentibus, consequentibus, & parallelis, de quibus itidem jam supra (§. 193. *seq.*) actum, aut ex FINE, qui auctori ob oculos versatus est.

§. 201. Finis hic in *legibus* & *pactis* vocatur RATIO LEGIS vel PACTI, & hinc adeo prætermitti non potest, ut recte potius dicere soleant JCti, 13. *rationem legis animam esse*. Id

---

si separatim audiantur; aliud, si cum toto ejus systemate comparentur, jam supra observavimus. Et hæc est illa *analogia fidei*, quam Theologi in interpretandis libris sacris, *analogia juris*, quam JCti in interpretandis legibus commendant. Alia exempla dedit THOMAS *Prax. leg. cap.* 3. §. 82.

(t) Id est; quamdiu inde vel absurdum non sequitur, vel repugnantia cum systemate & analogia auctoris manifesto non observatur. Hinc facile patet, & eos errare, qui miracula fingunt: ubi id textus non urget, e. g. qui præfacte contendunt, Christum a dæmone Matth. 4. 8. per aera raptum; & eos, qui omnia miracula, vel tamquam phænomena naturalia, vel tamquam somnia & visiones, vel per allegorias interpretanda esse contendunt. Systemati enim sacro & analogiæ fidei non repugnare miracula, satis adparet ex *Act.* 2, 22, 4. 30. & locis quamplurimis.

quod etiam de pactorum interpretatione verissimum (*u*).

§. 202. Quum itaque ratio legum, vel pactorum eorumdem veluti anima sit (§. 201.): consequens est, 14. ut interpretatio eorum in DECLARATIVAM, RESTRICTIVAM & EXTENSIVAM recte dispescatur.

§. 203. Ubi enim ratio verbis patet latius, ibi EXTENSIVAM; ubi verba ratione latiora sunt, RESTRICTIVAM; denique, ubi verba & ratio pari passu ambulant, DECLARATIVAM interpretationem adhibendam esse, facile patet (*x*).

§. 204. Quumque ubi verba pactorum vel legum ratione latius patent, *restrictivæ* interpretationi locus sit (§. 203.): facile patet, 15. in dubio semper propensiores nos esse oportere in partem rectæ rationi, virtuti, benignitati, humanitati vel maxime convenientem. Quæ ipsa

(*u*) Ratio enim est finis. Fini consentanea debent esse media. Ergo ex fine omnino judicandum, qualia media esse oporteat. Defendimus hoc JCtorum axioma in *Præfatione*, *Elementis juris secundum ordinem Pandectarum* præmissa, adversus PAGANINUM GAUDENTIUM. Hinc *in universum cessante fine, media etiam cessare oportet*. In legibus id manifestum. Nam si legislator ob pestis, vel alterius luis periculum peregrinos admitti vetat, nemo dubitat, quin cessante illo infectionis periculo peregrini rursus admittendi sint. At diximus, *fine in universum cessante*. Nam si cessat uno alterove casu, lex ideo non exolescit, quia fertur de eo, quod ut plurimum in rebus humanis contingit. *L. 3. L. 4. seqq. D. de legib.* Hinc e.g. quamvis aliquando impubes ante pilos sapiat; non ideo magis tamen is testari poterit, quam reliqui ejusdem ætatis adolescentes. Vid. HUBER. *Posit. ad Pand. lib. 1. tit. 3. §. 14.*

(*x*) Eo pertinet regula, quæ tam frequenter jactatur: *ubi eadem ratio, ibi eadem juris dispositio est*. Sed ea ad jus tantum commune pertinet, non ad privilegia, de qui-

est ÆQUITAS illa, quam omnes in ore habent pauci norunt (y).

§. 205. Quum ergo in benignitatem propensior sit æquitas (§. 204.), facile patet, 16. in dubio eligendum esse sensum legis benigniorem, eoque referri posse pleraque, quæ de interpretatione ODIOSORUM & FAVORABILIUM monuerunt GROTIUS, PUFFENDORFIUS, & JCti tantum non omnes (z).

§. 206. Sunt hæ præcipuæ de interpretatione regulæ, quibus ad eruendum genuinum auctoris sensum utimur. De interpretatione MYSTICA non est, quod multa addamus, nimirum 1. certos nos esse oportet, auctorem id intendisse ut arcanius quid his verbis exprimeret

---

bus constat, quod ad exemplum non trahantur, *l.* 1. §. 4. *D. de constit. princip.*

(y) Æquitas est *virtus correctrix ejus, in quo lex propter universalitatem deficit*, GROT. *de æqu. indulg. & facilit. c.* 1. §. 3. Fundamenta hujus correctionis sunt *recta ratio, virtus, benignitas, humanitas*, quæ quales sint, ex principiis genuinæ philosophiæ, & maxime moralis, satis notum est. Si quis ergo nubem pro Junone, id est, *stupiditatem* pro recta ratione, *vitium* pro virtute; nimiam *indulgentiam* & *conniventiam* pro benignitate & humanitate amplectitur, hisque falsis principiis interpretationem suam attemperat, nascitur inde ÆQUITAS CEREBRINA, de qua etiam fuse disseruit THOMAS, *in Diss. de æquitate cerebrina L.* 2. *C. de rescindenda vendit. Cap.* 1.

(z) Nemo ignorat, eam regulam impugnasse primum THOMASIUM *in Praxi log. c.* 3. §. 116. *seqq.* quumque vir doctus VINC. PLACCIUS ejus patrocinium suscepisset, exarsisse illud certamen, cujus historiam ex ipsis scriptis amœbæis, *Institutionibus Jurisprudentiæ divinæ* post *lib.* 2. *p. m.* 372. *seqq.* insertis, facile intelliges. Nimirum dari non posse definitiones *favorabilium* & *odiosorum* accuratas, vel inde patet, quod quæ odiosa aliis sunt, aliis favorabilia videntur. Sed vix opus est regula hac, adplicatu certe difficillima, si regulam, hoc aphorismo datam, rite intelligamus.

(*a*). 2. Certo constare debet, physicumne, an historicum, an morale, an propheticum istud sit mysterium, quod sub littera latitat (*b*). Tunc: 3. qui mysterium istud divinando ita invenit, ut illud litteræ per omnia accurate quadret, is probabiliter (*c*) sensum auctoris mysticum censebitur adsequutus.

§. 207. Sed hæc de interpretatione *logica* sufficiant. *Grammatica* enim aliis nititur fundamentis, & ab aliis jam satis accurate tradita est, ut quidquam hic addere minus necessarium esse videatur (*d*).

(*a*) Sic e. g. in cassum laborant, qui disputant acriter, quid arcani in Homeri Iliade & Odyssea latitet, nisi prius liquidum sit, arcani quid sub istis poematibus occultari.

(*b*) Hinc frustra de explicatione mystica poematum Homeri, metamorphoseon Ovidii, cenotaphii notissimi Æliæ Læliæ Crispidis, similiumque laborabis, nisi exploratum prius sit, physica, historica, an moralia mysteria in iis quærenda sint.

(*c*) *Probabiliter* dicimus. Res enim plerumque ad conjecturas, quin aliquando ad ingenii lusus redit, nisi pruritum ejusmodi interpretationes venandi prudenter intra rationis limites cohibeamus. Cenotaphium Æliæ Læliæ Crispidis paullo ante memoratum exemplo esse potest luculentissimo. Utinam autem in his ludricis & nihili rebus subsisteret ingenium humanum! Utinam non sacra etiam temeraret, fingeretque mysteria, quorum vestigia in sacris libris non exstant.

(*d*) In primis hic multa observavit JO. CLERICUS *in Arte critica*, quamvis & sint in libro, quibus non subscripserim. Dissentire in his licet, quemadmodum idem licuit citato auctori. *Hanc libertatem petimusque, damusque vicissim.*

SECTIO III.

DE RATIONE VERITATEM PER DISPUTATIONEM INVESTIGANDI.

§. 208. *An disputationibus veritas inveniatur?* §. 209. *Quid disputatio, & quis ejus finis?* §. 210. *In ea quid cavendum?* §. 211. *Status controversiæ formatio.* §. 212. *Ea quomodo fiat?* §. 213. *Quale argumentum opponendum?* §. 214. *Argumentum adsumendum.* §. 215. *Ejus forma examinanda.* §. 216. *Quæ propositio neganda?* §. 217. *Quomodo ea ab opponente probanda?* §. 218. *An probatio & quousque prosequenda?* §. 219. *An quid respondendum?* §. 220. *Quomodo respondeatur per concessionem, instantiam, inversionem?* §. 221. *Quomodo distinguendo & limitando?* §. 222. *Nec respondendum vaga declamatione, vel probatione theseos?* §. 223. *Replicatio opponentis.* §. 224. *Quomodo id fiat, responsum concedendo vel per instantiam?* §. 225. *Quomodo, si per inversionem, vel distinctionem?* §. 226. *Duplicatio respondentis.* §. 227. *Unde de eventu disputationis judicandum?* §. 228. *Cur de præsidis officio nihil dictum?* §. 229. *Methodus analytica.* §. 230. *Qualis sit analysis demonstrationis?* §. 231. *Analysis hypotheseos.*

§. 208. AD investigandam veritatem comparatæ etiam sunt DISPUTATIONES, quamvis sæpe, non tam rei, quam hominum vitio contingat, ut veritas disputando amittatur (*e*).

(*e*) Tribuendum id partim disputantium adfectibus, φιλονεικίᾳ, cavillandi studio, pertinaciæ, partim neglectæ

§. 209. DISPUTATIO est duarum sententiarum, contradictorie sibi oppositarum (*f*), id est, theseos & antitheseos, accurata & per justas ratiocinationes facta comparatio. Ex qua definitione statim patet, finem disputantium esse non oportere vanum gloriolæ cujusdam aucupium, sed veritatis investigationem.

§. 210. Quum itaque disputatio ad investigandum veritatem comparata esse debeat (§. 219.): facile patet, 1. ex illa exsulare oportere odia, fraudes, stratagemata, convicia, sophismata, & scurriles invectivas, quibus alter alterum ludibrio exponere studet. Qui enim his armis instructi in arenam prodeunt: dum se invicem petunt, ipsam veritatem confodiunt & inter manus veluti strangulant.

§. 211. Deinde quum disputatio thesin & antithesin inter se comparet, & quidem contradictori oppositas (§. 109.): consequens est, 2. ut RESPONDENTIS sit, thesin proponere, quæ examini subjicienda sit; OPPONENTIUM autem, eidem opponere antithesim contradictoriam, 3. ut si quid obscuritatis insit thesi, ea a *respondente* alterius rogatu explicanda, & in λογομαχίας incidant disputantes, ambiguitas hoc modo candide tollenda sint, 4. ut *opponentis* sit, non modo thesin indicare, quam impugnare decreverit, sed & si paullo prolixior illa videatur, accurate definire, quin in illa impugnare velit. Et hæc est illa STATUS QUÆ-

metodo. Quemadmodum enim ob illa vitia disputationes in rixas & digladiationes sophisticas; ita ob neglectum ordinem in vagos sermones, vel declamationes potius ineptas, id est, in calcem sine arena, & Andabatarum pugnas degenerant.

(*f*) Cur contradictorias propositiones defendere debeant disputantes, non obscurum est. Nisi enim hoc fiet, contingere poterit, ut vel uterque defendat theses omnino verissimas, adeoque Andabatarum more pugnet (§. 72.).

STIONIS FORMATIO, quæ primam disputationis partem merito constituit (*g*).

§. 212. Status quæstionis ita formatur ut distincte ostendat opponens, de quibus propositionibus non futura controversia, & quæ demum illa sit, de qua quæstio inter disputantes agitanda sit in posterum (*h*).

§. 213. Jam quùm porro disputatio sit comparatio theseos & antitheseos accurata, & per justas ratiocinationes facta (§. 219.): consequens est, 5. ut jam *opponentis* officium sit, thesin respondentis tali syllogismo (*i*) impugnare, cujus;

(*g*) Sine ea nihil fructuosum e disputatione expectandum. Semper enim disputantes a chorda aberrabunt, & alteruter eorum, ubi alia via evadere non potest, dilabetur ad id, de quo non est quæstio. Sane, quod in lite forensi bene instructa est *litis contestatio specialis*, seu responsio ad partes libelli singulas cathegorica; id in disputatione est *status quæstionis, seu controversiæ formatio*. Ex utraque enim, qua de re disputatio sit futura, statim elucet.

(*h*) E. g. fingamus, thesin a respondente propositam: *pignus est contractus re initus, bonæ fidei, quo res a debitore creditori in securitatem crediti traditur, soluto debito in specie restituenda*. Una quidem hæc thesis est, quippe definitio; sed plures alias propositiones complexas. Quamobrem, qui eam impugnatus est, ostendere debebit, de quibus propositionibus non futura sit controversia, & quam in specie ipse sub incudem revocaturus sit, e. g. se 1. *non negare, pignus esse contractum*, multo minus, 2. *eum contractum esse bonæ fidei*. Concedere se etiam, 3. *pignus tradi posse*, & 4. si tradatur, *id fieri in securitatem crediti*. Denique 5. extra litem esse, *pignus traditum soluto debito restituendum esse*. Unam superesse quæstionem, de qua jam agendum sit, nempe *an pignus omne sit contractus re initus?* Adfirmari hoc a respondente in thesi; sibi vero veriorem videri antithesin: *quoddam pignus non esse contractum re initum*. Jam unusquisque videt, hic Rhodum, hic saltandum esse.

(*i*) Magis alii commendant methodum Socraticam, quæ per quæstiones procedebat (H. §. 49.). Sed præterquam quod illa jam pridem obsolevit, & non paucioribus sophistarum abusibus patet, quam methodus hodierna odium artis syllogisticæ redolet hoc consilium, quum tamen illa non tam ars, quam mentis operatio sit (§. 75.).

conclusio sit ipsa antithesis in formatione status controversiæ proposita (*k*).

Et quid, quæso, interest, sive Socratice quæras, sive syllogistice ratiocineris? Et quum hoc brevius, expeditius, quin & magis perspicue fieri possit, cur non hoc potius faceres? Exemplum cape hanc disputationem de thesi: *mens est spiritus*. Finge, SAPIENTEM interrogare, respondere AUDITOREM. " *S.* An concedes, obsecro, mentem cogitare? *A.* Quidni, o vir sapientissime? *S.* An putas, id, quod cogitat, simile esse lapidi, ligno, auro, argento, an alii cuidam materiæ? *A.* Immo nulli. *S.* Sed vide, ne erres. Nam tu fieri non posse existimas, ut materia quædam cogitet? Multa efficit materia magnetis, pulveris pyrii, phosphori, quæ itidem fortassis fieri posse negares, nisi te sensus convincerent. Quid ergo est, cur magis impossibile putes, materiam cogitare, quam magnetem attrahere ferrum, pulverem pyrium saxa rumpere, phosphorum in tenebris lucere? *A.* Id video, magis impossibile esse, cogitare materiam, quam illa fieri, quæ in magnete, pulvere pyrio, phosphoro observamus, quamvis, me rationem non videre, fatear. *S.* Periculum, age, faciamus, an ita rem ad liquidum perducere liceat. Quæ effecta in materia miramur, an non ex certa dispositione forma & quantitate materiæ explicari posse intelligis? *A.* Intelligo. *S.* Nonne ergo magnetem putas attrahere ferrum, quia ejus atmosphæra ferrum ambit, & illud tamquam vortice suo ad magnetem rapit, vel ex alia simili caussa? Nonne manifesto vides, pulveris pyrii particulas inflammatas ita se expandere, ut globum cum fragore protrudant? Nonne intelligis, phosphori quoque lucem non aliunde, quam ex ejus materiæ dispositione, explicari posse? *A.* Ita videtur. *S.* An vero censes etiam, materiam disponi posse, ut cogitet? Finge in hoc lignum quamcumque quantitatem, figuram, duritiem, mollitiem, gravitatem, levitatem, quin qualitatem quamlibet introduci, an cogitabit unquam? *A.* Immo nunquam vero. *S.* Vides itaque, materiam non cogitare? *A.* Immo video. *S.* Quid ergo cogitat, si id non agit materia? *A.* Id, quod materia non est, quodque spiritum vocare solet humanum genus. *S.* Quid ergo superest, quam ut mentem nostram dicamus spiritum? *A.* Immo, talem esse mentem, jam non opinari, sed scire mihi videor. " En disputationem Socraticam. Sed quam paucis syllogismis comprehendi possunt illæ interrogatiunculæ!

(*k*) Et hinc pueriles sunt illæ conclusiones, ad quas,

§. 214. Ex eodem sequitur, ut 6. *respondentem* jam oporteat opponentis argumentum adsumere vel repetere (*l*), quod ut facilius fiat, non decet, opponentem condere syllogismos prolixos, & quos vel robustissimus agricola vix sine laterum dolore recitare possit. Quo breviora sunt tela, eo fortius iis pugnatur cominus.

§. 215. Jam *respondens* 7. in primis dispicere debet, num forte syllogismi *formæ* vitio quodam laboret, quamvis disputantes ea in re hodie plerumque sint negligentissimi. Et tamen neglecto formæ vitio ad materiam respondere velle est laterem lavare, & magno conatu maximas nugas agere (*m*).

---

tamquam ad sacram anchoram, confugiunt opponentes parum exercitati: *qui hoc statuit, is male agit, is peccat contra analogiam juris, is absurde sentit, &c.* Potius si opponens velit impugnare thesin supra (§. 211. *) propositam, formato statu controversiæ, ita ratiocinabitur:

> *Qui contractus obligat ex solo consensu, is non est contractus re initus.*
> *Quidam contractus pignoris obligat ex solo consensu.*
> *Quidam ergo contractus pignoris non est contractus re initus.*

Hic conclusio ipsam continet antithesin, thesi contradictoriam.

(*l*) Quod non ostentandæ memoriæ caussa repertum, sed ut adpareat, respondentem opponentis argumentum satis intellexisse. Et sane, qui id intellexit, is admodum infans esset, nisi illud vel iisdem, vel aliis verbis idem significantibus posset repetere.

(*m*) Multis exemplis solide id demonstravit philosophus accuratus, CORNEL. MARINI *Analys. logic. Part. I. Cap.* 5. *seqq.* Hinc veteres male solverunt argumentum MELISSI: *si ens generatur, habet principium. Sed non generatur; non ergo habet principium.* Quum enim respondere debuissent ad formam, ex regulis supra propositis (§. 88. 3.); ipsi in materia frustra hæserunt,

§. 216. Ubi nihil in forma vitii hæret, in alterutra præmissarum latitabit aliquid, quod falsum sit, si falsus est opponentis syllogismus. Et hinc 8. *respondens* negare debebit eam propositionem, vel, si nondum, quo tendat opponens, intelligit, ejus probationem exigere.

§. 217. Hic vero jam in vagam declamationem exspatiari solet opponens, vel plerumque idem per idem μετὰ πολλῆς φαντασίας probare nititur. Sed male agit *respondens*, si in ea re adquiescat. Potius jure quodam suo urgebit, 9. ut *opponens* propositionem negatam formaliter probet (*n*).

§. 218. Si nec sic quidem in prosyllogismo omnia recte se habent; vel 10. vitium statim indicandum, vel 11. nova probatio alterutrius præmissæ exigenda, idque 12. tamdiu faciendum erit, donec jam ad fundamentum perveneris, quod opponens sententiæ suæ substravit (*o*).

(*n*) E. g. in syllogismo supra (§. 213.) proposito neganda esset minor. Jam male ageret opponens, si loco probationis in locum communem excurreret, & prolixe doceret, promissa omnia jure naturæ esse servanda; distinctionem inter contractus reales, verbales, litterales, consensuales, ad subtilitates juris Romani pertinere; idque a viris doctis jam pridem esse demonstratum. Rectius minorem suam ita breviter probabit: *in quo contractu ex solo promisso actio datur ad rem tradendam, in eo obligatio ex solo consensu nascitur. In quodam contractu pignoris actio ex solo promisso datur ad rem tradendam. Quidam ergo contractus pignoris ex solo consensu nascetur.*

(*o*) Sic in præcedente prosyllogismo (§. 217.) respondens minorem denuo jure negabit. Et hic opponens eam probabit e. g. *L.* 1. *pr.* §. 1. *D. de pignoritate act.* Et inde argumentabitur: 1. *Si pignus contrahitur nuda conventione circa traditionem, actio dabitur ex solo promisso ad rem tradendam. At contrahitur nuda conventione circa traditionem per L.* 1. *pr. D. de pignorat. act. Actio ergo tunc dabitur ex solo promisso.* 2. *Si qui aurum ostendens as creditori dedit, ad aurum tradendum conveniri potest, sequi-*

§. 219. Ubi fundamentum opponentis per probationes ejus in aprico est, jam ad *respondentem* res redit, cujus jam officium erit, 13. argumentum solvere, & propositionem aliquam sive in prosyllogismis (*p*), sive in argumento primario negare.

§. 220. Respondendum autem formaliter, idque fit vel 14. per CONCESSIONEM, si jam adparet, opponentis argumentum non esse contra thesin; vel 15. per INSTANTIAM, si adducto casu contrario ostenditur, propositionem aliquam non esse universaliter veram (*q*); vel 16. per INVERSIONEM, si ostenditur, ex illa propositione plane thesim suam fluere (*r*); vel 17. per DISTINCTIONEM & limitationem.

---

tur, ut ex solo promisso citra traditionem nascatur actio illa pignoratitia. At prius verum est per L. 1. §. 1. *D. eod. Ergo & posterius.* Ita sane jam perventum eo, ut respondens totum opponentis fundamentum perspicue intelligat; adeoque nihil superest, quam ut responsione sua argumentum solvat.

(*p*) Prosyllogismi enim continent fundamenta, quibus opponentis argumentum innititur (§. 218.). Subrutis fundamentis, omne, quod iis superstructum, corruat, necesse est.

(*q*) E. g. si opponens usus esset argumento inepto: *nullus contractus realis est bonæ fidei. Contractus pignoris est bonæ fidei* (per definitionem). *Nullus ergo contractus pignoris est realis*: res ipsa docet respondendum esse, negando majorem; eam enim non esse universalem facile id doceri posse *per instantiam: Commodatum* enim & *depositum* esse contractus reales, & tamen bonæ fidei. Ita inter omnes constare, contractus innominatos re iniri; & tamen b. f. esse permutationem & contractum æstimatorium, §. 28. *Intr. de act. L.* 2. *D. de permut.*

(*r*) Finge hoc argumento usum opponentem: *quod leges ipsa contractibus consensualibus accensent, id ad contractus consensuales omnino referendum est. Pignus leges contractibus consensualibus accensent* (*L.* 1. *pr. D. de pignorat.*). *Est ergo pignus ad contractus consensuales referendum*. Responderi poterit per *inversionem* vel *retorsionem*:

§. 221. Ubi *distinctione* utitur respondens, 18. ea breviter explicanda, adplicandaque erit: eoque facto limitandum ex ea argumentum, quod ista distinctione infringere cupit (s).

§. 222. Nihil ergo agunt respondentes, qui non uno horum modorum respondendi utuntur; sed vel vaga declamatione satisfacere conantur opponenti, vel loco responsionis in probationem theseos suæ excurrunt. Quare quemadmodum illi opponentem, extra oleas vagantem, & sermoni vago laxantem habenas, suo jure monere possunt, ut formaliter opponat; ita & ipsi, declamaturi recte urgentur, ut respondeat formaliter (t).

§. 223. Ex huc usque alter disputandi actus

---

quod leges ipsæ contractibus realibus accensent, id ad contractus reales referendum est. Pignus leges ipsæ contractibus realibus accensent (§. 4. *Inst. quib. mod. re cont. ob.*). Est ergo ad contractus reales referendum.

(s) Sic e. g. ad minorem pro syllogismi primi (§. 218. *) respondendum erit *distinguendum* inter pignus, *latius & stricte* acceptum: *Late* acceptum significat omne jus, creditori in re debitoris constitutum, adeoque & hypothecam comprehendit, quæ a pignore hoc sensu tantum nominis differre dicitur, L. 5. §. 1. *D. de pign.* At *stricte* pignus est, jus in re, ab hypotheca diversum, & quod per traditionem demum nascitur, *L.* 238. §. 2. *De verb. sign.* Jam verum quidem est, pignus priore sensu etiam contrahi nuda conventione, puta per pactum hypothecæ. At posteriore sensu, qui hic obtinet; nuda conventio non sufficit, sed requiritur traditio. Hinc limitandus erit opponentis prosyllogismus: *Si pignus* (stricte dictum, quatenus hypothecæ opponitur), *nuda conventione citra traditionem constituatur, actio dabitur ex solo promisso. At pignus* (stricte dictum, & quatenus hypothecæ opponitur), *nuda conventione constituitur.* Sic nego minorem.

(t) Unde omnino utiles sunt opponentis interrogationes: *ad quam propositionem respondes? Concedisne illam; an negas? An distinguis? &c.*

pertingit. Jam in tertio 19. opponens replicat, si quid habet, quo respondentis solutionem infringere possit.

§. 224. Et quidem 20. si *respondens* totum argumentum *concessit*, ostendendum erit, argumentum omnino vel mediate, vel immediate, thesi contradicere. Sin 21. per *instantiam* responsum, probandum erit, vel casus in contrarium adductos ad propositionem suam non pertinere, vel loco instantiæ ipsum τὸ κρινόμενον sibi obtrudi.

§. 225. Similiter, si per *inversionem* responsum 22. opponentis erit ostendere, ex propositione sua thesin respondentis minime fluere. Ac denique 23. si ille *distinctione* usus fuerit, probare, vel fundamento destitui illam distinctionem, vel eam argumento suo adplicari non posse.

§. 226. Replicationem hanc jam 24. iterum formaliter solvit respondens; idque 25. tamdiu fit, donec alteruter, quod cum ratione (u) obvertat, non habeat.

§. 227. Ubi hæ leges disputandi utrinque accurate observantur; fieri profecto non potest, quin vel opponens demum in probatione deficiat; vel respondens ad concedenda contradictoria, vel absurda etiam, invitus adigatur (x).

(u) Cum ratione, dico. Nam qui φιλονεικ' studio disputant, semper habere se simulant, quod obverti possit, quamvis auditores, neutrarum partium, facile animadvertant, utri disputantium aqua hereat, vel uter plane ad incitas redactus sit.

(x) Exempla insignia præbent colloquia bina, unum *Ratisbonense* inter Hungerum, Tannerum, Gretserum ex una, & Hunnium, ejusque socios ex altera parte habitum: alterum Hemelscheuburgense inter theologum incomparabilem Ge. Calixtum, & Jesuitam Hildesiensem institutum. In *priore* enim Jesuitæ eo adacti sunt, ut implicarent se contradictoriis: *Pontifex summus, quando ex cathedra definiendo sententiam fert, numquam potest errare, & summus Pontifex aliquando, ex cathedra definiendo sententiam ferens, erravit.* Item: *Caiphas fuit summus*

Quo facto, non amplius obscurum erit, ex utra parte stet veritas.

§. 228. De PRÆSIDIS officio nihil adhuc diximus. Est enim hæc persona accessoria, cujus officium est, feroces juvenes & extra orbitam evagantes, in viam revocare. Oportet ergo illum virum accurate doctum ac prudentem esse. Si talis non est, frustra illi præscribentur regulæ, quas, si vel maxime vellet, observare non posset.

§. 229. Et hæc ipsa est vera METHODUS ANALYTICA, cui in dijudicanda veritate locum esse diximus (§. 161. *). Est enim illa *meditatio, qua conclusiones ad sua principia, vel phænomena ad suas hypotheses, tamquam ad Lydium lapidem, examinamus.*

§. 230. Ergo quod ad demonstrationem dijudicandam attinet, in eo vertitur tota analysis, ut propositiones in sua subjecta & prædicata solvamus, ratiocinationes secundum formam & materiam, definitiones secundum sensiones, sensiones per experientiam examinemus. Ita enim facile adparebit, an tota demonstrationis series se recte habeat, & si male demonstratum, in qua parte istius catenæ latitet vitium.

§. 231. Eodem modo, in dijudicanda veritate probabili, dispiciendum erit, primum an omnia phænomena adducta sint; deinde an illa omnia ex hypotesi data commode possint explicari; ac denique, an non alia in promptu sit hypothesis commodior, ex qua illa phenomena minore negotio fluere videantur?

---

pontifex illius anni, quo Christum condemnavit: & Caiphas illius anni pontifex summus non fuit. Vid. CORN. MARTIN. *Analys. leg. part. 2. Cap. 3. p. 239. seq.* In posteriore Calixtus formaliter opponendo ita in angustias redegit Jesuitam, ut contraria simul vera esse, non obscure præ se ferret.

CAPUT V.

DE RATIONE VERITATEM PERSPICUE PROPONENDI.

§. 232. *Connexio*. §. 233. *Quibus modis veritas cum aliis communicetur?* §. 234. *Docentium*. §. 235. *Quomodo doctrinæ perspicue proponendæ?* §. 236. *Quæ perspicuitatem hanc impediant?* §. 237. *Quomodo doctrinarum nexus ostendi possit?* §. 238. *Quomodo auditores convincendi?* §. 239. *An & aliorum sententiæ refellendæ?* §. 240. *Virtutes docentis?* §. 241. *An & nova haurire docentem deceat?* §. 242. *An antiquos errores defendere?* §. 243. *Dotes docentis*. §. 244. *Cur ad singulas disciplinas descendere non liceat?* §. 245. *Libros scribendi præcepta tradere difficile*. §. 246. *Præcipua scriptionum genera*. §. 247. *Historia quotupliciter scribi possit?* §. 248. *Regulæ in scribenda historia observandæ*. §. 249. *Quomodo veritates certæ proponendæ dogmatice?* §. 250. *Quomodo veritates probabiles?* §. 251. *Methodi, scholastica, taustarum, erotematica, miscella*. §. 252. *Quomodo exegetica scribenda?* §. 253. *Quomodo elenchtica?* §. 254. *An hoc scribendi genere utendum?* §. 255. *Quo stilo scribendum?* §. 256. *Conclusio logices*.

§. 232. DEnique eum quoque fructum nos ex logica capere oportet, ut veritatem inventam cum aliis eo ordine eaque methodo communicemus, ut hi de ea se convictos esse fateantur (§. 160.).

§. 233. Id fit vel DOCENDO viva voce, vel SCRIBENDO. Utrumque pulcrum, & viro sapiente dignum est. Sed qui ipsi nondum veritatem adsequuti sunt, nec quomodo cum suis principiis connectenda sit, perspexerunt, ii rectius

na recte excipiunt tirones: tantum abest, ut eos evolvere, vel illorum placita dijudicare possint; qui denique 7. variis digressionibus, doctis illis quidem, at parum ad rem facientibus, auditorum animos demulcent, & ita corvos deludunt hiantes.

§. 237. Quumque earumdem doctrinarum nexus a docentibus perspicue sit ostendendus (§. 234.): consequens est, & ut tale eligendum sit compendium, in quo doctrinæ omnes, propositionibus brevissimis comprehensæ ad sua principia revocantur. 9. Ut semper inculcandum sit auditoribus, quomodo singulæ doctrinæ vel cum axiomate, vel cum definitione cohæreant. 10. Ut danda docenti sit opera, ne ex diversis principiis doceat (*a*).

§. 238. Quia porro docentis est, auditores doctrinarum suarum veritate convincere (§. 234.) per se patet, 11. docentem non auctoritate (*b*),

---

citandi cacoethe. Ita enim fit, 1. ut auditores rem ipsam non teneant, sed 2. se satis tamen eruditos existiment, si tantam sibi scriptorum notitiam adquisiverint. Præterea 3. sæpe hi scriptores pugnantia tradunt; adeoque 4. tiro, disciplinæ ipsius ignarus, centones consuere, omniaque sine judicio corradere pauliatim adsuescet. Denique 5. ita non ipsæ disciplinæ docentur, sed historia litteraria, quæ sane omnem eruditionis ambitum non absolvit. Sed tale est sæculum, ut & maxime rudes his phaleris superbiant, & hoc apparatu, alii subjecto magnum dent strepitum.

(*a*) Hoc iis contingere solet, qui, ubi se prælectionibus præparant, modo hoc, modo illud systema evolvunt, suaque arva ex his lacunis irrigant, parum solliciti, eademne sint illorum auctorum principia, an diversa & pugnantia.

(*b*) Dubitari quidem non potest, quin quædam disciplinæ auctoritatibus nitantur, veluti *historia*; sed non desunt sexcenta compendia, in quibus illæ jam adductæ sunt. Itaque historia ipsa docenda, & sicubi auctores coævi vel recentiores in circumstantiis discrepant, in verita-

sed rationibus niti: adeoque 12. doctrinas, quas inculcat, aut accurate demonstrare, aut, 13. si in probabili veritate versetur, eam ex hypothesi perspicua explicare debere.

§. 239. Si quis ex me quæreret, 14. an docens aliorum dissentientium sententias examinare debeat; distinguerem ego inter *tirones* & *provectiores*. Illos controversiis difficilioribus fatigare absonum est. His scrupuli etiam, ab aliis injecti, omnino eximendi sunt. Id, quod fiet cum fructu auditorium, si primum sententiam dissentientium candide exposueris; deinde eorum argumenta recensueris sine fuco; ac demum ea ex principiis tuis (c) perspicue solveris.

§. 240. Ceterum ipse docentis finis suadet, 15. omnem adhibendam esse fidem, 16. vitandam prolixitatem nimiam, 17. auditores, qui scrupulos sibi eximi petunt, amanter esse audiendos. 18. eosdem a voluptate & petulantia, quantum fieri potest, ad virtutem revocandos.

§. 241. Sunt, qui & sæculo serviendum, & nova quam maxime docenda esse suadent (d).

---

tem secundum fundamenta probabilitatis historicæ (§. 114. seq.) inquirendum. De citatione legum in docenda jurisprudentia sententiam nostram aperimus in *præfatione Elementorum juris secundum ord. Pandect.*

(c) Ex tuis dico. Est enim hoc argumentum veritatis eximium, si non modo tuæ doctrinæ firmissimo nexu cohærent, sed & aliorum dubia ex iis dextre solvuntur. Qui in arithmetica arte periculum faciunt, an recte subtraxerint, illi id per additionem explorant. Qui, an bene multiplicarint, scire cupiunt, divisione utuntur. Ita veritatis signum luculentum est si falsitas inde refelli potest perspicue.

(d) Est hoc aucupium, quo novelli doctores juvenes alliciunt, similes illis rhetoribus apud PETRON. *in Satyr.* qui jam pridem eorum arcanum evulgavit, *adolescens, quoniam sermonem habes non publici saporis, & quod rarissimum est, amas bonam mentem, non fraudabo te arte secre-*

Sed quemadmodum non semper antiqua novis præferenda; ita nec nova semper antiquis meliora sunt. Quum ergo vitæ, non scholæ, discendum sit: consequens est 19. ut nihil innovandum sit, ubi id veritatis studium non exigit. 20. Ut nec innovandum aliquid temere, ubi ex nova doctrina non major, quam ex vetere: utilitas adfulget, multo minus, 21. ubi non sperandum, novam doctrinam in praxi aliquid emolumenti esse adlaturam.

§. 242. Id, quod tamen non in eam partem accipiendum est, ac si inventeratos errores indicare & refellere, nefas esset; sed quod omnia sine necessitate innovantes promiscue, parum consulant discentibus.

§. 243. Multum docendi onus sublevabunt 22. ordo non interruptus, 23. eloquentia nativa, a loquacitate probe discernenda, & 24. stilus perspicuus, amœnus, & philosophicus magis, quam declamatorius. (e).

§. 244. Hæc generalia docendi præcepta sunt. Quæ speciatim in singulis disciplinis observari oporteat, eos, qui ipsi eam disciplinam probe

---

ta. Nimirum in his exercitationibus doctores peccant, qui necesse habent, cum insanientibus furere. Nam nisi dixerint, quæ adolescentuli probent, ut ait Cicero, soli in scholis relinquentur. Sicuti ficti adulatores, cum cœnas ditium captant, nihil prius medicantur, quam quod putant gratissimum auditoribus fore (nec enim aliter impetrabunt, quod petunt, nisi quasdam insidias auribus fecerint) si magister, nisi tamquam piscator eam imposuerit hamis escam, quam scierit appetituros esse pisciculos, sine spe prædæ moratur in scopulo.

(e) Quia enim diversi sunt docentium & declamantium fines, illique audientes *convincere*; hi vel aliquid *persuadere*, vel eloquentiæ *famam captare*, vel denique auditorium *oblectare* cupiunt, nihil minus docentes decet, quam concionari, declamare, & aures magis demulcere, quam intellectum instruere.

didicerunt, facile docebit usus, & illa judicandi facultas, quæ in doctore primum, secundum, ultimum est.

§. 245. DE SCRIBENDIS libris præcepta plurima accumulare supervacuum foret, partim, quia methodus arbitraria est, partim quia singulæ fere disciplinæ aliquid singulare habent. Quum itaque ad specialia descendere infiniti res laboris esset: generalia tantum consectabimur.

§. 246. Qui aliquid, quod ad veritatis cognitionem pertinet, scribunt, ii aut HISTORICE quid *referunt*; aut DISCIPLINAM ejusque partem *proponunt*; aut aliquid EXPLICANT; aut denique aliorum ERRORES REFUTARE conantur (*f*).

§. 247. HISTORIAS qui scribunt, eas vel ad certa *summa capita* referunt, vel totam ejus seriem *ordine chronologico* connectunt. Posterius & utilius, & ordini naturali convenientius esse, unusquisque videt, maxime quum ita facilius consiliorum & eventuum nexus in oculos incurrat, & sic historia vere fiat pragmatica, ac ab illis λεπτολογίαις queis vulgus historicorum delectatur, perpurgata. Sed prior methodus eo frequentior, quo pauciores historici in chronologica arte ultra SCARADERI *tabellas* sapiunt.

§. 248. Nihil vero ab historici officio alienus est, quam fingere, quæ nemo memoriæ prodidit, judicia interponere, personarum characteres magis ex suo ingenio, quam secundum rei veritatem, inserere, orationes nunquam habitas comminisci, adfectus movere, res denique mediocres exaggerare pro lubitu. Sunt scilicet hæ egregiæ artes, quibus VARILLASIUS, MAIMBUR-

(*f*) Hinc non curamus hic libellos *satyricos*, *poemata*, *comœdias*, *tragœdias*, *fabulas Romanenses*, & hujus generis alia, quorum præcepta alibi quærenda.

GIUS, & alii hujus furfuris scriptores ludibrio humani generis se exposuerunt (g).

§. 249. Qui vel DISCIPLINAM, vel ejus partem, veluti doctrinam aliquam specialem, vel veritatem demonstrabilem, proponere cupiunt, quam optime procedent, si exorsi a principiis, iisque probe muniti ad conclusiones eo ordine progredientur, ut posteriora ex prioribus & lucem & robur accipiant. Unde reliquis omnibus præferenda *methodus mathematica*, vel quæ ad illam quam proxime accedit (*h*).

§. 250. Si veritates probabiles fuerint proponendæ, rectæ initium capies ab historia phænomenorum; iisque recensitis, addes aliorum hypotheses, ac his denique expensis, indicatisque, quæ illas premunt, difficultatibus, tuam propones, eamque phænomenis omnibus satisfacere, ostendes.

§. 251. Non ergo elegantioribus placere poterunt methodi, quibus olim magnopere delectabantur homines, veluti SCHOLASTICA, quæ *syllogistice* & *formaliter* omnia proponit, methodo CAUSSARUM quam Ramistæ, potissimum probabant, EROTEMATICA, quæ pueris magis & tironibus, quam doctis, prodest; ac denique MISCELLA, quæ omnia sine ordine, prout calamum subeunt, effundit (*i*).

(*g*) Conferenda hic omnino, quæ de stilo historico commentati sumus in *Fundamentis stili cultiores*, P. 1. *cap.* 2. §. 57.

(*h*) Nec tamen opus est, ut semper more mathematicorum singulas propositiones suis nominibus adpelles, nisi id tua sponte facere velis. Sufficit, si ipsum ordinem, quantum licet, accurate observes.

(*i*) Quid vero de *dialogistica methodo* sentiendum, qua veteres philosophi, Plato, Xenophon, Æschines, Cicero, mirifice delectabantur? Eam aliquando prudenter adhiberi, jam in *Fundamentis stili cultioris*, *Part.* 2. *cap.* 3. §. 1. monuimus.

§. 253. EXEGETICA ubi tractare accurate volueris, *scopus* textus ex occasione illi scribendo data, & historia, nec non ex antecedentibus & consequentibus accurate eruendus; *textus ipse*, an recte se habeat, secundum regulas criticès dispiciendum: tum porro in partes suas *solvendus*, partesque singulæ secundum regulas de probabilitate hermeneutica (§. 241. *seq.*) *interpretandæ*; ac denique *porismata* seu *consectaria*, dogmatica æque ac elenchtica, inde eruenda erunt.

§. 253. Qui denique aliorum scripta refellere conantur, iis primo omnium incubit, ut proposita thesi & antithesi, & utriusque ostenso discrimine, πρῶτον ψεῦδος, seu principium illud falsum, quod auctori illusit, profligent (*k*), eo enim profligato, conclusionis illi superstuctus brevibus stricturis confodere licebit, & ostendere, illas vel cum ipso auctoris principio connecti non posse; vel ex πρώτῳ ψεύδει fluere; vel aliis veritatibus, ab ipso auctore agnitis, repugnare.

§. 254. Ad hujus generis scripta non temere se accingent homines sapientes, & tranquillitatis suæ studio, nisi vel officii ratio, vel eorum fama, vel veritatis studium id exigat. Nec, si quid hujus generis scribendum, ruent in convicia, scommata, & calumnias; sed veritatem gravi oratione defendent, aliorum scommata, calumnias aut contemnent, aut solide refutabunt; denique nimium petulantes, aut convictos igno-

---

(*k*) Illud plerumque latet in definitionibus & axiomatibus inde male deductis; & hinc istæ quam accuratissime cum sensionibus comparandæ & expendendæ sunt. Quid si auctor non nisi dissolutas vendat? Tunc vero nihil superest, quam ut ratiocinationes illius secundum regulas logices examinemus, earumque absurditatem in lucem protrahamus.

rantiæ in ruborem dant, aut plus saltem salis, quam fellis, iis adspergunt.

§. 255. In omnibus his scriptis qualem stilum adhiberi oporteat, alibi docuimus (*l*). Jam addimus, textum ineptis & minus necessariis auctorum citationibus non esse interrumpendum, digressiones, ad rem non pertinentes, quam maxime fugiendas, adeoque nec sectandum genus scribendi per aphorismos, quorum vocabulis singulis magna adnotationum farrago subjicitur, quamvis hæc in compendiis scribendis laudem mereantur, si talia sint scholia, qualia illa esse oportere, supra monuimus (§. 64).

§. 256. Et hæc quidam in præsenti sufficiant. Pauca sunt, quæ diximus; at quæ pro sæculi genio plerisque, jam nimis multa videbuntur. Nobis hanc operam navare visum est disciplinæ pulcherrimæ, quam neglectum sui per omnem vitam severissime vindicare, res ipsa docet, & magistra rerum experientia.

ΑΛΗΘΕΥΕΙΝ ΕΝ ΑΓΑΠΗ.

(*l*) Conferenda & hic *Fundamenta stili cultioris*, *Part*. 2. *cap*. 2. §. 59.

ELEMENTA PHILOSOPHIÆ MORALIS.

CAPUT PRIMUM.

De Pilosophiæ Moralis Natura, & Constitutione.

§. 1. *Ethica pars philosophiæ practicæ.* §. 2. *Quid sit?* §. 3. *An certa sit scientia?* §. 4. *Methodus docendi dogmatica, parænetica, paradigmatica? & caracteristica.* §. 5. *Aliæ methodi.* §. 6. *Ethicæ differentia a jure naturæ.* §. 7. *Nec non a politica & œconomica.* §. 8. *Quo ordine tradenda ethica?* §. 9. *Ejus utilitas.*

§. 1. Quum philosophia sit cognitio non *veri* tantum, sed & *boni* (H. §. 1.), eaque illius pars, quæ circa posterius versatur, *practica* adpelletur (H. §. 7.), hæc denique in *ethicam*, *politicam*, & *œconomicam* dividitur (H. §. 9.): jam de ETHICA aliquid præcipere juvabit.

§. 2. Versatur hæc circa *bonum*, ejusque fruitionem generatim (H. §. 9.), adeoque definiri potest, quod sit *cognitio boni*; *vel scientia, ostendens rationem, ad summum bonum ejusque fruitionem perveniendi.*

§. 3. Quum itaque sit cognitio boni (§. 2.), cognitio autem, quæ certis principiis nititur, scientiam certam generet (H. §. 2. *); & talia certa principia in ethica passim occurrant; con-

sequens est, ut & moralia cadant sub demonstrationem (*m*).

§. 4. Quemadmodum autem circa *verum* intellectus; circa *bonum* voluntas magis occupata est; ita facile patet, philosophiæ moralis esse, voluntatem movere ac flectere ad bonum adpetendum. Quia autem voluntas movetur vel veris boni notionibus, vel argumentis, vel exemplis: hinc ethicam in DOGMATICAM, PARÆNETICAM, PARADIGMATICAM, & CHARACTERISTICAM (*n*) dividunt.

§. 5. Addunt alii methodum MYTHOLOGICAM, qua usus Æsopus; & ÆNIGMATICAM, HIEROGLYFICAM; & SYMBOLICAM, quarum hanc Pythagoras, illam Ægyptii, istam Orientales, & ipsis Hebræi in deliciis habuere (*o*). Sed hi docendi modi ideo reperti, quod homines non omnes veritatem libenter audiant ab hominibus paullo vilioris conditionis. Nota sunt illa PRÆDRI *ex præf. Lib.* 3. *v.* 35.

- - - Servitus obnoxia,
Quia, quæ volebat, non audebat dicere,
Affectus proprios in fabellas transtulit,
Calumniamque fictis elusit jocis.

(*m*) Negant Aristotelici, & ipse GROT. *de jure belli & pac.* 2. 23. §. 1. sed ei jam CONRINGIUS, PUFFENDORFIUS, LOCKIUS satisfecerunt.

(*n*) *Dogmatica* ergo doctrinas de bono & malo connectit, atque in justum systema redigit: *parænetica* adpetitum boni excitat sententiis, admonitionibus, argumentis. *Illa* magis intellectum instruit; *hæc* voluntatem fortius movet. *Exemplis* meliores reddere nos conatur *paradigmatica*, iisdem homines discernere docet *characteristica*, & illa quidem *specialibus*, hæc *generalibus*, exempla unius generis ad certos characteres reducendo.

(*o*) Adde de *hieroglyphica* methodo PIERII VALERIANI de *symbolica*. PAULLI PATRIS, *Arcana moralia ex Pythagora symbolis*, de *ænigmatica* THOM. BURNETII *Archæolog. philos.* p. 339.

§. 6. Quandoquidem porro ethica viam munit ad summum bonum, & conjunctam cum eo veram felicitatem (§. 2.): nemo amplius disciplinam hanc cum JURE NATURÆ, quod *bonum*, quatenus *justum*, *honestum*, *decorum* est, considerat, confundet (*p*).

§. 7. Nec minus facile erit, ab ethica discernere POLITICAM & ŒCONOMICAM, quæ, quid utile sit vel *publice* vel *privatim*, disquirunt.

§. 8. Ex eadem definitione etiam patebit, quo ordine tradenda sit philosophia moralis. Quamvis enim ea da re sollicite admodum disputarint veteres (*q*): res ipsa tamen docet, totam rem explicari posse quam commodissime, ea methodo, ut *primum*, qualis sit NATURA HOMINIS summo bono nondum potiti, consideremus: *deinde* de BONO, ad quod contendit, agamus ac *denique* MEDIA, quibus ad illud consequendum opus sit, disseramus paullo accuratius.

§. 9. Denique, quam utilis sit philosophia moralis in vita civili & Christiana (*r*), ex hac ipsa definitione facile colligitur.

(*p*) Et eam confusionem veteres, veluti ARISTOTELES in *Ethica*, & CICERO *in libris de Officiis* vix evitarunt.

(*q*) Veteres hic stricte inhæserunt metodo analyticæ, quam, quum primus deseruisset FRANC. PICCOLOMINEUS, a JAC. ZABARELLA ceu novator traductus est. Quod occasionem dedit libello apologetico, qui *Comes politicus* inscribitur. Vid. HORNEI *Philos. moral. lib.* 1. *cap.* 2. §. 7. VINC. PLACCIUS philosophiam moralem *methodo medicorum* tractandam statuit, quem sequutus JO. FRANC. BUDDEUS in *Philosophia practica*, ubi ethicæ veluti *physiologiam*, *pathologiam*, *hygienam*, *semejoticam & therapeuticam*; juri naturæ & prudentiæ status veluti partem *dialeticam* hujus medicinæ mentis vindicat. Sed methodus arbitraria est, eaque optima, quæ simplicissima, & naturæ disciplinæ quam maxime videtur consentanea.

(*r*) Neque enim omnino nihili est, quod dictum a ve-

CAPUT II.

De natura Hominis Morali.

SECTIO I.

DE MENTE.

§. 10. *Homo sibi conscius est substantiæ in se cogitantis.* §. 11. *Ejus partes essentiales.* §. 12. *Mentis immaterialitas.* §. 13. *Et immortalitas.* §. 14. *Dignitas mentis præ corpore?* §. 15. *Ejusdem facultates, ut intellectus & imaginatio.* §. 16. *Item voluntas & adpetitus sensitivus.* §. 17. *Intellectus & imaginationis diversa natura.* §. 18. *Quid conscientia?* §. 19. *Ea vel antecedens, vel consequens.* §. 20. *Item vel certa, vel probabilis, vel dubia.* §. 21. *Nec non vel recta, vel erronea; vel bona; vel mala.* §. 22. *Memoria, reminiscentia, ingenium, judicium?* §. 23. *Unde diversa hominum indoles?* §. 24. *Unde cognitio oriatur?* §. 25. *Quid sensus?* §. 26. *Quot sensus sint?* §. 27. *Morbi imaginationis.* §. 28. *Voluntatis definitio.* §. 29. *Ejusdem libertas.* §. 30. *Et actus varii.* §. 31. *Nec non differentia ab appetitu sensitivo.* §. 32. *Quid adfectus?* §. 33. *Eorum gradus.* §. 34. *Quomodo mens iis moveatur?* §. 35. *Eorum caus-*

---

teribus, in primis CLEM. ALEXANDER. *Strom. L.* 1. p. 282. προπαρασκευάζειν τὴν φιλοσοφίαν προοδοποιοῦσαν τὴν ὑπὸ Χριστοῦ τελειούμενον, *præparare philosophiam, eò dum viam muniat, qui a Christo perficiatur.* Demonstravimus hoc in *Syllog. opusc. nostr. Exerc.* 5. *de philosoph. semichristianis* §. 1. & ante nos idem fecere VINC. PLACCIUS in libello *de præcipuo philosophiæ moralis fructu.* JO. FRANC. BUDD. *in Elem. philos. mor. cap.* 6. §. 54. *seq.*

ea & effectus. §. 36. *An adfectus in se mali?* §. 37. *Eorum classis prima*. §. 38. *Secunda*. §. 39. *Tertia*. §. 40. *Quarta*. §. 41. *Quinta*. §. 42. *Sexta*. §. 43. *Quando adfectus in mores abeant?*

§. 10. Homo, qui ad veram felicitatem perducendus est, non modo CORPUS circumfert, in longum, latum & profundum extensum; sed in se quoque sentit aliquid, quod cogitet, & non modo res extra se positas per organa sensuum percipiat, & ab aliis distinguat; verum etiam ideas abstractas sibi formet, suarumque perceptionum sibi conscius sit, eas inter se comparet, quin & una cognita veritate, alias inde eliciat; ac denique, quod bonum sibi fore judicavit, sive materiale illud, sive immateriale ac incorporeum sit, appetat; quod malum, aversetur.

§. 11. Quæ experientia satis nos convincit, hominem constare ex MENTE, & CORPORE, id est, ex substantia cogitante, & altera in longum, latum, profundum extensa. Quumque se invicem tamquam amicis utantur; utramque esse oportet partem essentialem, nec corpus habendum pro mentis ergastulo (s).

§. 12. Quumque *mens* cogitet (§. 11): cogitare autem sit res percipere, suarumque perceptionum conscientiam habere, ea vero adfectio in nullum corpus quantumvis subtile, cadat

(s) Notandum hoc contra barbaros, Pythagoræos, Socratem, Stoicos, qui vel corpus carcerem mentis esse somniabant, vel caussam saltim mali omnem imputabant corpori (*H.* §. 33.); mentem solam hominis essentiam ingredi existimantes. Quis vero carcerem amat? Quis eo tamquam instrumento utitur?

(*t*): eam sane IMMATERIALEM, adeoque SPIRITUM, id est, ens simplex esse, recte colligimus.

§. 13. Quia autem mens est spiritus, spiritus ens simplex, & ex nullis elementis compositum (§. 12.): illa quoque dissolvi sua natura (*u*) non potest; sed semper manet substantia cogitans, & suarum perceptionum sibi conscia (§. 11.), & hinc merito INDESTRUCTIBILIS & IMMORTALIS judicatur, quantumvis corpus dissolvatur in suas partes.

§. 14. Si porro mens immortalis est, corpus mortale (§. 13.), & utrumque tamen ad hominis essentiam pertinet (§. 12.): multo præstantiorem mentem corpore, adeoque de vera ejus felicitate magis, quam de hujus conditione cogitandum; nec tamen in hoc sæviendum esse, facile patet (*x*).

§. 15. Mens autem & res varias cognoscit, & cognitas appetit, vel aversatur. Eam ergo facultatem, qua res immateriales & abstractas percipit, dijudicatque, & de iis ratiocinatur, vocamus INTELLECTUM: qua vero ideas rerum materialium olim perceptas retinet, revocat, componit, discernit, IMAGINATIONEM.

(*t*) Quum enim corpus sit substantia extensa: omnes ejus adfectiones a partium figura, dispositione, motu pendent. At quocumque modo tibi concipias vel figuram, vel dispositionem, vel motum partium corporis, numquam concipies cogitationem; ergo corpus, non cogitare, merito colligimus. Add. BÆLLI *Dictionaire historique & critique*, sub voce *Lucrece*.

(*u*) Deum autem velle mentem destruere, vel in nihilum redigere, nullo nobis argumento innotescit.

(*x*) Quare errant, qui cum Pythagoræis, Socrate, Stoicis, corpus nimis deprimunt (§. 11. *). Nec minus tamen errant, qui illud cum Aristippo ipsi menti putant præferendum (*H.* §. 56.) LAERT. 2. 90.

§. 16. Eodem modo facultas mentis, quæ bonum materiæ expers appetit, malum aversatur, VOLUNTAS; quæ in res materiales, quas bonas judicat, fertur, vel ab iis refugit, APPETITUS SENSITIVUS dicitur.

§. 17. Quum *intellectus* percipiat, judicet, ratiocinetur, & quidem de rebus immaterialibus & abstractis, *imaginatio* de materialibus, hæ autem sensus diversimode adficere possint, consequens est, ut *intellectus* apud omnes idem, *imaginatio* hominum diversorum sæpe diversissima sit (y).

§. 18. Quoties mens ratiocinatur de actionibus propriis, & utrum legi conveniant, nec ne, disquirit (z); hæc intellectus operatio adpellatur CONSCIENTIA.

§. 19. Quum ergo vel de *factis præteritis*, vel *de futuris* ratiocinemur: illo casu conscientia CONSEQUENS; hoc ANTECEDENS vocatur. Hæc sapientibus propria; illa sapientibus cum stultis communis est.

§. 20. Si quis deinde ita ratiocinatur, ut rem ad liquidum perducat, conscientia CERTA; si ex hypothesi aliquid infert, PROBABILIS, si denique vel in majore, vel minore propositione, aliquid dubii superest, DUBIA,

---

(y) Hinc omnes homines, modo sana ratione utantur, concipiunt, figuram includi non posse duabus lineis, virtutem esse honestam, corpus constare partibus: at non omnes judicant, hanc musicam esse suavem, faciem illam esse formosam, cibum istum esse saporis eximii.

(z) Est ergo conscientia vero syllogismus, *cujus in majore* propositione *lex*, in *minore factum*, in conclusione *sententia* occurrit. Hinc quo respectu *norma actionum*, *accusatrix*, *testis*, *judex* vocari soleat, facile patet. Nec magis dubitari poterit, quin errorem ridiculum committant, qui cum TOLANDO & aliis conscientiam pro terriculamento, plebi a clericis objecto, venditant.

vel SCRUPULOSA audit, *contra quam nihil esse faciendum*, recte omnino monent sapientes (*a*).

§. 21. Sic & prout quis vel recte, vel perperam de actionibus suis ratiocinatur, eatenus conscientia vel RECTA dicetur; vel ERRONEA; quemadmodum & illa, quatenus conclusio vel absolutoria, vel condemnatoria ex ratiocinatione emergit (§. 18. ***) modo BONA, modo MALA vocari solet (*b*).

§. 22. Quod ad IMAGINATIONEM attinet, quod illa ideas rerum materialium retineat, revocet, discernat, componat (§. 15.): facultas, quæ illas retinet, nobis est MEMORIA; quæ eadem revocat, REMINISCENTIA (*c*); quæ discernit, JUDICIUM: quæ denique componit, INGENIUM.

§. 23. Et quamvis non temere reperiatur quisquam, quin aliquam harum virtutum particu-

---

(*a*) Dissentit hic vir acuratissimus, GOTT. GER. TITIUS *Observ.* 19. *ad* PUFFENDORFII *Lib.* 1. *Cap.* 1. §. 6. de *Offic. hom. & civ. pag.* 59. Sed ejus argumentum in facile dissolvitur, quod is, cui, dum aliquid agit, perinde est, sive id a Deo permissum, sive prohibitum sit, aperte Deo insultat, ejusque legem pro nihilo reputat.

(*b*) Cave ergo confundas conscientiam RECTAM & BONAM. Potest enim aliquis *recte* ratiocinari, qui tamen *bona* conscientia non gaudent, veluti Davides, Judas, Cainus. Nec etiam pro eadem habenda conscientia BONA & TRANQUILLA; item MALA & MORSUS CONSCIENTIÆ, quia & per erroneam conscientiam, licet illa in se non mala sit, tranquillitas illa turbari potest.

(*c*) Quum vero *reminiscentia* æque ac reliquæ facultates ex perceptionibus cerebro impressis oriatur, ceu paullo post (§. 24. *seqq.*) demonstrabimus; una revocata idea, & altera cum hac conjuncta, solet recurrere, quæ est illa ADSOCIATIO IDEARUM, ex qua varia phænomena, quæ in imaginatione humana observamus, explicari possunt.

lam a Deo optimo maximo acceperit: tamen quia diverso gradu permixtæ sunt, & in aliis judicium, in aliis ingenium prædominatur: hinc diversas quoque esse hominum INDOLES, nemo non animadvertit.

§. 24. Ceterum ex eo, quod imaginatio circa res *materiales*, intellectus circa *immateriales* versatur, facile patet, *imaginationem* immediate; *intellectum* mediante abstractione, ex SENSU oriri, & eatenus verum esse, quod veteres ajunt: *nihil esse in intellectu, quod non prius fuerit in sensu* (*d*).

§. 25. SENSUS est corporum & affectionum, quæ extra organum sensoriorum sunt, perceptio in organis sensoriis orta, & per nervos ad cerebrum, inde ad mente derivata.

§. 26. Quumque sensio ista fiat ope organorum sensoriorum, & eorum quinque reperiamus in corpore nostro; totidem quoque erunt sensiones rerum externarum, GUSTUS, OLFACTUS, AUDITUS, VISUS, TACTUS. Quæ tametsi non fallant, si requisita ad sentiendum omnia adsint, mens tamen parum attenta, & illis requisitis destituta, facile fallitur.

§. 27. Et hinc imaginatio facile incidit in morbos varios, veluti FATUITATEM, STULTITIAM, INSANIAM, FUROREM, ENTHUSIASMUM: quemadmodum & sensibus somno sopitis, imaginationi varia SOMNIA illudunt.

§. 28. Hæc de *intellectu* & *imaginatione*. VOLUNTAS est, qua bonum materiæ expers appetimus, malum aversamur (§. 16.). Qualis facultatis quum nobis conscii simus: contra

---

(*d*) Quæ ergo *de ideis innatis* disputant Platonici, Cartesiani, & alii philosophi, experientiæ repugnant, easque, si quid video, accurate profligavit JO. LOCKIUS *de Intell. hum. Libr.* 1. *Cap.* 2. 3. 4.

sensum communem philosophantur; qui eam exstare perfracte negant (*e*).

§. 29. Ex quo simul inferimus, voluntatem in se esse liberam; eatenus, ut si in re quadam particulari cognovit boni & mali quiddam mixtum esse, se vel ad adpetendam illam, vel aversandam possit determinare (*f*). At in universum voluntas necessario appetit bonum, malumque aversatur. Plerumque illa etiam servit imaginationi, nec non pravis inclinationibus & adfectibus, nisi virtute vindice, ex ista servitute eluctetur.

§. 30. Actus voluntatis sunt varii. Aliquando enim illi in voluntate subsistunt, veluti VOLITIO, INTENTIO, ELECTIO, CONSENSUS, USUS, FRUITIO, qui vocantur actus ELICITI. Aliquando extra voluntatem transeunt in alias animi, vel corporis facultates, & tunc IMPERATI adpellantur (*g*).

§. 31. Quemadmodum vero *voluntas* in bonis & malis, quæ omnis materiæ expertia sunt, versatur: ita ADPETITUS adpetit, vel aversatur res materiales, prout illæ se imaginationi vel tamquam bonæ, vel tamquam malæ repræsentant.

(*e*) Fecit id BENED. SPINOZA *Epist.* 2. *ad Oldemburg.* p. 389. cujus *πρώτων ψεῦδος* ex ejus systemate facile perspicitur.

(*f*) Non ergo hic nobis quæstio est de libertate arbitrii, vel viribus naturæ humanæ in rebus spiritualibus, quippe quæ ad cathedram theologicam pertinet.

(*g*) Non alias autem facultates voluntatis imperio subjecit Deus, quam quibus dirigendis est idonea. Hinc voluntas potest imperare intellectui, ut rem accuratius contempletur, non autem, ut circulum sibi concipias quadratum. Ita & voluntas potest imperare brachio, ut se extendat, non autem sanguini, ne circulum suum absolvat, nec stomacho, ut concoquat cibum. Ex quo sane Dei providentia in primis elucet.

§. 32. Prout ergo vel voluntas, vel adpetitus a rebus externis diversimode adficitur, diversi quoque inde nascuntur ADFECTUS, per quos intelligimus commotiones voluntatis vel adpetitus, ex repræsentatione boni, vel mali ortas, & cum motu sanguinis & fluoris nervosi extraordinario conjunctas (*h*).

§. 33. Quum itaque adfectus sint commotiones (32); sequitur, ut suos habeant gradus, quos non male *propensionem*, *consensum* & *impetum* vocaveris. In priore mens fere *passive*; in posterioribus *active* se habet, adeoque his facilius, quam illis, resistitur.

§. 34. Et quia adfectus ex repræsentatione boni, & mali oriuntur (37.), voluntas autem naturaliter bonum adpetit, malumque aversatur (§. 29.): dubitari sane non potest, quin in adfectu meus semper a *malo* ad *bonum* moveatur, idque sive verum, sive adparens. Ita recte BUDDEUS in *Elem. philos. pract.* 2. 1. §. 35. *sequ.*

§. 35. CAUSSA itaque adfectuum est repræsentatio boni, vel mali; EFFECTUS autem commotio sanguinis & spirituum animalium extraordinaria (§. 32). In quo statu constitutus homo, nec intellectu satis utitur, nec imaginatione (*i*), & ipsum corpus colore, gestu (*k*), membrorum positu, adfectum prodit.

(*h*) Quod enim sanguis extra ordinem moveatur, ex coloris repentina mutatione; quod fluor nervosus ex gestibus, motu, robore membrorum, cum adfectu quolibet conjunctis, adparet.

(*i*) Unde non male veterum non nemo suasit irato, ne quid ageret, prius quam alphabetum Græcum recitarit. Mora scilicet interponenda, nec temere quidquam agendum est, fervente adhuc adfectu.

(*k*) Quos gestu LE BRUN, Gallus, inconibus chalcographicis eleganter expressit.

§. 36. Nec tamen ideo pro malis habendi sunt adfectus, nec funditus exstirpandi, quod Stoicis placuisse, novimus (H. §. 83.). Quum enim nihil peccati habeat appetere bonum, & aversari malum; sane nec adfectus, qui ex repræsentatione boni, vel mali oriuntur, (§. 32.), in se mali esse possunt.

§. 37. Ex eadem facile patet, quinam adfectus sint primarii. *Appetitio* enim *boni* dicitur AMOR, *aversatio mali* ODIUM.

§. 38. Aut vero bonum illud, vel malum *præteritum* est, aut *præsens*, aut *futurum*. Appetitio *boni præteriti* vocatur DESIDERIUM; *præsentis*, LÆTITIA; *futuri*, SPES. Aversatio *mali præteriti*, PÆNITENTIA; *præsentis*, TRISTITIA; *futuri*, METUS dicitur.

§. 39. Quumque qui bonum adpetit, de *mediis* illud consequendi, retinendique; qui malum aversatur, de mediis illud a se amovendi laboret: consequens est, ut si *media bonum consequendi retinendique facilia* cui videantur, FIDUCIA: si *difficilia*, DIFFIDENTIA; itemque si *media averruncandi malum* se tanquam *facilia* repræsentent, AUDACIA; sin tanquam *difficilia* vel *impossibilia* plane, DESPERATIO inde nascatur.

§. 40. BONUM omne verum, quamvis simul *jucundum*, simul *honestum*, ac *decorum* simul *utile* sit: plerumque tamen unus respectus præ altero magis adficit animum. Quod si ergo imminet bonum apparenter *jucundum*, VOLUPTAS (*l*) oritur: si bonum apparenter *hone-*

(*l*) **Ea si in Venerem tendit, LASCIVIA: si in variarum rerum utilium cognitionem, CURIOSITAS; si denique in gulam, LUXURIA dici solet.**

stum vel *decorum*, AMBITIO, si denique quod *utile* videtur, AVARITIA. Rursus, quoties malum *honestc* repugnare videtur, IRA; si *decoro*, PUDOR; si *jucundo*, TÆDIUM; si denique *utilitati*, INVIDIA emergit.

§. 41. Sunt & adfectus, qui e *bono maloque alteri contingente* exsistunt. Ex bono enim amici præsente vel præterito CONGRATULATIO; ex futuro PAVOR; ex malo amici præsente præterito vel futuro COMMISERATIO, ex bono porro, quod inimico obvenit, iterum INVIDIA; ex malo ei imminente IRRISIO, vel ἐπιχαιρεκακία nascitur.

§. 42. Nec raro plures adfectus inter se colliduntur aut jungunt phalanges. Sic si *amor*, & *metus* concurrunt ZELOTYPIA; sin *invidia* & *ambitio*, ÆMULATIO inde oritur.

§. 43. Qui adfectus omnes, sæpius repetiti, facile in animo radices tam altas agunt, ut in habitum degenerent, quo casu adfectus, qui olim veluti per vices recurrebant, in MORES degenarere solent.

SECTIO II.

DE CORPORE.

§. 44. *Mentis & corporis nexus*. §. 45. *Corporis partes quotuplices?* §. 46. *Circulatio sanguinis*. §. 47. *Fluor nervosus*. §. 48. *Ejus officia*. §. 49. *Sanguinis partes dissimilares*. §. 50. *Pulsus & vasorum diversitas*. §. 51. *Unde temperamenta?* §. 52. *Temperamentum cholericum*. §. 53. *Melancholicum*. §. 54. *Sanguineum*. §. 55. *Phlegmaticum*. §. 56. *Cur mores animi temperaturam corporis sequatur?* §. 57. *Præcipue inclinationes cum temperamentis conjunctæ*. §. 58. *Character cholericorum*. §. 59. *Sanguineorum*. §. 60. *Melancholicorum*. §. 61. *Phlegmaticorum*. §. 62. *Mixtura temperamentorum*. §. 63. *Ejus*

exempla. §. 64. *Unde mores ætatum*. §. 65. *Qui describuntur*. §. 66. *Nationum integrarum diversi mores*. §. 67. *Conclusio sectionis secundæ*.

§. 44. Mens non modo pure operatur, sed & CORPORE, tamquam organo & instrumento, utitur (§. 11.), & vicissim a corpore varie adficitur. Id quod in imaginatione & adpetitu sensitivo docet experientia. Modum, quomodo mens, idest substantia immaterialis, in corpus agat, & rursus a corpore agi possit in mentem, ignoramus (*m*), quamvis de effectu constet quam certissime.

§. 45. Quamvis autem corpus variis constet partibus, *solidis* æque ac *fluidis*; hæc tamen præcipue huc pertinent: quia & ad vitam hominis plurimum conferunt, & mentem adficiunt maxime, & solidarum veluti seminarium sunt perpetuum.

§. 46. Nimirum sanguis, generatus ex cibo & potu, quem quotidie adsumimus, perpetuum observat circulum, per venam cavam in dextrum cordis ventriculum, ex eoque per arteriam pulmonarem in pulmonem, ex his per venam pulmonarem in sinistrum ventriculum cordis, & ex hoc denique per aortam in reliquas corporis partes progrediens, semperque priorem cir-

(*m*) Hoc fateri non pudet. Novi, quæ sit Aristotelicorum sententia de *systemate influxus physici*; non ignoro MALEBRANCHII aliorumque de *systemate caussarum occasionales*: denique & *systema harmoniæ præstabilitæ*, quod adhuc tantum strepitum dedit, expendi. Sed hypotheses video, quibus adsumtis, demonstrari possunt phænomena; an vero illæ hypotheses veræ sint, semper manebit incertum. Philosophandum hic est, sed paucis. Nam omnino non placet.

culum repetens (*n*). Quod quandiu fit, *vita* hominis *vegetativa* salva est.

§. 47. Ejusdem sanguinis transitu per vasculosam pulmonum substantiam probe comminuti & subacti, pars fere tertia ex sinistro cordis ventriculo per carotides, & vertebrales arterias ad cerebrum defertur, ubi liquidum subtilissimum secernitur, quod in medulla oblongata collectum, nervos subit (*o*) & ad organa sensoria reliquasque partes delatum, sensum & motum efficit. Qui fluor nervosus, quamdiu in nervis rite procedit, *vitam sensitivam* conservat.

§. 48. Quemadmodum ergo ad efficiendum motum mens utitur musculis, id est fasciculis ex fibris cylindricis mollioribus collectis; ita eadem & organa sensoria ad sensiones adhibet. Utrobique autem nervorum amplissimus usus est, qui & musculos extendunt, vel comprimunt; & ipsarum perceptionum genuina sedes sunt (*p*).

(*n*) Inventæ observatæque hujus circulationis laudem vulgo tribuunt GUIL. HARVÆO. Sed constat tamen, ante eum & PAULUM SARPIUM, & ANDR. CÆSALPINUM hunc sanguinis circulum non ignorasse. Vid. BÆLII. *Dict. hist. crit.* voce *Cæsalpinus*. Quin & HIPPOCRATEM hic aliquid vidisse, probant ex ejus *Libr. 2. de Diæta* §. 45. *Libro de statibus* §. 21. *Libro de Alim.* §. 4. *Libro de Locis in hom.* §. 6.

(*o*) Eos, qui nervis liquidum inesse negant, erudite refellit collega conjunctissimus JO. FR. HOFFMANNUS *in Medic. ration. tom. 1. p.* 467.

(*p*) Ita *visus* objecta se repræsentant in membrana nervi optici expansa, quæ alias tunica retina vocatur. *Sonus* incidit in membranam interiorem nervi acustici, quæ internas aurium partes investit. Ita & *olfactus* fit mediante membrana nervea, quæ internas narium partes obducit: *sapor* in extremitatibus nerveis & pyramidalibus linguæ; *tactus* denique in nerveis fibrillis & papillulis cutis peragitur. Per omnes hos nervos perceptio ad cerebrum, & per hoc ad mentem propagatur.

§. 49. Sanguinis porro massa ex variis quidem constat particulis dissimilaribus, *phlegmata* puta, *oleo*, *sale & terra fixa*, quæ operatione chymica facile eliciuntur (*q*): at has tamen partes non apud omnes eadem proportione mixtas esse, facile eadem operatione deprehenditur.

§. 50. Deinde nec pulsum omnibus hominibus eumdem, nec ejusdem capacitatis vasa esse, ipsa experientia satis evincit.

§. 51. Quum ergo sanguinis circulus sit vitæ vegetativæ fundamentum (§. 46.), & sanguis tamen ex variis constet partibus dissimilaribus, in diversis hominibus diversimode mixtis (§. 49); diversi denique sint diversorum hominum pulsus, & vasa diversissima (§. 50.): consequens est; ut diversa quoque sit habitudo partium solidarum & fluidarum ad circulationem sanguinis perficiendam, adeoque diversa dentur hominum TEMPERAMENTA.

§. 52. Nimirum, ubi *fibræ* sunt tenuiores, & admodum tensæ, angustiora *vasa*, *pulsus* celerior & vehementior, & copiosior *materia oleaginosa* vel *sulphurea* sanguinem imprægnat, temperamentum vocatur CHOLERICUM.

§. 53. Quoties *fibræ* sunt duriores, *vasa* capacia, *pulsus* magnus quidem, sed tardior, *sanguis* denique, *materia terrestri* copiosiore præditus, toties nascitur temperamentum MELANCHOLICUM.

§. 54. Quando *fibræ* nec laxæ nimis sunt,

(*q*) Sanguinem enim exsiccatum & chymico igne tractatum primum *phlegma*, deinde *oleum subtile*, postea *crassius*, fundum petens & empyreaumaticum cum *sale volatili*, ac postremo *terram fixam* elargiri, testis locupletissimus est laudatus HOFFMANNUS *t.* I. *Med. rat. p.* 93.

nec justo strictiores, *vasa* mediocria, *pulsus* non vehemens, at sufficiens, *salinæ* denique *particulæ* quam copiosissimæ *sanguini* innatant, temperamentum hoc vocabitur SANGUINEUM.

§. 55. Denique, si cui sunt *fibræ* spongiosæ & laxæ, *vasa* tenuiora, *pulsus* harum vehemens, *sanguis* denique multo *phlegmate* inundatus, ei temperamentum PHLEGMATICUM tribuimus (*r*).

§. 56. Quum autem tam arctum sit mentis corporisque commercium, ut altera pars alteram diversimode adficiat (§. 44.), mens autem operationes plerasque mediante fluore nervoso peragat (§. 48.), hic denique e subtiliore parte sanguinis in cerebro secernatur (§. 47.): facile patet ratio, cur mores animi temperaturam corporis sequantur (*s*).

§. 57. Et quidem, quum motus sanguinis in CHOLERICIS sit expeditissimus, mens quoque *se offert*, & spe plena sibi ipsi placet, tamquam domicilio egregio instructa. Mens SANGUINEI ob placidum sanguinis motum semper *hilaris* est: mens MELANCHOLICI, veluti ruinosum habitans domicilium, tum omnia *timet*

(*r*) Satis antiqua est doctrina de temperamentis hominum, ceu JO. FRANC. BUDDEUS singulari *Dissertatione de hist. doctrina de temperam. homin.* HAL. 1704. 4. demonstravit. Sed nemo tamen veterum eam explicavit accurate; & recentiores, dum particulis sanguinis solis inhærent, nec fibrarum, vasorum, pulsuum ullam fere rationem habendam putant, præcipua ejus capita negligunt.

(*s*) Exstat ea de re CLAUDII GALENI *liber singularis*, *ὅτι τὰ ψυχῆ ἤθη ταῖς τ̃ σώματος κρᾶσεσιν ἕπεται, quod mores animi temperamento corporis obsequantur*, Tom. 5. p. 444. *edit. Paris.* sed imperfecta tamen adhuc est illa GALENI observatio.

Denique PHLEGMATICI animus, veluti angusto inclusus tuguriolo, ad omnia *tardus* ac *languidus* est (*t*).

§. 58. Itaque CHOLERICORUM character est *spes*, *ambitio*, *gravitas* in moribus, *proclivitas* ad *iram*, *diligentia* in quolibet vitæ genere, ac denique *judicium* acre ac rectum (*u*).

§. 59. Quumque mens SANGUINEORUM sit *hilaris* (§. 57.): hinc eorum character est *securitas*, *voluptas*, *petulantia*, *prodigalitas*, *præcipitantia*, *spes*, *metus*, proclivitas ad *otium*, *ingenium* denique fertile potius, quam bonum (*x*).

§. 60. Quum porro MELANCHOLICORUM animus omnia *timeat* (§. 57.) consequens est; ut eorum character sit *tristitia*, *avaritia*, *mores rustici* & *indecori*, *invidia*, *laboriositas*, *memoria* denique tenacissima (*y*).

(*t*) Tantum ergo abest, ut mens ipsa sibi corpus formet, ut corpus eam ad varios mores *determinet*. Id quod contra SENNERTUM, aliosque notandum.

(*u*) Quia enim *spe* plena est mens (§. 57.): hinc facile majora adpetit, & hinc *ambitio* oritur: Et quin *ambitiosus* honoris sui studiosissimus, hinc facile *irascitur*. Quam porro ex sanguine subtiliores quoque spiritus secernantur: fieri non potest, quin *judicio* polleat. Qui autem *honores* & prærogativam adfectat, simulque pollet judicio, proculdubio & mediis utetur, quibus ad hunc finem opus est, & hic *diligentia* & *gravitas morum*.

(*x*) Hilares delectantur rebus jucundis: inde *voluptas*. Huic repugnant gravitas morum, parsimonia, labor: hinc *petulantia*, *prodigalitas*, proclivitas ad *otium*. Ubi plus sanguini, ibi spiritus copiosi & agiles; hinc *Ingenium*. Quod quando cum judicio non conjunctum est, *securitatem* & *præcipitantiam* inde nasci oportet.

(*y*) Qui enim *timet*, *tristis* est. Qui *timet*, semper quoque sibi aliud deesse judicat: hinc *avaritia*. *Avarus* sibi omnia adpetit, adeoque alterius rebus macrescit opimis: hinc *invidia*. Idem facile sentit, sine labore rem haud parari: hinc *laboriositas*. Homo *avarus* & *laboriosus* parum curat, an aliis placeat, & *invidus* neminem vere amat: inde *rusticitas & neglectus dedecoris*.

§. 61. Denique, quum PHLEGMATICORUM animus sit *tardus* & *languidus* (§. 57.): facile patet, eos *pigritiæ* deditos, *somnolentos*, & nec *virtutum*, nec *vitiorum* eminentium; nec *adfectuum* vehementiorum capaces, nec ullam *intellectus* ac *imaginationis* facultate præ aliis præditos esse.

§. 62. Sed quum porro sanguis ex partibus dissimilaribus constet (§. 49.): nemo potest hominum reperiri, qui uno, eoque solo, temperamento sit præditus, quamvis ex pluribus, quæ censuimus, unum plerumque prædominetur (z).

§. 63. Hinc CHOLERICO-SANGUINEI homines magnam virtutis speciem præ se ferunt, paullo minorem SANGUINEO-CHOLERICI: CHOLERICO MELANCHOLICI, & MELANCHOLICO-CHOLERICI crudeles & perfidi, sed magis tamen hi, quam illi. Denique MELANCHOLICO-SANGUINEI & SANGUINEO-MELANCHOLICI ad incondita quævis & ridicula ruunt, in omni vitæ genere incostantes ac varii.

§. 64. Quandoquidem autem in temperamentis, præter vasa & pulsum, etiam sanguinis constitutio & fibrarum qualitas in sensum veniunt (§. 52. *seqq.*): per se patet, temperamenta paullatim mutari (*a*). Atque inde est, quod in PUERITIA *phlegmaticum*; in JUVEN-

(z) Quia tamen quæ prædominantur, reliqua impotentiora fere supprimunt, phlegmaticum quoque reliqua temperamenta magis impedit, quam ut ad singularem propensionem determinet: hinc tantum duorum prædominantium temperamentorum ratio habetur, nec temere de aliorum, quam trium priorum, mixtura quæri solet.

(*a*) Eatenus nimirum, ut quod antea infirmius erat, jam potentius adpareat; & quod antea se exferebat quam maxime, id jam minus pelluceat.

TUTE *sanguineum*; in ÆTATE VIRILI *cholericum*; ac denique in SENECTUTE *melancholicum* se præ reliquis exserat.

§. 65. Hinc PUERI *socordes*, *somnolenti*, *adfectuum minus capaces*, & freno & calcaribus indigent. JUVENES *voluptati otioque* dediti, *prodigi* æris, *petulantes*, in amicitiis contrahendis & toto vitæ genere *præcipites*; qui VIRILEM ÆTATEM attigerunt, *honorum* cupidi, *ambitiosi*, *graves*, *diligentes* adparent. SENECTUTEM, *meticulosam*, *avaram*, *invidam*, *morosam*, ac rerum quæ antea contigerunt, admodum *memorem*, alioquin valdem *obliviosam* esse, ipsa experientia docet (*b*).

§. 66. Quumque ad mores permultum conferat sanguinis temperies (51.), sanguinem autem præcipue alteret aëris & cœli constitutio: non mirum profecto est, nationum integrarum diversa esse temperamenta, quæ, ubi educatio ac consuetudo accedit, facile in mores transeunt (*c*).

§. 67. Reliquæ res extra hominem positæ quomodo aliquid ad mores conferant, alio loco commodius ostendemus.

(*b*) Commendandus hic merito HORATIUS FLACCUS, qui in *Art. poet. v.* 158. *seqq.* characteres *puerorum*; *v.* 161. *seqq.* mores *juvenum*; *v.* 166. *seqq.* studia *virorum*; *v.* 169. *seqq.* *senum* adfectus & propensiones egregie describit.

(*c*) Hinc mores *Hispaniorum*, *Gallorum*, *Germanorum*, *Italorum*, *Anglorum*, *Scotorum*, *Hibernorum* diversissimi. Hinc toto vitæ genere differrant *Sinensis*, *Æthiops*, & *Americanus*. Commendandus BARCLAJUS, qui in *Icone animorum*, hic quædam praclare observavit.

SECTIO III.

DE VARIIS HOMINUM MORIBUS, ET VITIIS.

§. 68. *Connexio*. §. 69. *Mores quid?* §. 70. *Quotuplices?* §. 71. *An virtus homini natura insit?* §. 72. *Vitium quid?* §. 73. *Cur tria vitia capitalia?* §. 74. *Quænam illæ sint?* §. 75. *Quid ambitio, & quotuplex?* §. 76. *Ambitiosorum characteres generales*. §. 77. *Circa officia erga Deum*. §. 78. *Erga alios*. §. 79. *Erga se ipsos*. §. 80. *Circa decorum*. §. 81. *Quid voluptas, & quotuplex?* §. 82. *Voluptuosorum characteres generales*. §. 83. *Circa officia erga Deum*. §. 84. *Erga alios*. §. 85. *Erga se ipsos*. §. 86. *Circa decorum*. §. 87. *Avaritia quid & quotuplex?* §. 88. *Avarorum characteres generales*. §. 89. *Circa officia erga Deum*. §. 90. *Erga alios*. §. 91. *Erga seipsos*. §. 92. *Circa decorum*. §. 93. *Quod horum vitiorum pessimum*. §. 94. *Caussa vitiorum primaria*. §. 95. *Unde vitiorum mixtura?* §. 96. *Caussæ vitiorum secundariæ*. §. 97. *Quomodo & status diversi diversa vitia producant?* §. 98. *An felicitas in vitioso cadat?* §. 99. *Vitiorum effectus circa intellectum*. §. 100. *Circa conscientiam*. §. 101. *Circa voluntatem* §. 102. *Circa adfectus*. §. 103. *Circa corpus*. §. 104. *Circa calamitates*. §. 105. *Vitiosi solatii omnis expertes*. §. 106. *Circa mortem*.

§. 68. Quamvis mens humana non modo *intellectu*, sed & *voluntate* instructa sit (§. 15. 16.) voluntas autem semper adpetat bonum, malumque adversertur (§. 29.): tamen, quum bona sint plura, hominesque aliquando mala etiam pro bonis, veluti nubem pro Junone amplectantur; MORES quoque diversos inde nasci oportet.

§. *69.* MORES enim nobis sunt adfectus (43.) & propensiones, ex temperamento ortæ (§. 57. *seqq.*) diturnaque consuetudine, sed actibus sæpe iteratis confirmatæ (*d*).

§. 70. Sunt ergo *mores* duorum generum. Si enim voluntas in *verum* bonum fertur, mores erunt BONI (*e*): sin in *adparens*, MALI. Priores VIRTUTEM, posteriores VITIA adpellamus.

§. 71. Enim vero quum voluntas ordinarie serviat imaginationi & pravis inclinationibus & adfectibus (§. 29.), & ex voluntatis inclinationibus mores nascantur (§. 69.): facile patet, VIRTUTEM homini natura non inesse. Itaque cum hic in natura hominis morali describenda versamur, de VITIIS tantum erit agendum.

§. 72. Quandoquidem ergo VITIA sunt inclinationes voluntatis, quæ in bonum adparens feruntur (§. 70.) & diuturna consuetudine firmantur (§. 69.): hinc ea non possunt non multiplicia esse. At constat tamen hodie inter omnes, tria potissimum esse *vitia capitalia*.

§. 73. Bonum enim adparens, in quod mens nondum emendata ruit, nobis illudit, vel sub specie HONESTATIS, vel sub specie JUCUNDI, vel sub specie UTILITATIS (*f*).

(*d*) Quod ubi factum, mores veluti alteram naturam constituunt, ut recte dixerit HORATIUS *Lib.* 1. *Epist.* 10. *v.* 24.

NATURAM expellas furca, tamen usque recurret.

(*e*) Itaque mores bonos hic non accipimus in sensu *vulgari* pro moribus ad regulam decori compositis; sed in sensu *philosophico*, pro inclinationibus voluntatis per veram virtutem emendatæ.

(*f*) De vero bono morali recte statuebant Stoici, illud simul *honestum*, *utile*, *jucundum* esse. Vid. CICERO-

§. 74. Quando mens in bona adparentia fertur, quæ specie *honesti* fallunt, nascitur AMBITIO; quoties in ea, quæ speciem *boni jucundi* induunt, VOLUPTAS; denique ubi mens meris *utilibus* capitur, AVARITIA emergit. Quæ ipsa sunt tria vitia capitalia (g) ac veluti triceps ille Cerberus, qui homines ad orcum rapit.

§. 75. AMBITIO est vitium, quod ad honorem & prærogativam omnia refert. Quumque aliis prærogativam sibi vindicent ob res *nihili* & *indifferentes*, alii ob actiones *turpes*; alii ob singulares *corporis* vel *animi dotes*, hinc ista ambitio STULTA, illa BRUTA & THRASONICA, hæc SPECIOSA vocari potest. Hæc porro, si in persuasione prudentiæ consistit, AULICA; si in persuasione doctrinæ ac eruditionis, ERUDITA; si in persuasione fortitudinis MILITARIS; si denique in persuasione virtutis ac sanctimoniæ, PHARISAICA a quibusdam non inepte adpellatur (h).

§. 76. Quum ergo ambitio omnia referat ad honorem & prærogativam (§. 75.): consequens est, 1. ut ambitiosi vel parem, vel saltim superiorem non facile ferant. 2. Ut opes adpetant, tamquam instrumentum potentiæ. 3. Ut a voluptatibus & petulantia sint alieni, quoad propensioni suæ obsequuntur.

NEM *de Offic. Lib.* 2. *Cap.* 3. At ubi hi respectus disjunguntur, & *utile* vel *jucundum*, sine *honesto*, concipitur, vel *honestum* a vera *jucunditate* sejungitur: bonum tantum erit adparens.

(g) Ea agnovit etiam JOANNES Apostolus in 1. *Epist. cap.* 2. 16.

(h) Sunt qui sibi placent ob *pulchritudinem* (nam *fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam*); sunt quos *opes*; sunt denique, quos *potentia* inflat. Sed quum hæ res in se *indifferentes* sint, nec hominem meliorem reddant: omnia hæc vitia ad ambitionem *stultam* recte referuntur.

§. 77. Ex eodem principio sequitur, 4. ut, quod ad RELIGIONEM attinet, ambitiosus singularium opinionum ac doctrinarum sit amantissimus, & hinc vel in *atheismum*, vel in *hæresin*, vel in *hypocrisin* crassissimam incidat (*i*).

§. 78. Porro inde consequitur, 5. ut ambitiosi ALIOS non ament, nisi quatenus illos sibi utiles futuros existimant; adeoque 6. amicitias attemperent suis commodis. 7. Ut superiores, si eos sibi favere credunt, colant, insidiantibus insidientur, pares porro sibi conentur subjicere, inferiores denique vel auctoritate & metu, vel vi ac credulitate in officio continere studeant.

§. 79. Præterea quum ad prærogativam omnia referant (§. 75.): facile patet, 8. eos esse laboriosos, ac diligentes, ac 9. iis potissimum studiis deditos, quæ ad finem eorum præcipue pertinent. Quæ in eo felicius excolunt, quo acriore plerumque pollent judicio.

§. 80. Denique ex eodem axiomate sua sponte fluit, 11. Ambitiosos in tota vita decori esse studiosissimos, & 12. gravitatem sermone, gestu, incessu, vestitu testari; atque 13. verborum tamen, quam pecuniæ, esse parciores (§. 76. 2.)

§. 81. VOLUPTAS est vitium, quod in immoderata rerum jucundarum cupiditate consistit (§. 74.). Quumque alii jucundissimum existiment, quod *gulam* irritat, alii, quod *lasciviam* quam maxime provocat, alii, quod *animum* oblectat in speciem: hinc *voluptas* vel BAC-

---

(*i*) In *atheismum* ambitiosus natura proclivior est: *hæresin* adfectat, si plausum sectatorum prævidet: *speciem pietatis*, quoties id sua interesse existimat, præ se ferre non dubitat. Memorabile P. Cornelii Scipionis exemplum est apud LIVIUM *Lib.* 27. *Cap.* 19.

CHICA, vel VENEREA vel AMICA (*k*) esse dicitur.

§. 82. Ex ea definitione patet, 1. voluptuosos maxime pasci iis omnibus, quæ vel sensus, vel immaginationem oblectant. 2. Eosdem abhorrere ab omni labore, dolore, periculo, & si quid aliud parum jucundum videtur. 3. Pecuniam iis non ob aliam causam cordi esse, quam quatenus est instrumentum voluptatis, adeoque 4. eos ad prodigalitatem potius, quam πλεονεξίαν, proclives, 5. honorumque nec cupidos, nec admodum capaces esse (*l*).

§. 83. Nec minus inde colligas, 5. eos in RELIGIONE esse tepidos, & 6. ad *septicismum* procliviores; nec 7. cultum divinum magnopere curare, nisi quatenus sensus & imaginationem oblectat (*m*).

§. 84. Porro inde inferas, 8. eos in amandis ALIIS facile, at inconstantes esse; adeoque. 9. amicitias & temere inire, & facile abrumpere, 10. erga superiores eos adulatorio, erga pares facili, at inconstanti, erga inferiores indulgente nimis ingenio esse.

§. 85. Nec magis dubium, 11. quin ab omni labore, qui sensibus parum jucundus videtur,

---

(*k*) Hujus species est CURIOSITAS, quæ est voluptas, quæ in rerum quam plurium jucundarum magis, quam utilium, scientia ponitur, Characterem cujus vitii eleganter expressit PLUTARCH. *in libello* περὶ πολυπραγμοσύνης *seu de curiositate*, *Tom.* 2. *p.* 5.

(*l*) Hinc voluptuosissimos principes magistratu se abdicasse legimus, ut voluptatibus eo indulgerent liberius. GÖTER. OLEARII. *Diss. de principe magistratu se abdicante*, §. 7.

(*m*) Non ergo difficile intelligitur, cur orientales gentes, tamquam voluptuosissimæ, sacra tanto cærimoniarum adparatu faciant; & cur simplicior multo fuerit populorum septentrionalium cultus, quam adhuc pago essent dediti.

abhorreant quam maxime; &, 12. hinc iis studiis se totos mancipent, quæ vel sensus, vel imaginationem adficiunt, in quibus etiam eo magis plerumque proficiunt, quo secundiore pollere solent ingenio.

§. 86. Denique inde fluit, 13. voluptuosos in omni vitæ genere varios, ac 14. gravitatis parum amantes, 15. vestitu, incessu, ac gestibus, aut molle quid, aut dissolutum prodere; præcipue autem, 16. eos ad garrulitatem (*n*), mendacia, calumnias, perjuria esse proclives quam maxime.

§. 87. AVARITIA est vitium, quod in rerum utilium inexplebili cupiditate consistit (§. 74.). *Utile* autem videtur avaris, quidquid in commercio est, & pretium admittit. Quamvis ergo omnes res, quæ sunt in commercio, objectum avaritiæ esse possint; præcipue tamen avari vel supellectilis splendidioris, vel prædiorum & opum, vel nummorum possessione sibi placent. Unde non incommode avaritia in SPLENDIDAM, RUSTICAM & MERCATORIAM dividitur (*o*).

§. 88. Hinc 1. sunt parci, & citius ex manu Herculis clavam, quam ex his nummum extorseris (*p*): 2. voluptatum contemptores, quas

(*n*) Vitium voluptuosis proprium, & quod statim in oculos incurrit. Ejus characteres habes apud THEOPHRAST. *in Charact. mor. cap.* 4. *p. m.* 574. & PLUTARCH. *περὶ ἀδολεσχίας*, seu *de garrulitate*, *tom.* 2. *p.* 502.

(*o*) AD SPLENDIDAM proni sunt, quibus simul multum *sanguinis*; ad MERCATORIAM, quibus haud parum choleræ: ad RUSTICAM, quibus plurimum *μελαγχολίας* est.

(*p*) Quæ tenacitas ubi supremum attigit gradum, in SORDES evadit, quarum characterem in Euclione eleganter exprimit PLAUTUS *in Adul.*

pecunia constare norunt: 3. honorum denique non ob eorum præstantiam, sed ob lucrum tantum cum iis conjunctum, adpetentes.

§. 89. Quum itaque rerum utilium possessione delectetur avarus (§. 87.): facile profecto reddideris rationem, 4. cur non alium in finem Deum colat, quam, ut eo in accumulandis opibus adjutore utatur, & hinc 5. cultu externo totam religionem metiatur; adeoque 6. ad *superstitionem* sit quam maxime proclivis (q).

§. 90. Nec minus inde perspicuum est, 7. avaros esse invidos, & hinc 8. morosos, 9. & μισάνθρωποι, 10. qui nec amicitiam colere, nec amici esse norint, sed 11. ob metum perpetuamque qua anguntur, suspicionem ab omnibus abhorreant, nisi quos sibi plane putent obnoxios: eosdem denique, 12. quum injusti, 13. litigiosi, & 14. omnium officiorum humanitatis negligentissimi sint: 15. superiores odio habere, paribus invidere, inferiores injustitia & crudelitate a se alienare quam maxime (r).

§. 91. Quin tantum abest, ut aliis faveant, ut 16. suum quoque genium defraudent, 17. laboribus se ultra modum excrucient, nec 18. alia studia cordi habeant, quam quæ ad rem faciendam videntur pertinere, & ad quæ excolenda

---

(q) Quemadmodum *atheismus* in profana Dei negatione; ita *superstitio* in perverso Dei conceptu & metu numinis servili consistit. Quum autem characteres superstitionis sint abominandi, veluti crudelitas adversus dissentientes, idololatria, hypocrisis: non obscurum esse potest, cur fuerint, qui superstitionem atheismo multo esse deteriorem, existimarent. Vid. PLUTARC. περὶ δεισιδαιμονίας, seu *de superstitione*, & BÆALI *Cogit. de Comet. & Quastion. ad provincial.*

(r) Eleganter THEOPHR. *in Charact. cap.* 11. *pag.* 587. Οὐκ ἂν ἐάσαι οὔτε συκοτραγῆσαι ἐκ τοῦ αὐτοῦ κήπου, οὔτε διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ πορευθῆναι, οὔτε ἐλαίαν

sufficit *memoria*, qua in primis pollere avaros, supra diximus.

§. 92. Denique odiosissimos reddit 19. vita ab omni elegantiæ & decoro remota, 20. taciturnitas intempestiva, 21. sermo de rebus nihili, 22. incessus incompositus, 23. vestitus parum conveniens (s); 24. gestus denique, ex quibus statim anxietas animi & habendi cupiditas elucent.

§. 93. Tot vitiis comitatæ incedunt *ambitio*, *voluptas*, *avaritia*, quarum quidem nulla reliquis melior, avaritia tamen absurdissima est. Unde & avarorum character minime omnium societati humanæ convenit (t).

§. 94. Caussa tot vitiorum in ipsa quidem mente vel innata omnibus mortalibus priva φιλαυτία seu IMMODICO SUI AMORE, quærenda est: nec tamen negari potest, mentem a tempe-

---

ὐ φοινίκων τῶν χαμαὶ πεπτωκότων ἀνελέσθαι: *ficum de suo horto neminem gustare scierit; neminem per fundum suum transire, aut ullam cardivam olivam palmulamve auferre.* Nota quoque illa PLUTARCHI οὔτε παρὰ νεκροῦ ὁμιλίαν, οὔτε παρὰ φιλαργύρου χάριν δεῖν ἐπιζητεῖν: *neque a mortuo colloquium, neque ab avaro beneficium exspectandum esse.*

(s) De hoc quoque egregia quædam habet THEOPHRAST. *ib.* p. 288.

(t) Hinc elegans ARISTOTELIS narratio de octo latronibus, qui quum de spoliis contenderent, primum ad quatuor, deinde ad binos, postea ad unum numero redacti sunt. Ex qua narratione colligit ὅτι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ τὸ πλεονεκτεῖν προαιρ. ἐζῶσιν οὐδὲν οὔτε βέβαιον οὔτε ὅσιον ἐστι; *hominibus, quorum studia ad avaritiam referuntur, nihil quidquam aut firmum, aut sanctum videri.*

ramentis corporis hoc, vel illud vitium capitale præcipue determinari (§. 56.).

§. 95. Ex quo sequitur, 1. ut quemadmodum non singulis hominibus singula temperamenta sunt, sed ea diversimode miscentur (§. 62.): ita & vitia illa omnia, diverso licet gradu, in omnibus hominibus reperiantur. 2. Ut hæc ipsa mixtura impediat, quo minus characteres omnes illorum vitiorum tam palam se semper exserant. 3. Ut, si æquali gradu permixta sint specie virtutis illudant imperitioribus (*u*).

§. 96. Præterea ad hæc vitia hominem facile abripiunt perversa EDUCATIO, CONSUETUDO, CONVERSATIO cum aliis hominibus vitiosis, immo & STATUS diversi.

§. 97. Quum enim in singulis statibus quædam bona adparentia se repræsentent, & repræsentatio ejusmodi adfectus excitet (§. 32.), adfectus sæpe iterati ac diuturna firmati consuetudine in mores evadant (§. 69.) facile explicari possunt mores diversi *imperantium*, *subditorum*, *optimatium*, *plebis*, *divitum*, *pauperum*, *sacerdotum*, *eruditorum*, *militum*, *mercatorum*, *opificum*, *agricolarum*.

§. 98. Quemadmodum autem philosophiæ moralis est, hominem perducere ad veram felicitatem, hæc autem in frutione summi boni consistit (§. 2.); ita facile patet, vitiis obrutos, & bonis adparentibus inhiantes (§. 70.), quamtumvis sibi beati videantur, vere tamen infelicissimos esse.

§. 99. Primo enim, quum *ambitiosi opinionum singularium*, quam veritatis, sint studiosiores (§. 77.); *avari* autem ad *superstitionem*

(*u*) Ita sane mixta voluptati ambitio sæpe virtutis larvam induit, ambitione voluptatem, voluptate ambitionem ad mediocritatem revocante.

(§. 89.), & *voluptuosi* denique ad *scepticismum* sint proniores (§. 83.): quam male se habeant hominum vitiis deditorum *intellectus* & IMAGINATIO, facile unusquisque animadvertit (*x*).

§. 100. Quumque deinde *conscientia* sit ratiocinatio de actionibus propriis (§. 18.); vitiis autem cooperti semper sibi conscii sint: quis non videt, quantis conscientiæ morsibus vexentur, quoties mens eorum in se ipsam convertitur? Quænam vero felicitas adest, ubi nos ipsi condemnamus?

§. 101. Præterea quum mens adpetat bonum, & desiderium mentis immortalis non possit non infinitum esse (§. 13.); qui fieri potest, ut sitis illa rebus fluxis, id est, opibus, honore, sensuumque titillationibus restinguatur? An vero felices dixeris, quorum adpetitus vel nunquam exsatiatur (*y*), vel in tædium & fastidium desit?

§. 102. Quum porro vitiosis perpetuo se repræsentent bona apparentia (§. 70.), & ex repræsentatione bona ADFECTUS oriantur (§. 32.): ambitiosi sane mentem perpetuo agitabit *ira* (§. 58.): voluptuosi *spes*, *metus* (§. 59.), *amor*, *odium*, *zelotypia*; avari *invidia* (§. 60.), *metus*, *desperatio*. Inter hos fluctus quæ tranquillitas esse potest? Quæ felicitas?

§. 103. Quumque CORPORIS quoque habenda sit ratio (§. 14.): quid certius, quam ple-

---

(*x*) Hinc *ambitio & voluptas* hominem facile ad *furorem & insaniam*; avaritia ad *enthusiasmum*, *metum spectrorum*, & *magiæ* absurdissimæ studium adigunt.

(*y*) Felicem esse est perfrui bono; perfrui bono est illo exsatiari. Qui ergo semper adpetunt, numquam exsatiantur: non magis felices dici possunt, quam Tantalus, cujus sempiternos cruciatus poetæ in perpetua fame ac siti inter delicias consistere fingebant.

rosque *morbos*, *dolores*, *sensuum ac motuum hebetudines* ex vitiis oriri? Immo quis *mortem* iis accelerari ignorat (z)?

§. 104. Et quænam porro CALAMITATES non ex vitiis proficiscuntur? Unde quæso *infamia*, *contemtus*, *carceres*, *supplicia*, *paupertas*, *æs alienum*, *inimicitiæ*, nisi ex vitiis?

§. 105. Quibus omnibus quum mens quam maxime percellatur (§. 32.); illud tamen est longe tristissimum, quod omni vero solatio destitutos se intelligunt, quicumque flagitiis suis indulgent. Neque enim conscientia eos solatur (§. 100.), neque immortalitas mentis, quæ, quum semper sui conscia maneat (§. 13.), non potest non & vitiis suis perpetuo cruciari, neque providentia Dei, quem vel non exsistere credunt (§. 77. 83.), vel sibi parum favere, conscientia judice, facile intelligunt (a) (§. 100.).

§. 106. Hæc plerumque parum expendunt homines, dum adhuc vitiis suis indulgent, nec facile sibi persuaderi patiuntur, se tam infelices esse. Sed hoc non credere, sed sentire incipiunt ubi MORS imminet, quæ eos ab objectis, quæ maximi fecerant, in perpetuum sejungit (b).

(z) Disceptatur hic de Luciani μακροβίοις, & cur Patriarchæ ad tantam senectutem pervenerint, postea autem vita hominum semper decreverit? Cur item in ultimo septentrione & ruri diutius vivant, aut integriore saltim valetudine utantur homines, quam in urbibus? Add. THOMASII *Dissert. de jure circa pharmacopolia civitatum* §. 25.

(a) Commendandus itaque hic in primis est libellus PLUTARCHI elegantissimus, ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον: *quod non suaviter vivi possit secundum decreta Epicurei*, tom. 2. p. 1086.

(b) Quum enim mens & indestructibilis & immortalis sit, & hinc maneat substantia cogitans, & suarum perce-

SECTIO IV.

DE SIGNIS ET CHARACTERIBUS MORUM, ET ADFECTUUM.

§. 107. *Signa adfectuum & morum.* §. 108. *Adfectuum signa qualia?* §. 109. *Signa amoris.* §. 110. *Odii.* §. 111. *Lætitiæ & tristitiæ.* §. 112. *Spei, motus, desperationis.* §. 113. *Ambitionis, avaritiæ, voluptatis.* §. 114. *Iræ.* §. 115. *Invidiæ.* §. 116. *Pudoris.* §. 117. *Zelotypiæ.* §. 118. *Transitio ad signa morum.* §. 119. *Ea vel physiognomonica, vel moralia.* §. 120. *Signa temperamentorum.* §. 121. *Signa ex incessu generatim.* §. 122. *In specie ex incessu ambitiosorum.* §. 123. *Voluptuosorum.* §. 124. *Avarorum, levium, & vecordium.* §. 125. *Signa moralia quotuplicia?* §. 126. *Sermo an mentis indicium præbeat?* §. 127. *Quotuplicia hæc signa sint?* §. 128. *Stilus ambitiosorum.* §. 129. *Voluptuosorum.* §. 130. *Avarorum.* §. 131. *Quid hic temperamentorum mixtura efficiat?* §. 132. *Sermones ambitiosorum.* §. 133. *Voluptuosorum.* §. 134. *Avarorum.* §. 135. *An simulatio certitudinem horum signorum tollat?* §. 136. *Signa ex hominum actionibus petenda.*

§. 107. Alia sunt ADFECTUUM SIGNA: alia MORUM ac PROPENSIONUM. *Illa* enim

ptionum sibi conscia (§. 13.); quid infelicius mente, quæ a bonis apparentibus sejuncta, non habet jam, quod amet, præter Deum, quum hunc tamen nec amare, nec ab eo amari possit? Ubi nihil est, quod amemus, ibi nec sperare quidquam licet: ubi spes abest, adest desperatio. Itaque moriens homo pravus, & desperationem & tristitiam sempiternam sibi imminere & prævidet, & reipsa sentit, si aliquo conditionis suæ sensu tangitur.

oculis ab objecto aversis, silentio, quoties quis de exoso objecto bene: loquacitate, ubi male loquitur; judicia sinistriora, evitatio colloquiorum, neglectus decori, suspiciones, iræ ac lites perpetuæ.

§. 111. LÆTITIAM risus, exsultatio, conversatio sponte quæsita, narratio suæ felicitatis, promissa splendida, liberalitas (*f*); TRISTITIAM pallor, oculi dejecti, lacrymæ, caput brachio innixum, solitudo, consolatium amicorum & omnis voluptatis aversatio, perpetua denique sui ipsius accusatio indicant (*g*).

§. 112. Ita & SPE pleni, alacres, audaces, aliorum contemptores; METICULOSI pallidi, tremuli, corpore contractiore, animo demisso: cauti & suspicaces esse solent. DESPERATI vario colore, oculis furorem præferentibus, verbis sui aliorumque odium exprimentibus, robore corporis inusitato, ac audacia incredibili, temeritate denique in adeundis periculis maxima adfectum indicant.

§. 113. AMBITIOSOS supercilium status corporis ad ostentationem compositus, incessus gravis, simulatio, decori studium: AVAROS oris habitus; ex quo curæ elucent, tristitia, solitudo, querelæ de temporum hominumque injuriis, eorum, qui blandius salutant, omniumque voluptatum aversatio; dissimulatio divitiarum, rerum minimarum cura, lites de meo & tuo, facundia de rebus œconomicis; in aliis mera infantia, superstitio, invidia denique & decori omnis neglectus (*h*); VOLUPTUOSOS

(*f*) Lætitiæ characteres in Chærea præclare expressit TERENT. *Eunuch. Act.* 3. *Scen.* 1.

(*g*) Expressit tristitiæ characterem TERENT. in *Heautent. Act.* 1. *Scen.* 1.

(*h*) Eos, quorum habendi cupiditas plane in sordes degeneravit, graphice in *Euclione* suo expressit PLAUT. *in Adul. Act.* 1. *Scen.* 1. 2. *Act.* 2. *Scen.* 2. 8. *Act.* 3. *Scen.* 2. 3. 4. 5. 6. *Act.* 4. *Scen.* 2. 3. 4. 6. 9. 10.

facies hilarior, joci & dicteria acutiora, adfectatum elegantiæ ac varietatis studium, misericordia, & liberalitas, ac præcipue proclivitas ad otium, & fuga laboris latitare non patiuntur.

§. 144. Nullius ferme adfectus characteres magis in oculos incurrunt, quam IRÆ. *Flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine (i). Labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum se ipsum torquentium sonus, gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens. Fœda visu & horrenda facies, depravantium se atque intumescentium. Nescias, utrum magis detestabile vitium sit, an deforme.* Ita SENECA de *Ira, lib. 1. cap. 1.*

§. 115. Nec minus INVIDIA pallore, oculis torvis & veluti fascini quid spirantibus, macie corporis, calumniis, solitudine adfectata, & fuga ejus, cui parum quis favet; in sensus incurrit.

§. 116. Nec dubitari potest de PUDORE, ubi suffusus in facie rubor cum oculis conniventibus & dejectis, averso corporis statu & fuga præsentium conjunctus est.

(i) Atqui iracundi aliquando pallescunt. Responsum cape. Ira vel *velox* est, quam EXCANDESCENTIAM vocant; vel *tardior*, & *tenacior*, quam appellamus IRACUNDIAM; vel denique *lenta*, & *sempiterna*, quam RANCOREM vel AMARITUDINEM dicere juvat. Hæc *melancholicis*; illa *cholericis*; ista *sanguinis* magis propria est. Ista ruborem extraordinarium, illa mediocrem, hæc pallorem excitat.

§. 117. Ridiculi sunt ZELOTYPIÆ characteres, quam mille suspiria, metus, suspiciones, oculi emissitii in congressibus amicorum, aliquando & desperatio, semper autem aliquid stultitiæ comitantur.

§. 118. Habent & reliqui adfectus sua signa, quæ tamen non æque incurrunt in oculos. Nos jam ad alia signa propensionum progredimur *(k)*.

§. 119. Ea recte distinxeris in PHYSIOGNOMONICA & MORALIA. *Illa* sua certitudine haud destitui, satis patet. Quum enim habitus & motus corporis humani a fluore nervoso pendeant (§. 48.) hic ex sanguine secernatur (§. 47.), sanguinis temperamenta diversa sint (§. 51.), eaque ad diversos mores hominis determinent (§. 56.) negari vix poterit, dari signa physiognomonica morum ac propensionum humanarum (*l*).

§. 120. Hinc rubor in facie, agilitas membrorum, habitus corporis succulentus, tempe-

---

(*k*) Scripsit DE LA CHAMBRE libellum sub titulo: *Les charactères des passions*, editum Parisiis 1653. 12. ubi in præfatione artem cognoscendi homines ad quinque capita reducit: & *primum* quidam ad characteres adfectuum, virtutum & vitiorum, *secundum* ad similitudinem hominum & bestiarum, *tertium* ad similitudinem sexuum, *quartum* ad similitudinem gentium sub diversis climatibus habitantium, *quintum*, quod *syllogisticum* vocat, ad sermonem, incessum, aliaque signa particularia pertinere ait. De similitudine faciei humanæ cum ore bestiarum egit etiam JO. BAPTISTA PORTA *in Physiognomonicis*, ubi & lineamenta vultuum humanorum bestiis certis similium depinxit. Sed certiora tamen sunt signa, quæ ad capita primum & ultimum pertinent.

(*l*) EURIPID. *in Jone v. 239. seq.*

Γνοίη δ' ἂν ὡς τὰ πολλά γ' ἀνθρώπου πέρι,
Τὸ σχῆμ' ἰδών τις, εἰ πέφυκεν εὐγενής,
De homine plerumque quis judicaverit,
Figuram ejus conspicatus, an sit generosa indolis.

ramentum SANGUINEUM; color vividus, motus agilis, at cum gravitate conjunctus, habitus corporis non inelegans, at aridior & siccior, CHOLERICUM; color fuscus & lividus, motus tardior & molestior, corpus compactum, & ossa grandiora MELANCHOLICUM; color pallidus, motus tardiores, corpus obesum & mollius, PHLEGMATICUM arguunt.

§. 121. Et inde facile etiam intelliguntur regulæ de incessu, quas alibi prolixius demonstratas meminimus (*m*). Ex iis enim, quæ modo (§. 120.) de motu sanguineorum, cholericorum, melancholicorum, phlegmaticorum diximus, regulæ illæ prono alveo fluunt.

§. 122. Nam ratio & experientia confirmant, 1. incessum cum adfectatione quadam & molestia tardum, gressus Hispanicos, habitum corporis ad pompam compositum, cervicem obstipam & vultum adseveratum, signum esse AMBITIONIS *ridiculæ*. 2. Incessum tardum & interruptum, cum motu corporis erecto, gesticulatione gladiatoria, cervice exserta, vultuque truce & ad terrorem incutiendum composito conjunctum, signum esse AMBITIONIS *Thrasonicæ*. 8. Incessum tardum, altum, constantem, gravem, cum motu corporis reciproco & manuum decoro conjunctam, signum esse AMBITIONIS *tum aulicæ*, *tum militaris* (*n*). 4. Gressum tardum, habitum corporis veluti in se contractum, caput demissum, oculos dejectos, & subinde ad cœlum sublatos, vultum torvum,

---

(*m*) *In Syllog. opuscul. nostr. Exerc.* 4. *de incessu animi indice*, *cap.* 1. §. 7. *seq.*

(*n*) Alioquin si accedit cervix rigida & obstipa, vultus adductus, taciturnitas, vel sermo rarior, & cum molli quadam digitorum gesticulatione conjunctus, arrogantiæ hoc & credulitatis indicium censetur: ita incessum Tiberii describit SUETON. *in vit. Tiber. c.* 68.

suspiria altius & frequentius ducta, cæteris paribus, indicare AMBITIONEM *pharisaicam*.

§. 123. Nec minus facile intelligitur, 5. incessum agilem, mollem, & ad scenicam levitatem formatum, nec non oculos inter ambulandum procaciter circumactos: VOLUPTATIS *Venereæ* (o); 6. incessum agilem, & compositum tamen, cum motu corporis decoro conjunctum, nec tamen mimicum, vultum denique serenum & hilarem, VOLUPTATIS *amicæ*; 7. incessum levem, remissum, dissolutum, ab omni decoro alienum, pedes infirmos ac instabiles, VOLUPTATIS *Bacchiæ* præbere indicium.

§. 124. Denique non male inde inferimus, 8. incessum difficilem, & cum molestia quadam velocem, incompositum, interruptum (p), & cum anhelitu & statu motuque corporis indecoro conjunctum, AVARITIAM, seu opum & divitiarum cupiditatem, prodere; 9. incessum varium, modo tardum, modo concitatum, cum vultu feroce & oculis vagis conjunctum, summa LEVITATIS ac VECORDIÆ (q); 10. incessum denique cum violento humerorum motu, oculis stupentibus, & ore distorto conjunctum,

---

(o) Pertinet huc in primis locus apud PETRON. ARB. *Satyr. Vides me? nec auguria novi, nec mathematicorum cælum curare soleo; ex vultibus tamen hominum mores colligo, & quum spatiantem vidi, quid cogites, scio. Quo enim incessus arte compositus, & ne vestigia quidem pedum extra mensuram aberrantia, nisi quod formam prostituis, ut vendas?*

(p) THEOPHRAST. *in Char. p.* 7. Κἂν ἐπ' ἄλλῳ μηδὲ μήτε θαυμάζειν, μήτε ἐκπλήττεσθαι ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὅταν δὲ ἴδῃ βοῦν, ἢ τράγον, ἑστηκὼς θεωρεῖν, *in vita aliorum quidem nihil admiratur, neque ulla re percellitur: at si bovem viderit, aut hircum, ibi homo gradum sistere & contemplari.*

(q) Ita incessum Catilinæ describit SALLUSTIUS *de Bello Catil. c.* 15.

ingenii DOLOSI, INVIDI & NULLI mortalium FIDI argumenta esse.

§. 125. Sunt & alia signa physiognomica, quæ ex rugis ac lineamentis frontis, ex voce, gestibus, similibusque petuntur. Sed certiora sunt MORALIA, id est SERMO & ACTIONES. Effectum enim de caussa testari, nemo temere negaverit (*r*).

§. 126. SERMO est sonus articulatus, quo cogitationes nostras cum aliis communicamus. Quum itaque ex cogitationibus proficiscatur, cogitationes autem plerumque cum affectu, propensione & inclinatione hominis conveniant, consequens est, ut recte observavit DIOGENES CYNICUS, mentem hominis ex sermone, non minus ac ollæ materiam ac integritatem ex tinnitu, dignosci (*s*).

(*r*) Hinc ipse Servator hæc signa morum tamquam certissima commendat, Matth. 12. 33. 35. Luc. 6. 43. 45. PLUTARCH. *in Vita Alex. p. 664. com. 1. Opp.* οὔτε ταῖς ἐπιφανεςάταις πράξεσι πάντως ἔνεςι δήλωσις ἀρετῆς καὶ κακίας· ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα, καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον, ἢ μάχαι μυριόνεκροι, καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται, πολιορκίαι πόλεων: *non semper clarissimæ quæque res virtutes & vitia repræsentant, sed exiguum subinde factum dictumque & jocus aliquis citius specimen edit morum, quam prælia funestissima, maximæ acies, urbiumque expugnationes.*

(*s*) Idem etiam de verbis *scriptis*, seu in litteras redactis, exstimandum. Quamvis enim stilus facilius simulet dissimuletque, quam lingua: plerumque tamen & in scriptis ingenium humanum, tamquam in speculo quodam, conspicitur. Vere ac eleganter DEMETRIUS PHALERÆUS, vel quisquis libelli *de eloquutione* auctor est: Σχεδὸν γὰρ εἰκόνα ἕκαςος τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς γράφει τὴν ἐπιςολήν, Καί ἐςι μὲν καὶ ἐξ ἄλλου λόγου παντὸς ἰδεῖν τὸ ἦθος οὗ γράφοντος ἐξ οὐδενός δὲ οὕτως, ὡς ἐπιςολῆς, *Fere enim animi sui simulacrum quisque & imaginem epistolam scribit. Et est quidem ex omni alia oratione videre ac noscere mores scriptoris: ex nulla tamen æque, ac ex epistola,*

§. 127. In sermone, & FORMA spectatur, & MATERIA. *Forma* est ipse stilus ejusque character; *materia* ipsa sententia, quam verbis complectimur. Quum itaque stilus ab ingenio, judicio, memoria vel maxime pendeat: hæ vero facultates nexu inseparabili cum propensionibus hominum conjungantur, ex *stilo* etiam de hominis moribus non inepte judicamus (*t*).

§. 128. Quia ergo AMBITIOSI & CHOLERICI judicio acri & recto polleant (§. 85.), consequens est, ut genus dicendi ament Atticum vel Rhodium, emphaticum, sublime, grande, concitatum, & ex quo vis quædam dicendi elucet (*u*).

§. 129. Quumque SANGUINEI & VOLUPTUOSI ingenio valeant (§. 59.): non mirum est, eos aptiores esse ad genus dicendi Asiaticum, jocosum, conspicuum, elegans, moratum, argutum & poeticum.

§. 130. Denique quum MELANCHOLICI & HABENDI CUPIDI memoria potius, quam judicio & ingenio excellant: facile incidunt in sermonem verborum circumductum, obscurum, frigidum, inæqualem & sententiis parum acutis refertum (*x*).

(*t*) Ex sanguinis enim temperamento & motu temperamentum corporis oritur (§. 51.). Prout sanguis se habeat, eatenus & spiritus animales, vel fluor nervosus vel subtilior agiliorque, vel crassior & minus agilis secernitur (§. 47.). Ex fluoris istius diversa constitutione diversa indoles nascitur (§. 48.): Ex indole stili characteres modificantur (§. 127.). Ergo ex stilo de temperamentis conjunctaque cum iis propensione judicatur.

(*u*) Quomodo differantur ideæ stili vel characteres, de quibus hoc & sequentibus paragraphis agemus, regulis & exemplis luculenter exposuimus *in Fundam. stili cult. Part.* 1. c. 2. §. 37. 63.

(*x*) Tantum enim abest, ut sententiæ nimis frequentes

§. 131. Ex quo stili peritiores facile colligent, qualis morum & temperamentorum mixtura ad stilum vere elegantem & nativa sua pulcritudine absurgentem quam maxime sit idonea.

§. 132. Ita ex *forma* sermonis, seu stilo, de hominum ingenio judicatur. Quod ad ejusdem MATERIAM attinet, experientia ipsa nos satis convincit, eos, quos vana vexat *ambitio*, de rebus magis, & suis maxime, itemque de rebus moralibus & politicis, libentissime loqui, nullumque acroama audire lubentius, quam de laudibus suis (*y*).

§. 133. Næc minus res ipsa docet, *voluptati deditos* ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας libenter disserere de rebus ad voluptatem pertinentibus, jucundis, curiosis; magisque quæstionibus physicis, quam moralibus, politicisque, quin & obscœnis & lubricis magis, quam seriis delectari. Ubi dissimulant, tanto absurdius in voluptates invehuntur, quanto magis ad eas natura proclives sunt.

§. 134. Denique *avari* aut nihil loquuntur, aliis sermocinantibus, aut de lucro captando, rebus œconomicis, frugalitate, temporum hominumque injuriis, & litibus suis, quin & de

---

sapientiam quamdam eximiam arguant, ut vulgus magis, quam sapientissimi quilibet, ut soleant sententiis. Ostendimus hoc in *Fundam. stili cult. Part.* 1. c. 2. §. 35.

(*y*) Hinc colligas, Ciceronem immodica laborasse laudis ac honorem cupiditate, eaque in re ipsum Cæsarem multo modestiorem fuisse. Nec dubium est, qui facundissimus iste Romuli nepotum idem, quod Cæsar, ausurus fuisset, si tam facile putasset, eloquentia civitatis libertatem opprimere, quam armis. Veritatem hujus observationis deprehendent, quicunque Cæsaris *Commentarios de bello Gallico & civile* cum Ciceronis *orationibus Catilinariis*, iisque; quas post reditum habuit, nec non cum *Philippicis*, contulerit.

magia, cultu externo & benedictioné, quam vocant, divina, longos ac parum suaves sermones instituunt.

§. 135. Locus hic est simulationis, sed non ita, ut non occasio, vinum, familiaritas, larvam aliquando detrahant. Quin quo magis simulationi ac dissimulationi studet homo vitiis deditus, eo minus propensionem suam dissimulat (z).

§. 136. Supersunt ACTIONES, quas quales esse oporteat *ambitiosorum*, *voluptuosorum*, *avarorum*, facile unusquisque animadvertit. Id modo observandum, non ex una alterave actione judicandum esse de propensione hominis; sed ex longa earum serie. Sic verum esse deprehendet, quæ toties inculcat Servator noster, *qualis sit arbor, tales eam fructus laturam* (a).

(z) Hinc quamvis Tiberius esset simulator maximus, non fefellit tamen plerosque cautiores, qui diurno usu didicerant, *lubere eum specie recusantis recusare specie cupientis*. Illustrabit hanc observationem TACITUS *Annal. lib. 1. cap. 3.*

(a) Quare pestilentissimi sunt homines, & ad omne scelus profligati, in quos cadit elogium CORNELII NEP. *in Alcib. cap. 1. Constat enim inter omnes, qui de eo memoria prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius vel in virtute, vel in vitiis.* Adde Timæi & Theopompi de eo testimonia apud eumdem, *cap. 11.*

CAPUT III.

De summa felicitate, ad quam Homo contendit.

SECTIO I.

DE BONO, ET MALO GENERATIM.

§. 137. *Connexio.* §. 138. *Hominis inclinatio naturalis ad felicitatem.* §. 139. *Et quotuplex?* §. 140. *Consistit in fruitione boni præstantissimi.* §. 141. *Ergo de bono generatim agendum.* §. 142. *Quod bonum? Quid malum?* §. 143. *Bonum verum & adparens.* §. 144. *Absolutum & respectivum.* §. 145. *Activum & passivum.* §. 146. *Privativum & positivum.* §. 147. *Ordinarium & extraordinarium.* §. 148. *Corporis & animi.* §. 149. *Axiomata de bono, primum & secundum.* §. 150. *Tertium, quartum, quintum.* §. 151. *Sextum, septimum & octavum.* §. 152. *Nonum & sequentia.* §. 153. *Vita & mors bonæ, an malæ?* §. 154. *An indifferentes?* §. 155. *An bona sanitas, robur, forma, ingenium?* §. 156. *An scientia, artes, agilitas?* §. 157. *An virtus, & vitium.* §. 158. *An entia naturalia & moralia extra nos posita?* §. 159. *An homines?* §. 160. *An Deus?* §. 161. *Quum hæc bona omnia simul consequi nequeamus, præstantissimum quærendum.*

§. 137. Expensa hominis morali, proximum est, ut veram illam felicitatem, ad quam ille perducendus est, paullo accuratius consideremus (§. 8.).

§. 138. Et cum quidem finem homini vel ipsa natura ostendit, ut ad summam, ad quam ad-

spirare potest, felicitatem contendat. Voluntas enim semper bonum adpetit (§. 29.), vera autem felicitas in veri boni fruitione, malique absentia manifesto consistit, seu, ut CICERO *Tusc. quæst. lib. 5. cap.* 10. loquitur, felicitas est *secretis malis omnibus cumulata bonorum complexio*.

§. 139. Quum itaque *felicem esse* sit bono vero frui (§. 138.); & multi tamen qui bonis variis, & iis quidem veris, præditi sunt, ideo felices non videantur; consequens est, ut felices dicendi sint (*b*), aut qui omnibus bonis fruuntur, aut qui possident bonum summum & præstantissimum, quod facile reliquorum omnium pretium aut exsuperet, aut saltim exæquet.

§. 140. Quia autem omnibus bonis se fruiturum homo naturæ suæ sibi conscius sperare vix potest; sufficere ei ad veram felicitatem debet possessio boni summi & præstantissimi, quod reliqua omnia aut superat, aut exæquat (*c*).

§. 141. Ut autem ex tot bonis, quæ omnis boni dator, Deus, humano generi dedit, maximum & præstantissimum eligatur; de natura

(*b*) Ita summam felicitatem definivit PLATO apud CICERONEM *Quæst. acad. lib.* 1. *cap.* 6. ubi ait: *In una quidem virtute positam beatam vitam, non tamen beatissimam, nisi adjungerentur & corporis bona, & cetera ad virtutis usum idonea* ...

(*c*) Quemadmodum enim, ubi sorte res agitur, & in medio positæ sunt diversæ summæ pecuniæ, veluti 10000, 1000, 500. 100, 50, 20, 10, 5, 1. florenorum, unusquisque optat sibi copiam dari summæ maximæ, si omnes conjunctim sperare non liceat: ita & homini eo enitendum, ut quando omnibus bonis absolute perfrui nequit; summo saltim & perfectissimo potiatur. Ipse Servator Luc. 10. 42. *Unum inquit, necessarium est, Maria* τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, *optimam portionem elegit*.

BONI, & MALI paullo accuratius erit agendum.

§. 142. BONUM adpellamus, quidquid rem conservat ac perficit; adeoque, si id ad hominem refertur, bonum illi erit, quidquid hominem conservat ac perficit; MALUM, quod eumdem destruit ac deteriorem reddit (*d*).

§. 143. Quum igitur quædam hominis naturam creduntur conservare & perficere, quæ eam re vera destruunt, quædam eamdem destruere aut deteriorem reddere videantur, quæ vere conservant ac perficiunt; *bonum* æque, ac *malum* vulgo in VERUM & ADPARENS dividunt, quamvis bonum adparens verum malum, malum adparens verum bonum; adeoque tota divisio inepta sit (*e*).

§. 144. Deinde quemadmodum res aliqua ita nos conservat ac perficit, ut ejus fruitio non possit detrimentum adferre; alia (*f*), prout bene, vel male ea utimur, nos vel conservat vel destruit: ita facile intelligitur divisio nova, quod aliud bonum sit SIMPLICITER & ABSOLUTE tale, aliud certo RESPECTU, vel SECUNDUM QUID (*g*).

(*d*) Si ergo malum repugnat naturæ nostræ & essentiæ; adeoque destruit τὸ *esse*, vocatur PHYSICUM: sin repugnat voluntati Dei & destruit τὸ *bene esse*, MORALE dicitur. Quæ divisio etiam ad bonum pertinet.

(*e*) Est ergo potius distinctio, per quam vocabulum BONUM ab æquivocatione liberatur, Aristotelis tamen ea genuina divisio visa est, quia bonum ipsis erat *congruentia cum aliquo adpetitu*. ARISTOT. *Eth. ad Nicom. l.* 1. *cap.* 1.

(*f*) Quum detrimentum nobis adferatur, aut dum τὸ *esse* destruitur, aut dum τὸ *bene esse* privamur (§. 142. *), neutrum cadit in bonum absolutum: & hinc illud & *utile* & *honestum*, & *jucundum* esse oportet, e. g. virtus.

(*g*) Et hoc etiam dicitur ἀδιάφορον, seu *indifferens* a

§. 145. Porro quum homo vel *agendo* aliquid se perficiat & conservet, vel *patiendo*, seu *recipiendo*: priore casu bonum ACTIVUM; posteriore PASSIVUM adpellatur.

§. 146. Per se quoque patet bonum vel ideo nos perficere, quia conservat, idest mali quid a nobis avertit; vel quia perficit, & utilitatis quid adfert. Hinc illo casu bonum PRIVATIVUM; hoc POSITIVUM dicitur (*h*).

§. 147. Est etiam bonum, quod nos in *statu naturali* conservat. Est quoque, quod in *statu præternaturali* destructionem a nobis avertit. Illud ORDINARIUM; hoc EXTRAORDINARIUM vocamus (*i*).

§. 148. Denique, quæ immediate ad corporis conservationem ac perfectionem comparata sunt, bona CORPORIS; quæ mentem perficiunt ac conservant, bona ANIMI nuncupantur. Quæ divisio cum altera, quæ bona quædam ad vitam *vegetativam*, quædam ad *sensitivam*, quædam ad *rationalem* pertinere dicuntur, facile poterit conciliari (*k*).

§. 149. Quum itaque homini bonum sit, quidquid eum conservat, ac perficit (§. 122.);

---

quod vere bonum nec malum sit, sed tale fiat, si certis usibus adhibeatur.

(*h*) Hinc facile patet, ubi bonum simul *privativum*, simul *positivum* est, illud κατ' ἐξοχὴν bonum esse. Sic dum Servator nos non solum ab æternis cruciatibus redemit; sed & sempiternam beatitudinem sua obedientia meruit, dubitari non potest, quin hoc beneficium sit inæstimabile.

(*i*) Sic cibus, potus, motus, sunt bona hominis *ordinaria*; medicamenta, venæ sectiones, cauteria, actiones, *extraordinaria*.

(*k*) Quæ enim vitam *vegetativam*, vel *sensitivam* perficiunt, immediate prosunt *corpori*: quæ *rationalem*, animo.

consequens est, 1. ut quo magis res ad conservationem ac perfectionem nostram facit, eo melior; & 2. quo magis imperfectos nos reddit, aut destruit, eo pejor habenda sit.

§. 150. Deinde quum mens nostra corpore sit præstantior (§. 14.): facile intelligitur, 3. bonum, quod mentem perficit, bonis corporis esse præferendum; nec tamen, 4. quæ corpori prosunt, plane pro malis vel indifferentibus esse habenda (*l*). 5. Bonum, quod & mentem & corpus perficit, vel conservat, multo præstantissimum esse.

§. 151. Quum porro, qui non est, nec felix esse possit (50. §. 15.): consequens est, 6. ut conservari magis expediat, quam perfectiorem fieri; adeoque 7. bonum *privativum positivo* sit præstantius, 8. præstantissimum autem, quod simul privativum, simul positivum est (§. 146.) (*m*).

§. 152. Porro ex definitionibus boni *absoluti* & *secundum quid* (§. 144.), *activi* & *passivi* (§. 145.) *ordinarii* & *extraordinarii* (§. 147.) fluunt axiomata: 9. Bonum *passivum*, quia propter activum est, huic merito posthabendum. 10. Bonum extraordinarium in statu naturali fit

---

(*l*) Hinc absurde Cyrenaici vitam pro *malo*, mortem pro *bono* quodam venditabant (H. §. 57.) Nec minus errabant Stoici, qui solam *virtutem bonam*, solum *vitium malum*, reliquas res omnes nec bonas, nec malas esse censebant (H. §. 81.). Quum enim bonum homini sit, quod eum, id est, ejus essentiam, conservat, & perficit (§. 142.), ad essentiam autem hominis non modo mens, sed & corpus pertineat (§. 11.)? ea quoque, quæ corpus conservant & perficiunt, bona esse oportet. Q. E. D.

(*m*) Erravit ergo Epicurus, & quicumque illum secuti summum hominis bonum in *ἀναλγησίᾳ* seu *indolentia* positum existimant (H. §. 88.) Est enim hoc bonum privativum, quod positivo comparate præstantius, at non præstantissimum est.

malum, æque ac ordinarium in statu præternaturali. 11. Quod bonum minus nos fruitione majoris boni privat, illud malum sit. 12. Quod malum majus malum, ipsamque destructionem a nobis avertit, sit bonum (*n*). 13. Bonum verum simpliciter tale simul jucundum est, simul honestum, simul utile (§. 144. *).

§. 153. Ex quibus axiomatibus facile patet, 1. in nobis VITAM esse bonum præstantissimum (§. 150. 5.), nisi quis ita vivat, ut spe majoris felicitatis excidat (§. 152. 11.). At 2. MORTEM in se malum quid esse (§. 140.), nisi nos majoribus malis subducat (*o*) (§. 152. 12.).

§. 154. Ex quo porro colligimus, 3. ne illos quidem recte ratiocinari, qui MORTEM in se pro indifferente habent (*p*), quum in meo ar-

---

(*n*) Hinc regulæ 1. *Ex duobus malis (physicis) eligendum est minus*, e. g. melius est, digitum amittere, quam vitam. 2. *Ex duobus malis moralibus neutrum eligendum, nisi favor necessitatis excuset*; e. g. si quis Nero Christianum aut sacrificare, aut adulterium admittere juberet, neutrum faciendum esset. 3. *Ex duobus malis, quorum alterum morale, alterum physicum est; physicum est eligendum* (§. 150. 3.), e. g. satius videbatur Josepho, vincula ferre, quam in heræ amplexus ruere.

(*o*) Mors puta naturalis. Quam enim ipse sibi homo adsciscit, voluntariam numquam bonam esse, facile patet: Voluntas hominis fertur in bonum (§. 28.) & ex Dei quidem intentione in bonum verum, quia adparens non bonum, sed malum est (§. 143.) Jam quum verum bonum sit, quod nos conservat & perficit (§. 142.); voluntas nostra ex intentione Dei ferri debet in sui conservationem & perfectionem. Ergo αὐτόχειρ, dum ejus voluntas fertur in sui destructionem, agit contra intentionem Dei; adeoque committit malum morale (142. *). Jam quum malum morale nunquam eligendum sit (§. 152. * 2. 3.): αὐτοχειρία etiam nunquam eligenda est; adeoque hoc sensu mors nunquam bona fieri potest. Q. E. D.

(*p*) Itaque adparet, in paralogismum abire ratiocinatio-

bitrio non sit, mori velim, nec ne; adeoque morte nec bene, nec male uti possim, sed tantum a Deo eam exspectare debeam (§. 153. *).

§. 155. Idem 4. de SANITATE, ROBORE, FORMA, INGENIO, aliisque, quæ natura in homine sunt, dicendum, nisi eorum fruitio te majore bono privet (§. 152. 11.), quemadmodum 5. morbus, dolor, infirmitas, deformitas, stupor pro malis merito habentur, nisi majori evitando malo occasionem præbeant (§. 152. 12.).

§. 156. Quas studio ac exercitatione adquirimus, perfectione intellectus, veluti SCIENTIA, ARTES, AGILITAS CORPORIS &c. in se bonæ sunt; at scientia, & celeritas ingenii præstantiora bona, quam artes & agilitas corporis (§. 150. 3.). At si quis tamen abutatur his præsidiis ad vitia, ea malorum nomen merito induunt (*q*) (§. 152. 11.).

§. 157. Præterea quum VIRTUS vere sit bonum honestum, jucundum, utile (§. 144. *): sequitur, ut illa vere bona sit (§. 152. 13.): quemadmodum VITIUM absolute & simpliciter malum est; adeoque admittit excusationem (*r*).

---

nem; *quia vita bona est, etiam finis vitæ malus esse non potest*. MARC. ANTONIN. *εἰς ἑαυτὸν lib.* 9. §. 21. Nam alius est finis, qui rei bonæ pars est; alius, qui rem bonam destruit. Ita si adnumerem tibi 100. aureos, centesimi adnumeratio mala non erit, quamvis finis istius actus adsit. At si habeas 100. aureos, eique possessioni finem adferat incendium, vel furtum, finem hunc possessionis nemo negabit malum esse, quamvis ipsa possessio bona sit.

(*q*) Absurde ergo laudaret quis *pulchritudinem* Thaidis, *scientiam* Spinozæ, *artem* ejus, qui falsam monetam cudit, *celeritatem ingenii* in Pseudolo Plautino, *agilitatem* corporis in Cartuchio, vel fure alio, cui ingenium omne in digitos abiit.

(*r*) Et hinc regula fluit: *non sunt facienda mala, ut e-*

§. 158. Quæ *extra nos* posita sunt, ENTIA; sive NATURALIA, ut *cibus*, *potus*, *aurum*, *argentum*; sive MORALIA, ut *fama*, *honor*, *dignitas*, vere *indifferentia* sunt (§. 44. **): adeoque *bona*, si iis recte utaris: *mala*, perperam (*s*).

§. 159. Multo magis HOMINES, qui nobiscum in societate vivunt, *boni* nomen merentur, si virtute prædíti sumus; *mali*, si vel nos, vel ipsis, vitiis indulgemus (*t*).

§. 160. Et quid denique de DEO dicamus, qui, quum & esse nobis dederit, & id solus conservet, & quod caput rei est, tamquam ens

---

veniant bona; & recte Apostolus, ita sententiam κρίμα ἔνδικον εἶναι, *condemnationem justam esse*, *Rom.* 3. 8. Ita peccarunt Saul & populus, res Amalecitarum devotas diripentes, ne sacrificia deessent, 1. *Sam.* 15. 21. Nec obscurum inde est, quo vitio laboret principium illud famosum Jesuitarum, quod nomine *methodi dirigendi intentionem* adpellitant (H. §. 91.)

(*s*) Sic cibi, potus, & reliqua omnia sunt bona, si iis utaris ad vitam & statum tuum conservandum. At malorum semper iliadem cibus & potus attulerunt *luxuriosis*, aurum & argentum *Euclionibus*, honor & dignitas *tyrannis*, & ambitiosis omnibus, qui:

Tolluntur in altum,
Ut lapsu graviore ruant.

(*t*) Homines enim aut *flagitiis* adhuc sunt contaminati, aut *virtuti* student. *Hoc casu* nebis non ægre facient, si & ipsi virtutem sectamur. Infra enim dimonstrabimus suo loco, inter homines virtute præditos veram intercedere amicitiam. *Illo casu* nec nocere nobis possunt, nec nos destruere, vel perfectionibus privare. Potius eorum malitia virtutem nostram acuit, exercet, provehit. Hinc illa aurea Socratis judicium capitale subituri verba apud EPICTET. *Enchir. Cap. ult.* Ἐμὲ δὲ Ἄνυτος, καὶ Μέλιτος ἀποκτεῖναι μὲν δύνανται, βλάψαι δὲ οὔ, *me autem Anytus & Melius, occidere sane possunt; lædere vero non possunt*. Contra si mali sumus, mali homines nobis non

perfectissimum, non possit non eos, qui illo fruuntur, bonis innumeris beare, bonum, vere absolutum est, nec proprie ulli nocere potest.

§. 161. Tam multa bona sunt, quæ hominem ubique circumstant. Sed quum in his quædam in ejus potestate non sint, veluti sanitas, robur, forma, ingenium, opes, honores; quædam fluxa ac minus stabilia, veluti præter hæc omnia ipsa scientia: facile patet, neminem temere esse mortalium, qui ea omnia conjunctim & perpetuo possideat, adeoque ex tot bonis eligendum esse summum ac præstantissimum (§. 140.), in eoque inveniendo non aberraturum, quicumque axiomata de bono & malo, luce meridiana clariora (§. 149.), in consilium adhibuerit (*u*).

possunt non nocere, sive amici nobis sint, sive inimici: *boni* nobis non aliter proderunt, quam si nos ab iis emendari patiamur. Hinc verum est, diverso respectu *hominem homini Deum, angelum, lupum, diabolum esse*.

(*u*) Posset quidem destruere hominem & perdere, si vellet. Sed quia non vult, nec sane potest. Atqui pereunt, qui ejus voluntati non parent. Immo pereunt; at non perdit eos Deus, sed ipsi suo sibi damno hoc malum arcessunt: *Perditio tua ex te, Israel.* Quo enim pacto felices essent, qui a vero bono se alienant? Præclara sunt, quæ in hanc rem disserit SENECA *Epist.* 95. *Quæ caussa est Deo bene faciendi? Natura. Errat, si quis putat illum nocere velle: non potest; nec accipere injuriam potest, nec facere, &c.*

SECTIO II.

DE SUMMO BONO.

§. 162. *Summum bonum quid?* §. 163. *Ejus character primus.* §. 164. *Secundus.* §. 165. *Tertius.* §. 166. *Quartus.* §. 167. *Quintus.* §. 168. *Cui omnes characteres conveniunt, id summum bonum est.* §. 169. *Non ergo voluptas?* §. 170. *Nec voluptas animi, vel tranquillitas.* §. 171. *An divitiæ & honores?* §. 172. *An scientia, sanitas, libertas?* §. 173. *An virtus?* §. 174. *Solus Deus summum bonum est.* §. 175. *Nos æque, ac res extra nos, exsistimus.* §. 176. *Existentia vel necessaria, vel contingens.* §. 177. *Entis necessario exsistentis attributa.* §. 178. *Nec non entium contingenter exsistentium.* §. 179. *Universum hoc habet caussam exsistentiæ a se diversam.* §. 180. *Caussa illa est prima, & a se ipsa exsistens.* §. 181. *Et hinc ens perfectissimum, id est, Deus.* §. 182. *Deus est ens simplex.* §. 183. *Spiritus.* §. 184. *Æternus, independens, infinitus, incomprensibilis, omnibus præsens, unus.* §. 185. *Intelligens, sapiens, præscius, libere volens, omnipotens.* §. 186. *Verax justus, bonus.* §. 187. *Deus ergo est summum bonum.* §. 188. *Etiam ratione hominis consideratus.* §. 189. *Quod probatur ex charactere primo.* §. 190. *Secundo.* §. 191. *Tertio.* §. 192. *Quarto.* §. 193. *Quinto.* §. 194. *Conclusio demonstrationis.* §. 195. *Deo perfruimur mente.* §. 196. *Intellectu.* §. 197. *Speciatim amore.* §. 198. *Qui vinculum inter Deum, & homines.* §. 199. *Amor complacentiæ & concupiscentiæ.* §. 200. *Nec non obedientiæ, ami-*

citiæ & benevolentiæ. §. 201. *Quali amore nos Deus complectatur?* §. 202. *Qualem debeamus Deo? Unde cultus Dei internus?* §. 203. *Unde externus?* §. 204. *An Deus etiam cultu externo prosequendus sit?*

§. 162. SUMMUM itaque BONUM est bonum omnium præstantissimum, cujus fruitio reliqua bona omnia aut adæquat, aut superat (§. 140.); & hinc hominem, expleto ejus desiderio, vere felicem ac tranquillum reddit. Hoc bonum finis ultimus est, ad quem contendimus (*x*). Eo autem potiti, non possumus non simul vera felicitate potiri.

§. 163. Quum itaque bonum omnes adpetamus naturaliter (§. 29.), adeoque & nemo sit mortalium, quin summo bono perfrui cupiat: facile patet, 1. id bonum ita comparatum esse oportere, ut ab omnibus, media non adsperantibus, possit obtineri (*y*).

(*x*) Non ergo felicitas & tranquillitas est ultimus hominis finis; sed summi boni fruitio, quacum vera felicitas & tranquillitas animi semper conjuncta est. Non appetimus *summum bonum*, ut *felices* simus; sed ideo *felices* sumus, quod *summo bono* perfruimur. Nec posset bonum hoc *summum* adpellari, si propter aliud bonum adpeteretur; i. e. propter *felicitatem*. Elegantissime summum bonum describit CICERO *de fin. L. 1. Cap. 4. quod sit illud extremum & ultimum, quo sint omnia bene vivendi & recte faciendi consilia referenda, quid sequatur natura, ut summum ex rebus expetendis, quid fugiat, ut extremum malorum.* —

(*y*) Quum enim in omnibus naturale summi boni desiderium inseruerit Deus, & is tamen frustra nihil faciat: necessario etiam vult, ut homines id consequantur. Quare vult etiam, ut ab omnibus media non adspernantibus possit obtineri. Eleganter ARRIANUS in *Dissert. Epictet. Lib. 3. Cap. 3.* Πέφυκε δὲ πᾶσα ψυχὴ, ὥσπερ τῷ ἀλ-

§. 164. Quandoquidem etiam bonum hoc oportet esse omnium præstantissimum (§. 162.): consequens est, 2. ut præcipue mentem conservare ac perficere debeat, siquidem animi bona bonis corporis præstantiora esse inter omnes constat (§. 150. 3.), qui non sunt Aristippi de grege porci (H. §. 56.).

§. 165. Quumque circa *bonum* proprie voluntas, circa *verum* intellectus versetur (§. 15. 16.) merito inferimus, 3. summum bonum voluntatem perficere, eam libertate donare, morbos seu vitia ejus curare; & hinc summam illam infelicitatem, quacum vitiis obruti homines conflictantur, tollere debere (z).

§. 166. Præterea quum, si propter aliud expeteretur summum bonum, hoc nomen tueri non posset. (§. 162. *): facile intelligitur, 4. illud ita comparatum esse debere, ut nullum sit præstantius, propter quod expetendum videatur.

§. 167. Denique quum in fruitione istius boni summi vera hominis felicitas posita sit (§. 162.), adeoque non major infelicitas excogitari possit, quam amittere summum bonum: consequens est, 5. ut bonum hoc perpetuum, &

ηθῆν ἐπινεύειν, πρὸς τὸ ψεῦδος ἀνανδύειν, πρὸς τὸ ἄδηλον ἐπίχειν, οὕτω πρὸς μὲν δὲ ἀγαθὸν ὀρεκτικῶς κινεῖσθαι πρὸς τὸ κακὸν ἐκκλιτικῶς, πρός γε τὸ μητ' ἀγαθὸν μήτε κακὸν οὐδετέρως, *omnis mens ut naturaliter propensa est, & vero adsentiri, & a falso dissidere, & in ambiguis se sustinere; ita ei insitum est, ut ad bonum appetitu incitetur, malum refugiat, & in his, quæ nec bona, nec mala sunt, in neutram partem moveatur.* Id quod deinde eleganter illustratur exemplo numismatis, imaginem Cæsaris circumferentis.

(z) Quum enim bonum excellentissimum sit, quod simul privativum est, simul positivum (§. 151. 8.): non obscurum est, summum bonum & vitia voluntatis curare, & hanc facultatem integritati libertatique suæ restituere debere.

extra omne id amittendi periculum constitutum esse debeat.

§. 168. Itaque quum omnia hæc axiomata ex ipso summi boni conceptu sua sponte fluant: dubitari nequit, *quin id demum, in quod omnia illa attributa essentialia cadunt, pro summo bono habendum sit*. Id quod quum parum observarint veteres philosophi, non sane mirum videbitur, eos hac in re mirifice dissensisse (*a*).

§. 169. Proinde in proclivi est animadvertere errorem ARISTIPPI CYRENAICI, summum bonum in VOLUPTATE CORPORIS positum esse, somniantis (H. §. 56.). Quum enim ea nec animæ bonum sit (§. 164.), nec voluntatem perficiat & a morbis liberet (§. 165.), ipsa quippe morbos gravissimos & victum pestilentissimum (§. 81. *sequ.*), nec denique perpetuo illa perfrui liceat hominibus (§. 167.): ea profecto ne boni quidem, nedum summi boni cognomine cohonestanda est.

§. 170. Et quamvis EPICURUS paullo verecundius philosophatus, VOLUPTATEM ANIMI, id est, tranquillitatem ejusdem & indolentiam, summum bonum statueret (H. §. 88.): tamen quia & hæc animi voluptas seu indolentia non est simul bonum positivum (§. 165.*), nec propter se ipsam experitur (§. 166.), nec denique perpetua est (§. 167.), summum bonum haberi nequit (*b*).

(*a*) Si verum est, quod Varro apud AUGUSTIN. *de Civ. Dei Lib.* 19. *Cap.* 1. refert, ducentæ & octoginta octo diversissimæ philosophorum hac de re fuerunt sententiæ. Sed in his pleræque procul dubio tam absurdæ, ut non magis refelli mereantur, quam febricitantium somnia. (H. §. *ult.*)

(*b*) Quin quum ideo voluptatem veram animo percipiamus, quod summo bono perfruamur (§. 162. *): ea magis pro effectu summi boni, quam pro summo bono, habenda est.

§. 171. Facessant etiam, si qui DIVITIAS & HONORES pro summo bono venditant. Quis enim, nisi insanus, illas res sibi finem ultimum statuat, quæ nec ab omnibus obtineri possunt (§. 163.), nec mentem conservant & perficiunt (§. 164. *sequ.*); sed eam potius tanto imperfectiorem reddunt (§. 101. *sequ.*) nec, propter se ipsas expetuntur (§. 166.); nec sempiternæ ac perpetuæ sunt (§. 172.).

§. 172. Jam si porro SCIENTIAM, SANITATEM, LIBERTATEM, aliaque, quæ nonnulli pro summo bono habuerunt, ad eumdem Lydium lapidem exegeris: res ipsa docebit, characteres summi boni illis haud quadrare.

§. 173. Speciosior est eorum sententia, qui vel *habitum* VIRTUTIS, vel *operationem secundum virtutem optimam & perfectissimam* summum bonum esse opinantur (*c*). Virtus enim, ut præstantissimum bonum sit, non tamen ita comparata est, ut aliud non reperiatur præstantius (§. 166.).

§. 174. Quæ quum ita sint, investigandum est aliud bonum, omnibus his præstantius, nec difficulter id investigabimus & in DEO solo vere reperiemus, modo nos ipsos consideraverimus paullo accuratius.

§. 175. Mens nostra perceptionum suarum sibi conscia est (§. 10.); adeoque certissimum est, nos cogitare, & res etiam extra nos positas percipere. Quum ergo de non ente cogitari nihil possit (L. §. 15.): de nostra profecto aliarumque rerum *existentia*, si vel maxime velimus, dubitare non possumus.

§. 176. EXSISTERE aliquid dicitur vel NECESSARIO, quod non potest non esse, vel

(*c*) Hinc alterutram sententiam plerique amplexi sunt philosophi. Priorem defendit PLOTIN. *Ennead.* 1. *lib.* 4. *qu.* 10. Posteriorem ARISTOT. *Magn. moral. cap.* 3.

CONTINGENTER, quod posset etiam non esse. Sic nos etiam non esse posse, & hinc contingenter exsistere, vel inde patet, quod ante ducentos annos nemo nostrum fuit.

§. 177. Quum ergo, quod *necessario* exsistit, non possit non exsistere (§. 176.); consequens est, 1. ut & semper fuerit, & nunquam desiturum, adeoque & 2. nulli mutationi obnoxium sit, 3. ut non habeat extra se caussam existentiæ adeoque 4. a se ipso exsistat.

§. 178. Contra quum *contingentia* etiam esse non possent (§. 176.): per se patet, 4. ea oriri ac interire, & hinc 5. variis mutationibus obnoxia esse, & 6. necessario caussam aliquam, cur exsistant, habere, adeoque 7. non esse a se ipsis. 8. Positis omnibus caussis, ponendam demum esse caussam primam, adeoque 9. progressum caussarum in infinitum non dari.

§. 179. Quia autem experientia docet, totum hoc universum varias subire mutationes, & quæ mutationi obnoxia sunt, contingenter exsistunt (§. 178. 5.), quæ contingenter exsistunt, caussam, cur existant, habere debent (§. *eod.* 6.): consequens est, ut totum hoc universum exsistentiæ suæ caussam habere debeat hæcque ab universo, tamquam effectu suo, sit diversa. Ergo datur caussa hujus universi, ab universo distincta.

§. 180. Ea caussa, quum ab universo distincta sit, (§. 179.), ipsa quoque aut ens *contingens* fuit, aut *necessarium*. Si *contingens esset*, ipsa quoque haberet sui caussam (§. 178. 6.), & quum progressus caussarum in infinitum non detur (§. 178. 9.): demum tamen subsistendum esset in caussa quadam prima. Sin *necessaria* est, a se ipsa (§. 178. 4.), & sic quoque caussa prima erit rerum omnium. Ergo datur caussa universi ab universo distincta, quæ simul caussa prima est, adeoque sui caussam non habet, id est necessaria, & a se ipsa exsistens.

§. 181. Quia porro hæc caussa est ens neces-

sarium & a se ipso exsistens (§. 180.), ea sane erit immutabilis (§. 177. 2.). Si immutabilis est, nec addi ei quidquam potest, nec detrahi. Ergo est ens perfectissimum; adeoque caussa hujus universi prima & ab ipso universo distincta, est ens perfectissimum, id est, Deus.

§. 182. Ex hoc (§. 181.), sequitur etiam, ut Deus non sit ens compositum, sed SIMPLEX. Si enim compositus esset, partes, ex quibus constat, essent eo priores, adeoque ipse haberet esistentiæ suæ initium, nec esset a se ipso (§. 177. 1.).

§. 183. Quum sit simplex (§. 182.), non potest esse corpus, quippe quod sine partibus & extensione concipi nequit. Esto ergo *spiritus (d)*, adeoque substantia perfectissime cogitans (§. 11.).

§. 184. Dum Deus a se ipso est (§. 180.), est etiam ens ÆTERNUM, & INDEPENDENS. Dum nec addi ei, nec detrahi quidquam potest, est ens INFINITUM, & hinc INCOMPREHENSIBILE, OMNI PRÆSENS (*e*), & UNUM.

§. 185. Comparatis inter se ideis cogitationis & entis perfectissimi (§. 183.): sua sponte sequitur, non posse non Deum esse ens INTELLIGENS, SAPIENTISSIMUM, PRÆSCIUM,

---

(*d*) Quod non animadvertens JO. CLERICUS *Part. 1. Log. Cap. 8. §. 5. & Pneumatol. Sect. 3. c. 3. §. 17.* Deo non tantum spirituum, sed & corporum, immo & omnium entium proprietates tribuit.

(*e*) Si enim Deus est ens infinitum, mens nostra finita eum cogitando capere non potest, & hinc est ens *incomprehensibile*. Quia deinde ens infinitum certo loco includi nequit, est *omnipræsens*. Quia denique ens infinitum est, infinitum autem non nisi unum concipi potest, Deus tantum *unus* sit, oportet.

OMNISCIUM, LIBERRIME VOLENS, OMNIPOTENS (*f*).

§. 186. Cum ergo nihil possit, nisi quod vult (§. 185.): sequitur, ut sit VERAX, JUSTUS, BONUS, omnesque virtutes in Deo reperiantur in gradu eminentissimo.

§. 187. Talis est Deus. Jam quis negaverit, eum bonum infinitum, ac omnium præstantissimum, quin absolute tale esse, adeo ut ei id nomen κυρίως & κατ' ἐξοχὴν omnino competat (*g*)?

§. 188. Nec tantum *in se* & *absolute* bonus est Deus, sed & *homini* bonum præstantissimum, & hinc vere summum bonum unicum (*h*).

(*f*) Quod ergo vult, etiam potest. Nihil autem vult, nisi quod sapientiæ suæ est consentaneum. Et hinc facile patet, cur non posse dicatur efficere, ut contradictoria sint vera, & cur negetur, eum mentiri posse.

(*g*) Hinc Germanis Deus dicitur GOTT., quasi *Guth.* Et nota sunt illa Servatoris Luc. 18. 19.
τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰμὴ εἷς, ὁ Θεός.
Quid me vocas bonum? Nemo bonus, nisi solus Deus.

(*h*) Erravit ergo Epicurus, dum Deum consideravit, tamquam ens *in se* beatum, immortale, sempiternum, ac otiosum (H. §. 84.) quod ad se non pertineret; adeoque & cultum illi nullum admodum exhibuit. Et qui potuit colere ens, quod ipsi bonum videbatur, ut absolute tantum, & in se, non in ordine ad homines? Quis nostrum colit Japponorum regem, quamvis potentissimum, quem ad nos non pertinere probe novimus? At nec magis ad Epicurum pertinebat Deus otiosus, & sua beatitudine in intermundiis perfruens. Sapiens itaque ex contemplatione naturæ Dei colliget, eum non modo *absolute*, sed & *respective* bonum esse, & cum Epicteto apud ARRIAN. *Diss. Epis. lib.* 1. *cap.* 15. cogitabit:
Εἰ ἀηδὼν ἤμην, ἐποίουν τὰ τῆς ἀηδόνος, εἰ κύκνος, τὰ τοῦ κύκνου, νῦν δὲ λογικός εἰμι, ὑμνεῖν με δεῖ τὸν Θεόν, τοῦτο ποιῶ ἐτ' ἐγκαταλείψω τὴν τάξιν ταύτην, ἐφ' ὅσον ἂν δίδωται.
Si luscinia essem, lusciniæ officio fungerer; si olor, oloris more facerem. Atqui compos sum rationis. Itaque Deus mihi celebrandus est. Hoc officium meum est, exsequor, nec deseram hanc stationem, dum licuerit.

Quod facile patebit, si attributa summi boni essentialia (§. 173. *seqq.*), consideremus paullo accuratius, eaque cum conceptu Dei hucusque explicato comparemus.

§. 189. Quum enim summum bonum ita comparatum sit, ut ab omnibus, media non adspernantibus, possit obtineri (§. 163.): talis profecto est Deus, qui tanto amore homines prosequatur, tot præclaris, quibus eos præ aliis animantibus condecoravit, beneficiis docuit. Jam quum amor sit appetitio boni, (§. 37.), appetitio boni autem cupiditas, sed cum re uniendi: consequens est, ut ex parte Dei nihil sit, cur, qui media haud adspernantur, perfectissimum hoc bonum non possint obtinere.

§. 190. Si porro summi boni requisitum est, ut mentem conservet ac perficiat (§. 164.): quis magis id præstabit Deo, qui & exsistentiam menti dedit, & felicitatis omnis solus largitor est?

§. 191. Et quis dubitet quæso, quin Deus voluntatem perficere, libertate donare, morbosque & vitia ejus tollere possit (165.)? Perficitur voluntas, si verum bonum amat: id vero fit, si amat Deum. Qui Deum amat, non amplius servit adfectibus & inclinationibus pravis. Ergo in libertatem vindicatus est, & hinc nec vitiis amplius indulget, & virtuti studet.

§. 192. Præterea quemadmodum summum bonum ita comparatum esse oportet, ut propter se, at non propter aliud, expetatur (§. 166.), ita hoc quoque summi boni attributum in Deum manifesto cadit. Quid enim est quæso Deo præstantius, propter quod cum Deo uniri velis?

§. 193. Denique quum bonum summum perpetuum ac extra amittendi periculum constitutum esse opporteat (§. 167.): nemini & id attributum magis competit, quam Deo, & qui & ipse in se ens immutabile, ac sempiternum est (§. 184.), & amorem, quo semel homi-

nem complectitur, non deponit, nisi ipse homo se ab ejus consortio divellat (§. 160.).

§. 194. Ex quibus omnibus sua sponte fluit ratiocinium: cui omnia attributa summi boni essentialia competunt, id summum bonum est (§. 186.). At ea omnia competunt Deo (§. 188. *seqq.*). Est ergo Deus summum bonum. Q. E. D. (*i*).

§. 195. Ex iisdem autem summi boni, characteribus, quo vinculo cum Deo, tamquam summo illo bono, conjungamur, facile patet. Quia enim summum bonum perpetuum, & extra omne amittendi periculum constitutum esse debet (§. 167.); sane non potest illud in corpore, tamquam substantia morali consistere, sed in men-

---

(*i*) Id & gentiles philosophi agnoverunt. Pythagoræis summum bonum consistebat *ἐν ὁμοιώσει τῷ Θεῷ* (H. §. 44.), idque & Platonici statuebant (*Ib.* §. 66.). Stoici finem philosophiæ moralis esse dicebant, naturæ convenienter vivere (*Ib.* §. 81.); sed plerique id interpretabantur de Deo. LIPS. *Introd. ad Stoic. phil. lib.* 2. *Diss.* 29. Similia illa Cleanthis apud CLEM. ALEXANDRINUM:

Εἴς τὸ ἀγαθὸν ἐρωτᾷς μ', οἷον ἔστ', ἄκουε δή·
Τεταγμένον, δίκαιον, ὅσιον, εὐσεβές,
Κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλόν, δέον,
Αὐστηρὸν αὐθέκαστον, αἰεὶ συμφέρον,
Ἄφοβον, ἄλυπον, λυσιτελές, ἀνώδυνον,
Ὠφέλιμον, εὐάρεστον, ἀσφαλές, φίλον,
Ἔνομον, ὁμολογούμενον...
Εὐκλεές, ἄτυφον, ἐπιμελές, πρᾷον, σφοδρόν,
Χρονιζόμενον, ἀμώμητον αἰεὶ διαμένον,
Ἀνελεύθερος πᾶς, ὅστις εἰς δόξαν βλέπει,
Ὡς δὴ παρ' ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τινος.

Si quale sit bonum, rogas, ita accipe.
Est ordinatum, justum, & est sanctum, pium,
Sui potens, commodum aliis, pulcrum, decens,
Rectum atque constans, semper autem conferens,
Expers metu, dolore, curis omnibus,

te substantia indestructibili ac immortali (*k*) (§. 13.).

§. 196. Quumque mentis facultates sint intellectus & voluntas (15. 16.), intellectus autem circa *verum* tantum versetur: experientia quidem docet, veri cognitione carere non posse, qui Deo frui cupit, at neminem ideo frui Deo, quod veritatis sit scientissimus (*l*).

§. 197. Itaque hoc vinculum in voluntate quærendum, cujus quum sint duæ operationes *appetere* & *aversari* (§. 28.): unusquisque videt, *aversationem* nos cum Deo haud conjungere; sed *appetitionem*, quæ, dum in bonum fertur, uti semper fertur, AMOR vocari solet (§. 38.).

Juvans, benignum, stabile, amicum, amabile,
Honore dignum, confitendum - - -
Et gloriosum, non superbum, quod gerit
Curam omnium, placens & viribus valens,
Ævi vetus, culpæ inscium, semper manens.
Ah vilis ille, opinionem qui adspicit,
Tanquam duce hac venturus ad veri scopum!

Præclara hæc, & *ἐν ὀλίγῳ* Christiana; sed quorum similia pe multa apud veteres illos pago deditos philosophos passim occurrunt.

(*k*) Quamvis enim & corpus summam ex unione cum Deo utilitatem capiat; primario tamen cum mente conjungitur Deus; & hinc facile patet, quo sensu & corpus piorum dicatur *ναὸς τοῦ ἁγίου Θεοῦ* 1. *Cor.* 6. 19.

(*l*) Quare recte *Hebr.* 11. 6. ponitur, eum, qui ad Deum venire cupiat, credere, quod exsistat, & se quærentibus *μισθαποδότης* futurus sit. At acu rem non tetigere philosophi, qui veritatis cognitionem veluti vinculum inter Deum & homines esse contenderunt. Pythagoras apud STOB. *Serm.* 11. interrogatus: *τί ποιοῦσιν ἄνθρωπος Θεῷ ὅμοιον; quid facerent homines, quo similes Dei evaderent?* responderit: *ἐὰν ἀληθεύουσι, si veritati studuerint*. Similia loca ex PORPHYRII *Vita Pythagoræ*, HIEROCLIS *Commentario ad aurea Pyth. carmina*, aliisque veterum monimentis collegit SCHEFFER. *de nat. & constit. philos. Ital. cap.* 7. *pag.* 47. *seq.*

Est igitur amor vinculum illud, quo cum Deo conjungimur.

§. 198. A Deo nos amari, jam supra ex insigni ejus in genus humanum beneficentia demonstratum est (§. 189.). Si ergo & homo amore in Deum fertur, non potest non inde præclara illa conjunctio oriri, in quæ veram consistere felicitatem, diximus.

§. 199. Distinguere hunc amorem solent in eum, quem COMPLACENTIÆ, vel PURUM, & CONCUPISCENTIÆ vocant, quorum illo Deum tantum propter perfectiones; hoc etiam propter bona, quibus nos cumulat, amari ajunt. Sed quum Deus simul ens perfectissimum (§. 181.), simul bonum summum sit (§. 194.): fieri non potest, quin utroque genere amoris complectendus sit, & in abstractionem parum solidam abeat subtilis illa de amore Dei puro disputatio (*m*).

§. 200. Et quia amore aliquem prosequimur

(*m*) Eam jam moverunt Epicurei, eorumque adseclæ recutiti, Sadducæi. Instauravit eam controversiam Cameracensis, quæ non sine invidia agitata diutissime. Prodiere initio FRANC. DE SALIGNAC FENELON *Explication des maximes des saints sur la vie interieure*, in quo libello auctor amorem purum inculcat. Huic LUD. ANT. NOALLIUS, Archiepiscopus Parisiensis, cum BOSSUETO, & GODETO, Episcopis Meldensi & Carnotensi opposuere *Declarationem*, quæ una cum superiore libello recusa est *Amstel.* 1698. 12. Sequuta est FENELONII *Instruction Pastorale*, eodem anno ibidem recusa. Prodiere etiam *Apologia pro amore, quo Deum solum vere desideramus possidere*, &c. itidem Fenelonio opposita, *Amstel.* 1698. & *Lettre d'un Théologien de Louvain à un Docteur de Sorbone*, pro illo scripta, *Leod.* 1698. 8. *Le Christianisme èclairci*, *Amstel.* 1700. 12. cujus auctor se medium inter istos litigantes gerit. Ut similes libellos ejus generis prætermittemus, tu adde *Acta erud. Anno* 1701. *pag.* 394. *p.* 507. *Anno* 1704. *p.* 412. *Anno* 1709. *p.* 358. *p.* 461. ubi SAURINI, DE LA PLACETTE, MALEBRANCHII, POIRETI, aliorumque ejus generis libelli recensentur,

vel tamquam ens *perfectius*, vel tamquam nobis *æquale*, vel tamquam *inferius* atque *imperfectius* primi generis amorem DEVOTIONIS, vel OBEDIENTIÆ; secundi AMICITIÆ; tertii BENEVOLENTIÆ, vocare solent.

§. 201. Ex quibus definitionibus consequitur, ut Deus homines se amantes complectatur amore BENEVOLENTIÆ, qui, quatenus nullo nostro merito provocatur, GRATIA, quatenus nos ex miseriis nostris eripere cupit, MISERICORDIA (*n*) adpellatur.

§. 202. Ex parte autem hominis non potest non hic amor OBEDIENTIÆ, vel DEVOTIONIS esse, qui totum Dei cultum complectitur. Dum enim ejus perfectiones ac bonitatem intuemur, eum *amare*; dum illa cum ejus justitia & potentia conjungimus, eumdem *timere*: dum nobis præter ejus bonitatem & potentiam, etiam omniscientiam ad animum revocamus, omnem in eo *fiduciam collocare*; dum ejus amorem & sapientiam contemplamur, *in ejus voluntate adquiescere*; dum denique ejus justitiam cum nostra ab illo dependentia contendimus, ei *parere* ac *obsequi* (*o*) nos debere facile animadvertimus.

§. 203. Quumque, quem calidius amamus, ei nos nostraque omnia mancipare, ac veluti

(*n*) Eam & pago dediti philosophi agnovere. Hinc preces illæ: *κύριε ἐλέησον*, *Domine miserere*, quæ non modo Christianis a tot saculis in litaniis solemnes fuere; sed & jam apud ARRIAN. *in Dissert. Epictet. lib.* 2. *cap.* 7. occurrunt.

(*o*) Et in his verus positus est cultus Dei internus. Sapienter XENOPHON *Ἀπομνημονευμάτων l.* 4. *c.* 3. §. 16. *πῶς δ' ἄν τις κάλλιον καὶ εὐσεβέστερον τιμῴη θεοὺς, ἢ, ὡς αὐτοὶ κελεύουσιν, οὕτω ποιῶν*, *qui ergo possit aliquis rectius & religiosius Deos colere, quam ea, quæ jusserint, faciendo?*

dovovere soleamus, quam libentissime, facile patet, & linguam *honorifice* de Deo *loquuturam*, ejusque beneficia *prædicaturam* (§. 183. *), & cum nemine *colloquuturam libentius*, quam cum Deo (p): membra quoque reliqua omnia provehendæ Dei gloriæ consecrata fore.

§. 204. Ex quo de quæstione, *an cultu etiam externo Deus sit prosequendus*; facile potest ferri judicium. Quamvis enim illo Deus haud indigeat, sane nec interno indiget. Et ita natura comparatum est, ut affectus animi in verba aliasque externas actiones non possit non erumpere.

SECTIO III.

DE SUMMI BONI EFFECTIBUS.

§. 205. *Summi boni effectus.* §. 206. *Est illud simul jucundum, honestum, & utile.* §. 207. *Hinc ejus primus effectus tranquillitas animi.* §. 208. *Quid tranquillitas animi?* §. 209. *Ejus caussa prima in intellectu.* §. 210. *Secunda in conscientia.* §. 211. *Tertia in voluntate.* §. 212. *Quarta in adfectibus.* §. 213. *Quinta in statu hominis virtute prædisi.* §. 214. *Sexta in morte.* §. 215. *Conclusio doctrinæ de tranquillitate.* §. 216. *Alter summi boni effectus, virtus.* §. 217. *Quid virtus?* §. 218. *Virtus est voluntas.* §. 219. *Constans.* §. 220. *Unica.* §. 221. *Seria.* §. 222. *Ejus norma voluntas di-*

(p) PLATO *in Timæo* p. 2046. πάντες, ὅσοι κατὰ βραχὺ σωφροσύνης μετέχουσιν, ἐπὶ πάσῃ καὶ σμικροῦ καὶ μεγάλου πράγματος, Θεὸν ἀεί που καλοῦσιν: *omnes, qui mentis compotes sunt, in operis cujuslibet sive magni, sive parvi exordio Deum invocant*, Adde ejusdem *Epist.* &

vina. §. 223. *Mediocritas in virtute observanda.* §. 224. *Virtutis est facere & omittere.* §. 225. *Et uti mediis necessariis.* §. 226. *Virtutis unius variæ denominationes.* §. 227. *Quid pietas, justitia, temperantia?* §. 228. *Vitia opposita pietati.* §. 229. *Justitiæ.* §. 230. *Temperantiæ.* §. 231. *Quid abstinentia, liberalitas, magnificentia?* §. 232. *Vitia iis opposita.* §. 233. *Quid modestia, & quæ vitia ei repugnent?* §. 234. *Continentia, patientia, fortitudo, iisque opposita vitia.* §. 235. *An virtute ornatus decoro studeat?* §. 236. *Decorum quotuplex?* §. 237. *Virtutes ex decoro natæ.* §. 238. *Eo & gravitas & moderatio pertinent.* §. 239. *Virtutis modificationes innumeræ.* §. 240. *An & temperamenti vis sit circa virtutem?* §. 241. *Virtutis effectus.* §. 242. *Tertius summi boni effectus, amicitia.* §. 243. *Quid amicitia?* §. 244. *Consistit ea etiam inter absentes.* §. 245. *At non nisi inter virtute præditos.* §. 246. *Quod & Stoici agnoverunt.* §. 247. *Ejus effectus.* §. 248. *Suavitas inde nata.*

§. 205. Quale sit summum bonum, hactenus vidimus. Jam demonstrandum, non posse non cum ejus possessione veram felicitatem conjunctam esse. Id quod, si effecta hujus possessionis expenderimus; facile deprehendemus.

§. 206. *Verum* bonum ab *apparente* in eo differt, quod illud simul JUCUNDUM, simul HONESTUM, simil UTILE sit (§. 144. *). Id ergo de summo etiam bono, tamquam vere tali, erit adfirmandum.

§. 207. JUCUNDUM illud esse facile patet. Quum enim Deus propter se ipsum expetatur; neque sit aliud bonum præstantius, propter quod sit expetendus (§. 192.): non potest sane mens, quin in ejus possessione adquiescat. Ubi adquiescit mens, ibi nec tristitia, nec tæ-

dio, nec metu, aliove adfectu perturbatur (§. 32.), adeoque summa suavitate perfruitur. Id quod TRANQUILLITATEM ANIMI vocant philosophi (q).

§. 208. Est itaque TRANQUILLITAS animi adquiescentia mentis in fruitione Dei, qua homo omnia, quæ mentem perturbant, vincit, & in mediis calamitatum fluctibus non expavescit, sed sua conditione contentus & vivit, & vivere desinit.

§. 209. Caussæ tantæ suavitatis quam plurimæ. Quum enim de eo, quod vere amamus, adsidue ac cum incredibili voluptate cogitemus: quam jucundam quæso sapienti oportet esse contemplationem Dei, in quo immensam perfectionem, bonitatem, gratiam, misericordiam perspicit, & majora ea omnia quotidie experitur, quam mente umquam adsequi potuit?

§. 210. Deinde quum improbis cruciatus maximo excitet mens, admissorum scelerum sibi conscia (§. 100.), nihil est, quod eos vereantur sapientes, qui summi boni facti sunt compotes. Quum enim Deum ament, & a Deo amentur (§. 298.): cur ab eo servili metu ab-

(q) SENECA *de Tranquillitate animi c. 3. Innumerabiles proprietates sunt, sed unus effectus vitii, displicere sibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, ubi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti promittent, semper instabiles, mobilesque, quod necesse est accidere pendensibus ad vota sua. Omni vita pendent, & inhonesta se ac difficilia docent coguntque, & ubi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus, nec dolent, prava, sed frustra voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, subrepitque illa jactatio animi, non invenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt, & cunctatio vitæ, parum se explicantis, & inter destituta vota torpentis animi situs.*

horrerent? Et quum eum colant, honorent, ei obsequantur: cur se admissi sceleris reos peragerent? Nonne ipsa potius conscia mens recti ipsis perpetuæ epulæ viderentur (*r*).

§. 211. Quumque voluntas quam maxime turbetur, si desiderium ejus haud expleatur (§. 101.): non est, quod id vereatur vir sapiens, qui dum solum Deum anhelat, bonum infinitum anhelat, idque tale, quod solum illud desiderium omnino explere possit.

§. 212. Cessabunt etiam illi animi tumultus, quos adfectus excitare solent. Oriuntur enim hi ex repræsentatione boni vel mali (§. 32.). Qui autem summo bono potitus est, is nec bona minoris pretii tanti facit, ut eorum jactura excrucietur, nec mala ulla tam intolerabilia existimat, ut eorum caussa se manus beatorum judicet.

§. 213. Æquo ergo animo carebit opibus, honoribus, & voluptatibus, quum ea omnia nec meliores reddant homines, & sæpe eosdem vera felicitate privent. Quin, quum & fiduciam in Deo omnem collocet, & in ejus voluntate unice adquiescat (§. 202.), nec ea, quibus opus est, sibi deesse, nec pauperiem, ignominiam, dolores sibi nocere posse, persuasissimus erit.

§. 214. Multo minus mortem metuet. Quamvis enim in se mali quid sit (§. 153.): accurate tamen intelligit sapiens, illi, qui cum Deo unitus est, illam malam esse non posse,

---

(r) Hinc illa ἡδεῖα ἐλπὶς *jucunda spes*, quam PLATO: illa: ἐλευθερία, seu *libertas*, quam PERIANDER conscientiæ recte tribuebat: hinc solus SOCRATES ἀπεράχως, id est, *citra perturbationem*, vivere dicebat, τὸς μηδενὶ ἑαυτοῖς ἄτοπον συνειδότας, *qui sibi nullius absurditatis essent conscii*.

quia bonum illud summum est sempiternum (§. 193.); adeoque a mente immortali amitti non potest, si vel maxime corpus in sua elementa, ex quibus conflatum est, resolvatur (*s*).

§. 215. Ita sapiens suæ se virtuti involvit. Ita si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinæ. Ut paucis dicamus, sapientis animus est, sicut Olympus, qua nubes transcendit, semper ibi serenum est.

§. 216. Deinde quum omne bonum verum simul HONESTUM sit (§. 144. *): ejus sane possessionem cum vera VIRTUTE conjunctam esse oportet; adeoque is alter effectus erit, qui ex fruitione summi boni proficiscitur.

§. 217. Est autem VIRTUS constans ac sincera voluntas actiones ad divinæ voluntatis normam instituendi (*t*).

§. 218. Quum itaque virtus sit *voluntas* (§. 218.):

(*s*) Hinc facile patet, cur ARISTOTELES mortem adpellarit *φοβερώτατον φοβερώτατον*. Nec minus unusquisque animadvertet, quid in PLATONIS *Phadone*, & BOETII libello *de consolatione ex philosophia* desiderandum sit. Denique non difficile erit judicare, an ulla *ἀθανασία* esse potuerit eorum, qui immortalitatem mentis in dubium vocarunt; & cur tamen & Epicurei quidam, quin & athei, mira constantia diem obiisse supremum legantur. Addantur PETRUS BÆLIUS *in Dict. hist. Crit. sub voce* T. Lucrece *p.* 1809. & GOTTEFRID. OLEARIUS *Diss. de morte contemnenda*.

(*t*) Sive autem ex *ratione*, sive *ex revelatione* voluntas illa divina innotescat, perinde est. Non minus enim illi, quam huic debemus obsequium, & æque peccant, qui contra rectam rationem, quam qui contra legem Dei positivam aliquid admittunt. Ex quo simul patet, quam absurda sit illa Jesuitarum de peccato *philosophico* & *theologico* doctrina, quæ ANTONIO ARNALDO vera visa est hæresis (H. §. 91. *). Exstant ejus *Nouvelle hèrèsie dans la morale, dènonciée au Pape, Colon.* 1689. 12. item *Seconde Dènonciation de la nouvelle hèrèsie du pechè philosophique, Colonio* 1690. 12. *&* *Troisieme Dènonciation de la nouvelle hèrèsie du pechè philosophique, cod. ann.*

consequens est, 1. ut *prudentia* a veteribus philosophis pro virtute frustra habeatur, quippe quam ad habitus intellectuales pertinere, nemo temere negaverit. 2. Ut semper cum *studio inquirendi voluntatem Dei* conjuncta sit.

§. 219. Quum deinde sit *constans* voluntas (§. 217.): consequens est, 3. virtutem conjunctam esse cum *habitu* tali, ut homo nullam actionem malam, vel omissionem boni cum vera virtute consistere posse statuat; adeoque 4. numquam sponte & ἐκ προαιρέσεως contra voluntatem Dei peccet (*u*).

§. 220. Quin exinde colligimus, 5. virtutes omnes inseparabili vinculo connexas, immo 6. *unam* tantum virtutem esse, quum unica tantum sit constans ac sincera voluntas ad normam divinæ voluntatis vivendi (*x*).

§. 221. Præterea, quum *serium* esse oporteat viri boni propositum, secundum voluntatem divinam agendi (§. 217.): per se patet, 7. virtutem non in solis actionibus externis, sed in emendata mente consistere, & 8. ex hac deinde actiones virtuti consentaneas sua sponte profici sci (*y*).

(*u*) Et hinc recte Stoici virtutem omnem positam arbitrabantur in consentiente cum ratione & perpetua constantia. CIC. *Paradox.* 3. c. 1. vel in *constante ac perpetua vita ratione*. Idem de *Legib. lib.* 1. *cap.* 17. Vid. *Elem. nostra Pandect. Part.* 1. §. 2. *).

(*x*) Hæc quoque viderunt Stoici, quamvis ideo ab aliis philosophis perperam exagitati. Vid. LIPS. *Manud. ad philosoph. Stoic. lib.* 2. *Diss.* 4. Et quid aliud sibi volunt illa Apostoli. Ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσει, πταίσει δὲ ἐν ἑνί, γέγονε πάντων ἔνοχος, *Qui enim totam legem servaverit, & transgressus fuerit unam, totius violatæ legis reus erit*. Jac. 2. 11.

(*y*) Et hinc aliud *justa*, aliud *juste agere*. Eleganter PHILEMON apud STOBÆUM *Serm.* 9.

Ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν, οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν,
Ἀλλ' ὅστις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ, βούλεται,

K 5

§. 222. Quumque veræ virtutis norma sit *voluntas divina* (§. 217.): facile adparet, 9. non esse in hominis arbitrio, sibi ipsi fingere normam actionum suarum, adeoque 10. non excusari semper, qui agunt secundum conscientiam, & 11. multo minus pro virtute præditis habendos, qui quidquam agunt, quod Deus ab ullo hominum nec per rationem, nec per revelationem, unquam exegit (z).

§. 223. Ex eodem consequitur, 12. virtute præditum ita investigare voluntatem divinam, ut observet mediocritatem, & nec in excessu, nec in defectu adversus voluntatem divinam peccet (a).

Οὐδ' ὁ τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέχεται,
Ἀλλ' ὃς τὰ μεγάλα κρατερῶ μὴ λαμβάνων,
Ἔχειν δυνάμενος, καὶ κρατεῖν ἀζημιώς,
Οὐδ' ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον.
Ἀλλ' ὅς, τις ἄδολον γνησίαν τ' ἔχων φύσιν.
Εἶναι δίκαιος, κ' οὐ δοκεῖν εἶναι, θέλει.

Non justus omnis abstinens injuria est,
Sed qui nocere dum potest, abstinet.
Nec qui recusat parva, sed qui maximis,
Tentatus, animi robur invictum gerit.
Nec quisquis illa quolibet præstat modo,
Sed qui, dolosi nescius fuci, integra
Probitate justus esse, non credi studet.

(z) Et hinc adparet, ipsi sanæ philosophiæ morali repugnare flagella; aliasque ἀσκήσεις, quas & veteres & noviquidam sapientes viam ad beatitudinem proximam, quin genuinam virtutem esse, arbitrantur. Vid. BOILEAU *Historia flagellantium*, & JO. FRANC. BUDDEI *Diss. de* ἀσκήσεις, *philosophica*.

(a) Notum est, Aristotelem ipsam virtutem definivisse, quod sit *habitus consistens in mediocritate*. Quamvis autem hæc definitio non nisi nominalis sit, & hinc essentiam virtutis minus exhauriat; verum tamen est, virtutis eam esse proprietatem, quod neque in excessu, neque in defectu peccet. Uti enim, qui plus probat, nihil probat; ita

§. 224. Denique quia virtutis amans actiones suas ad normam divinæ voluntatis instituit (§. 217.): nemo dubitabit, 13. quin non modo quod Deus præcipit, faciendum; sed &, quod prohibet, omittendum sit, adeoque 14. is minime omnium viri boni nomen mereatur, qui quidem multas actiones, legi materialiter convenientes, edit, nec tamen a malo abstinet, vel 15. qui a vitiis quidem abhorret, nec quidquam tamen boni facit.

§. 225. Nec minus res ipsa docet, 16. ob eamdem rationem virtutem non esse propositum bene & secundum voluntatem divinam agendi, nisi accedat usus mediorum, quibus ad eum finem pervenire liceat.

§. 226. Talem esse oportet virtutem, quæ id nomen cum laude tueatur. Quamvis vero non nisi una sit (§. 220. 6.); negari tamen non potest, eam versari circa objecta varia, variisque se exserere occasionibus, & hinc variis etiam denominationes adsciscere posse (*b*).

§. 227. Sic constans illa ac sincera voluntas, actiones omnes, *quæ ad Deum pertinent*, ad normam voluntatis divinæ exigendi, vocatur PIETAS: si voluntas illa nostra circa actiones, quæ

& qui plus facit, quam voluntas divina exigit, eam volutatem Dei plane non videtur exsequutus. Multoque minus, qui minus, quam Deus exigit, facit. Mediocritas autem non *rei*, sed *rationis*, hic intelligenda. Quod quum non animadvertit LACTANT. *Instit. divin. lib. 6. cap. 16.* male hanc veritatem ex ea ratione in dubium vocat, *quod interdum & modicum gaudere vitiosum, interdum vel exultare lætitia, non sit criminosum*. Vid. HORNEII *Ethic. lib. 3. cap. 1. §. 17.*

(*b*) Quemadmodum una mens est, & ea tamen, prout bonum adpetit, & malum adversatur, *voluntas* adpellatur; ita & unica illa virtus, prout circa diversa objecta versatur, vel certis occasionibus sese exserit, modo *fortitudo*, modo *justitia*, modo aliis nominibus vocatur.

ad officia erga alios homines pertinent, occupata est, JUSTITIA; si denique circa officia, nobis ipsis debita versatur, TEMPERANTIA (c).

§. 228. Quemadmodum autem vera virtus nec in excessu, nec in defectu peccat (§. 233.): ita facile patet, *pietati* ex una parte ATHEISMUM & IMPIETATEM; ex altera SUPERSTITIONEM quam maxime repugnare, quorum vitiorum illud Deo officia, quæ exigit, denegat; hoc cultum, quem non exigit, & qui a natura ejus abhorret, obtrudit.

§. 229. Nec minus contra *justitiam* & excessu & defectu peccari potest, dum vel nimium uni, vel alteri justo minus tribuitur. Sed quia utrumque extremum in una actione observatur, hinc justitiæ unum taheum opponitur vitium, INJUSTITIA.

7. 230. Porro temperantiæ ex altera parte INTEMPERANTIA, quæ voluptatibus nec finem, nec modum statuit; ex altera ΑΝΑΙΣΘΗΣΙΑ, quæ nec licitis frui sustinet, omnino repugnat (d).

§. 231. Ita porro voluntas constans ac sincera rebus utilibus recte utendi varias potest sortiri denominationes. Dum enim aliena non adpetit, ABSTINENTIA; dum aliis subvenit, in priva-

---

(c) Et hæ vere cardinales virtutes, seu modificationes unicæ istius virtutis præcipuæ, quas & Apostolus conjungit, dum de gratia salutari, quæ omnibus hominibus apparuit, prædicat, ouod nos eo adducere debeat, ἵνα σωφρόνως, καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι *ut tempezanter, juste, ac pie vivamus in hoc sæculo*, *Tit.* 2. 12.

(d) Unde qui genium defraudant, & quum rebus omnibus abundent, ferias agunt esuriales, & nudi incedunt, ne quid ex nummorum strue deminuatur, ii non magis temperantes sunt, quam homines, fruges consumere nati.

tis, LIBERALITAS; in viris principibus, atque illustribus, MAGNIFICENTIA (e) vocatur.

§. 232. Si his virtutibus ratio non constat (f): ea facile in RAPACITATEM, vel CYNICAM PAUPERTATIS ADFECTATIONEM, in TENACITATEM vel PROFUSIONEM, denique in LUXUM vel SORDES degenerant.

§. 233. Propositum sincerum ac constans circa honores recte versandi vocatur MODESTIA, cui SUPERBIA, & CYNICUS OMNIS HONORIS CONTEMTUS opponuntur.

§. 234. Ita & virtus, quæ circa id, quod jucundum, vel injucundum est, recte se gerit, modo CONTINENTIA, modo PATIENTIA, modo FORTITUDO vocatur, quibus ex una parte INCONTINENTIA, IMPATIENTIA, PUSILLANIMITAS, ex altera ΑΝΑΙΣΘΗΣΙΑ de qua supra diximus (§. 230.) SUI ODIUM, & TEMERITAS opponuntur.

(e) Hac virtute ornatum Cyrum suum, describit Xenophon. Talem ipse se esse gloriabatur Alexander M. qui se a nemine beneficiis victum, dicere solebat, SEN. *de benef. lib. 5. cap. 7.* Nec ignotum est, Titum visum sibi diem perdidisse, si quando nihil cuiquam præstitum, meminisset, SUETON. *Tit. cap.* 8. Egregia profecto virtus, si ex constante ac sincera voluntate actiones ad normam voluntatis divinæ instituendi proficiscitur. Si enim illa magnificentia ad captandam gloriam hominesque sibi devinciendos comparata est, non virtus erit, sed virtutis simulacrum, splendidum illud quidem, at simulacrum tamen.

(*f*) Non autem constabit ratio, si nec 1. facultatum nostrarum, nec 2. personæ, cui benefaciendum, nec 3. necessitatis, in qua ei subveniendum, nec 4. effectus, quem illa liberalitas habitura sit, rationem habeamus. Sic e. g. cum detrimento familiæ saginare ventres otiosos, & hominibus culpa sua mendicantibus alimenta pinguiora decernere, denique magno sudore parta iis elargiri, qui accepta in popinis & lupanaribus male consumunt, non est liberalitas, sed profusio; quamvis in dubio nos minus suspicaces esse deceat.

§. 235. Sunt & aliæ hujus generis virtutis denominationes. Nam in primis etiam id agit vir sapiens, ut in rebus indifferentibus, quoad fieri potest, se aliorum attemperet moribus. Inde nascitur studium DECORI quod nihil aliud est, quam qualitas moralis actionum indifferentium, quibus homo amorem aliorum sibi conciliare studet (g).

§. 236. Quædam actiones indifferentes ita comparatæ sunt, ut toti humano generi placeant, vel displiceant; quædam non ubique, nec semper placent, vel displicent (h). Prioris generis actiones ad DECORUM JURIS NATURÆ; posterioris ad decorum POLITICUM pertinent.

§. 237. Hinc ex *prioris generis* decori studio nascentur VERECUNDIA, VERACITAS, HUMANITAS; ex *posterioris* URBANITAS, quibus ex una parte PUDOR SUBRUSTICUS, GARRULITAS, ADULATIO, SCENICA URBANITATIS AFFECTATIO; ex altera IMPUDENTIA, MENDACIUM & DISSIMULATIO, INHUMANITAS, RUSTICITAS repugnant.

(g) Homo enim virtutis amans non vivit in solitudine, sed in societate humana. Qui in societate humana vivit, commode non vivet, & nec sibi, nec aliis prodierit, nisi aliorum amorem sibi conciliabit, nisi & actiones indifferentes ad eorum sensum attemperet. Id qui facit, decoro studet. Homo ergo virtutis amans decoro studet. Hinc quid de Cynicorum impudentia & decori neglectu (H. §. 74.) statuendum sit, facile patet.

(h) E. G. nudum incedere, & verendas corporis partes conspiciendas præbere, omnibus hominibus displicet, qui non omnem humanitatis sensum amiserunt. At tegere caput aliis præsentibus, digitosque admovere lactucæ in patina pinguefactæ, in Germania indecorum videtur: alibi id facere neminem pudet. Pertinet ad posterioris generis decorum CORNELII NEPOTIS *præfatio* elegantissima de diversis Græcorum Romanorumque moribus.

§. 238. Nec *alterius generis* decoro ita studebit sapiens, ut omnem pravam vel saltem stolidam consuetudinem imitetur, quamvis eam toleret, & humanum genus ex meris sapientibus haud constare posse, statuat. Inde nascuntur aliæ virtutes, non minus splendidæ, GRAVITAS in incessu, vestitu, verbis, jocis, & MODERATIO, quibus ex una parte ΜΙΣΑΝΘΡΩΠΙΑ & LEVITAS; ex altera nimia LENITAS & nimius RIGOR adversantur.

§. 239. Sed quis omnes virtutis modificationes referat? Quod Stoicorum fuit παράδοξον, solum sapientem, id est, virtute præditum, esse divitem, liberum, regem, amicum, pulcrum, nobilem, civem, magistratum, vatem, rhetorem, & plura: id verissimum est, si recte intelligatur. In quacumque statione eum collocavit supremum Numen, in ea ita versatur, ut personam suam non incommode egisse videri possit (*i*). Et hinc mille aliæ virtutum denominationes oriri poterunt.

§. 240. Quamvis autem virtus sit una (§. 220. 6.) eaque variis sese exserat occasionibus (§. 226): fatendum tamen est hic quoque vim aliquam tem-

---

(*i*) Ita vero intelligenda illa Stoicorum παράδοξα: Eleganter ATHNÆUS *lib.* 4. *Deipnos.* Στωϊκὸν δέδογμα ἐςίν. ὅτι πάντα εὖ ποιήσει ὁ σοφὸς, καὶ φακὴν φρονίμως ἀρτύσας. *Stoicorum dogma est omnia recte facere sapientem, etiam dum lenticulam condit.* Et HORAT. *lib.* 1. *Serm. Sat.* 4.

- - - Non nosti: quid patet, ille
Chrysippus dicat? Sapiens crepidas sibi numquam,
Nec soleas fecit: sutor tamen est sapiens. Quo?
Ut quamvis tacet Hermogenes, cantor tamen, atque
Optimus & est modulator;

- - - Sapiens operis sic optimus omnis
Est opifex.

peramenti se prodere, easque virtutes tanto magis elucere, quæ huic vel illi temperamento magis conveniunt (*k*).

§. 241. Ceterum quantum ad veram felicitatem conferat virtus, vel inde patet, quod hominem in libertatem adserit, voluntatis morbis medetur, mentemque tranquillam, & retinendo summo bono idoneam reddit.

§. 242. Tertius summi boni effectus est vera AMICITIA; qua nihil in vita suavius, nihil utilius est. Quum enim omne verum bonum simul UTILE, simul honestum, ac jucundum sit (§. 144. *) utilitas autem non immediate tantum a Deo, sed & mediate ab amicis proficisci soleat: consequens est, ut virtute præditi illam utilitatem tanto certius sperare possint, quanto magis ad veram amicitiam sunt idonei (*l*).

§. 243. Est autem AMICITIA animorum, idem volentium idemque nolentium, conjunctio (*m*).

§. 244. Quum itaque amicitia sit conjunctio animorum (§. 241.), consequens est, 1. ut sola consuetudo familiaris non sit amicitia, & 2. hæc potius inter absentes etiam consistere possit.

§. 245. Quumque idem velle idemque nolle,

(*k*) Hinc quamvis vera virtute eminuerint Joannes & Paullus, Apostoli; in Paullo tamen majorem fervorem amoris ac dilectionis eluxisse, facile deprehendes.

(*l*) Hoc ex instituto ostendit CICERO in *Lælio*, *seu de amicitia*, imitatus, ut videtur, CHRYSIPPUM, qui itidem περὶ φιλίας, seu de amicitia scripsit, teste LAERT. *libr. 7. Segm.* 175.

(*m*) Ad quam definitionem pertinent illa CICERONIS: *idem velle ac idem nolle, ea demum firma amicitia est*; & *amicorum omnia communia*, nec non illa ZENONIS; *τίς ἐστι φιλός; ἄλλος ἐγώ, quis amicus est? alter ego*; itemque ARISTOTELIS, *τί ἐστι φίλος, μία ψυχὴ δύο σώμασιν ἐνοικοῦσα, quid est amicus? Una anima in duobus corporibus*.

ea demum vera sit amicitia (§. 243.): sequitur, 3. ut inter dissimiles amicitia locum non habeat, adeoque 4. nec inter duos sceleratos (*n*), nec inter virtute præditos & sceleratos consistere possit, sed 5. tantummodo inter homines virtuti deditos.

§. 246. Ex eodem patet, 6. verissimum esse, quod omnibus fere philosophis in Stoicis visum est *παράδοξον· τὴν φιλίαν ἐν μόνοις τοῖς σπουδαίοις εἶναι, διὰ τὴν ὁμοιότητα: amicitiam in solis bonis esse, idque ob similitudinem.* LAERT. *in Zenone.*

§. 247. Denique quia amicitia ad communem utilitatem est comparata, (§. 243.) consequens est, 7. ut amicus amici commodis non minus studeat, quam suis; 8. ut amici communem habeant utramque fortunam, & hinc 9. se invicem consilio, re, ac opibus adjuvent. 10. Ut tamen amicus amicum plus quam se ipsum amare non teneatur (*o*).

§. 248. Ex quo facile patet, 11. amicos veros amicis non adulari, quin 12. infensissimum ini-

---

(*n*) Aut enim diversis vitiis dediti sunt, aut uni eidemque. Si diversis, sunt dissimiles; adeoque non idem volent nolentque, ac proinde non erunt amici (§. 245.). Sin uni eidemque vitio student, unusquisque suæ cupiditati satisfactum cupiet; adeoque non omnia referent ad comunem utilitatem, ac proinde ne sic quidem alter alteri amicus erit (§. *eod.*). Recte ergo QUINCTILIAN. *Declam.* 182. *Jungit amicitias similitudo morum; nescio quomodo inter se amicorum lumina vident & agnoscunt, nec quisquam amare in altero potest, nisi quod tacitus probat.*

(*o*) Atque hoc recte vidit CICERO, cujus loca ex *lib. 3. Quæst. Tusc.* & *lib. 3. de definib.* protulit *Lips. in Manud. ad philos. Stoic. lib. 3. Diss. 16. p. m.* 793. Itaque intra mediocritatem se non continuit SENECA *Epist.* 9. & 6. ubi *amicos cum amicis & pro amicis etiam mori* existimat.

micum præstare amico adulatore (p). 13. Non posse non vitam esse suavissimam, his suffultam præsidiis.

CAPUT VI.

De mediis ad Veram Illam Felicitatem Perveniendi.

SECTIO I.

DE SUI IPSIUS COGNITIONE.

§. 249. *Connexio.* §. 250. *Prima via ad felicitatem est cognitio sui.* §. 251. *Totius hominis notitia opus est.* §. 252. *Mens non modo comparate noscenda.* §. 253. *Quamvis & illa notitia non plane inutilis sit.* §. 254. *Sed & absolute.* §. 255. *Et quidem quoad voluntatem.* §. 256. *In qua exploranda caute procedendum.* §. 257. *Quoad intellectum.* §. 258. *Quid quomodo explorandus?* §. 259. *Quoad corpus.* §. 260. *Quoad statum.* §. 261. *Homo miseriæ suæ caussa.* §. 262. *Etiamsi ab aliis hominibus injuria adficiatur.* §. 263. *Cognitionis hujus utilitas.*

§. 249. Consideratis, quæ ad naturam hominis moralem & summum bonum pertinent, omnibus; proximum est, ut qua via ad veram felicitatem eatur, ostendamus (§. 8).

(p) Hinc eleganter DIOGENES dicere solebat: *Qui salvus esse cupiat, ei aut amicos optimos esse oportere, aut inimicos infensissimos. Illos enim docere, quid factu opus sit; hos redarguere, si quid mali feceris.* Et eo pertinet PLUTARCHI libellus elegantissimus: πῶς ἄν τις διακρίνειε τὸν κόλακα τοῦ φίλου; *quomodo adulator ab amico internosci possit?* Tom. 2. Opp. p. 61.

§. 250. Quum tale sit summum bonum, ut ab omnibus media non adspernantibus possit obtineri (§.163.); media autem adspernari omnino debeat, quicumque nullo summi boni desiderio tenetur; denique desiderio ejus teneri nequeat, nisi qui miseriam suam accurate perspectam habet (*q*): consequens est, ut bene viderint veteres, primam, ac præcipuam, quæ ad sapientiam ducit, viam esse illud: γνῶθι σεαυτὸν, *nosce teipsum* (*r*).

§. 251. Et quamvis PLATO in *Alcibiade primo*, ubi hanc regulam ex instituto interpretatur hypothesi suæ serviens (H. §. 65.), illam sui cognitionem ad solam mentem pertinere existimet; tamen, quum & corpus pars essentialis sit hominis (§. 11.), illudque non parum faciat ad mores (§. 56.): ejus quoque cognitionem non plane negligendam esse, facile unusquisque animadvertit.

§. 252. Quod ergo primo ad MENTEM atti-

(q) SENECA *Epist.* 28. *Initium est salutis notitia peccati. Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam, qui peccare se nescit, corrigi non vult. Deprehendas te, oportet, antequam emendes. Quinam vitiis gloriantur? Tu existimas, aliquos de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant. Ideo, quantum potes, te ipsum coargue, inquire in te, accusatoris primum partibus fungere, deinde judicis, novissime deprecatoris. Aliquando te offende.*

(r) Hanc ad veram felicitatem perveniendi rationem omnes commendarunt philosophi veteres. Elegauter MURET. *Lib.* 1. *Orat.* 10. quæ est *de sui cognitione: Quoties audimus, Appollinem respondisse Cræso, beatum eum fore, si se cognosceret: quoties præceptum eadem de re in templo Delphico inscriptum fuisse legimus, toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum esse cognitionem sui, quum inter omnes omnium ætatum sapientes viros convenerit, in eo positum esse fundamentum felicitatis, neque ulla re unumquemque nostrum in plura aut graviora mala, quum. sui ipsius ignoratione, prolabi.* Legenda & cetera, quæ sequuntur, satis præclara.

net: eam dupliciter cognoscimus, vel COMPARATE, vel ABSOLUTE. Prius fit, quoties nos cum bestiis contendimus, & quantum illis præstemus, consideramus paullo accuratius. Sed qui ea sola sui exploratione contenti sunt, in varia ac periculosa precipitia facile prolabuntur (*s*).

§. 253. Potest tamen & hæc *comparata* sui exploratio utilitatem aliquam adferre, si cum altera *absoluta* conjungatur. Qui enim se tot mentis corporis dotibus præ brutis a Deo ornatum esse, & has tamen facultates, nisi mens vere a vitiis emendetur, plus detrimenti, quam utilitatis adferre, probe considerat: is facile intelliget, eam esse Dei optimi maximi voluntatem, atque id consilium, ut homo de sui emendatione & adsequendo summo bono sit unice sollicitus, ut & vita ac moribus a brutis animantibus se segreget, & non adpetitiones illas, homini cum his bestiis communes, sed rectam rationem ducem sequatur (*t*).

(*s*) Nam ita philosophantes in eam ambitionem ac superbiam facillime incidunt, ut sibi natura satis præsidiorum esse existiment ad bene beateque vivendum. Hinc illa Stoicorum: *In nostra potestate* (ἐφ᾽ ἡμῖν) *esse opinionem, appetitionem, desiderium, aversationem & quaslibet nostras actiones*. EPICTET. *Enchir. Cap.* 1. item: Ἐξάλειφε τὰς φαντασίας, συνεχῶς σεαυτῷ λέγων νῦν ἐπ᾽ ἐμοί ἐστιν, ἵνα ἐν ταύτῃ τῇ ψυχῇ μηδεμία πονηρία ᾖ μηδὲ ἐπιθυμία, μηδὲ ὅλως ταραχή τις, ἀλλὰ βλέπων πάντα ὁποῖά ἐστιν χρῶμαι ἑκάστῳ κατ᾽ ἀξίαν, μέμνησο ταύτης τῆς ἐξουσίας κατὰ φύσιν, *imaginationes dele, sæpe tecum sic loquendo: nunc in potestate mea situm est, ut nulla in hac anima exsistat improbitas, nulla cupiditas, nulla animi perturbatio; sed ut omnibus, qualia reapse sunt, perspectis, pro existimatione sua singulis utar, memento potestatis hujus a natura tibi tributa*. MARCUS ANTON. Imp. εἰς ἑαυτ. *Lib.* 8. 29.

(*t*) Elegans eam in rem locus est apud ARRIAN. *Lib.* 1. *Diss. Epict. Cap.* 6. Τὸν δ᾽ ἄνθρωπον ὁ θεὸς θεατὴν

§. 254. Potius itaque omne punctum fert cognitio sui *absolute* talis, adeoque danda nobis opera est; ut nostræ primum VOLUNTATIS, tum deinde INTELLECTUS, ac CORPORIS (§. 251.), ac denique totius STATUS nostri notitiam adquiramus accuratiorem.

§. 255. Circa VOLUNTATEM (quo & APPETITUM SENSITIVUM referimus) (§. 16.) dispicendum erit, 1. Quid maxime concupiscamus? 2. Quibus laboremus vitiis? 3. Quodnam in his primum locum obtineat? 4. Quomodo erga Deum, nos ipsos, ac alios adfecti simus? 5. Quibus in rebus maxime adversus justi, honesti, ac decori regulas peccemus? & 6. a quibus denique veris bonis quam sæpissime abhorreamus?

§. 256. Quum vere ea in re facile quisque falli ac decipi possit, dum vel sibi ipsi blanditur & parcit, vel ex vitiis primariis id, quod speciem aliquam virtutis præ se fert, sibi tribuit, tres in primis commendandæ sunt regulæ: 1. ut quis & indifferentes cogitationes quibus præcipue indulget, quam diligentissime exploret: 2. ut varia objecta, variosque casus, quorum alius ad voluptatem vel dolores, alius ad opes vel paupertatem, alius ad honorem vel contemtum pertinet, sibi ob oculos ponat, & quid ipse electurus sit, secum cogitet: 3. ut, quibus præ-

εἰσήγαγεν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων τῶν αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο αἰσχρόν ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ ἄρχεσθαι καὶ καταλήγειν, ὅπου καὶ τὰ ἄλογα, ἀλλὰ μᾶλλον ἔνθεν μὲν ἄρχεσθαι καταλήγειν δ᾽ ἐφ᾽ ὃ κατέληξεν ἐφ᾽ ἡμῶν καὶ ἡ φύσις κ. τ. λ. *Deus introduxit in mundum hominem, tamquam inspectorem operum suorum, ac non cognitorem solum, verum etiam interpretem. Quare turpe est homini, si inde incipiat, & eodem desinat, ubi cetera solent ratione destituta. Magis enim convenit, inde incipere, in eo autem desinere, quousque natura nos nostra evexit ac produxit, &c.*

cipue affectibus concutiatur, subinde consideret (*u*).

§. 257. Ita & ad INTELLECTUS tui recessus multo facilius jam penetrabis, circa quem dispiciendum erit, 1. quam diligenter res omnes contempletur? 2. quibus maxime præconceptis opinionibus indulgeat? 3. quomodo se judicium, ingenium, & memoria ac reminiscentia habeant? & 4. an denique tam prudenter rationes tuas componas, ut veræ felicitatis tuæ habeas rationem? Quæ sane sui exploratio omnium difficillima est (*x*).

§. 258. Quum vero tam difficilis sit hæc sui exploratio (§. 257.): id agendum est sapientiæ studioso, 1. ut se virorum sapientum examini submittat, & 2. horum monita audiat æquo animo (*y*), simulque 3. ad consiliorum suorum ac cogitationum eventus diligenter attendat.

§. 259. CORPORIS exploratio maxime ad temperamenta pertinet. Horum autem charactetes jam supra (§. 58. *seqq.* & §. 120. *seqq.*) tam distincte ostendimus, ut, qui eos recte in consilium adhibuerit, ei non difficilius futura videatur hæc investigatio.

(*u*) Si enim ad *iram* te incalescere senties quam sæpissime: AMBITIONEM in te dominari scies. Si *spes*, *metus*, *amor*, *odium*, *zelotipia* te præ reliquis turbant: VOLUPTATIS. Si denique *invidiam*, *metum*, *desperationem*; AVARITIÆ primas partes esse facile animadvertes (§. 102.).

(*x*) Facilius enim homini vitiis obruto persuaseris, eum a vera virtute aberrare: quam homini stolido, eum laborare stultitia. Quin, quanto quis est stolidior; tanto magis sibi sapiens videbitur.

(*y*) Et hic est, quod PLATO dixit: σοφὸν ψεγόμενον οὐκ ὀργίζεσθαι, ἐπαινούμενον δὲ οὐκ ἐπαίρεσθαι: *sapientiæ studiosum reprehensum non irasci, laudatum non extolli*. Vere enim cognitionis sui ipsius, id est, profectus in virtute, hoc indicium est, si quis aliorum objurgationes, non ex invidia ac odio, sed ex amore profectas, æquo animo ferat.

§. 260. Quum itaque hæc *voluntatis*, *intellectus*, *corporis* exploratio innumeros fere morbos, quibus laboras, tibi detectura sit: facile etiam perspicies, *statum* tuum, qui ex hac mentis ac corporis tui imperfectione & vitiis resultat, non posse non esse miserrimum. Quis enim se felicem putabit, qui morborum suorum aliquo sensu tangitur?

§. 261. Multum tamen refert, te infelicitatem istam, quam ex vitiis oriri diximus (§. 98. *seqq.*), accurate considerare, & explorare ingenue, quibus potissimum calamitatibus premaris, simulque certo statuere, earum omnium caussam atque originem in te ipso quærendam esse (z).

§. 262. Unde enim omnia mala, nisi ex vitiis tuis, quorum hæc maxima pœna est, quod per se ipsa puniuntur? Et finge, alios te in hanc calamitatem conjecisse. Sane aut irritasti hos vitiis tuis, aut mala tibi non futura es-

(z) Est ea hominum infelicium indoles, ut infelicitatis suæ caussam non in se ipsis, sed in aliis sitam existiment, & semper alios, quam se, accusare malint. Quem stultitiæ humanæ characterem elegantissime suo more expressit SENECA *Epist.* 1. ubi de cæcitate Harpastæ suæ lepide narrat: *Quid aliud agas, quam ut meliorem te ipsa quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas, sua vitia esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis & temporibus adscribimus: at illa, quocumque transierimus, sequutura sunt. Harpasten, uxoris meæ fatuam, scis hæreditarium onus in domo mea remansisse.*

- - - *Hæc fatua subito desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram. Nescit, esse se cæcam: subinde pædagogum suum rogat, ut migret, ait, domum tenebrosam esse. Hoc, quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci enim ducem quærunt, nos sine duce erramus, & dicimus: non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest vivere*, &c. Legenda & cetera, quæ me exscribere pigeret, te non legisse puderet.

sent, de quibus lamentaris, si mentem haberes, vera virtute præmunitam (*a*).

§. 263. Paucis: hæc tui exploratio te facile convincit, 1. mentem tuam ac corpus innumeris vitiis ac imperfectionibus laborare. 2. Eorum malorum omnium caussam in te ipso sitam, & infelicitatem tuam tantam esse, ut mors tolerabilior vita futura sit, nisi signum receptui quam celerrime dederis. Multum profecisti, mihi crede, si vivam tibi hujus rei scientiam perpereris.

SECTIO II.

DE CAPIENDO VERÆ EMENDATIONIS CONSILIO.

§. 264. *Homines amant vitia sua.* §. 265. *Et tamen cupiendum emendationis consilium.* §. 266. *Quod nobis suadent argumenta quamplurima.* §. 267. *Veluti I. ipsa vitiosorum miseria.* §. 268. *Eorum status repugnat voluntati Dei.* §. 267. *Nec solidi quidquam habet, quod ostenditur de voluptate.* §. 270. *De honore.* §. 271. *De divitiis.* §. 272. *Porro vitia multa mala advehunt.* §. 273. *Emendationem suadet.* §. 274. *II. Conditio felix virtute præditorum. Quæ demonstratur.* §. 275. *III. Voluntas Dei.* §. 276. *Propositum hoc quamprimum capiendum.* §. 277. *Et constanter retinendum.* §. 278. *Quo faciunt preces & examen sui quotidianum.* §. 279. *Nec*

(*a*) Multa ignominiosa tibi non viderentur, nisi talia illa esse persuaderet ambitio. Ita & parum te habere non dolores, nec accusares alios, qui te locupletare nolunt, nisi plura concupisceres; id est, nisi laborares avaritia. Et cur ad omnes casus trepidares, nisi molitie & voluptate corruptum animum gereres? Recte EPICTETUS in *Ench.*

non consuetudo cum bonis. §. 280. *Ac bonorum librorum lectio.* §. 281. *Propositum hoc efficax esse oportet.*

§. 264. Inter corporis & animi morbos permultum interest. Primo enim illos plerumque facillime sentimus: hos, non nisi adhibito omni studio, deprehendimus. Deinde de illis a nobis emolliendis, simul ac eos sentire cœpimus, laboramus diligenter, & ideo nec corporis, nec æri parcimus, hos ita amare incipiunt homines, ut, si optio daretur, iis ætatem frui: quam carere, omnino mallent.

§. 265. Itaque difficile non est, concipere propositum, morbum corporis si qua fieri possit, a se amoliendi; at difficilimum, capere consilium fugiendi. Et tamen opus est hoc proposito ei, qui ad veram ac solidam felicitatem adspirat (*b*).

---

cap. 72. φιλοσόφου τάξις δοκᾶ καὶ χαρακτὴρ, πᾶσαν ὠφέλειαν ἢ βλάβην ἐξ αὐτοῦ προσδοκᾶ. Σημεῖα προσκόπτοντος, οὐδένα ψέλει, οὐδόνα ἐπαινεῖ, οὐδενὶ μέμφεται, οὐδενὶ ἐγκαλεῖ· ὅταν ἐμποδιδῆ τι ἢ κωλυθῆ, ἑαυτῷ ἐγκάλει, κ. τ. λ. *Philosophi status est & formula, omnem utilitatem ac nocumentum a se ipso expectare. Signum proficientis hoc est: neminem vituperat, neminem laudat, de nemine queritur, neminem accusat. Quum in re quapiam aut impeditur, aut prohibetur, se ipsum accusat, &c.*

(*b*) Eleganter EPICTET. apud ARRIAN. *Lib.* 2. *Cap.* 19. ratiocinatus, discipulos monet, se ea docere, quibus possint fieri meliores ac felices: discipulos ipsos ideo acroasibus interesse, ut meliores & felices fiant, felicitatem consequi & meliorem fieri, non esse ἐκ τῶν ἀδυνάτων sed ex iis, quæ obtineri possint. Quum igitur pauci nihilo minus felicitatem hanc consequantur, fieri non posse, quin verum desit propositum: Τί οὖν θέλετε, inquit, ἀρξώμεθά ποτε τοιαύτην ἐπιβολὴν κομίσαι ἐνταῦθα, τὰ μέχρι νῦν ἀφιέμενα, ἀρξώμεθα· μόνον πιστεύσατέ μοι, καὶ ὄψεσθε. *Quid ergo vultis? Incipiamus demum tale propositum concipere, ut quæ præterierint, omittamus. Credite mihi modo, & videbitis.*

§. 266. Itaque opus est argumentis, quibus mens, adeo immersa vitiis, ad concipiendum hujusmodi propositum excitetur. Quum autem ea sit natura voluntatis nostræ, ut naturaliter adpetat bonum, & aversetur malum (§. 28.), & hinc semper a malo ad bonum moveatur (§. 34.): consequens est, ut non alia firmiora sint ad concipiendum veræ felicitatis propositum incitamenta, quam si homo sibi *status* sui *præsentis miseriam*, & *summi boni* veræque *felicitatis* inde exsistentis *suavitatem ac præstantiam* vivide repræsentet (c).

§. 267. STATUS sui MISERIAM non rectius sibi ob oculos ponet homo; quam si illum & *voluntati divinæ adversari*, & *nihil solidi habere*, & *cum innumeris malis*, ac *summa*, non modo corporis, sed & mentis, partis nostrum præstantissimæ, *pernicie conjunctum* esse, vere intellexerit.

§. 268. Quum enim primo Deus nos non brutis fecerit similes; sed recta ratione instruxerit, volueritque adeo, ut non cupiditatibus, sed rationi & voluntati suæ obsequemur (§. 253.): quid miserius, quæso, quam eam vivere vitam, quæ Deo displiceat; Deo, inquam,

(c) Cur enim vitiis suis tantopere oblectantur homines? Quia ex *ipsis* grata, jucunda, utilia videntur. Cur virtutem, *cur* ipsum summum bonum tam temere adspernantur? Quia illud cum molestia & omnis voluptatis privatione conjunctum, adeoque boni nomine vix dignum esse, existimant. Quapropter si eo adducendi sunt, ut vitia adspernari, & virtutem summumque bonum sectari serio decernant: ita dirigendus erit animus, ut vitiis nihil detestabilius, statu pravorum hominum nihil miserius, ac summi boni possessione nihil suavius præstantiusque esse, agnoscat. Usus est hac methodo ipse Servator, dum status sui miseriam agnoscentes vocat *τοὺς κοπιῶντας καὶ πεφορτισμένους*, *laboriosos & onustos*: summæ vero felicitati, quam pollicetur, possessionem, *ἀνάπαυσιν τῶν ψυχῶν*, *requiem animarum*, quin χρηστὸν καὶ φορτίον ἐλαφρόν, *jugum suave & facile*, Matth. 11. 28. *seqq.*

omnipræsenti (§. 184.), omniscio (§. 185.), & tam justo (*d*) (§. 186.), ut non possit non pœnis gravissimis adficere omnes, qui ejus voluntati obluctantur? Quid periculosius, quam Dei voluntati denegare obsequium, cui & exsistentiam & conservationem nostram unice debemus? Quid denique intolerabilius, quam intra se audire conscientiam, læsæ majestatis divinæ crimen dies noctesque exprobrantem?

§. 269. Denique quid solidi habet vita eorum, qui adhuc vitiis immersi sui cupiditatibus indulgent? VOLUPTAS brevis est delectatio, fertur in res vanissimas, nec amore nostro dignas, & mox evanescentes. Et quanto quæso voluptuosis constat brevis illa, quam anhelant, delectatio? Quanta molestia sibi homo viam ad illam sternit? Quanto cum tædio eam exercet? Quanto cum dolore amittit?

§. 270. Quid HONOR, nisi aliorum de nostris actionibus opinio? Quid vero opinione levius? Quam parvum est hoc terræ punctum? Quantula pars hominum in eo viventium nos novit? Horum ipsorum quam pauci sunt, qui sapientes sint, & res suo pretio æstimare norint? Quam mox denique futurum est, ut opinio illa, quam de nobis conceperunt, cum ipsis hominibus exspiret? Attentius porro, quæso, considera, quanto labore honores parentur, quam difficile conserventur, quam facile & quan-

(*d*) Agnoverunt & pagani philosophi, incumbere nobis necessitatem pie vivendi, quia degamus sub oculis Dei, omnia videntis, & vindicantis severe. Interrogatus sane THALES MILESIUS, εἰ λήθοι θεὸν ἄνθρωπος ἀδικῶν; *an lateat Deum homo injuste agens?* Respondit: ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος, *immo ne cogitans quidem*. Et nihil verius illo DEMOSTENIS enthymemate: Ἀεὶ σύμφερόν ἐστι ἀκούειν τῶν κρατούντων. Τοῦ Θεοῦ τοίνυν ἀκουστέον, τοῦ ἀεὶ κρατοῦντος. *Semper expedit iis obedire, qui rerum potiuntur. Deo igitur parendum, qui in æternum dominatur.*

to cum dolore amittantur, nonne tibi exclamandum videbitur:

O vanas hominum curas! o pectora cæca!

§. 271. Quid DIVITIÆ? Quid ni possessio terræ, lapillorum, missarum splendore aliquo præditarum, quibus hominum cupiditas pretium statuit? An qui harum rerum plus aliis possidet, ideo reliquis beatior est? an tranquillior? an non æque suaviter vivit, cui necessaria suppetunt, quam qui abundat superfluis? an non ille æquiore animo morietur, quam dives, cui opes pro numine sunt? Quanto porro labore parantur illa malorum irritamenta? Quot curas, & insomnes noctes advehit eorum possessio? Ad quam desperationem amissio & jactura illorum hominem adigit? O utinam meditari inciperemus, quid diligamus (*e*), & quam anima immortali indignum sit, inhærere rebus perituris, & cum vera felicitate nullo modo conjunctis?

§. 272. Quot mala secum vehant vitia, jam supra ostendimus pluribus (§. 98. *seqq.*). Et quid denique fiet de homine, qui de mente emendanda nunquam cogitavit, ubi jam vita excedendum, ubi imminet æternitas, & mens indestructibilis atque immortalis ea omnia, quæ bona credidit, post tergum relinquit? Nonne conscientia ipsa convincet ejusmodi hominem, nullam ipsi spem esse melioris status, summumque periculum supplicii, quum Deus justus non possit non in hominem, voluntati suæ per

(*e*) Eleganter EPICTETUS *Enchirid. cap. 6. in unoquoque*, inquit, *eorum, quæ aut delectant, aut utilitatem præbent, aut diliguntur, memento considerare, quale id quidque sit, incipiens a minimis. Si ollam diligis, dic: ollam diligo. Si ea fracta, non perturbaberis. Si filium tuum amas, aut uxorem, dic: te hominem diligere: mortuo enim eo, non perturbaberis.*

omnem vitam adversatum, aut in hac vita, aut post mortem, animadvertere, & divina tamen providentia permittere soleat, ut in hac vita bona malis, mala bonis plerumque eveniant (*f*).

§. 273. Ita sincerum illud animum emendandi propositum excitabimus, considerata *status* nostri *miseria*. Tanto magis autem illud firmabimus, si CONDITIONEM *eorum quibus summo bono potiti sunt*, paullo diligentius expenderimus (§. *266.*)?

§. 274. Solidam esse hanc felicitatem, nemo dubitaverit, quia sempiterna est illius possessio (§. 193.). Maximam eamdem esse cum ex attributis summi boni (§. 189. *seqq.*), tum ex effectibus ejus (§. 205. *seqq.*), satis patet. Quis vero leve quid putet, Deo frui, mentem circumferre tranquillam, nullisque adfectibus, curis, conscientiæ tumultibus, perturbatam? (*g*) virtutem sine tædio sectari? aliis denique virtute ornatis amicis uti? Atqui hæc omnia habet, quisquis summo illo ac perfectissimo bono potitus est.

§. 275. Hoc est, quod vel maxime id propositum in te excitasset jam pridem, si mens non læva fuisset. Jam adde, *Deum hoc a te exigere*,

---

(*f*) Itaque omnino summum momentum inest ratiocinationi: quia Deus justus est, malos aut in vita hac punit, aut post mortem. Non autem id semper facit in hac vita, quia bonis sæpe mala; malis bona eveniunt. Erit itaque, quando post mortem malos puniet. Ita ipse ratiocinatur SALOMON *Kohel. 3. 15. seqq.*

(*g*) Atqui & virtute præditus calamitatibus premitur, & bonis etiam mala haud raro eveniunt (§. 277.). Ita est. Sed quam parum hæc omnia adquiescentiam ejus in voluntate divina, adeoque & animi tranquillitatem, turbent, vel inde patet, quod, si optio daretur, illa conditionem suam cum sceleratorum voluptatibus non permutaret. Ita æquiore animo Josephum captivitatem & servitutem, quam oblatam a Putipharis uxore voluptatem, tulit, *Gen. 39. 3.*

a quo totus pendes. Deum hoc præcipere, qui, cum alia graviora præcipere posset, id præcipiat, quod tibi utilissimum, quin omnino necessarium sit (*h*). An tu non audies Deum, utilia licet præcipientem? Quid furorem esse dicamus, si hic furor non est?

§. 276. At quum adfectus & propensiones frequenter repetitæ in mores, hi autem diuturna consuetudine in alteram naturam transeant (§. 69.): certo tecum statuas velim, properandum tibi esse, istudque propositum quamprimum concipiendum. Quo longius enim illud differes, eo difficiliorem tibi hanc emendationem futuram, certissimum est (*i*).

§. 277. Quin non solum capiendum est hoc consilium, sed & constanti animo retinendum. Quemadmodum enim adverso flumine navigantes, cessante remigum industria, non modo non progrediuntur, sed & retro feruntur; ita qui hoc emendationis propositum, semel conceptum abjiciunt, non modo non proficiunt, sed & tanto magis in pristinæ miseriæ vortices abripiuntur (*k*).

(*h*) Quis vero non paret medico salutaria præcipienti? Talia autem sunt, quæ præcipit Deus, quando te ad veram felicitatem vocat. Hinc pietatem non modo tamquam *honestam*, sed & tamquam *utilissimam* commendat Apostolus. Hinc MARC. ANTONIN. *lib.* 7. §. 74. Ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν *emolumentum est actio omnis, naturæ consentanea.*

(*i*) Idem ergo contingit iis, qui moras in emendando animo nectunt, quod solet ægrotantibus, curam valetudinis eo usque differentibus, dum jam pœne conclamatum est. Morbus inveteratus difficilius curatur, quin sæpe medicorum industriam eludit. Quo citius rem adgredimur, eo facilius eam conficiemus. Huc pertinet elegans judicium SENECÆ *Epist.* 25. de duobus amicis, juvene altero, altero sene, quod legi omnino meretur.

(*k*) Quum enim voluntas numquam sit otiosa, sed semper bonum adpetat (§. 29.): consequens est, ut quando propositum, ad bonum verum connitendi abjecit, in bona

§. 278. Ad firmandum vero id propositum præter preces ad Deum (*l*), quippe ad ineundam nobiscum unionem promptissimum (§. 189.) quam plurimum conferet examen sui ipsius quotidianum (*m*) ex quo, an proficiamus, & in quantum hoc propositum nostrum vel auctum, vel imminutum sit, facile adparebit.

§. 279. Nec minus hoc propositum firmabit consuetudo cum hominibus virtute præditis (*n*),

---

adparentia feratur, tantoque magis hæc concupiscat, quanto minus aliquo veri boni sensu tangitur. Addatur SENEC. *Epist.* 4.

(*l*) Hinc Socrates virtutem doceri negat, eamque contendebat Dei donum esse. Exstat eam in rem singularis ÆSCHINIS *περὶ ἀρετῆς*, *seu de virtute*, in quo *p.* 20. suo modo demonstrat, *ὔτε διδακτὸν εἶναι, ὔτε φύσει ἀρετὴν, ἀλλὰ θείᾳ μοίρᾳ παραγίγνεσθαι κτωμένοις*, *neque doceri posse, neque natura, sed divinitas accedere virtutem iis, qui eam possident*. Addatur MAXIMI TYRII *Diss.* 20. quæ inscribitur: *εἰ γένοιτό τις θείᾳ μοίρᾳ ἀγαθὴς*, *an aliquis divinitus bonus fiat?*

(*m*) Tale est illud examen, quod suis commendavit PYTHACORAS *in Aur. Carm. v.* 40.

Μηδ᾽ ὕπνον μαλακοῖσιν ἐπ᾽ ὄμμασι προσδέξασθαι
Πρὶν τῶν ἡμερινῶν ἔργων τρὶς ἕκαστον ἐπελθεῖν.
Πῆ παρέβην; τί δ᾽ ἔρεξα; τί μοι δ᾽ ἐὸν ὐκ ἐτελέσθη,
Α᾽ρξάμενος δ᾽ ἀπὸ πρώτυ ἐπέξιθι, καὶ μετέπειτα
Δεινὰ μὲν ἐκπρήξας ἐπιπλήσσεο; χρηστὰ δὲ τέρπυ.
Ταῦτα πόνει, ταῦτ᾽ ἐκμελέτα, τύτων χρὴ ἐρᾷν σε.
Ταῦτά σε τῆς θείης ἀρετῆς εἰς ἴχνια θήσει.

Mollia nec prius admittant sibi lumina somnum,
Exacta quam ter reputaveris acta diei.
Quæ prætergressus? quæ mala omiseris? Atque
Singula percurrens a primo facta, quibus tu
Vel pravis doleas, capias vel gaudia justis.
Hæc facito; hæc satage: istorum tibi cura geratur:
Hæc te virtutis divina ad limina sistent.

Ad quam Pythagoræ periocham addenda sunt, quæ præclare commentatur HIEROCL. *in Comment. p.* 205. *edit. Curter.*

(*n*) Commendat hoc præceptum SENECA *Epist.* 6. & 11. quæ totæ perlegi merentur, & ARRIAN. *Diss. Epict. lib.* 2. *cap.* 18.

& contemplatio exemplorum, tum eorum, qui, dum vitiis indulgent, pereunt; tum eorum, qui vera illa felicitate potiti sunt. Quemadmodum enim felices sunt, quos faciunt aliena pericula cautos, ita virorum sapientum vita perpetua censura est, & non modo quid agendum sit, sed & fieri posse quæ docentur, docet.

§. 280. Denique & bonorum librorum, maxime parænetieorum, lectio insignem tibi hac in re adferet utilitatem (o). Quum enim ethica parænetica voluntatem magis incendat, quam instruat intellectum (§. 4.), & propositum hoc in voluntate consistat: fieri sane non potest, quin eorum librorum assidua lectio tibi calcar subjectura sit in via virtutis perrecturo.

§. 281. Postremo id quam maxime cavebis, ne *inefficax* sit hoc propositum. Quid enim proderit etiam summa cupiditas, summam felicitatem consequendi, nisi & mediis uti statuas, quibus ad eam consequendam opus est? Itaque simul ac propositum hoc aliquid virium in te adquisivisse senseris, statim res ipsa adgredienda, bellumque acerrimum indicendum est vitiis.

(o) Ex quo vi oppositorum fluit, tanto magis fugiendos esse libros pravos, vitiaque illa capitalia irritantes, quales & pleræque sunt fabulæ Romanenses, quas vocant, & ejusdem furfuris alii, qui vitia veluti coloribus amœnis illustrata imaginationi sistunt. Quid enim aliud ægrotanti animo hæc legenti accidet, quam quod Chæreæ, adolescenti, tabulam pictam, quæ Jovem imbrem aureum in Danæ gremium mittentem sistebat, spectanti accidisse, refert? TERENT. *in Eunuch. Act. 3. Scr. 5. v. 36. seqq.*

SECTIO III.

DE PUGNA, IN QUAM SAPIENTIÆ AC VIRTUTIS STUDIOSO DESCENDENDUM.

§. 282. *Est in nobis, quod huic proposito repugnat.* §. 283. *Qualis illa pugna interna?* §. 284. *Pugnandum est cum cupiditatibus.* §. 285. *Cum imaginatione.* §. 286. *Cum adfectibus nascentibus.* §. 287. *Et jam vires adquirentibus.* §. 288. *Item cum vitiis & propensionibus.* §. 289. *Quorum occasio fugienda.* §. 290. *Etiam iis, qui se fortes putant.* §. 291. *In primis loca suspecta & consuetudo malorum vitanda.* §. 292. *Nec tamen in eremum secedendum.* §. 293. *Quid si occasio non possit evitari?* §. 294. *Pugna hæc subinde repetita facilior.* §. 295. *Et victoria suavissima.* §. 296. *Pugnandum etiam cum rebus externis.* §. 297. *Quo faciunt, præmeditatio rerum, quæ evenire possunt.* §. 298. *Remedia fortunæ adversæ.* §. 299. *Media hactenus commendata.* §. 300. *Destituimur enim medio expiandi peccata.* §. 301. *Destituimur viribus ad obsequium Deo præstandum necessariis.* §. 302. *Deum ergo hunc defectum supplesse oportet.* §. 303. *Et hinc dedisse revelationem.* §. 304. *Ex tota revelationibus, una vera est.* § 305. *Ergo sunt certi characteres veræ revelationis.* §. 306. *Eorum primus.* §. 307. *Secundus.* §. 308. *Tertius.* §. 309. *Quartus & quintus.* §. 310. *Ergo divina non sunt oracula paganorum.* §. 311. *Nec Alcoranus.* §. 312. *Nec volumen Talmudicum.* §. 313. *Scripturæ S. quadrat character primus.* §. 314. *Secundus.* §. 315. *Tertius.* §. 316. *Quartus & quintus.* §. 317. *Hinc ea sola est divina revelatio.* §. 318. *Ac proinde in consilium adhibenda.*

§. 282. Nimirum quamvis intellectus veræ felicitatis præstantiam, virtutisque pulcritudinem accurate perspiciat, & voluntas quoque, bonum natura adpetens, felicitatem illam mirifice concupiscat; animadvertes tamen in animo nescio quid, quod has rationes turbat, quod mentem in contraria aut invitat, aut rapit, ut fateri idem cogaris, quod MEDEA:

Video meliora, proboque:
Deteriora sequor.

§. 283. Qui ARISTOTELIS placita exosculantur, eum in mente tumultum vocant *pugnam rationis* & *adpetitus sensitivi*. Sed si in te ipsum descenderis, non mentis facultates inter se contendere, sed voluntatem inter bona vera & adparentia, quorum illa ratio, hæc imaginatio, tamquam jucundissima, repræsentat, fluctuare, atque hinc modo in hanc, modo in illam partem rapi, facile animadvertes.

§. 284. Quum vero voluntas, nisi, virtute vindice, ex ista servitute eluctetur, magis imaginationi ac pravis adfectibus, quam rectæ rationi serviat (§. 29.): in arenam profecto descendendum, & tamdiu cum hoste illo interno pugnandum ac colluctandum est (*p*): donec

(p) De hac pugna ARRIAN. *Diss. Epictet.* lib. 2. cap. 18. Οὗτός ἐστιν ὁ ταῖς ἀληθείαις ἀσκητής, ὁ πρὸς τὰς τοιαύτας φαντασίας γυμνάζων ἑαυτόν, μεῖνον τάλας, μὴ συναρπασθῇς· μέγας ὁ ἀγών ἐστι, θεῖον τὸ ἔργον, ὑπὲρ βασιλείας, ὑπὲρ ἐλευθερίας, ὑπὲρ εὐροίας, ὑπὲρ ἀταραξίας. Τοῦ θεοῦ μέμνησο, ἐκεῖνον ἐπικαλοῦ βοηθὸν καὶ παραστάτην, ὡς τοὺς Διοσκόρους ἐν χειμῶνι, οἱ πλέοντες. *Is est vere studiosus, qui se contra tales phantasias exercet. Consiste, miser, ne auferas te imaginatio. Magnum certamen est, divini operis functio, de regno certatur, de libertate, de felicitate, de tranquillitate animi. Memineris Dei, illum invoca auxiliatorem, ut solent nautæ in tempestatibus invocare Castorem & Pollucem.*

oppressam ab eo voluptatem in libertatem adsertam videas.

§. 285. Quoties itaque IMAGINATIO nobis pravi quid, tamquam vel jucundum, vel honestum, vel utile, proponit; toties ante omnia id agendum est, 1. ut veras rerum ideas menti nostræ revocemus in memoriam, illaque, quæ supra de vitiorum vanitate ac effectu, nec non de conditione vitiosorum æque ac virtute præditorum hominum, diximus (§. 247. *seq.*) subinde meditemur. 2. Ut menti non permittamus iis indulgere cogitationibus, sed eam ab his ad res serias ac utiles divertamus. 3. Ut otium in primis cane pejus & angue fugiamus (*q*): *Otia si tollas, periere cupidinis arcus.*

§. 286. Eadem pugna, quoties in te vehementior ADFECTUS sese exserit, repetenda est. Et quidem, quum adfectuum quidam gradus sint & principiis resistatur facilius (§. 33.): rectissime agemus, si antequam mens eo adfectu delectari cœperit, vel saltim, priusquam res ad impetum redierit, eum superare conemur.

§. 287. Si jam vires adfectu adquisivit, memineris, 1. moram aliquam interponendam, eamque 2. vim inferendam esse sibi ipsi, ut ne inter illos mentis tumultus actionem aliquam suscipias. 3. Remittente primo æstu, cogitandum esse de caussa, quæ nos inflammarit, & an ea tanta mentis inquietudine digna sit (*r*).

(*q*) Recte veteres, *τῷ ἀργεῖν καὶ τῷ σχολάζειν ἕπεσθαι ἀλλότρια πολυπραγμονεῖν*, *desidium & otium comitari aliena agendi studium.* Qui nihil agit, malè agit. Quum enim mens numquam otiosa sit; sane, si rebus seriis non vacat, ad cogitationes de rebus nihili ruit, & idearum de vitiis suavitate sese misere oblectat.

(*r*) Præclara hæc sunt adfectus in officio continendi media. Quum enim adfectus sint commotiones extraordinariæ (§. 32.); non possunt sane admodum diu sævire, & hinc aliqua mora interposita defervescunt. Vidit hoc Ille ex veteribus, qui iratis suasit, ut alphabetum Græcum.

§. 288. Simili mentis vigore adgrediendæ sunt PROPENSIONES, & VITIA, quæ mentem in transversum rapiunt. Ubi primo omnium observandum, quod de Parthis olim dictum est: *tot fugiendo vincere*, id præcipue quoque locum habere in expugnandis vitiis. Compendii facies permultum laboris, si occasionem, qua irritari vitia possent, cane pejus & angue fugeris (s).

§. 289. Quum enim adfectus oriantur ex boni, malique repræsentatione (§. 32.); iisque, si vires adquisiverint, difficilius resistatur (§. 28.); quin illi, ubi sæpius repetuntur, in mores evadant (§. 43.): consequens est, ut vel sola occasio peccandi, dum tibi vitia tamquam grata atque jucunda repræsentat, te in vitia præcipitem dare, & in miserrimo isto statu retinere possit.

§. 290. Nec prodest, quod serio consilium ceperis a vitiis abstinendi. Si enim semel occasionem peccandi non fugeris, fieri poterit, ut propositum istud tibi extorqueant vitiorum il-

---

aliquoties recitarent, (§. 35. *). Deinde, quum durante adfectu nec intellectus, nec imaginatio satisfaciat officio (§. 35.): nihil recte sane faciet homo, vehementiore adfectu intra præcordia saviente. Ergo suspendenda erit actio. Denique quum adfectus ea repræsentatione boni vel mali oriantur (§. 32.): fieri non potest, quin mens ad tranquillitatem redeat, simul ac id, quod bonum malumve visum est, vel tale non esse, vel leve admodum indignumque tanta commotione censendum, perspexerit. Eleganti id exemplo illustrat EPICTET. *Enchir. cap. 14. Nunquam in re quapiam dicas: perdidi, sed reddidi. Puer obiit, redditus est. Ager ereptus, nonne is quoque redditus? Sed malus est vir, qui abstulit. Quid ad te, per quem repetierit, qui dedit? Quousque autem tibi præbentur, velut alienorum curam habe, ut hospitii viatores.*

(s) Aurea illa EPICTETI, cujus lubentissime testimonio utimur, *Enchirid. cap.* 24. Ἀνίκητος εἶναι δύνασαι ἐὰν εἰς μηδένα ἀγῶνα καταβαίνης, ὃν οὐκ ἔστιν ἐπί σοι νικῆσαι: *invictus esse poteris, si in nullum certamen descenderis, quod ut vincas, in te non est.*

lecebræ (*t*). Et quam imprudenter quæso agunt, qui, freti alexipharmacorum virtute, domum, ubi pestis grassatur, sine urgente necessitate ingrediuntur?

§. 291. Vitanda ergo loca, ubi peccatis ex instituto indulgent homines. Vitanda pravorum consortia, vitanda turba. Nunquam mores, quos domo extulisti, referes. Aliquid ex eo, quod composuisti, turbabitur, aliquid ex his, quæ fugasti, redibit. Nemo non tibi aliquod vitium aut commendabit, aut imprimet, aut nescienti allinet. SENECA *Epist.* 7.

§. 292. Neque tamen fuga ista in eo ponenda, ut in eremum secedamus, ut monasteria, & frontisteria circumspiciamus, ut semper latitemus, atque nos abstineamus a rebus gerendis. Eremus etiam & monasteria in mundo sunt. Præclarius virtutis specimen est, vitare occasiones, ubi suppetunt, quam eas in eremo expetere non invenire.

§. 293. Si ita eveniat, ut occasio vitari non possit; vel si vitium, etiam non data occasione, nobis adblandiatur, alia longe pugna opus est. Animo enim in memoriam revocanda vitiorum vanitas (§. 269. *seqq.*) incredibilis miseria, in quam per ea præcipites demur (§. 272.), Dei omni præsentia (§. 284.), justitiaque exactissima (§. 186.), summi boni præstantia ac suavitas (§. 274.), mors denique, quæ imminet,

(*t*) Ostendere id voluerunt Poetæ, fingentes, Ulyssem, quamvis compositi animi virum, non ausum tamen Sirenarum cantum audire, priusquam malo se alligatum vidisset, sociisque navigationis aures cera obturari jussisset. Notum, quid de Alipio amico referat Augustinus. Ad Christum conversus consilium ceperat, numquam ingrediendi theatrum. At sæpe ab æqualibus invitatus, demum ingredi statuit, sed clausis oculis adsidere. Præstitit hoc aliquamdiu. Vociferante autem populo, oculos aperuit. Semel apertos claudere iterum vel noluit, vel non potuit; quia ita postea his spectaculis delectatus est, ut fere primus semper theatrum ingrederetur.

& nos hoc theatro exire jubebit. Hæc meditatio quot argumentis retrahere possit mentem, vitiorum illecebris sollicitatam, ex iis, quæ supra dicta sunt, facile animadvertes (*u*).

§. 294. Et quamvis initio paullo difficilior hæc pugna futura sit; non tamen est, quod despondeas animum. Si semel viceris, iterum congressus, tanto facilius vinces. Et quo sæpius repetieris pugnam, eo faciliorem semper victoriam esse, fateberis (*x*).

§. 295. Quin illam animi contentionem, quæ te in debellandis vitiis aliquamdiu defatigavit, facile pensabit insignis ac incredibilis lætitia, quæ victoriam hanc consequitur, quam, ubi semel percepisti, tam suavem experieris, ut vel ejus perfruendæ caussa ad certamen illud te accincturus sis tanto alacrius.

§. 296. Non solum autem cum vitiis pugnandum, sed & cum REBUS omnibus, quæ animum perturbare, ac de statu suo dejicere possent, veluti cum paupertate, ignominia, doloribus, ipsaque morte. Quæ facile invicto animo perferes, si victor ex superiore pugna excessisti. Quid enim intolerabile videbitur illi, quem conscientia consolatur, &, quod ista omnia non pœna, sed medicinæ caussa eveniant, convincit (*y*)?

(*u*) Omnes igitur colligendæ sunt vires, & mens his argumentis convincenda. Fieri enim non potest, ut propositis vitiis & virtutibus, homo has eligat, si vere convictus sit, illa mala, has bonas esse; illa nihil solidi habere, has esse vere præclaras, & amore dignissimas. Serio igitur hic cogitationibus indulgendum. Quo enim id feceris diutius, quo constantius, eo magis insidias vitiorum evitandas esse, tecum statues. Et hoc ostendere voluerunt Poetæ fabula illa de Hercule in bivio constituto.

(*x*) Quemadmodum enim diuturna consuetudine vires adquirunt vitia, ac veluti in alteram naturam evadunt (§. 69.); ita & sensim infirmiora fient, semel iterumque debellata. Hostis semel iterumque devictus facilius longe prosternitur, quam ubi viribus integris subnixum adgredimur.

(*y*) Quemadmodum, duo quum faciunt idem, non est

§. 297. Ad hæc eo fortius ferenda magno tibi adjumento erit meditatio eorum omnium, quæ cuilibet in via virtutis evenire possunt. Tela prævisa minus nocent. Nec tam intolerabilia sapienti videbuntur, quæcumque ipsi accidunt, si non ex improviso evenerint (z), sed ipse se alloqui possit:

> - - - *Non ulla laborum,*
> *O mea mens, nova mi facies, inopinavia surgit,*
> *Omnia præcepi, æquo animo mecum ante peregi.*
> VIRGIL. *Æn.* 6. *v.* 104.

§. 298. Deinde, ubi tibi ineunda fuerit hæc palestra, eorum præcipue memento, quæ supra de his calamitatibus, etiam viris bonis obvenientibus, & remedio illis opponendo, diximus (*a*) (§. 212. *seqq.*).

---

idem; ita nec quando duo idem patiuntur, eamdem indecapiunt molestiam. Intolerabile videtur sceleratis vel biduum condemnari ad operas publicas, vel ad triremes. Et tamen easdem operas alii, mercede conducti, sine magna molestia præstant per multos annos. Ipsum vivicomburium, quod reis terribile omnino est, tale visum non est martyribus. Multum itaque interest ex merito hoc feras, an conscientia te absolvat.

(z) Pertinent huc præclare EPITECTI similitudines in *Enchirid. cap.* 34. ab eo, qui Olympia vincere cupit, & *cap.* 7. ab eo, qui balneum ingreditur, desumptæ. Audiemus posteriorem: ὅταν ἅψασθαί τινος ἔργου μέλλῃς ὑπομίμνησκε σεαυτὸν, ὁποῖον ἐστι τὸ ἔργον ἐπὶ λουσόμενος ἀπίῃς. πρόβαλε σεαυτῷ τὰ γινόμενα ἐν βαλανείῳ, τοὺς ἀποῤῥαίνοντας, τοὺς ἐγκρουομένους, τοὺς λοιδοροῦντας, τοὺς κλέπτοντας καὶ οὕτως ἀσφαλέστερον ἅψῃ τοῦ ἔργου, κ. λ. *Quum rem quampiam adgressurus es, redigere tibi in memoriam, qualisnam ea res sit. Si lotum abis, prapone tibi, quacumque in balneo fiunt irrorantes, inquietos, convinciantes, furantes: atque ita tutius rem adgrediere, &c.*

(*a*) Ea ex instituto pertractare conatus est SEVERINUS BOET. *in libello de consolatione ex philosophia*, qui sæpe

§. 299. Sed quamvis præclara hæc omnia præcepta sint de mediis ad veram felicitatem perveniendi, eaque nec revelatio rejiciat: facile tamen animadvertet, quicumque ea paullo accuratius considerabit, illa non sufficere homini, qui ad veram felicitatem aspirat (*b*).

§. 300. Quum enim vitium homini natura insit (§. 71.) Deusque, tamquam ens justissimum (§. 186.) non possit non ab iis abhorrere: facile patet, non sperandum esse Deum conjuncturum se cum hominibus, a quibus antea peccatis innumeris offensus fuit, nisi justitiæ ejus omnino satisfiat (*c*). At ejusmodi medium, expiandi peccata, Deoque satisfaciendi, ratio omnino ignorat.

§. 301. Deinde quamvis omnino recte se habeant præcepta moralia de proposito emendandæ mentis capiendo, de impugnandis pravis adfectibus ac vitiis, & similia; quum tamen semper homini eveniat, quod illi Medeæ: *video meliora, proboque, deteriora sequor*; consequens est, ut opus nobis sit multo *majoribus viribus*, si bellum hoc cum spe victoriæ suscipere veli-

---

editus, & in varias linguas translatus est. Merito autem moreris GOTHOFREDUM ARNOLDUM in *Historia eccles. & haret.* existimare, Boethium vere Christianum non fuisse, quia in summa calamitate ad philosophiam, tamquam ad sacram ancoram confugerit. Quasi ideo Scripturam neglexerit, aut is non sit Christianus, qui & rectam notionem in consilium adhibet.

(*b*) Quidquid in contrarium nitantur *Naturalista*, de quibus ex instituto TRIBBECHOVIUS in libello de *Naturalismo*.

(*c*) Socini asseclæ, aliique, satisfactione hac Deo opus esse plane negant, creduntque, non minus licere Deo, quam regibus, sine hac gratiam delictorum facere. Verum quum nihil possit Deus, nisi quod vult (§. 185. *) non quæritur, quid Deo liceat, sed quid illius justitiæ consentaneum sit. Justitiæ autem infinitæ est, satisfactionem exigere ab iis, qui illam læserunt, & talem quidem, quæ digna sit infinita justitia. Vid. RUARD. ANDALA *Theol. natural. Part. 2, cap. 12. §. 13. seqq.*

mus (*d*). At *vires has* unde petere nos oporteat, ratio ignorat.

§. 302. Quare aut Deus noluit umquam, hominem ad summam felicitatem pervenire, aut aliud lumen esse oportet, quo prælucente quomodo Deo satisfieri, & unde vires illæ hauriri possint, videamus. Quumque prius verum non esse, ostenderimus (§. 189.), oportet sane lumen aliquod esse, & semper fuisse, cujus ope discamus, quo pacto Deo satisfieri, viresque sufficientes adquiri possint.

§. 303. Tale lumen extra rationem nullum esse potest præter REVELATIONEM divinam (*e*). Exstare itaque oportet REVELATIONEM aliquam, a Deo profectam, quæ illa, ad quæ ratio cæcutit, nobis ostendat, defectumque illum suppleat.

§. 304. Agnovere omnes religiones revelationis cujusdam necessitatem. Quis enim Judæorum *traditionem oralem*, quis Mahumedanorum *Alcoranum*, quis ipsorum gentilium *oracula*, quis denique a Christianis, & ex parte a Judæis,

---

(*d*) Quid claudo proderunt consilia, ut eas, ambulet, immo & saltui & cursui paullatim adsuefiat, nisi ipsi medicus, id suadens, simul vires largiatur id efficiendi?

(*e*) Ea conclusio eo minus miranda, quo magis constat, ipsos paganos philosophos aliquando ita ratiocinatos. Socrates sane apud PLATONEM *in Phædone p.* 404. *Tom.* 2. *Opp.* diu multumque de mentis immortalitate, ejusque conditione post mortem, sermocinatus, tandem, hac in re cæcutire rationem, agnoscit. Ex eo infert, alterutrum horum fieri debere ab homine sapiente. *Aut eum discere debere ac invenire, quamadmodum illa se habeant, aut, si hoc fieri nequeat optimam ac tutissimam humanarum rationum eligere, qua, tamquam rate vectus, procellas hujus vitæ pertranseat.* Et hanc posteriorem viam omnino ingrediendam esse censet, *εἰ μή τις δύναιτο ἀσφαλέστερον ἢ ἀκινδυνότερον ἐπὶ βεβαιοτέρου ὀχήματος ἢ* ΛΟΓΟΥ ΘΕΙΟΥ ΤΙΝΟΣ, *διαπορευθῆναι*, *nisi liceat forte istas vitæ procellas firmiore quodam vehiculo, vel DIVINO QUODAM VERBO totius ac minore cum periculo tranare.* Verba aurea, & consideratu dignissima!

receptam *Scripturam sacram* ignorat? At quum hæ revelationes sibi in multis contradicant, & contradictoriæ simul veræ esse nequeant (L. §. 72.); consequens est, ut unica ex his vera ac divina, eaque summo studio investiganda sit (*f*).

§. 305. Neque ἐκ τῶν ἀδυνάτων oportet esse hanc indaginem. Quum enim revelatio absolute sit necessaria (§. 301.); voluit procul dubio Deus, ut omnibus mortalibus innotesceret. Innotescere autem non posset, nisi certi in promtu essent characteres, quibus ab aliis revelationibus discerneretur, & qui non alibi, quam in ipsa illa revelatione, quærerentur (g).

§. 306. Quum nimirum finis hujus revelationis sit, ut id, in quo cæcutit ratio, nobis ostendat (§. 303.): facile patet, 1. nihil divini præ se ferre revelationem, quæ tota id unice inculcat, quod jam tum recta ratio agnoscit.

§. 307. Quumque præcipua capita, in quibus deficit ratio, sint satisfactio, divinæ justitiæ præstanda, & adquisitio virium, quibus opus est ad voluntatem Dei perficiendam (§. 299. *seq.*): consequens est, 2. ut divina revelatio & medium sufficiens (*h*), infinitæ justitiæ Dei sa-

---

(*f*) Vel ex hoc ergo adparet absurditas religionis Mahumedanæ, ex principiis quippe Judaismi, Christianismi, Islamismi, id est, ex contradictoriis meris conflatæ.

(*g*) Revelatio enim, quam quærimus, est lumen, quod nobis ad veram felicitatem prælucet (§. 301.). Quemadmodum vero lumen verum ab igne fatuo non aliter, quam utriusque considerata & inter se comparata natura, discernimus, neque hic res redit ad testimonia hominum, (quamvis hæc nobis fortassis occasionem, rem accuratius considerandi, suppeditare possint): ita revelatio aliter cognosci nequit, quam si contemplemur ejus indolem, eamque contendamus cum revelationibus aliis. Ceterum, quum nobis res sit cum hominibus, de veritate revelationis convincendis: per se patet, huc non pertinere testimonium illud Spiritus S. internum, quod eos, qui jam voluntatem Dei faciunt, convincit, 1. *Joan.* 5. 6.

(*h*) Non autem sufficere ἀσκήσεις & adflictiones corporis, non jejunia, non sacrificia & lanienas animalium,

tisfaciendi, & vires illas novas adquirendi, ostendere debeat.

§. 308. Quia porro divinam hanc revelationem esse oportet (§. 102.): per se patet, 3. nihil in ea occurrere debere, quam quod verum, sanctum, Deoque dignum sit (*i*).

§. 309. Quumque jam inde ab ipsa humani generis origine homines illa revelatione indiguerint (§. 301.): consequens est, 4. ut revelatio vera ac divina debeat esse antiquissima, quin ipsi humano generi coæva, adeoque & 5. ita conservata, ut nec temporis, nec hominum injuriis, quidquam ceperit detrimenti.

§. 310. Quibus positis, certissimum est, ORACULA, quibus Gentiles delusi sunt divinæ revelationis nomen haud mereri; quia 1. quod rationi deest, non suppleverunt, & 2. nullum commendarunt Deum propitiandi medium, quod non sit absurdissimum, veluti ludos, certamina, quin immolationes hominum ipsis Gentilibus abominandas. Præterea 3. nihil fere sine ambiguitate protulerunt, nihil sanctum, nihil pium, vel quod sacerdotum fraudes non manifesto prodiderit: denique non modo 4. eorum origines, sed & 5. finem scimus omnes (*k*).

---

ipsa ratio facile agnoscit. Quin postremas absurdas esse, nisi ratio quædam sanctior accedat, veluti typica jam pridem ab aliis est demonstratum.

(*i*) Indigna autem Deo essent *dictio* vel ludrica, vel ambigua, vel plus artis & vanitatis, quam simplicitatis & gravitatis, præ se ferens, *historiæ*, falsæ & absurdæ, *miracula* fabulosa ac minus necessaria, *prophetiæ* eventu haud comprobatæ, *doctrinæ morales*, rectæ rationis principiis repugnantes, vel societati humanæ noxiæ, *cultus* & *ritus* inanes, veræque pietatis & amoris divini indoli adversi: *contradictiones* denique manifestæ, & nullo modo conciliabiles.

(*k*) Oracula pro meris imposturis habent ANT. VANDALE *de oraculorum origine & auctoritate*, & FONTENELLIUS in *Historia oraculorum*. Dæmonis operationibus illa tribuit P. BALTUS *dans la réponse à l'histoire des oracles de Fontenelle*. Mediam sententiam non sine ratione ingre-

§. 311. Nec est, quod ALCORANI divinitatem jactent Mahumedani. Quid enim 1. in illo rectam rationem supplet, ac non potius destruit? Quodnam ille 2. aliud ostendit medium expiandi Deum, quam adflictiones corporis, jejunia, lavacra, peregrinationes Meccanas? Quem fontem monstrat suis sectatoribus, unde vires bene agendi hauriant? 3. Quid in illò Deo dignum? Quam multa plagia? Quam insulsæ fabulæ? Quam innumera futilia? Denique 4. ejus novitatem ne ipsi quidem Mahumedani negant, probe gnari mille annos non multum superare volumen istud sacerrimum (*l*).

§. 312. Quid in TALMUDE Judæorum occurrit, præter subtiles & vere superstitiosas de ritibus, & jure Judaico quæstiones? An hæc 1. id, in quo deficit ratio, supplent? 2. An medium propitiandi Deum ostendunt? An vires bene agendi sufficiunt? 3. Quam insulsæ ibi fabulæ intermixtæ? 4. Quam novum porro istud opus, excisis jam pridem Hierosolymis natum (*m*)? Nullum ergo characterem in his omnibus reperias veræ ac divinæ revelationis.

§. 313. At, quod alibi frustra quæras, id divino beneficio possidemus Christiani. SCRIPTU-

---

ditur Auctor *des Rèmarques sur le dèmele, qui est entre Mr. de Fontenelle & l'Auteur de la rèponse des oracles,* qui & dæmonum partes ea in re fuisse statuit, & multas sacerdotum imposturas intercessisse fatetur. Conf. BUDDEUS *de Ateism. & superstit. cap. 3. pag.* 287. & JO. CLERIC. *dans la Biblioteque choisie Tom. 3. Art. 2. p.* 180.

(*l*) Luculenter hæc omnia demonstravit, qui totum Alcoranum cum notis & refutationibus suis edidit LUDOV. MARACCIUS, *Patav.* 1686. *fol.*

(*m*) Omnia hæc justis operibus explicarunt viri doctissimi. Ar in compendio ea exhibet EFEIFFERUS *in Theologia Judaica*. Si quid sani inest Mischnæ, id vel inquinavit, vel plane corrupit Gemara, seu glossa, quæ ubique prodit magistrorum superstitionem, stupiditatem, & fingendi quælibet libidinem.

RA enim SACRA 1. omnia, ad quæ ratio cæcutit, supplet abunde. Ostendit nobis creationem rerum omnium ex nihilo, generis humani originem, primævam hominis integritatem, & subsequentem lapsum. Eadem de essentia Dei & voluntate nos instruit accuratissime, & de resurrectione carnis, de futuro judicio, & justorum injustorumque conditione post mortem ea docet, quæ recta ratio non agnoscit, unusquisque tamen sublimia, sancta, ac præclara esse, facile deprehendit.

§. 314. Eadem Scriptura 2. ostendit Christum, qui Deo pro hominibus satisfacit plenissime, & cui per fidem adhærentes, gratiæ Dei quam certissime fiant particeps. Ostendit Spiritum S. qui hæc Servatoris merita adplicet, imaginem divinam in iis instauret: & novas vires sufficiat, ut regeniti & sanctificati, tamquam novæ creaturæ, Dei voluntatem faciant, & magis magisque in bono proficiant.

§. 315. Porro in hæc Scriptura 3. nihil est, quod Deo indignum sit, at omnia ita comparata, ut statim Deum auctorem prodant. Eloquutio ubique simplex, & tamen cum summa ἐμφάσει conjuncta: historiæ series accuratior, quam usquam vaticinia de rebus maximis verissima, præcepta vivendi sanctissima, & argumentis fulcita tam insignibus, ut cor ipsum fodiant; & virtutem suam quotidie ostendant (n).

(n) Eloquutionem, utut simplicissimam, ipsi gentiles mirati sunt. DIONYS. LONGIN. *de Sublim. Sect.* 11. §. 18. *Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνὴρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ θείου δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐγνώρισε, κατέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων, εἶπεν ὁ θεός, ποιοῖτι; γενέσθω φῶς καὶ ἐγένετο, γενέσθω γῆ ἐγένετο. Hac item mentis altitudine Judæorum legislator, vir minime contemnendus, dignam Deo potentia ejus cepit imaginem, digneque eloquutus est. Nam in ipso statim legum principio: dixit Deus, inquit, Quid? Fiat lux, & facta est, Fiat terra, & facta*

§. 316. Denique 4. antiquissima hæc Scriptura est. Prima revelatio in paradiso facta, & per tot sæcula sapientissime continuata, donec numeris suis absolutus esset canon. Eadem 5. inter tot tyrannorum furores & Judæorum Christianorumque lanienas illæsa semper servata est, nec quidquam ejus corpori per tantam factorum seriem decessit (o).

§. 317. Quum itaque characteres divinæ revelationis omnes Scripturæ sacræ soli conveniant: ex sola quoque id nomen tuetur (p).

§. 318. Hanc ergo si in consilium adhibuerit, qui ad summam illam felicitatem adspirat: dubium non est, quin pulcherrimum hunc finem consequuturus sit feliciter. Et utinam vel hunc fructum caperemus ex hac scriptione nostra. Sic enim vere contingeret, quod ex CLEMENTIS ALEXANDRINI *Stromat. Libr.* I. *p.* 282. supra (§. 9.) adduximus, ἀδυνάτων προπαρασκευάζειν τὴν φιλοσοφίαν, προποιοῦσαν τὸν ὑπὸ Χριςῦ τελειούμενον *præparare philosophiam, dum ei viam munit, qui a Christo proficiatur.*

---

est. Oboriri legentibus possunt scrupuli chronologici, geographici, similes. Sed tales etiam in aliis historiis verisimis oboriuntur. Quin eos non prohibere, quo minus Scripturæ divinitatem in universum agnoscamus, alio loco ostendimus (L. §. 156.)

(o) Citantur in Scriptura quidam libri, veluti *Liber bellorum Domini*, *Epistola ad Laodicenos*, & similes. Sed adducuntur etiam quædam ex Arato & Epimenide, poetis. Nec sequitur, ut in canone fuerint omnia, quæ vel a scriptoribus sacris allegantur, vel a viris θεοπνεύςοις scripta sunt. Quis enim dubitet, quin Paullus præter epistolas illas divinas multas alias privatas scripserit? Quis dubitet, quin idem fecerint omnes Apostoli & viri apostolici reliqui? Sed ita rem direxit divina providentia, ut illæ solæ, quas hodie legimus, in canone conservarentur, quippe quæ fini ac intentioni Dei sufficerent.

(p) Incessimus per vestigia VINCENTII PLACCII, qui in *libello de præcipuo fructu philosophiæ moralis*, & JO. FRANC. BUDDEI, qui sub finem *Philosophiæ moralis* eodem modo divinitatem Scripturæ sacræ ex principiis moralibus demonstrarunt.

ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΩΣ ΕΣΤΑΙ.

INDEX

ELEMENTORUM PHILOSOPHIÆ RATIONALIS, ET MORALIS.

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM.

In Allegationibus & in hoc Indice, H. *denotat Historiam Philosophicam*, L. *Philosoph. rationalem seu Logicam*, M. *Philosophiam Moralem*.

M 6

F I N I S.